

ÖMER HALİSDEMİR ÜNİVERSİTESİ İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ DERGİSİ
Academic Review of Economics and Administrative Sciences

ÖMER HALİSDEMİR ÜNİVERSİTESİ İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ DERGİSİ

Academic Review of Economics and Administrative Sciences

ÖMER HALİSDEMİR ÜNİVERSİTESİ İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ DERGİSİ

ACADEMIC REVIEW OF ECONOMICS AND ADMINISTRATIVE SCIENCES

Cilt:11 • Sayı:4 • ISSN: 2564-6931

Sahibi / Owner

Fakülte Adına Rektör Prof. Dr. Muhsin KAR

Editör / Editor

Dr. Öğr. Üyesi Ali Eren ALPER

Editör Yardımcısı / Section Editor

Dr. Öğr. Üyesi Arzum BÜYÜKKEKLİK
Arş. Gör. Ali Gökhan GÖLÇEK

Yayın Kurulu / Publication Board

Muhsin	KAR	(Niğde Ömer Halisdemir University)
Haluk	BENGÜ	(Niğde Ömer Halisdemir University)
Mehmet	DEMİRAL	(Niğde Ömer Halisdemir University)
Ali	DERAN	(Mersin University)
Fikret	DÜLGER	(Çukurova University)
Altuğ Murat	KÖKTAŞ	(Ahi Evran University)
Elshan	BAGHİRZADEH	(Azerbaijan State University of Economics)
Kshitij Ghanshyam	TRIVEDI	(Sardar Vallabhbai National Institute of Technology)
Aleksandra	GÓRECKA	(Warsaw University)
Maria	PARLINSKA	(Warsaw University)
Abdülmecit	NUREDİN	(International Vision University)
Gulmira	ABDİRASSİLOVA	(Kazakh State Women's Teacher Training University)

Yayın Kurulu Sekreteri / Publication Secretary

Arş. Gör. Ali Gökhan GÖLÇEK

Danışma Kurulu / Advisory Board

Prof. Dr. Hüseyin	AKAY	(Balıkesir Üniversitesi)
Prof. Dr. Nalan	AKDOĞAN	(Başkent Üniversitesi)
Prof. Dr. Mehmet Ali	BİLGİNOĞLU	(Erciyes Üniversitesi)
Prof. Dr. Gönül	BUDAK	(Dokuz Eylül Üniversitesi)
Prof. Dr. Serap	ÇABUK	(Çukurova Üniversitesi)
Prof. Dr. Mümin	ERTÜRK	(Arel Üniversitesi)
Prof. Dr. Recep	KÖK	(Dokuz Eylül Üniversitesi)
Prof. Dr. Yıldırım Beyazıt	ÖNAL	(Çukurova Üniversitesi)
Prof. Dr. Kerim	ÖZDEMİR	(Balıkesir Üniversitesi)
Prof. Dr. Maria	PARLINSKA	(Warsaw University of Life Sciences)
Prof. Dr. Janina	SAWICKA	(Warsaw University of Life Sciences)
Prof. Dr. Yusuf	SÜRMEK	(Karadeniz Teknik Üniversitesi)
Prof. Dr. Semih Hüseyin	TOKAY	(Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Ahmet Burçin	YERELİ	(Hacettepe Üniversitesi)

Hakem Kurulu / Referee Board
Bu Sayının Hakemleri, Ekim 2018; 11(4)

Deniz	ABUKAN	(Ahi Evran Üniversitesi)
Murat	AKIN	(Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi)
Ali Eren	ALPER	(Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi)
Fındık Özlem	ALPER	(Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi)
Şükrü	APAYDIN	(Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi)
Emin Hüseyin	ÇETENAK	(Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi)
Murat	GÜLER	(Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi)
Hüseyin	GÜRBÜZ	(Eskişehir Osmangazi Üniversitesi)
Arzu	GÜRDOĞAN	(Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi)
Erhan	İŞCAN	(Çukurova Üniversitesi)
Nevran	KARACA	(Sakarya Üniversitesi)
Altuğ Murat	KÖKTAŞ	(Ahi Evran Üniversitesi)
Ayşe Gül	KÖKSAL	(Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi)
Onur	KÖKSAL	(Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi)
Aslıhan	NAKİBOĞLU	(Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi)
Özlem	ÖZTÜRK ÇETANAK	(Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi)
Abitter	ÖZULUCAN	(Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi)
Zübeyir	TURAN	(Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi)
Hasan Hüseyin	YILDIRIM	(Balıkesir Üniversitesi)
Mustafa	YILDIRIM	(Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi)

Adres: Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Bor Yolu Üzeri 51243 Kampus / NİĞDE

Tel: 0 388 225 20 12 **Faks:** 0 388 225 20 14 **E-posta:** iibfdergi@ohu.edu.tr

Web: <http://http://dergipark.gov.tr/ohuiibf>

Copyright@ohuiibfdergi2018

Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi

Tüm Hakları Mahfuzdur. Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi yılda dört kez yayımlanan hakemli bir dergidir. Dergide yayımlanan makalelerdeki görüşler yazar(lar)ına aittir. Yayın Kurulu tarafından benimsendiği anlamına gelmez. Yayımlanması uygun bulunmayan makaleler geri verilmez. Yayın Kurulu, yazının önüne dokunulmaksızın gerekli yazım ve cümle değişiklikleri yapma (kısaltma dâhil) hakkını saklı tutar. Dergideki makaleler kaynak gösterilmeden kullanılamaz. Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, *Akademi Sosyal Bilimler Endeksi (ASOS)*, *IndexCopernicus*, *EBSCO*, *Sobiad*, *Academic Keys*, *Eurasian Scientific Journal Index*, *Araştırmaz*, *Journal Factor*, *JournalSeek*, *Science Library Index CAB Abstracts* ve *ProQuest* tarafından taranmaktadır.

İÇİNDEKİLER (ARAŞTIRMA MAKALESİ)

- Örgütsel Sessizlik, Tükenmişlik Sendromu ve Çalışan Performansı İlişkisi** 1-14
Selen DOĞAN
Aysun KIR
- Türkiye’de Banka Kredilerinin Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkileri** 15-28
Şükrü APAYDIN
- The Match of Non-Environmental Preferences of Job Interviewers and Job Applicants: A Descriptive Analysis of Natural Resource Intensive Businesses in Turkey** 29-40
Özge DEMİRAL
- Uluslararası Kredi Derecelendirme Kuruluşlarının Kredi Not Kararlarının Türkiye Finansal Piyasalarına Etkisi: Borsa İstanbul Sektör Endeksleri Üzerine Bir Uygulama** 41-63
Emin ÇAĞLAK
Habib KÜÇÜKŞAHİN
İbrahim Korkmaz KAHRAMAN
- Muhasebe Meslek Mensuplarının Hile Yapmaya Eğilim Düzeylerinin Tespitine İlişkin Bir Araştırma** 64-83
Zeki DOĞAN
Kadir GÜLÇİN
Elif NAZLI
- Tükenmişlik ve İş Tatmini İlişkisinde Ankara-Kızılay’daki Banka Çalışanları Örneği** 84-92
Furkan ÇELEBİ
Alp Eren KAYASANDIK
- Türkiye’de Enflasyon Hedeflemesi Stratejisi Uygulama Sürecinin Analizi: 2002-2016 Yılları Örneklemi** 93-105
Serdar ÖZTÜRK
Dilek USANMAZ
- Gümrük Birliği Anlaşması Türkiye’nin Avrupa Birliğine Yakınsamasını Sağladı mı?** 106-128
İsmail ÇİFÇİ
Ergin UZGÖREN
Rabia İnci ÖZBEK
- ÜFE ve Yurt İçi ÜFE Enflasyon Oranları İle Alt Enflasyon Kalemleri Arasındaki İlişkinin Ampirik Analizi** 129-142
Hakan ÖNER
- Muhasebe Dersi Alan Öğrencilerin Matematiğe Bakış Açısı ve Akademik Başarıları** 143-161
Fevzi Serkan ÖZDEMİR
Elif BULUT
İsmail Hakkı ÜNAL

CONTENTS (RESEARCH ARTICLE)

- Organizational Silence, Burnout Syndrome and Employee Performance Relationship** 1-14
Selen DOĞAN
Aysun KIR
- Effects of Banking Credits on Economic Growth in Turkey** 15-28
Sukru APAYDIN
- The Match of Non-Environmental Preferences of Job Interviewers and Job Applicants: A Descriptive Analysis of Natural Resource Intensive Businesses in Turkey** 29-40
Ozge DEMİRAL
- The Impact of The Credit Rating Agencies Notes on The Financial Markets of Turkey: An Examination Upon Sector Indices of The Borsa Istanbul** 41-63
Emin CAĞLAK
Habib KUCUKSAHİN
Ibrahim Korkmaz KAHRAMAN
- A Research on The Levels of Professional Accountants' Tendency Toward Fraud** 64-83
Zeki DOĞAN
Kadir GULCİN
Elif NAZLI
- The Relationship Between Burnout and Job Satisfaction in Example of Bankers in Ankara-Kızılay** 84-92
Furkan CELEBİ
Alp Eren KAYASANDIK
- Analysis of The Inflation Targeting Strategy Implementation Process in Turkey: 2002-2016 Years Sample** 93-105
Serdar ÖZTÜRK
Dilek USANMAZ
- Has Customs Union Agreement Had Turkey Converge To The European Union?** 106-128
Ismail CİFCİ
Ergin UZGÖREN
Rabia İnci ÖZBEK
- The Empirical Analyses of Relationship Between Consumer Price Index, Domestic Producer Price Index and Sub-Inflation Items Casuality Test** 129-142
Hakan ÖNER
- Mathematics Perspective and Academic Success of The Students Taking Accounting Course** 143-161
Fevzi Serkan ÖZDEMİR
Elif BULUT
Ismail Hakkı UNAL

Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi
Yıl: Ekim 2018 Cilt-Sayı: 11(4) ss: 1-14

Academic Review of Economics and Administrative Sciences
Year: October 2018 Vol-Issue: 11(4) pp: 1-14

<http://dergipark.gov.tr/ohuiibf/>

ISSN: 2564-6931

DOI: 10.25287/ohuiibf.470325

Geliş Tarihi / Received:13.08.2018

Kabul Tarihi / Accepted:16.10.2018

Araştırma Makalesi

Research Article

ÖRGÜTSEL SESSİZLİK, TÜKENMİŞLİK SENDROMU VE ÇALIŞAN PERFORMANSI İLİŞKİSİ*

Selen DOĞAN¹
Aysun KIR²

Özet

Teknoloji çağı olarak adlandırılan 21. yüzyılda, örgütlerin sahip olduğu teknoloji, onları rakiplerinden ayırarak rakiplerine üstünlük sağlamasında temel etmen olmaktan çıkmıştır. Çünkü günümüzde teknoloji, gerekli sermayeye sahip bütün örgütler tarafından kolaylıkla ulaşılabilen bir unsur haline gelmiştir. Bu yüzden de teknoloji faktörünün yerini artık insan faktörü almıştır. Örgütlerin birbirlerine karşı rekabet avantajı sağlayabilmelerinin ve bunu sürdürebilmelerinin temel şartı, örgüt için fayda sağlayabilecek nitelikli çalışanlara sahip olmak ve onların yeteneklerinden en yüksek şekilde yararlanabilmektir.

Bu çalışmada örgütsel sessizlik, tükenmişlik sendromu ve çalışan performansı ilişkisi incelenmiştir ve çalışmanın teorik kısmında bu kavramlar açıklanmıştır. Araştırma sonucunda örgütsel sessizlik ve çalışan performansı ile tükenmişlik sendromu ve çalışan performansı arasında anlamlı ilişki bulunmuştur. Ancak, örgütsel sessizlik ile tükenmişlik sendromunun alt boyutları arasında kısmen bir ilişki bulunmasına rağmen genelde bir ilişki bulunamamıştır.

Anahtar Kelimeler: Örgütsel Sessizlik, Tükenmişlik Sendromu, Çalışan Performansı.

Jel Sınıflandırılması: M10.

ORGANIZATIONAL SILENCE, BURNOUT SYNDROME AND EMPLOYEE PERFORMANCE RELATIONSHIP

Abstract

The technology that organizations have in 21st century called technology era has no longer a main factor in gaining an advantage over their competitors, by being different than the others. Because, technology in today's world has become a factor easily delivered by all organizations who have legal capital. So that, human factor has taken the place of technological factor. The main condition of providing an advantage over

* Bu makale, T.C. Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde Prof. Dr. Selen DOĞAN danışmanlığında, Aysun KIR tarafından hazırlanan “Örgütsel Sessizlik, Tükenmişlik Sendromu ve Çalışan Performansı İlişkisi” başlıklı tezinden üretilmiştir.

¹ Prof. Dr., Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü, selendogan@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4019-5581>

² Bilim Uzmanı, kiraysun00@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6003-7222>

an organization to each other and maintain that issue is to have qualified worker who can benefit for organization and is to utilize qualified worker's abilities.

In this study, it is examined relationships between organizational silence and burnout syndrome and employee performance. A forementioned concepts is explained theoretical part of the study. As a result of the research, there was a meaningful relationship between organizational silence and employee performance, also burnout syndrome and employee performance. On the other hand, any relationship was not found in generally, although there was a relatively relationship between organizational silence and subdimensions of burnout syndrome.

Key Words: *Organizational Silence, Burnout Syndrome, Employee Performance.*

Jel Classification: *M10.*

GİRİŞ

Günümüzdeki yoğun rekabet koşullarına uyum sağlamak ve yüksek müşteri beklentilerini hızlı, etkin bir şekilde karşılayabilmek ve kalitenin sürekli artırılabilmesi için çalışanlardan daha fazla sorumluluk alabilmeleri ve inisiyatif kullanmaları beklenmektedir. İşletmenin en değerli rekabet kaynaklarından olan insan unsurundan en çok yarar elde edilebilmesi adına, etkin bir örgüt ikliminin oluşturulması, çalışanların öneri, istek ve diğer geri bildirimleri için çift yönlü iletişim kanallarının kullanılması, çalışanların yöneticiler tarafından motive edilmesi ve güçlendirilmesi, yeteneklerinin geliştirilmesi için onlara gerekli eğitim olanaklarının sağlanması, çeşitli nedenlerle oluşan ve organizasyonu kapalı bir kutuya çeviren örgüt içi sessizliğin giderilmesi, yönetim kademesi tarafından ilgilenilmesi gereken konularındandır.

Organizasyonel başarıyı etkileyen önemli konulardan biri olan örgütsel sessizlik (Pinder ve Harlos,2001: 341); örgüt içerisinde yer alan çalışanın, iş hayatında karşılaştığı sorunlara karşı geliştirdiği çözümleri ve tavsiyeleri örgütün üst düzey yöneticileri ile paylaşmaması şeklinde ifade edilebilmektedir. Çalışanın örgütsel sorunlar ve yapılacak iyileştirmeler hakkındaki fikir ve düşüncelerini örgüt içerisinde paylaşmaması ve bu durumun kolektif olarak gerçekleşmesi örgütsel sessizlik olgusunun temelini oluşturmaktadır. Örgütsel sessizlik, örgütsel değişimin ve gelişimin önünde önemli bir engel olarak görülmektedir. Sessizleşen çalışanlar, zaman içinde tükenmişlik sendromu ile karşı karşıya kalabilmekte, bilgi ve becerilerini işlerine yansıtamamaktadırlar. Bu durum çalışanların verimlilik ve performanslarının, dolayısıyla da işletmenin genel performansının düşmesine neden olabilecektir.

Son yıllarda iş hayatında görülen stresli, yoğun çalışma temposu ve yüksek sorumluluk her alanda çalışanların tükenmişlik sendromuna yakalanma olasılığını artırmaktadır. İşlerin zamanında yetiştirilmesi zorunluluğu ve işveren talepleri, örgüt kültürü, örgüt içi sessizlik gibi birçok unsur sonucu oluşan stresli ortamda çalışan kişilerin, tükenmişlikle karşılaşma ihtimalleri yüksek olmaktadır. Tükenmişlik sendromuna yol açan etmenler, çalışan performansını da doğrudan etkileyebilmektedir.

Literatür incelendiğinde örgütsel sessizlik, tükenmişlik sendromu, çalışan performansı, örgütsel sessizlik ve çalışan performansı ilişkisi, örgütsel sessizlik ve tükenmişlik sendromu ilişkisi konularının incelendiği tespit edilmiş, ancak günümüz işletmelerinde hayati önem arz eden bu üç konunun birbirleri ile olan ilişkisinin incelendiği bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Bu çerçevede örgütsel sessizlik, tükenmişlik sendromu ve çalışan performansı ilişkisinin araştırılmasının, bu konuda literatürdeki boşluğu dolduracağı ve alana önemli katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

I. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

I.I. Örgütsel Sessizlik

Örgütsel sessizlik, örgüt içerisinde yer alan çalışanların, iş hayatında karşılaştıkları birtakım sorunlara yönelik, geliştirdikleri çözümleri ve tavsiyeleri örgütün üst düzey yöneticisi ile paylaşmamaları durumudur (Pinder ve Harlos, 2001: 341).

Van Dyne ve diğerleri (2003) sessizliği “çalışanların örgütteki gelişmelere karşı kasıtlı bir biçimde fikirlerini, bilgilerini ve görüşlerini ifade etmemeleri” olarak tanımlamaktadırlar (Timming ve Johnstone, 2015: 156). Van Dyne ve diğerleri (2003) sessizliğin, kabul edilmiş sessizlik, savunma amaçlı sessizlik ve örgüt yararına sessizlik olmak üzere üç boyutta gerçekleştiği belirtilmiştir (Timming ve Johnstone, 2015: 5).

Kabul edilmiş sessizlik çalışanın, yaptığı işin yerine geçebilecek başka bir işin olmayacağını bilmesi veya bu konu hakkında yeteri kadar bilgi sahibi olmamasından kaynaklanan sessiz kalma boyutudur (Pinder ve Harlos, 2001: 349). Çalışanlarda genellikle böyle bir sessizlik bilinçli olarak ortaya çıkmaktadır. Bu tür sessizliğin nedeni, konuşmanın herhangi bir olumlu sonuç vermeyeceği inancına dayanmaktadır. Böyle bir sessizlik durumu çalışanın, bulunduğu örgütün mevcut yönetim veya yürütme faaliyetlerini kabullendiğinin göstergesidir (Khalid ve Ahmed, 2016: 177). Kısaca kabul edilmiş sessizlik; pasif, bilinçli ve bilgi sağlamadan kaçınmaya ve teslimiyete dayalı davranışları içermektedir.

Savunma amaçlı sessizlik, çalışanların gerçekleştirecekleri konuşmaların kendilerine zarar verebileceğinden korktukları için fikir ve düşüncelerini kendilerine saklamalarını, kendilerini korumak için örgütteki bazı eylem ve faaliyetlerden uzak durmaları durumunu ifade etmektedir (Knoll ve Dick, 2013: 351). Bu sessizlik türünde çalışan kabul edilmiş sessizliğin aksine, örgüt içerisindeki tüm olay ve durumların farkında, ancak söylemek istediklerini kendi çıkarları için söylemekten kaçınmakta, susmayı tercih ederek mevcut konumunu korumayı amaçlamaktadır (Van Dyne ve diğerleri, 2003: 1367).

Örgüt yararına sessizlik, açıkça özgeciliği ifade eden, kamu yararına ve fedakârlığa dayalı, başkaları için yapılan, önceden düşünülmüş bilinçli ve isteğe bağlı bir davranıştır. Savunma amaçlı sessizliğin aksine örgüt yararına sessizlik, açıkça konuşmanın olumsuz sonuçlarından korkmaktan çok, başkalarının iyiliğini düşünerek sessiz kalmaya karar vermekle ilgilidir. Örneğin, kişi arkadaşını korumak adına işteki yetersizliği konusunda sessiz kalmayı tercih edebilmektedir. Yine kişi, örgütün aleyhine kullanılacak özel bir bilgiyi örgütü korumak amacıyla başkalarından gizleyebilmektedir (Çakıcı, 2010: 34).

I.II. Tükenmişlik Sendromu

Tükenmişlik ilk kez 1974'te Herbert Freudenberger tarafından “başarısızlık, yıpranma, enerji ve güç kaybı ya da gerçekleştirilememiş isteklerin bir sonucu olarak bireyin iç kaynaklarının tükenme durumu” şeklinde tanımlanmıştır (Shepherd, Tashchian ve Ridnour, 2011: 398).

Günümüzde ise tükenmişliğin en çok kabul gören tanımı Maslach Tükenmişlik Ölçeği (MBI)'ni de geliştirmiş olan Christina Maslach tarafından yapılmıştır. Maslach tükenmişliği “iş gereği yoğun duygusal taleplere maruz kalan ve sürekli diğer insanlarla yüz yüze çalışmak durumunda olan bireylerde görülen fiziksel bitkinlik, uzun süreli yorgunluk, çaresizlik ve umutsuzluk duygularının, yapılan işe, hayata ve diğer insanlara karşı olumsuz tutumlarla yansımaları ile oluşan bir sendrom” olarak tanımlamıştır (Neuberg, Zeleznik, Mestrovic, Ribic ve Kozina, 2017: 190).

Tükenmişlik sendromunun duygusal tükenme, duyarsızlaşma ve kişisel başarı duygusunda azalma olarak üç boyutu bulunmaktadır. Duygusal tükenme, duygusal kaynakların tükenmesi olarak da ifade edilmektedir (Halbesleben ve Buckley, 2004: 859). Tükenmişliğin içsel boyutunu oluşturan duygusal tükenmede bireyde yorgunluk, enerji eksikliği, duygusal açıdan kendini yıpranmış hissetme gibi belirtiler gözlenmektedir (Leiter ve Schaufeli, 1996: 231). Duyarsızlaşma, tükenmişliğin kişilerarası boyutunu ifade etmektedir (Budak ve Sürgevil, 2005: 96). Duyarsızlaşma, kişinin başkalarına karşı yabancılaşmasına, soğuk ve alaycı davranışlar sergilemesine neden olmaktadır (Geuens, Bogaert ve Franck, 2017: 4623). Kişisel başarı duygusunda azalma boyutu ise kişinin kariyerinde ve başarıya ulaşabilmesi için yeterlilik hissinde bir düşüş anlamına gelmektedir (Shepherd ve diğerleri, 2011: 398). Kişisel başarı duygusunda yaşanan azalma; iş yerinde düşük etkinlik hissi, bireyin sorunları çözme kapasitesinde ortaya çıkan düşüş ve yetkinlikleri hakkında öz saygı eksikliği şeklinde ortaya çıkmaktadır (Wilczek-Ruzycza ve Jableka, 2013: 241).

I.III. Çalışan Performansı

Çalışan performansı, çalışanların çabalarının mali ve mali olmayan sonuçlarını göstermektedir (Anitha, 2014: 313). Performans, çalışanların işlerinde yapması gerekenle, gerçekte ne yaptığı arasındaki ilişkinin bir fonksiyonu olarak da ifade edilmektedir (Şehitoğlu ve Zehir, 2010: 95).

II. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

II. I. Örneklem Yöntemi

Araştırmanın ana kütesini Türkiye’de faaliyet gösteren hastane çalışanları oluşturmaktadır. Bütün hastane çalışanlarına ulaşmak mümkün olamayacağı için tam sayım yapılması yerine örneklem başvurulmuştur. Anket çalışmasının uygulanabilirliğini ve ulaşımı kolaylaştırabilmek için araştırmada kolayda örneklem yöntemi kullanılarak araştırma, Antalya ili Manavgat ilçesinde mevcut devlet ve özel hastane çalışanları üzerinde yapılmıştır. Evrendeki 2 kamu 6’sı özel hastane olan 8 hastaneden 1’i araştırmayı kabul etmemiştir ve araştırma 7 hastanede gerçekleştirilmiştir. 232 hastane çalışanına ulaşılmış, 219 çalışanın doldurduğu anket formu değerlendirmeye uygun bulunmuştur. Çalışmanın evrenini, hastanelerde çalışan doktor, hemşire, ebe, hasta bakıcı, büro memuru, yönetici, yardımcı personel ve diğer çalışanlar oluşturmuştur.

II.II. Veri Toplama Yöntemi ve Araçları

Verilerin toplanmasında anket yöntemi kullanılmıştır.

Bu araştırmada veri toplama aracı olarak “Örgütsel Sessizlik Ölçeği, Çalışan Performansı Ölçeği, Tükenmişlik Ölçeği” olmak üzere 3 ölçek kullanılmıştır.

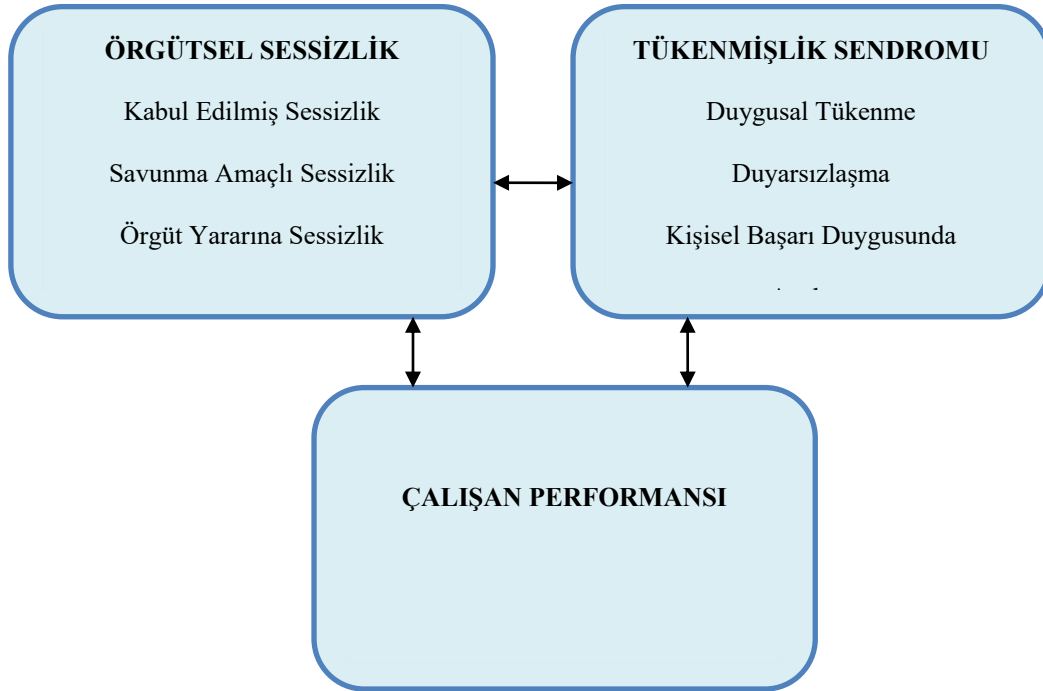
Van Dyne, Ang ve Botero’nun (2003) makalesine dayanarak, ülkemizde Şehitoğlu ve Zehir (2010) tarafından geliştirilip, geçerlilik ve güvenilirlik çalışması yapılmış olan 14 maddeden oluşan Örgütsel Sessizlik Ölçeği kullanılmıştır. Bu maddelerden 5 adedi kabul edilmiş sessizlik boyutunu, 4 adedi savunma amaçlı sessizlik boyutunu ve 5 adedi örgüt yararına sessizlik boyutunu ölçmeye yöneliktir. Bu çalışmada, örgütsel sessizlik ölçeğini oluşturan alt boyutların güvenilirlik katsayılarının .70’in üzerinde olduğu görülmüştür (kabul edilmiş sessizlik $\alpha=.71$, savunma amaçlı sessizlik $\alpha=.80$, örgüt yararına sessizlik $\alpha=.88$).

Rahman ve Bullock'un (2004) makalesine dayanarak, ülkemizde geliştirilen, geçerlilik ve güvenilirliği Göktaş (2004) ve Şehitoğlu ve Zehir (2010) tarafından çalışılan 6 sorudan oluşan Çalışan Performansı Ölçeği kullanılmıştır. Bu çalışmada, çalışan performansı ölçeğinin güvenilirlik katsayısının .70'in üzerinde olduğu görülmüştür ($\alpha=.80$).

Tükenmişlik düzeylerini ölçmek amacıyla, Ergin (1992) tarafından Türkçeye uyarlanan 22 maddeden oluşan "Maslach Tükenmişlik Ölçeği (MBI)" kullanılmıştır. Bu maddelerden 9 adedi duygusal tükenme, 6 adedi duyarsızlaşma ve 8 adedi kişisel başarı duygusunda azalma boyutunu ölçmeye yöneliktir. Bu çalışmada, tükenmişlik sendromu ölçeğini oluşturan alt boyutların güvenilirlik katsayılarının .70'in üzerinde olduğu görülmüştür (duygusal tükenme $\alpha=.87$, duyarsızlaşma $\alpha=.71$, kişisel başarı duygusunda azalma $\alpha=.79$).

Çalışmanın verileri, kişisel bilgi formu ve yukarıda belirtilen ölçekler ile toplanmıştır. Ölçeklerin tümü 5'li likert tipinde hazırlanmış olup (1) Kesinlikle Katılmıyorum, (2) Katılmıyorum, (3) Kararsızım, (4) Katılıyorum ve (5) Kesinlikle Katılıyorum olarak puanlama yapılmıştır.

II.III. Araştırmanın Modeli ve Hipotezi

Şekil 1: Araştırmanın Modeli

Tablo 1: Araştırmanın Hipotezleri

HİPOTEZ	İLİŞKİLER		
H1a	Kabul edilmiş sessizlik ile duygusal tükenme arasında anlamlı bir ilişki vardır.	H4a	Çalışan performansı ile kabul edilmiş sessizlik arasında anlamlı bir ilişki vardır.
H1b	Kabul edilmiş sessizlik ile duyarsızlaşma arasında anlamlı bir ilişki vardır.	H4b	Çalışan performansı ile savunma amaçlı sessizlik arasında anlamlı bir ilişki vardır.
H1c	Kabul edilmiş sessizlik ile kişisel başarı duygusunda azalma arasında anlamlı bir ilişki	H4c	Çalışan performansı ile örgüt yararına sessizlik arasında anlamlı bir ilişki vardır.

	vardır.		
H2a	Savunma amaçlı sessizlik ile duygusal tükenme arasında anlamlı bir ilişki vardır.	H4d	Çalışan performansı ile duygusal tükenme arasında anlamlı bir ilişki vardır.
H2b	Savunma amaçlı sessizlik ile duyarsızlaşma arasında anlamlı bir ilişki vardır.	H4e	Çalışan performansı ile duyarsızlaşma arasında anlamlı bir ilişki vardır.
H2c	Savunma amaçlı sessizlik ile kişisel başarı duygusunda azalma arasında anlamlı bir ilişki vardır.	H4f	Çalışan performansı ile kişisel başarı duygusunda azalma arasında anlamlı bir ilişki vardır.
H3a	Örgüt yararına sessizlik ile duygusal tükenme arasında anlamlı bir ilişki vardır.	H5	Örgütsel sessizlik ile tükenmişlik sendromu arasında anlamlı bir ilişki vardır.
H3b	Örgüt yararına sessizlik ile duyarsızlaşma arasında anlamlı bir ilişki vardır.	H6	Örgütsel sessizlik ile çalışan performansı arasında anlamlı bir ilişki vardır.
H3c	Örgüt yararına sessizlik ile kişisel başarı duygusunda azalma arasında anlamlı bir ilişki vardır.	H7	Çalışan performansı ile tükenmişlik sendromu arasında anlamlı bir ilişki vardır.

III. BULGULARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

Çalışmada verilerin analizi için IBMSPSS 23.0 ve AMOS 23.0 programı kullanılmıştır.

III. I. Betimsel İstatistikler

Öncelikle deneklerin demografik özellikleri ile ilgili frekans dağılımları ele alınmıştır.

Tablo 2: Araştırmaya Katılan Çalışanlara Ait Bilgiler

Demografik Özellikler	Sayı	Yüzde (%)
Cinsiyet		
Kadın	158	72,1
Erkek	61	27,9
Yaş		
16-20	25	11,4
21-30	103	47,0
31-40	61	27,9
41-50	25	11,4
51-60	5	2,3
Medeni Durum		
Bekar	89	40,6
Evli	130	59,4
Öğrenim Durumu		
Ön Lisans	77	35,2
Lisans	59	26,9
Yüksek Lisans	8	3,7
Doktora	4	1,8
Diğer	71	32,4

Toplam Mesleki Çalışma Yılı		
1-5 yıl	96	43,8
6-10 yıl	54	24,7
11-15 yıl	31	14,2
16-20 yıl	24	11,0
21 yıl ve üzeri	14	6,4
Hastanedeki Çalışma Süresi		
1-5 yıl	133	60,7
6-10 yıl	63	28,8
11-15 yıl	16	7,3
16-20 yıl	6	2,7
21 yıl ve üzeri	1	,5
Hastanedeki Görevi		
Doktor	14	6,4
Hemşire	65	29,7
Hasta Bakıcı	3	1,4
Büro Memuru	13	5,9
Yönetici	6	2,7
Yardımcı Personel	19	8,7
Diğer	99	45,2
Aylık Gelir		
1404-2500	155	70,8
2501-3500	36	16,4
3501-4500	13	5,9
4501-6000	7	3,2
6001 ve üzeri	8	3,7

Araştırmanın amacı, örgütsel sessizlik, tükenmişlik sendromu ve çalışan performansı ilişkisini araştırmak olduğu için demografik özellikler korelasyon analizinde kullanılmamıştır.

III.II. Analiz Sonuçlar

Değişkenler arasındaki ilişkinin düzeyini ve yönünü belirlemek için korelasyon analizi uygulanmıştır. Korelasyon katsayısının 1.00 olması, mükemmel pozitif bir ilişkiyi; -1.00 olması, mükemmel negatif bir ilişkiyi; 0.00 olması, ilişkinin olmadığını göstermektedir (Acaray, 2014: 197). Korelasyon katsayısının büyüklük bakımından yorumlanmasında üzerinde tam olarak fikir birliğine varılan aralıklar bulunmamakla birlikte, korelasyonu yorumlamada şu eşik değer aralıklarının sıklıkla kullanıldığı görülmektedir: Korelasyon katsayısının mutlak değerinin, 0.70-1.00 arasında olması, yüksek; 0.70-0.30 arasında olması, orta; 0.30-0.00 arasında olması ise düşük düzeyde bir ilişki olarak tanımlanabilmektedir. Değişkenlerden biri arttıkça diğeri de artıyorsa aralarında pozitif bir ilişki, değişkenlerden birisi artıyorken diğeri azalıyorsa aralarında negatif bir ilişkinin olduğundan söz edilebilir (Gürbüz ve Şahin, 2015: 256). Ankette yer alan alt ölçeklerin ortalamaları, standart sapmaları ile korelasyon analizi sonuçları Tablo 3'te yer almaktadır.

Tablo 3: Tükenmişlik Sendromu, Örgütsel Sessizlik ve Çalışan Performansı Değişkenleri Arasındaki Korelasyon Analizi Sonuçları

BOYUTLAR	Ort.	SS	1	2	3	4	5	6	7	8	9
1-Duygusal Tükenme	2,52	,89									
2-Duyarsızlaşma	2,16	,96	,613(**)								

3-Kişisel Başarı Duygusunda	3,53	,91	-,150(*)	-,312(**)							
4-Kabul Edilmiş Sessizlik	2,45	,87	,022	,038	-,140(*)						
5-Savunma Amaçlı Sessizlik	2,56	1,04	-,159(*)	-,085	,047	,458(**)					
6-Örgüt Yararına Sessizlik	4,20	,94	-,103	-,080	,031	-,024	,064				
7-Çalışan Performansı	4,23	,67	-,285(**)	-,118	,064	-,022	,006	,335(**)			
8-Örgütsel Sessizlik Toplam	3,07	,64	-,128	-,069	-,023	,693(**)	,786(**)	,518(**)	,159(*)		
9-Tükenmişlik Sendromu Toplam	2,74	,56	,802(**)	,731(**)	,283(**)	-,043	-,107	-,084	-,184(**)	-,120	

** Korelasyon 0,01 seviyesinde (2-uçlu) anlamlıdır.* Korelasyon 0,05 seviyesinde (2-uçlu) anlamlıdır.

Tablo 3 incelendiğinde;

Çalışanların kabul edilmişlik sessizlik ve duygusal tükenme düzeyleri arasında $r=-,022$ ve $p<0,05$ anlamlılık seviyesinin altında kaldığı için istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Buna göre H1a'yı destekleyecek bulgular elde edilememiştir.

Çalışanların kabul edilmişlik sessizlik ve duyarsızlaşma düzeyleri arasında $r=,038$ ve $p<0,05$ anlamlılık seviyesinin altında kaldığı için istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Buna göre H1b'yi destekleyecek bulgular elde edilememiştir.

Çalışanların kabul edilmiş sessizlik ve kişisel başarı duygusunun azalması düzeyleri arasında $r=-,140$ seviyesinde ayrı yönde anlamlı ($p<0,05$) bir ilişki bulunmuştur. Buna göre H1c'yi destekleyecek bulgular elde edilmiştir.

Çalışanların savunma amaçlı sessizlik ve duygusal tükenme düzeyleri arasında $r=-,159$ seviyesinde ayrı yönde anlamlı ($p<0,05$) bir ilişki bulunmuştur. Buna göre H2a'yı destekleyecek bulgular elde edilmiştir.

Çalışanların savunma amaçlı sessizlik ve duyarsızlaşma düzeyleri arasında $r=-,085$ ve $p<0,05$ anlamlılık seviyesinin altında kaldığı için istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Buna göre H2b'yi destekleyecek bulgular elde edilememiştir.

Çalışanların savunma amaçlı sessizlik ve kişisel başarı duygusunda azalma düzeyleri arasında $r=,047$ ve $p<0,05$ anlamlılık seviyesinin altında kaldığı için istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Buna göre H2c'yi destekleyecek bulgular elde edilememiştir.

Çalışanların örgüt yararına sessizlik ve duygusal tükenme düzeyleri arasında $r=-,103$ ve $p<0,05$ anlamlılık seviyesinin altında kaldığı için istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Buna göre H3a'yı destekleyecek bulgular elde edilememiştir.

Çalışanların örgüt yararına sessizlik ve duyarsızlaşma düzeyleri arasında $r=-,080$ ve $p<0,05$ anlamlılık seviyesinin altında kaldığı için istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Buna göre H3b'yi destekleyecek bulgular elde edilememiştir.

Çalışanların örgüt yararına sessizlik ve kişisel başarı duygusunda azalma düzeyleri arasında $r=,031$ ve $p<0,05$ anlamlılık seviyesinin altında kaldığı için istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Buna göre H3c'yi destekleyecek bulgular elde edilememiştir.

Çalışanların performansı ile kabul edilmiş sessizlik düzeyleri arasında $r=-,022$ ve $p<0,05$ anlamlılık seviyesinin altında kaldığı için istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Buna göre H4a'yı destekleyecek bulgular elde edilememiştir.

Çalışanların performansı ile savunma amaçlı sessizlik düzeyleri arasında $r=,006$ ve $p<0,05$ anlamlılık seviyesinin altında kaldığı için istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Buna göre H4b'yi destekleyecek bulgular elde edilememiştir.

Çalışanların performansı ile örgüt yararına sessizlik düzeyleri arasında $r=,335$ seviyesinde aynı yönde anlamlı ($p<0,01$) bir ilişki bulunmuştur. Buna göre H4c'yi destekleyecek bulgular elde edilmiştir.

Çalışanların performansı ile duygusal tükenme düzeyleri arasında $r=-,285$ seviyesinde aynı yönde anlamlı ($p<0,01$) bir ilişki bulunmuştur. Buna göre H4d'yi destekleyecek bulgular elde edilmiştir.

Çalışanların performansı ile duyarsızlaşma düzeyleri arasında $r=-,118$ ve $p<0,05$ anlamlılık seviyesinin altında kaldığı için istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Buna göre H4e'yi destekleyecek bulgular elde edilememiştir.

Çalışanların performansı ile kişisel başarı duygusunda azalma düzeyleri arasında $r=,064$ ve $p<0,05$ anlamlılık seviyesinin altında kaldığı için istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Buna göre H4f'yi destekleyecek bulgular elde edilememiştir.

Çalışanların tükenmişlik ve örgütsel sessizlik düzeyleri arasında $r=-,120$ seviyesinde ve $p<0,05$ anlamlılık seviyesinin altında kaldığı için istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Buna göre H5'i destekleyecek bulgular elde edilememiştir.

Çalışanların performansı ve örgütsel sessizlik düzeyleri arasında $r=,159$ seviyesinde aynı yönde anlamlı ($p<0,05$) bir ilişki bulunmuştur. Buna göre H5'yı destekleyecek bulgular elde edilmiştir.

Çalışanların performansı ve tükenmişlik düzeyleri arasında $r=-,184$ seviyesinde aynı yönde anlamlı ($p<0,01$) bir ilişki bulunmuştur. Buna göre H7'yi destekleyecek bulgular elde edilmiştir.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Rekabetin her geçen gün arttığı günümüzde, işletmelerin rekabet avantajı elde edebilmeleri ve bu avantajı sürdürebilmeleri hayati önem taşımaktadır. İşletmelerin rekabet avantajı sağlamaları için çeşitli unsurlar önem kazanmaktadır. Bunlardan biri "teknoloji"dir ve teknoloji çağı olarak adlandırılan bu zamanda işletmelerin en yeni teknolojilere ulaşması çok da zor olmamaktadır. Bir diğer unsur ise "insan"dır. Her şeyin taklit ya da elde edilebileceği, ancak işletmeler için taklit edilemeyen tek unsurun insan olduğu bilinmektedir.

Çalışanların başarısının işletmenin başarısı olarak kabul edildiği günümüzde çalışanların ilişki içinde bulunduğu ve onların performansını etkileyen faktörler de örgütler için hayati önem taşımaktadır. Örneğin bunlar; çalışanların işlemeye bağlılığı, motivasyonu, iş doyumu, performansı gibi unsurlar personel güçlendirme, eğitim, liderlik ve yönetim tarzı, mobbing, nepotizm, örgüt iklimi, örgütsel sessizlik, örgütsel adalet, tükenmişlik sendromu gibi unsurlardır.

Bu çalışmada örgütsel sessizlik, tükenmişlik sendromu ve çalışan performansı ilişkisi alt boyutlarıyla birlikte araştırılmıştır. İlk üç bölümde kavramlar teorik olarak ele alınmış ve dördüncü bölümde Antalya/Manavgat ilçesinde faaliyet gösteren 5'i özel ve 2'si kamu hastanesi olmak üzere 7 hastanenin çalışanlarına anket uygulanıp sonuçlar SPSS Paket Programı ile analiz edilmiştir.

Literatürde bu üç unsurun birlikte incelendiği bir araştırmaya rastlanmamıştır. Çalışmanın diğer çalışmalar için örnek teşkil edebileceği düşünülmektedir. Analiz sonuçları aşağıda ayrıntılı olarak verilmiştir.

Yapılan korelasyon analizi sonucunda:

- Çalışanların kabul edilmiş sessizlik ve duygusal tükenme düzeyleri arasındaki ilişki ile ilgili literatüre bakıldığında araştırma, literatürdeki sonuçlarla paralellik göstermemektedir (Çitli, 2015: 71; aynı yönde anlamlı bir ilişki tespit etmiştir). Çalışanların kabul edilmiş sessizlik ve duygusal tükenme düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Araştırma sonucunda, hastane çalışanlarının kabul edilmiş sessizlik ve duygusal tükenmişlik düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki olmadığı, bu boyutlardan birinin hissedilme düzeylerinde yaşanan artış ya da azalışların bir diğeri ile ilişkilendirilemeyeceği söylenebilmektedir.
- Çalışanların kabul edilmiş sessizlik ve duyarsızlaşma düzeyleri arasındaki ilişki ile ilgili literatüre bakıldığında araştırma, literatürdeki sonuçlarla paralellik göstermemektedir (Çitli, 2015: 71; aynı yönde anlamlı bir ilişki tespit etmiştir). Çalışanların kabul edilmiş sessizlik ve duyarsızlaşma düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Araştırma sonucunda, hastane çalışanlarının kabul edilmiş sessizlik ve duyarsızlaşma düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki olmadığı, bu boyutlardan birinin hissedilme düzeylerinde yaşanan artış ya da azalışların bir diğeri ile ilişkilendirilemeyeceği söylenebilmektedir.
- Çalışanların kabul edilmiş sessizlik ve kişisel başarı duygusunun azalması düzeyleri arasındaki ilişki ile ilgili literatüre bakıldığında araştırma, literatürdeki sonuçlarla paralellik göstermemektedir (Çitli, 2015: 71; aynı yönde anlamlı bir ilişki tespit etmiştir). Çalışanların kabul edilmiş sessizlik ve kişisel başarı duygusunda azalma düzeyleri arasında ayrı yönde anlamlı bir ilişki bulunmuştur.
- Çalışanların savunma amaçlı sessizlik ve duygusal tükenme düzeyleri arasındaki ilişki ile ilgili literatüre bakıldığında araştırma literatürdeki sonuçlarla paralellik göstermemektedir (Çitli, 2015: 71; aynı yönde anlamlı bir ilişki tespit etmiştir). Çalışanların savunma amaçlı sessizlik ve duygusal tükenme düzeyleri arasında istatistiksel olarak ayrı yönde anlamlı bir ilişki bulunmuştur.
- Çalışanların savunma amaçlı sessizlik ve duyarsızlaşma düzeyleri arasındaki ilişki ile ilgili literatüre bakıldığında araştırma, literatürdeki sonuçlarla paralellik göstermemektedir (Çitli, 2015: 71; aynı yönde anlamlı bir ilişki tespit etmiştir). Çalışanların savunma amaçlı sessizlik ve duyarsızlaşma düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Araştırma sonucunda, hastane çalışanlarının savunma amaçlı sessizlik ve duyarsızlaşma düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki olmadığı, bu boyutlardan birinin hissedilme düzeylerinde yaşanan artış ya da azalışların bir diğeri ile ilişkilendirilemeyeceği söylenebilmektedir.
- Çalışanların savunma amaçlı sessizlik ve kişisel başarı duygusunda azalma düzeyleri arasındaki ilişki ile ilgili literatüre bakıldığında araştırma, literatürdeki sonuçlarla paralellik göstermemektedir (Çitli, 2015: 71; aynı yönde anlamlı bir ilişki tespit etmiştir). Çalışanların savunma amaçlı sessizlik ve kişisel başarı duygusunda azalma düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Araştırma sonucunda, hastane çalışanlarının savunma amaçlı sessizlik ve kişisel başarı duygusunda azalma düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki olmadığı, bu boyutlardan birinin hissedilme düzeylerinde yaşanan artış ya da azalışların bir diğeri ile ilişkilendirilemeyeceği söylenebilmektedir.
- Çalışanların örgüt yararına sessizlik ve duygusal tükenme düzeyleri arasındaki ilişki ile ilgili literatüre bakıldığında araştırma literatürdeki sonuçlarla paralellik göstermemektedir (Çitli, 2015: 71; aynı yönde anlamlı bir ilişki tespit etmiştir). Çalışanların örgüt yararına sessizlik ve duygusal tükenme düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Araştırma sonucunda, hastane çalışanlarının örgüt yararına sessizlik ve duygusal tükenmişlik düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki olmadığı, bu boyutlardan birinin hissedilme düzeylerinde yaşanan artış ya da azalışların bir diğeri ile ilişkilendirilemeyeceği söylenebilmektedir.

- Çalışanların örgüt yararına sessizlik ve duyarsızlaşma düzeyleri arasındaki ilişki ile ilgili literatüre bakıldığında araştırma literatürdeki sonuçlarla paralellik göstermemektedir (Çitli, 2015: 71; aynı yönde anlamlı bir ilişki tespit etmiştir). Çalışanların örgüt yararına sessizlik ve duyarsızlaşma düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Araştırma sonucunda, hastane çalışanlarının örgüt yararına sessizlik ve duyarsızlaşma düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki olmadığı, bu boyutlardan birinin hissedilme düzeylerinde yaşanan artış ya da azalışların bir diğeri ile ilişkilendirilemeyeceği söylenebilmektedir. Buna göre H3b'yi destekleyecek bulgular elde edilememiştir.
- Çalışanların örgüt yararına sessizlik ve kişisel başarı duygusunda azalma düzeyleri arasındaki ilişki ile ilgili literatüre bakıldığında araştırma, literatürdeki sonuçlarla paralellik göstermemektedir (Çitli, 2015: 71; aynı yönde anlamlı bir ilişki tespit etmiştir). Çalışanların örgüt yararına sessizlik ve kişisel başarı duygusunda azalma düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Araştırma sonucunda, hastane çalışanlarının örgüt yararına sessizlik ve kişisel başarı duygusunda azalma düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki olmadığı, bu boyutlardan birinin hissedilme düzeylerinde yaşanan artış ya da azalışların bir diğeri ile ilişkilendirilemeyeceği söylenebilmektedir.
- Çalışanların performansı ile kabul edilmiş sessizlik düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Çalışanların performansı ve kabul edilmiş sessizlik düzeyleri arasındaki ilişki ile ilgili literatüre bakıldığında araştırmanın: Akay, 2017: 81 (Aynı yönde anlamlı bir ilişki bulunmuştur), Şehitoğlu, 2010: 128 (Aynı yönde anlamlı bir ilişki bulunmuştur), Erdoğan, 2011: 76 (Aynı yönde anlamlı bir ilişki bulunmuştur), Şehitoğlu ve Zehir, 2010: 100 (Aynı yönde anlamlı bir ilişki bulunmuştur) ve Çatır ve Tayfun, 2013: 127 (Aynı yönde anlamlı bir ilişki bulunmuştur) tarafından yapılan çalışmaların sonuçları ile paralellik göstermediği ancak Şahin'in (2016: 114, "Anlamlı bir ilişki bulunamamıştır") çalışma sonuçları ile benzer sonuçlar elde edildiği görülmüştür. Araştırma sonucunda, hastane çalışanlarının performansı ve kabul edilmiş sessizlik düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki olmadığı, bu boyutlardan birinin hissedilme düzeylerinde yaşanan artış ya da azalışların bir diğeri ile ilişkilendirilemeyeceği söylenebilmektedir.
- Çalışanların performansı ile savunma amaçlı sessizlik düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Çalışanların performansı ve savunma amaçlı sessizlik düzeyleri arasındaki ilişki ile ilgili literatüre bakıldığında araştırmanın: Akay, 2017: 82 (Aynı yönde anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir), Şehitoğlu, 2010: 128 (Aynı yönde anlamlı bir ilişki bulunmuştur), Erdoğan, 2011: 76 (Aynı yönde anlamlı bir ilişki bulunmuştur), Şehitoğlu ve Zehir, 2010: 100 (Aynı yönde anlamlı bir ilişki bulunmuştur) ve Çatır ve Tayfun, 2013: 127 (Aynı yönde anlamlı bir ilişki bulunmuştur.) tarafından yapılan çalışmalarının sonuçlarıyla paralellik göstermediği ancak Şahin' in (2016: 114, "Anlamlı bir ilişki bulunamamıştır") çalışma sonuçları ile benzer sonuçlar elde edildiği görülmüştür. Araştırma sonucunda, hastane çalışanlarının performansı ve savunma amaçlı sessizlik düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki olmadığı, bu boyutlardan birinin hissedilme düzeylerinde yaşanan artış ya da azalışların bir diğeri ile ilişkilendirilemeyeceği söylenebilmektedir. Buna göre H4b'yi destekleyecek bulgular elde edilememiştir.
- Çalışanların performansı ile örgüt yararına sessizlik düzeyleri arasında aynı yönde anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Çalışanların performansı ve örgüt yararına sessizlik düzeyleri arasındaki ilişki ile ilgili literatüre bakıldığında araştırmanın: Şahin, 2016: 114 (Aynı yönde anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir), Erdoğan, 2011: 76 (Aynı yönde anlamlı bir ilişki bulunmuştur), Şehitoğlu ve Zehir, 2010: 100 (Aynı yönde anlamlı bir ilişki bulunmuştur) ve Çatır ve Tayfun, 2013: 127 (Aynı yönde anlamlı bir ilişki bulunmuştur) çalışma sonuçları ile benzerlik gösterdiği belirlenmiştir.
- Çalışanların performansı ile duygusal tükenmişlik düzeyleri arasında aynı yönde anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Çalışanların tükenmişlik düzeyleri arttıkça performanslarında azalma yaşanabileceği ya da çalışanların performansı arttıkça daha az tükenmişlik düzeylerinin azalacağı söylenebilmektedir. Ulusal literatür incelendiğinde çalışan performansı ve tükenmişlik sendromunun duygusal tükenmişlik alt boyutunun beraber araştırıldığı bir çalışmaya rastlanmamıştır.

- Çalışanların performansı ile duyarsızlaşma düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Ulusal literatür incelendiğinde çalışan performansı ve tükenmişlik sendromunun duyarsızlaşma alt boyutunun beraber araştırıldığı bir çalışmaya rastlanmamıştır.
- Çalışanların performansı ile kişisel başarı duygusunda azalma düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Bu değişkenlerden birinde meydana gelen azalma veya artışların diğer değişkenin artış ya da azalması ile ilişkilendirilemeyeceği söylenebilmektedir. Ulusal literatür incelendiğinde çalışan performansı ve tükenmişlik sendromunun kişisel başarı duygusunda azalma alt boyutunun beraber araştırıldığı bir çalışmaya rastlanılmamıştır.
- Çalışanların tükenmişlik ve örgütsel sessizlik düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Çalışanların tükenmişlik ve örgütsel sessizlik düzeyleri arasındaki ilişki ile ilgili literatüre bakıldığında araştırmanın: Çiftçi, Meriç (E) ve Meriç (A), 2015: 1003 (Aynı yönde anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir) ve Çitli, 2015: 71 (Aynı yönde anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir) çalışmaları ile benzer sonuçların elde edilemediği görülmektedir. Bu değişkenler arasında anlamlı bir ilişki tespit edilememesinin nedeni olarak çalışanların kişilik özellikleri (örneğin pasif karakterli kişiler herhangi bir olumsuzluk olmasa dahi genel olarak sessizdirler), idealistik düzeyleri gibi çeşitli unsurların çalışanların sessizliğine neden olabileceği, çalışan sessizliğinin sadece tükenme ile ilgili olmadığı düşünülmektedir.
- Çalışanların performansı ve örgütsel sessizlik düzeyleri arasında aynı yönde anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Çalışanların performansı ve örgütsel sessizlik düzeyleri arasındaki ilişki ile ilgili literatüre bakıldığında araştırmanın, Şehitoğlu ve Zehir, 2010: 101 [Anlamlı bir ilişki bulunduğu (kabul edilmişlik sessizlik boyutuyla ilişki yok, savunma amaçlı sessizlik boyutuyla aynı yönde ve örgüt yararına sessizlik boyutuyla aynı yönde) tespit edilmiştir] tarafından yapılan çalışma ile benzer sonuçlar gösterdiği belirlenmiştir. Çalışanlar sessizleşerek kendilerini örgütle ilgili bazı risklerden koruduğunu düşünerek olan durumu kabullenip çatışmalardan uzak durarak sadece işlerine odaklanabilmektedirler. Tüm bunların da çalışanların performans düzeyini artırabileceği söylenebilmektedir. Böyle bir ilişkinin çıkmasında, çalışanların sessiz kalarak kendini işten çıkarılma gibi risklerden koruduğunu hissetmesi gibi faktörlerin etkili olabileceği düşünülmektedir.
- Çalışanların performansı ve tükenmişlik düzeyleri arasında aynı yönde anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Ulusal literatür incelendiğinde çalışan performansı ve tükenmişlik sendromunun beraber araştırıldığı bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Ancak uluslararası literatüre bakıldığında araştırmanın: Bakker, Demerouti ve Verbeke, 2004: 92 (Aynı yönde anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir) ve Demerouti, Bakker ve Leiter, 2014: 100 (Aynı yönde anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir) çalışmalarıyla benzer sonuçlar elde edildiği görülmüştür. tükenmişlik düzeyi düşük olan çalışanların işe yönelik duygusal kaynakları yüksek düzeyde olduğundan işlerine daha bağlı oldukları ve kendilerini daha başarılı hissettikleri böylece işlerinde daha yüksek performans sergileyebildikleri söylenebilmektedir. Ya da yüksek düzeyde tükenmişlik yaşayan çalışanların performans düzeylerinde azalma gerçekleşebilmektedir.

Örgütsel sessizlik, tükenmişlik sendromu ve çalışan performansı konuları günümüz işletmeleri için hayati öneme sahiptir. Bundan dolayı sessizlik ve tükenmişlik ile mücadele, çalışan performansının artırılması örgüt için üzerinde durulması gereken konulardandır ve çalışanlar, yöneticiler ve örgütün bazı görevleri üstlenmesi gerekmektedir. Çalışanların aşırı iş yükü, çatışmalar, stres, kendini yetersiz ve güçsüz hissetme gibi üzerinde olumsuz etkilere sahip durumlarla başa çıkabilmek için örgüt yönetiminden veya dışarıdan bir uzmandan yardım alması karşılaşılabileceği sessizlik, tükenmişlik gibi daha kötü durumların önüne geçilmesine ve çalışanların performansının artmasını sağlayabilecektir. Örgütsel sessizlik, tükenmişlik sendromu gibi olumsuz durumlarla karşılaşılmasını engellemek, çalışanların ve örgütün performansını arttırmak için lider ve yöneticilerin otoriter bir davranış şekline ziyade yönlendirici, paylaşımcı bir davranış şekli benimsemelerinin önemli bir çözüm yolu olduğu düşünülmektedir. Ayrıca adaletli ve demokratik bir örgüt kültürünün oluşturulması, çalışanların istek ve şikâyetlerini kolayca ifade edebilmelerine, gerektiğinde yapılan iş ile ilgili öneriler sunabilmelerine zemin

hazırlayacak böylece, örgüt içinde “*seslilik*” hâkim olduğu için sorunların üstü örtülmeyerek ilerde daha büyük sorun haline dönüşmesi engellenerek örgüt ve çalışanların verimliliği artırılabilir.

Bu çalışmanın;

- ✓ Araştırmanın sadece Antalya/Manavgat ilçesindeki hastanelerde gerçekleştirilmesi,
- ✓ Hastanelerin çalışma ortamının çok yoğun olması ve süre kısıtından dolayı çok fazla kişiye ulaşılamamış olması,
- ✓ Verilen cevapların objektifliğinin çalışanın algısına bağlı olması,
- ✓ Çalışanların fikirlerini yansıtmada çekimser davranma ihtimali,
- ✓ Çalışanların, çalışma şartlarının yoğun olmasından dolayı anket için zamanlarını ayırmak istememeleri,
- ✓ Çalışanların anket doldurmaya isteksiz olması ve yoğunluklarını bahane etmelerinin araştırmaya katılımı azaltması gibi kısıtları bulunmaktadır.

Sonuç olarak bu çalışmada bir ilçedeki kamu ve özel hastane çalışanlarının algılarına göre örgütsel sessizlik, tükenmişlik sendromu ve çalışan performansı ilişkisi incelenmiştir. Bundan sonra yapılan araştırmaların daha büyük örneklemeler üzerinde veya farklı sektörlerde yapılmasının daha farklı sonuçlar verebileceği düşünülmektedir. Aynı zamanda araştırma konusuna yönelik gelecekte kamu ve özel sektörlerde karşılaştırmalı çalışmalar gerçekleştirilebilir.

KAYNAKÇA

- Acaray, A. (2014). *Örgüt Kültürü, Örgütsel Sessizlik ve İşten Ayrılma Niyeti Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi*. Doktora Tezi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Yönetim ve Organizasyon Bilim Dalı, Kocaeli.
- Akay, O. (2017). *Örgütsel Sessizlik Boyutlarının Çalışan Performansı ile İlişkisinin İncelenmesi: Isparta Devlet Hastanesi*. Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Isparta.
- Anitha, J. (2014). Determinants of Employee Engagement and Their Impact on Employee Performance. *International Journal of Productivity and Performance Management*, 63(3), pp.308-323. doi: 10.1108/IJPPM-01-2013-0008.
- Bakker, A., Demerouti, E., and Verbeke, W. (2004). Using the Job Demands–Resources Model to Predict Burnout and Performance. *Human Resource Management*, 43(1), pp: 83-104.
- Budak, G., Sürvegil, O. (2005). Tükenmişlik ve Tükenmişliği Etkileyen Örgütsel Faktörlerin Analizine İlişkin Akademik Personel Üzerine Bir Uygulama. *Dokuz Eylül Üniversitesi İİBF Dergisi*, 20(2), ss.95-108.
- Çakıcı, A. (2010), Örgütlerde Sessiz Kalın Konular, Sessizliğin Nedenleri Algılanan Sonuçlar Üzerine Bir Araştırma. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18 (1).
- Çatır, O., ve Tayfun, A. (2013). Örgütsel Sessizlik ve Çalışanların Performansları Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma. *İşletme Araştırmaları Dergisi* 5(3) , s.114-134.
- Çiftçi, D.Ö., Meriç, E., ve Meriç, A., (2015). Örgütsel Sessizlik, Tükenmişlik ve İşten Ayrılma Niyeti İlişkisi: Ordu İli Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezlerinde Bir Uygulama. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 8 (41), s.996-1007.
- Çitli, İ.İ. (2015). *Örgütsel sessizlik ile Tükenmişlik Arasındaki ilişki ve Bir Araştırma*. Yüksek Lisans Tezi, Bahçeşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, MBA-Genel İşletmecilik, İstanbul.

- Demerouti, E., Bakker, A., and Leiter, M. (2014). Burnout and Job Performance: The Moderating Role of Selection, Optimization, and Compensation Strategies. *Journal of Occupational Health Psychology*, 19(1), pp: 96-107.
- Erdoğan, E. (2011). *Etkili Liderlik, Örgütsel Sessizlik ve Performans İlişkisi*. Yüksek Lisans Tezi, Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Gebze.
- Geuens, N., Bogaert, P.V., and Franck, E. (2017). Vulnerability to Burnout Within the Nursing Workforce-The Role of Personality and Interpersonal Behaviour. *Journal of Clinical Nursing*, 26(23-24), pp.4622-4633. doi: 10.1111/jocn.13808.
- Gürbüz, S., ve Şahin, F. (2015). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*. (2. Basım). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Halbesleben, J.R.B., and Buckley, M.R. (2004). Burnout in Organizational Life. Article in *Journal of Management*, 30, pp: 859-879. doi: 10.1016./j.jm.2004.06.004.
- Khalid, J., and Ahmed, J. (2016). Perceived Organizational Politics and Employee Silence Supervisor Trust as a Moderator. *Journal of the Asia Pacific Economy*, 21(2), pp.174-195. doi: 10.1080/13547860.2015.1092279.
- Knoll, M., and Dick, R. (2013). Do I Hear the Whistle...? A First Attempt to Measure Four Forms of Employee Silence and Their Correlates. *Journal of Business Ethics*, 113(2), pp.349-362. doi: 10.1007/s10551-012-1308-4.
- Leiter, M.P., and Schaufeli, W.B. (1996). Consistency of the Burnout Construct Across Occupations. *Overseas Publishers Association (OPA)*, 2, pp.229-243. *Psychology and Health*, 16, pp. 501-510.
- Neuberg, M., Zeleznik, D., Mestrovic, T., Ribic, R., and Kozina, G. (2017). Is the Burnout Syndrome Associated With Elder Mistreatment in Nursing Homes: Results of a Cross-Sectional Study Among Nurses. *Arh Hig Rada Toksikol*, 68(3), pp.190-197. doi: 10.1515/aiht-2017-68-2982.
- Pinder, C.C., Harlos, K.P. (2001). Employee Silence: Quiescence and Acquiescence as Responses to Perceived Injustice. *Research in Personnel and Human Resources Management*, 20, pp.331-369.
- Shepherd, C.D., Tashchian, A., and Ridnour, R.E. (2011). An Investigation of the Job Burnout Syndrome in Personal Selling. *Journal of Personal Selling and Sales Management*, 31(4), pp.397-409. doi: 10.2753/PSS0885-3134310403.
- Şehitoğlu, Y. (2010). *Örgütsel Sessizlik, Örgütsel Vatandaşlık Davranışı ve Algılanan Çalışan Performansı İlişkisi*. Doktora Tezi. Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Gebze.
- Şehitoğlu, Y., ve Zehir, C. (2010). Türk Kamu Kuruluşlarında Çalışan Performansının Çalışan Sessizliği ve Örgütsel Vatandaşlık Bağlamında İncelenmesi. *Amme İdaresi Dergisi*, 43(4), ss.87-110.
- Timming, A.R., and Johnstone, S. (2015). Employee Silence and the Authoritarian Personality: A Political Psychology of Workplace Democracy. *International Journal of Organizational Analysis*, 23(1), pp.154-171. doi: 10.1108/IJOA-06-2013-0685.
- Van dyne, L., Ang, S., Botero, I. C. (2003). Conceptualizing employee silence and employee voice as multidimensional constructs. *Journal of Management Studies*, 40 (6), 1359-1392.
- Wilczek-Ruzyczka, E., and Jableka, M. (2013). Job Burnout Syndrome and Stress Coping Strategies of Academic Students. *Polish Journal of Public Health*, 123(3), pp.241-246. doi: 10.12923/j.0044-2011/123-3/a.07.

Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi
Yıl: Ekim 2018 Cilt-Sayı: 11(4) ss: 15-28

Academic Review of Economics and Administrative Sciences
Year: October 2018 Vol-Issue: 11(4) pp: 15-28

<http://dergipark.gov.tr/ohuiibf/>

ISSN: 2564-6931

DOI: 10.25287/ohuiibf.446129

Geliş Tarihi / Received:19.07.2018

Kabul Tarihi / Accepted:29.09.2018

Araştırma Makalesi

Research Article

TÜRKİYE'DE BANKA KREDİLERİNİN EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Şükrü APAYDIN¹

Özet

Bu çalışmada, Türkiye'de finansal liberalizasyon sonrası dönemde banka kredilerinin gelişimi ve sektörel dağılımı ile kredilerin ekonomik büyüme üzerindeki etkileri incelenmektedir. Gecikmesi Dağıtılmış Otoregresif (ARDL) modelinin kullanıldığı çalışmada Türkiye'nin 2000-2016 dönemine ait veriler kullanılmıştır. Elde edilen bulgulara göre sektörler tarafından kullanılan kredi oranları artmış, ancak toplam krediler içinde tarım ve sanayi sektörünün payı giderek azalırken inşaat ve hizmetler sektörünün payı giderek artmıştır. Öte yandan tarım, sanayi ve hizmetler sektörü kredileri ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilerken, inşaat sektörüne verilen krediler uzun dönemde ekonomik büyümeyi olumsuz yönde etkilemektedir. Ayrıca kredilerdeki payı giderek azalmasına rağmen, sanayi sektörü ekonomik büyümeyi en çok artıran sektör olarak bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler : Finansal liberalizasyon, Banka Kredileri, Ekonomik Büyüme, ARDL Modeli, Türkiye.

Jel Sınıflandırılması : E44, E51, F43, C32, O50.

EFFECTS OF BANKING CREDITS ON ECONOMIC GROWTH IN TURKEY

Abstract

In this study, the development and sectoral distribution of banking credits in Turkey after financial liberalization and the effects of loans on economic growth are examined. In the study, the Autoregressive Distributed Lag (ARDL) model was adopted and Turkey's 2000-2016 period data were used. According to the findings, loans used by sectors increased, but the share of agriculture and industry in total loans declined gradually, while the shares of the construction and services sector increased steadily. On the other hand, agriculture, industry and services sector credits affect economic growth positively, while loans to the construction sector affect long-term economic growth negatively. Moreover, although the share of the industrial sector in loans declined gradually, it was found to be the sector that increased the economic growth most.

Key Words : Financial Liberalization, Banking Credits, Economic Growth, ARDL Model, Turkey

Jel Classification : E44, E51, F43, C32, O50.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, İİBF, Uluslararası Ticaret ve Lojistik Bölümü, sukruapaydin@nevsehir.edu.tr, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4640-8135>

GİRİŞ

Hangi iktisadi düşünce sistemi açısından ele alınırsa alınsan, her ekonominin en temel ve en önemli amacı istikrarlı ve sürdürülebilir bir ekonomik büyümenin sağlanmasıdır. Bununla birlikte, büyümenin nasıl finanse edileceği, finansal sistem ve sistemin en önemli bileşeni olarak bankaların yapısı ile gelişmişlik düzeyi gibi konular, en az büyüme amacı kadar önemlidir. Nitekim finansal sistem ile bankaların ekonomik büyüme üzerindeki etkileri öteden beri tartışma konusu olmuş, banka kredilerinin ekonomik büyümeyi artıracacağı. Örneğin Walter Bagehot başta olmak üzere pek çok iktisatçı, finansal araçların tasarrufların mobilize edilmesini, yatırım projelerinin değerlendirilmesini, risklerin çeşitlendirilmesi ve dağıtılmasını, vb. sağlayarak ekonomik büyümenin hızlanmasında kritik bir rol oynayacağını ileri sürmüştür (Bagehot, 1873’ten aktaran Levine, 1998: 596). Benzer şekilde Schumpeter (1912, 1939) banka kredilerini, evrimsel bir süreç izleyen kapitalist gelişmenin kalbi konumunda görmekte ve yeniliklerin tamamlayıcısı olarak kabul etmektedir. Ona göre krediler, yaratıcı yeniliklerin yapılabilmesi ve tüm firmalar tarafından uygulanabilmesinin ön koşuludur. Kazgan’ın (1984: 193) ifadeleriyle, Schumpeter modeline göre “yenilik olmadan büyüme, girişimci olmadan yenilik ve kredi olmadan da girişimci olmayacaktır”.

Konunun gelişmekte olan ülkeler bağlamında ele alınması, McKinnon (1973) ve Shaw (1973) tarafından ortaya atılan ve ‘finansal baskı hipotezi’ olarak da bilinen yaklaşım çerçevesinde olmuştur. Bu hipoteze göre, gelişmekte olan ülkelerdeki finansal piyasalar, kamu müdahaleleri nedeniyle baskı altında olduğu için kredi faizleri piyasa düzeyinin altında oluşmakta ve kredi ve mevduat faizleri arasındaki marjın giderek açılmaktadır. Bu süreç, tasarrufların azalmasına ve kredi tayinlemesine neden olurken, kaynak dağılımının bozulmasıyla birlikte yatırımların ve ekonomik büyümenin yavaşlamasıyla sonuçlanmaktadır. Dolayısıyla bu tür sorunların yaşanmaması ve istikrarlı bir ekonomik büyümenin sağlanabilmesi için finansal piyasalar liberalize edilmelidir. Böylece faiz oranları yükselecek, hem yurtiçi hem de yurtdışı tasarruflar artarken, bankaların kredi kapasiteleri yükselecek ve artan krediler üretken sektörlerde yatırım ve üretim artışını teşvik edecektir. Kaynak dağılım etkinliğinin sağlanmasıyla birlikte ülkenin rekabet gücü yükselirken, piyasaların etkin işleyişi istikrarlı bir büyüme trendinin yakalanmasını kendiliğinden sağlamış olacaktır (Eser, 1993: 89-90; Studart, 1995-96: 273; Yentürk, 1997:134-137).

Bununla birlikte 2007-2008 Küresel Finans Krizi, hem akademik anlamda hem de uygulanan politikalar bağlamında, finansal sistemlerin ve bankaların rolünün yeniden gözden geçirilmesini gerekli kılmıştır. Zira kriz, finansal sistemlerin doğrudan ve/veya dolaylı olarak tasarrufları azaltma, spekülasyonu teşvik etme ve kaynakların yanlış dağılımına aracılık etme olasılıklarını ortaya çıkarmıştır. Sonuç olarak ekonomilerin durgunluğa girmesi, işsizlik artışları gibi sorunlar artmıştır.

Nitekim benzer bir durum Türkiye’de de gözlenmiştir. Finansal baskı hipotezinde öngörüldüğü gibi, serbestleşme sonrası dönemde kredi ve mevduat oranlarında önemli artışlar yaşanmasına, örneğin 2017 yılı itibarıyla kredi-mevduat oranı 1,25’e kadar yükselmesine rağmen, istikrarlı bir ekonomik büyüme gözlenememiş, liberalizasyon sonrası dönemde üç önemli kriz yaşanmıştır. Dolayısıyla kredilerin ekonomik büyüme üzerindeki etkilerinin analiz edilmesi, konunun Türkiye özelinde değerlendirilmesini mümkün kılmaktadır. Bu bağlamda ele alınan çalışmada, birbiriyle ilişkili iki temel amaç gözetilmiştir. Bunlardan birincisi, kredilerin etkin dağılıp dağılmadığının incelenmesi; diğeri ise kredilerin sektörel dağılımının ekonomik büyümeyi ne yönde ve nasıl etkilediğinin ampirik olarak analiz edilmesidir. Konuyla ilgili yapılan diğer çalışmalardan bu yönüyle farklılaşan çalışmanın literatüre önemli bir katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Çalışmada öncelikle kredilerin 2000 sonrası dönemde sektörel dağılımı ortaya konulmakta daha sonra kredilerin büyüme üzerindeki etkileri Gecikmesi Dağıtılmış Otoregresif (ARDL) yöntemiyle değerlendirilmektedir.

I. LİTERATÜR İNCELEMESİ

Teoride olduğu gibi ampirik çalışmalarda da ekonominin finans kesimi ile büyüme arasındaki ilişkiyi inceleyen oldukça geniş bir literatür bulunmaktadır. Söz konusu literatür yatay kesit analizleri, panel data yöntemi, eşbütünleşme analizleri ve nedensellik testleri ile zaman serisi modelleri² gibi oldukça geniş bir ekonometrik yöntemler yelpazesini kapsamaktadır. Yapılan çalışmaların büyük bir bölümünde ulaşılan sonuçların en belirginini, teoride beklendiği gibi finansal gelişme ile ekonomik büyüme arasında uzun dönemli pozitif bir ilişki bulunmaktadır. Bir başka ifade ile “ne kadar çok finans o kadar çok ekonomik büyüme” görüşü desteklenmektedir (Levine, 2003).

Konuyla ilgili Türkiye çalışmalarında finansal gelişme ile büyüme arasındaki ilişkilere yönelik özellikle nedensellik bağlamında bir fikir birliğinin olmadığı görülmektedir. Kimi çalışmalarda nedensellik finansal değişkenlerden büyümeye doğru işlerken, bazılarında tersi sonuç ortaya çıkmakta veya çift yönlü ilişki görülmekte ya da hiçbir nedensellik ilişkisi tespit edilememektedir. Ayrıca çalışmaların büyük bir kısmında genel olarak finansal gelişmişlik derecesiyle büyüme arasındaki ilişkilere yoğunlaşılırken, krediler büyümeyi etkileyen çok sayıda değişkenden sadece birisi olarak alınmaktadır. Bir diğer ifadeyle özel olarak kredilerin büyüme üzerindeki etkilerinin analiz edildiği çalışmaların sayısı görece azdır. Bunlardan kredilere yer verilen bazı çalışmalar ve elde edilen sonuçlar şu şekilde özetlenebilir:

Finansal gelişme ve büyüme arasındaki nedensellik ilişkisinin araştırıldığı ilk çalışmalardan biri, Kar ve Pentecost (2000) tarafın yapılan çalışmadır. 1963-1995 dönemine ait verilerin kullanıldığı çalışma, hata düzeltme modeli ve eşbütünleşme testine dayalı olarak Granger nedensellik analizi temelinde yapılmıştır. Çalışmada elde edilen en önemli sonuç, nedenselliğin yönünün ele alınan finansal değişkenlere göre farklılaşabiliyor olmasıdır. Çalışmaya göre, finansal değişken olarak örneğin mevduatlar, özel kesim ve yurtiçi kredi oranları kullanıldığında büyüme finansal gelişmeye öncülük ederken, bir başka değişken seçildiğinde nedenselliğin yönü değişmektedir. Buna rağmen, Türkiye açısından büyümenin finansal sektör gelişiminin öncülü olduğu sonucu, çalışmada öne çıkan bir görüş olmaktadır.

Türkiye’de kredi kullanımının ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini analiz etme yönündeki ilk çalışmalardan bir diğeri Güven (2002) tarafından yapılan çalışmadır. 1988-2001 dönemi üçer aylık verilerle yapılan çalışmada Granger nedensellik analizi ile varyans ayrıştırmasına dayalı regresyon analizi yapılmıştır. Reel kredilerdeki yüzde değişimle büyüme oranındaki yüzde değişimlerin kullanıldığı çalışmada krediler ile büyüme arasında bir nedensellik tespit edilemezken, varyans analizlerinde iki değişken arasında pozitif bir ilişki bulunmuştur.

Yılmaz, vd. (2007) tarafından yapılan çalışma genel olarak finansal sistemin büyüme üzerindeki etkilerini incelemektedir. 1980-2004 dönemine ait üçer aylık verilerle yapılan çalışmada özel sektör kredilerinin bir finansal değişken olarak kullanıldığı çalışmada Johansen eşbütünleşme analizi ve VECM modeli benimsenmiştir. Nedensellik analizine de yer verilen çalışmada finansal gelişmeden ekonomik büyümeye doğru bir ilişki bulunmuş, özel sektöre verilen kredilerin ekonomik büyüme üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı sonucu elde edilmiştir. Yazarlara göre bu sonucun nedeni, Türkiye’de konjonktürel dalgalanmaların sıklığı, finansal sistemin kırılabilirliğinin fazla olması ve gerekli yasal düzenlemelerin yetersizliğidir.

Finansal gelişme ile ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisini araştıran Altunç (2008), nedensellik analizinde Granger testi yerine hata düzeltme modeli ile geliştirilmiş Granger testini kullanmıştır. Çalışmada özel sektör kredilerinin GSYH içindeki payını finansal gelişme göstergelerinden biri olarak ele alan çalışmada, büyüme ile krediler arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. 1970-2006 dönemini kapsamı ve veri kısıtı nedeniyle elde edilen sonuçlara ihtiyatlı yaklaşılması gerektiği çalışmada ayrıca vurgulanmıştır.

² Konuyla ilgili öne çıkan çalışmalardan bazıları Arestis ve Demetriades (1997), Fry, (1995), King ve Levin (1993a, 1993b), Levine ve Zevros (1993), Levine (1997, 2003), Levine, vd. (2000), Beck ve Levine (2004), Beck, vd. (2000, 2005) şeklinde sıralanabilir.

Ceylan ve Durkaya (2010) tarafından 1998-2008 dönemi için VAR modeli ve Granger nedensellik analiziyle yapılan çalışmada banka kredileri ile büyüme oranı yerine kullanılan sanayi üretim endeksi arasında çift yönlü nedensellik ilişkisine işaret edilmiştir.

Türkiye’de mevduat bankaları yurtiçi kredi hacmi ile GSYH arasındaki ilişkinin incelendiği bir diğer çalışma Tuna ve Bektaş (2013) tarafından yapılmıştır. 1998-2012 dönemine ilişkin üçer aylık verilerle yapılan çalışmada Zivot-Anders birim kök testi, Gregory-Hansen eşbütünleşme testi ve Granger nedensellik testi kullanılmıştır. Yapılan testler sonucunda değişkenler arasında uzun dönem ilişkisinin yanı sıra nedensellik ilişkisi de tespit edilememiştir.

Mercan (2013), toplam yurtiçi kredi hacminin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini Türkiye’nin 1992-2011 dönemi üçer aylık verileri itibariyle analiz etmektedir. Sınır testiyle yapılan analizde, değişkenlerin eşbütünleşik ve kredi hacminin uzun dönemde ekonomik büyüme üzerinde pozitif ve anlamlı etkilere sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmada yapılan nedensellik testinde değişkenler arasında iki yönlü bir ilişkinin bulunduğu da ayrıca saptanmıştır.

Vurur ve Özen (2013) Türkiye’de mevduatlar, krediler ve büyüme ilişkisi arasındaki nedenselliği araştırmaktadır. 1998-2012 dönemine ilişkin üçer aylık verilerle yapılan çalışmada Granger nedensellik analizi gerçekleştirilmiş, mevduatların hem ekonomik büyümeyi hem de kredileri etkilediği bulgusu elde edilmiştir. Ayrıca ekonomik büyümeden kredilere doğru bir nedensellik ilişkisinin bulunduğu da araştırmanın bulguları arasındadır.

Sever ve Han (2015), Türkiye’de reel kesim ve bankacılık kesimi arasındaki ilişkileri sektörel olarak analiz etmiştir. 2002-2012 dönemi üçer aylık verilerle yapılan çalışmada, “sektörel GSYH” ile “sektörel krediler” arasındaki ilişkiler eşbütünleşme ve nedensellik analizleriyle irdelenmiştir. Toplam kredilerin de her bir modele değişken olarak eklenen çalışmada, sanayi ve hizmet sektörü kredileri toplam kredilerin ilgili sektörlerin büyümesi arasında eşbütünleşme ilişkisi bulunmuştur. Reel sektörden finans sektörüne doğru güçlü; finans sektöründen reel kesime doğru zayıf bir ilişki bulunduğu çalışmada, tarım sektörü için arz öncülü hipotez, diğer sektörler için talep izlemeli hipotezin geçerli olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Konuyla ilgili en yeni çalışmalardan biri Pehlivan, vd. (2017) tarafından yapılmıştır. Krediler ve mevduat büyüklüğü ile GSYH arasındaki ilişkinin yönünü belirlemek üzere yapılan çalışmada Türkiye’nin 2002-2015 dönemine ait üçer aylık veriler kullanılmış, Johansen eşbütünleşme testi ile Granger nedensellik analiz yöntemleri benimsenmiştir. Çalışmada elde edilen bulgular ise banka kredileri ile GSYH arasında uzun dönemde çift yönlü bir nedensellik bulunurken, mevduatlar ile GSYH arasında bir nedensellik ilişkisi tespit edilememiştir.

Görüleceği üzere Türkiye çalışmalarının büyük bölümü, genel olarak finansal gelişme ile büyüme arasındaki ilişkinin “yönü” üzerinde durulurken, her çalışmada kullanılan değişkenler ve elde edilen sonuçlar birbirinden farklılıklar göstermekte, ayrıca kredilerin büyüme üzerindeki etkileri başlı başına analiz konusu olmamaktadır. Bu araştırma ise hem kapsadığı dönem ve bağlam, hem de kapsadığı değişkenler itibariyle yapılan diğer çalışmalardan farklılaşmaktadır. Bu nedenle ilgili literatüre önemli bir katkı sağlama potansiyeli taşıdığı açıktır.

II. BANKA KREDİLERİNİN SEKTÖREL DAĞILIMI VE GELİŞİMİ

Kredilerin ekonomik büyüme üzerindeki etkilerinin ampirik analizine geçmeden önce, kredilerin sektörel dağılımının ve gelişiminin tarihsel olarak ele alınması, çalışmanın temel amacı bakımından önemlidir. Zira daha önce de ifade edildiği gibi, çalışmada sorgulanan noktalardan biri, liberalizasyon sonrası kaynak dağılım etkinliğinin ne ölçüde gerçekleştiğidir.

Kredilerin sektörel dağılımı belirlenirken tarım, ormancılık, avcılık ve balıkçılık sektörleri *tarım sektörü*; imalat sanayi, madencilik ve taş ocaklığı, elektrik, gaz, buhar ve iklimlendirme üretim ve dağıtım *sanayi sektörü*; toptan ve perakende ticaret, taşımacılık, depolama ve haberleşme, finansal aracılık, gayri menkul hizmetleri, otel ve lokantacılık, eğitim, sağlık, savunma

ve sosyal hizmetler *hizmet sektörü* olarak toplulaştırılmıştır. Ayrıca çalışmada, "lokomotif" sektör olarak düşünülen ve Türkiye ekonomisi açısından da özel bir önemi ve yeri olan inşaat sektörü diğer sektörlerden bağımsız olarak değerlendirilmeye tabi tutulmuştur. Kısacası sektörel dağılım, "dörtlü sektör" ayrımına uygun olarak yapılmıştır. Son olarak bu bölümde yapılan tarihsel analiz yıllık verilerle, ampirik analiz üçer aylık verilerle gerçekleştirilmiş, her iki analizde kullanılan kredi verileri 2003 yılı üretici fiyat endeksi (ÜFE) kullanılarak reel hale getirilmiştir. Ayrıca reel GSYH serisi olarak 1998 yılı fiyatlarıyla GSYH rakamları kullanılmıştır. Tüm veriler Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), Türkiye Bankalar Birliği (TBB) ve Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankasının (TCMB) internet sitelerinden temin edilmiştir.

Finansal baskı hipotezinde ileri sürülen görüşlerden biri, liberalizasyonla birlikte bankaların kredi kapasitelerinin ve kredi kullanımlarının artacağı, artan kredilerin tarım ve sanayi sektörleri gibi üretken sektörlerde yatırım ve üretim artışını teşvik edeceğidir. Türkiye'nin 2000 sonrası dönemde kredilerin GSYH içindeki paylarına bakıldığında, ticari kredilerde önemli artışlar olduğu ve toplamda bu oranın neredeyse GSYH'nin yarısına ulaştığı görülmektedir (Tablo 1).

Tablo 1: Sektörel Kredilerin GSYH İçindeki Payları (%)

	Tarım	Sanayi	İnşaat	Hizmetler	Toplam
2000	0,47	6,08	0,94	3,37	10,86
2001	0,47	7,01	0,96	3,82	12,25
2002	0,35	5,14	0,64	2,74	8,87
2003	0,38	4,61	0,55	2,68	8,22
2004	0,43	4,79	0,55	3,07	8,85
2005	0,49	5,22	0,62	4,16	10,49
2006	0,54	6,43	0,86	6,37	14,20
2007	0,71	7,04	1,16	7,37	16,29
2008	1,00	8,21	1,69	8,93	19,83
2009	1,13	9,37	2,14	10,74	23,39
2010	1,12	9,11	2,10	10,47	22,80
2011	1,46	10,28	2,31	12,09	26,13
2012	1,60	11,40	2,66	13,60	29,26
2013	1,64	12,98	3,28	15,89	33,79
2014	1,66	14,23	3,73	18,13	37,75
2015	1,97	16,72	4,44	21,44	44,57
2016	2,43	17,78	5,17	24,16	49,53

Ayrı ayrı değerlendirildiğinde tüm sektörlerin payının giderek arttığı, bir anlamda finansal baskı hipotezinin öngördüğü gibi bir sonucun ortaya çıktığı ifade edilebilir. Ancak üretken veya ticareti yapılabilir mal üretiminin yapıldığı tarım ve sanayi sektörlerinin payları giderek artmasına rağmen, üretken olmayan veya ticareti yapılamayan malların üretildiği inşaat ve hizmet sektörlerine oranla bu artışın daha düşük kaldığı gözlenmektedir. Özellikle hizmet sektörüyle karşılaştırıldığında sanayi sektörünün payında nispi artışın giderek azaldığı dikkat çekmektedir. Bu açıdan bakıldığında söz konusu hipotezde beklenenin aksine, kredilerin etkin dağılımının gerçekleşeceği öngörüsünün tersine bir tablo ortaya çıkmaktadır. Nitekim bu durum, sektörel kredilerin toplam ticari krediler içindeki payına bakıldığında daha net görülmektedir.

Tablo 2 incelendiğinde ise özellikle sanayi ve hizmet sektörleri açısından dramatik sonuçlar göze çarpmaktadır. Dönem boyunca sanayi sektörünün payında yaklaşık yüzde 20’ler düzeyinde bir azalma meydana gelirken, hizmet sektöründe neredeyse buna denk miktarda bir artış ortaya çıkmaktadır. Söz konusu değişim, bankacılık sektörünün yurtdışından borçlanması yönünde önemli kolaylıkların getirildiği 2006 yılından sonra bütünüyle hizmetler sektörü lehinde dönmektedir. Tarım sektörünün payında görece bir istikrar gözlenirken, inşaat sektörünün payında kısmi de olsa bir artış söz konusudur.

Sektörel bazda gözlemlenen bu değişimler üretken ya da ticareti yapılabilen (tarım ve sanayi) ile üretken olmayan veya ticareti yapılamayan sektörler (inşaat ve hizmetler) bağlamında ele alındığında, çok daha çarpıcı sonuçları görmek mümkündür.

Dönem boyunca üretken sektörlerin payları toplamı dönem başında yüzde 60’ları aşıyorken, dönem sonunda yüzde 40 seviyelerine gerilemektedir. Üretken olmayan sektörlerin payında ise doğal olarak tam tersi sonuç ortaya çıkmakta, bu sektörlerin payında artış olmaktadır. Bu durum, finansal baskı hipotezinde iddia edilen ana düşünceye, en azından Türkiye ekonomisi bağlamında kuşkuyla yaklaşılmasına neden olmaktadır. Dolayısıyla tam da bu noktadan hareketle, reel ticari kredilerin ekonomik büyüme üzerindeki etkilerinin ampirik olarak da ele alınması, değerlendirmelerin daha sağlıklı olabilmesi ve bir adım ileri götürülebilmesi açısından son derece yerinde ve yararlı olacaktır.

Tablo 2: Sektörel Kredilerin Toplam Krediler İçindeki Payları (%)

	Tarım	Sanayi	İnşaat	Hizmetler
2000	4,32	56,02	8,64	31,02
2001	3,85	57,16	7,80	31,18
2002	3,94	57,92	7,24	30,90
2003	4,57	56,08	6,69	32,66
2004	4,90	54,16	6,21	34,73
2005	4,64	49,79	5,94	39,63
2006	3,80	45,30	6,06	44,84
2007	4,34	43,26	7,14	45,26
2008	5,03	41,42	8,50	45,05
2009	4,85	40,07	9,16	45,93
2010	4,91	39,96	9,21	45,93
2011	5,59	39,34	8,82	46,25
2012	5,48	38,94	9,09	46,49
2013	4,86	38,42	9,70	47,02
2014	4,38	37,70	9,88	48,04
2015	4,42	37,52	9,96	48,10
2016	4,90	35,89	10,43	48,77

IV. BANKA KREDİLERİNİN EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

IV. I. Veri Seti ve Yöntem

Yukarıda da ifade edildiği gibi, çalışmada sektörel krediler “dörtlü sektör” ayrımına uygun olarak tarım, sanayi, inşaat ve hizmetler sektörü olarak toplulaştırılmıştır. Bağımsız değişkenler olarak kabul edilen sektörel nakit krediler, 2003 yılı üretici fiyatlarıyla reel hale getirilen reel ticari kredileri göstermektedir. Bağımlı değişken olarak alınan ekonomik büyümeyi temsilen TÜİK tarafından yayınlanan 1998 yılı fiyatlarıyla GSYH serisi kullanılmıştır. Ayrıca tüm değişkenlerin doğal logaritmaları alınmış, üretimle ilişkili olduğu için GSYH serisi Census X-12 yöntemiyle mevsimsel etkilerden arındırılmıştır. Kredilere ilişkin veriler Türkiye Bankalar Birliği (TBB) ve Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB), GSYH serisi ise Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) internet sitelerinden sağlanan üçer aylık verilerdir. 2000-2016 dönemini kapsayan çalışmada, söz konusu dönemde 2001 ve 2008 yıllarında yaşanan krizlerin etkilerinin de modele eklenebilmesi amacıyla 2001:Q4 ve 2009:Q1 dönemlerinde 1, diğer dönemlerde 0 değerini alan kukla değişken modele dahil edilmiştir. 2000-2016 döneminin kapsanmasının nedeni, 2000 öncesi döneme ilişki sektörel kredilere ilişkin verilerin bulunmaması ve reel GSYH hasıla serisinin 2016 sonrası hali hazırda güncellenmiyor olmasıdır.

Kredilerin ekonomik büyüme üzerindeki etkilerinin analizinde, Pesaran ve Shin (1999) ve Pesaran, vd. (2001) tarafından geliştirilen Gecikmesi Dağıtılmış Otoregresif (Autoregressive Distributed Lag – ARDL) modeli seçilmiştir. Bu yöntemin seçilmesinin nedenleri ise söz konusu yöntemde hem kısa hem de uzun dönem katsayıların aynı anda tahmin edilebilmesi, değişkenler arası uzun dönemli ilişkilerin durağanlık derecesinden bağımsız olarak belirlenebilmesi, modelde yer alan her bir değişkene farklı gecikme sayıları verilebilmesi ve nihayet daha az sayıda örneklere uygulanabilmesi şeklinde sıralanabilir (Laurenceson, 2005; Pesaran ve Pesaran, 1997: 302-303; Narayan ve Narayan, 2004). Çalışmada analiz edilecek modeli aşağıdaki şekilde formelleştirmek mümkündür:

$$\loggdpsa_t = \alpha_0 + \alpha_1 \logsan_t + \alpha_2 \loghiz_t + \alpha_3 \logins_t + \alpha_4 \logtar_t + \varepsilon_t \quad (1)$$

Burada \loggdpsa , \logsan , \loghiz , \logins ve \logtar ifadeleri sırasıyla gayrisafı yurtiçi hasıla, sanayi, hizmetler, inşaat ve tarım sektörü kredilerini gösterirken, ε klasik hata terimidir.

IV. II. Ekonometrik Testler ve Bulgular

a. Birim kök testleri

Çalışmada kullanılan ARDL yöntemi, farklı durağanlık derecesine sahip değişkenler arası ilişkilerin analiz edilmesine imkan vermekle birlikte, değişkenlerin $I(2)$ olmamasını yani ikinci dereceden durağan olmamasını gerektirmektedir (Narayan ve Narayan, 2004). Bu nedenle zaman serilerine birim kök testlerinin uygulanması ve değişkenlerin durağanlık derecelerinin belirlenmesi önemli olmaktadır. Bu amaçla çalışmada öncelikle Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) testi uygulanmış, daha sonra sonuçları karşılaştırabilmek için Phillips-Perron (PP) (1988) testi yapılmıştır. Test sonuçları Tablo 3’te sunulmuştur.

Tablo 3: Birim Kök Test Sonuçları

ADF Testi							
Değişkenler	Düzy			Birinci Fark			Sonuç
	Test Biçimi*	Test İstatistiği	Kritik Değer** (%5)	Test Biçimi*	Test İstatistiği	Kritik Değer** (%5)	
loggdp _{sa}	(c)	-1.2075	-2.9108	(c)	-9.4205	-2.9084	I(1)
log _{san}	(c)	0.7327	-2.9069	(c)	-7.7965	-2.9076	I(1)
log _{hiz}	(c)	0.5276	-2.9069	(c)	-3.6733	-2.9084	I(1)
log _{tar}	(c)	0.0327	-2.9069	(c)	-7.1698	-2.9084	I(1)
log _{ins}	(c)	-0.5655	-2.9108	(c)	-5.5897	-2.9076	I(1)
PP Testi							
Değişkenler	Düzy			Birinci Fark			Sonuç
	Test Biçimi*	Test İstatistiği	Kritik Değer** (%5)	Test Biçimi*	Test İstatistiği	Kritik Değer** (%5)	
loggdp _{sa}	(c)	-0.9681	-2.9069	(c)	-12.2912	-2.9076	I(1)
log _{san}	(c)	0.7206	-2.9069	(c)	-7.8074	-2.9076	I(1)
log _{hiz}	(c)	0.1522	-2.9069	(c)	-6.6013	-2.9076	I(1)
log _{tar}	(c)	0.1958	-2.9069	(c)	-7.6436	-2.9076	I(1)
log _{ins}	(c)	0.7961	-2.9069	(c)	-5.7476	-2.9076	I(1)

* Parantez içindeki ifade sabit terimi ifade etmektedir..

** MacKinnon (1996) kritik değerleridir.

Tablodan da görülebileceği gibi, tüm değişkenler hem ADF hem de PP testine göre birinci dereceden fark durağandır. Dolayısıyla değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkinin test edilmesine geçilmesinde herhangi bir sakınca bulunmamaktadır.

b. ARDL modeli

Kredilerin ekonomik büyüme üzerindeki etkilerinin analizi ARDL yönteminde iki aşamalı olarak gerçekleştirilmektedir. İlk aşamada değişkenler arası uzun dönemli bir ilişkinin olup olmadığı araştırılmakta, eğer böyle bir ilişki varsa ikinci aşamada modelin kısa ve uzun dönem parametreleri tahmin edilmektedir. Modelin uygulama aşamasından önce kısıtsız hata düzeltme modeli oluşturularak optimal gecikme uzunluğu belirlenmektedir.

Çalışmada kullanılan değişkenler çerçevesinde kısıtsız hata düzeltme modeli aşağıdaki gibi gösterilebilir:

$$\begin{aligned}
 \text{loggdp}_{sa,t} = & \beta_0 + \sum_{i=1}^p \beta_{1i} \Delta \text{loggdp}_{sa,t-i} + \sum_{i=0}^p \beta_{2i} \Delta \text{log}_{san,t-i} + \sum_{i=0}^p \beta_{3i} \Delta \text{log}_{hiz,t-i} \\
 & + \sum_{i=0}^p \beta_{4i} \Delta \text{log}_{ins,t-i} + \sum_{i=0}^p \beta_{5i} \Delta \text{log}_{tar,t-i} + \sum_{i=0}^p \beta_{6i} \Delta \text{dummy}_{t-i} \\
 & + \beta_7 \text{loggdp}_{sa,t-1} + \beta_8 \text{log}_{san,t-1} + \beta_9 \text{log}_{hiz,t-1} + \beta_{10} \text{log}_{ins,t-1} \\
 & + \beta_{11} \text{log}_{tar,t-1} + \beta_{12} \text{dummy}_{t-1} + u_t
 \end{aligned} \tag{2}$$

Burada p gecikme sayısını göstermekte ve Akaike ya da Schwarz bilgi kriterine tespit edilmekte, en küçük kritik değeri veren gecikme sayısı optimal gecikme sayısı olarak alınmaktadır. Maksimum gecikme uzunluğunun 8 olarak alındığı test sonuçlarına göre, optimal gecikme sayısı 5 olarak hesaplanmış, bu sonuca göre ARDL (5,1,3,3,5,2) modelinin tahminine geçilmiştir (Tablo 4).

Tablo 4: Optimal Gecikme Uzunluğu Test Sonuçları

ARDL (5,1,3,3,5,2) Modeli		
Gecikme Sayısı (p)	AIC	LM Test İstatistiği
1	-4.0220	0.0011
2	-4.1956	0.1755
3	-4.4753	0.0170
4	-4.4673	0.0308
5	-4.7314	0.8809
6	-5.2048	0.1377
7	-5.2656	0.2211
8	-5.7655	0.0490

ARDL yönteminde uzun dönemli ilişkiler, (2) numaralı kısıtsız modelde yer alan bağımlı ve bağımsız değişkenlerin gecikmeli katsayılarına sıfır kısıtı getirilmekte, yani $H_0: \beta_7 = \beta_8 = \beta_9 = \beta_{10} = \beta_{11} = \beta_{12} = 0$ yapılmakta ve F testi uygulanmaktadır. Hesaplanan F istatistiği Pesaran, vd. (2001)’de verilen kritik değerlerle karşılaştırılarak uzun dönemli ilişkiye karar verilmektedir. Buna göre hesaplanan değer üst kritik değerden büyükse uzun dönemli ilişkinin varlığından bahsedilmekte ve değişkenlerin eş bütünleşik olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Hesaplanan değer alt kritik değerden küçük olması, değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin bulunmadığını gösterirken; hesaplanan değer alt ve üst kritik değerler arasında olması durumunda herhangi bir ilişkinin olup olmadığına karar verilememektedir. Buna göre yapılan F testi sonuçlarına göre hesaplanan değer, tüm anlamlılık düzeylerinde üst kritik değerlerden büyük olduğu için, değişkenler arasında uzun dönemli ilişkinin var olduğuna karar verilmiştir (Tablo 5).

Tablo 5: ARDL (5,1,3,3,5,2) Modeli Sınır Testi Sonuçları

F İstatistiği	k	Kritik Değerler					
		%1		%5		%10	
		I(0)	I(1)	I(0)	I(1)	I(0)	I(1)
5.651520	5	3.93	5.23	3.12	4.25	2.75	3.79

Not: k bağımsız değişken sayısını, I(0) ve I(1) sırasıyla Pesaran, vd. (2001: 300)’de belirtilen alt ve üst kritik değerleri göstermektedir.

Uzun dönemli ilişkinin tespit edilmesinden sonra, tüm değişkenlerin trend içerdiği göz önüne alınarak, model sabit terim ve trendli olarak tahmin edilmiştir. Kukla değişkenin yanı sıra trend bileşenin de istatistiksel olarak anlamlı olduğunun tespit edildiği modele ilişkin bulgular ve uygunluk test sonuçları Tablo 6’da özetlenmiştir.

Tablodan görülebileceği gibi, modelde yer alan değişkenlerin katsayıları anlamlıdır ve uygunluk testlerine göre modelde herhangi bir problem yoktur. Breusch-Godfrey LM testine göre modelde otokorelasyon sorunu bulunmazken, Harvey testi modelde değişen varyans sorunu olmadığını göstermektedir. Öte yandan Jarque-Bera istatistiği artık terimlerin normal dağılıma sahip olduğuna işaret etmekte ve nihayet Ramsey RESET testi modelin kurgusunun doğru ve katsayıların istikrarlı olduğunu göstermektedir. Sonuç olarak tüm test sonuçları kabul edilebilir aralıklarda olduğundan, tahmin edilen modele ilişkin herhangi bir kurgusal sorun bulunmadığı için uzun dönem katsayılar belirlenmiştir.

Tablo 6: ARDL (5,1,3,3,5,2) Modeli Tahmin Sonuçları

<i>Değişken</i>	<i>Katsayı</i>	<i>Std. Hata</i>	<i>t – İstat.</i>	<i>Olasılık</i>
LOGDGPSA(-1)	0.517159	0.146012	3.541891	0.0011
LOGDGPSA(-2)	-0.408746	0.152724	-2.676368	0.0112
LOGDGPSA(-3)	-0.146362	0.153381	-0.954236	0.3465
LOGDGPSA(-4)	0.520608	0.147578	3.527681	0.0012
LOGDGPSA(-5)	-0.417809	0.125004	-3.342372	0.0020
LOGSAN	0.029532	0.092560	0.319063	0.7516
LOGSAN(-1)	0.148709	0.088336	1.683451	0.1012
LOGHIZ	0.036710	0.091570	0.400894	0.6909
LOGHIZ(-1)	-0.021695	0.111776	-0.194094	0.8472
LOGHIZ(-2)	-0.024468	0.102449	-0.238827	0.8126
LOGHIZ(-3)	0.159120	0.084230	1.889121	0.0672
LOGINS	-0.088160	0.100863	-0.874059	0.3880
LOGINS(-1)	-0.054799	0.122993	-0.445542	0.6587
LOGINS(-2)	0.158723	0.111197	1.427394	0.1623
LOGINS(-3)	-0.268831	0.080258	-3.349604	0.0019
LOGTAR	0.094439	0.041827	2.257881	0.0303
LOGTAR(-1)	-0.066150	0.050505	-1.309782	0.1988
LOGTAR(-2)	0.086707	0.044442	1.951036	0.0591
LOGTAR(-3)	-0.031931	0.042751	-0.746898	0.4601
LOGTAR(-4)	-0.030387	0.044380	-0.684709	0.4980
LOGTAR(-5)	0.064457	0.034739	1.855495	0.0720
DUMMY	-0.083417	0.025146	-3.317361	0.0021
DUMMY(-1)	-0.053279	0.029265	-1.820560	0.0772
DUMMY(-2)	-0.031273	0.022331	-1.400418	0.1702
C	12.85122	2.451934	5.241258	0.0000
@TREND	0.003777	0.001721	2.195149	0.0349
Tanısal İstatistikler ve Uygunluk Testleri:				
R ² : 0.994576; Düzelt. R ² : 0.990701; F İstat.: 256.6937 [0.0000]; DW: 2.050530				
Otokorelasyon: Breusch-Godfrey LM Testi				
$\chi^2_1 = 0.2169[0.6414]$, $\chi^2_2 = 0.4671[0.7917]$, $\chi^2_3 = 0.5217[0.9141]$				
Değişen Varyans: Harvey Testi				
F İstat.: 0.813067 [0.7380]				
Normal Dağılım:				
Skewness: -0.0563, Kurtosis: 2.5674, Jarque-Bera: 0.5077 [07757]				
Kararlılık (Stability): Ramsey RESET Testi				
$\chi^2_1 = 0.946 [0.3507]$				

Modele ilişkin uzun dönem katsayılar Tablo 7’den görülebilir. Tablodaki verilere göre modelde yer alan tüm değişkenlerin katsayıları istatistiksel olarak anlamlıdır ve oldukça dikkat çekici bilgiler içermektedir. Elde edilen sonuçlara göre tarım, sanayi ve hizmetler sektörüne verilen krediler ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilerken, inşaat sektörü tarafından kullanılan krediler uzun dönemde ekonomik büyümeyi azaltıcı yönde etki yapmaktadır. Burada dikkat çeken önemli bir nokta, krediler içinde en yüksek paya sahip olmasına rağmen hizmetler sektörünün büyüme üzerindeki pozitif etkisinin sanayi sektöründen daha düşük olmasıdır. Benzer şekilde kredilerden en düşük payı almasına rağmen tarım sektörünün pozitif etkisi, neredeyse hizmetler sektörünün katkısına yaklaşmaktadır. Kredi payları itibariyle sektörlerin hizmetler, sanayi, inşaat ve tarım şeklinde sıralanmasına rağmen reel ekonomiye en büyük katkının sanayi sektöründen geliyor olması, finansal baskı hipotezinin Türkiye ekonomisi gerçekleriyle çok örtüşmediğine işaret etmektedir. Özellikle inşaat sektörünün GSYH üzerinde negatif etkiye sahip olması, Türkiye ekonomisi açısından oldukça düşündürücüdür.

Tablo 7: ARDL (5,1,3,3,5,2) Modeli Uzun Dönem Tahmin Sonuçları

<i>Değişken</i>	<i>Katsayı</i>	<i>Std. Hata</i>	<i>t - İstatistiği</i>	<i>Olasılık</i>
LOGSAN	0.190602	0.060647	3.142830	0.0034
LOGHIZ	0.160047	0.036634	4.368835	0.0001
LOGINS	-0.270617	0.054632	-4.953420	0.0000
LOGTAR	0.125259	0.042426	2.952433	0.0056
DUMMY	-0.179616	0.060661	-2.960991	0.0055
EC = LOGDGPSA - (0.1906*LOGSAN + 0.1600*LOGHIZ - 0.2706*LOGINS + 0.1253*LOGTAR - 0.1796*DUMMY)				

ARDL yönteminde modelin kısa dönem dinamikleri hata düzeltme mekanizmasıyla gösterilmektedir. Kısa dönem tahmin veya hata düzeltme sonuçları Tablo 8’de özetlenmiştir. Görüleceği üzere, hata düzeltme (EC) katsayısı negatif ve anlamlıdır (- 0.935150). Diğer bir deyişle kısa dönemde ortaya çıkan dengesizlikler uzun dönemde ortadan kalkmakta ve sistem uzun dönem dengeye yakınsamaktadır. Ayrıca hata düzeltme katsayısının oldukça yüksek olması, kısa dönemdeki dengesizliklerin %93,5’inin ilk dönem içinde düzeldiği anlamını da taşımaktadır.

Öte yandan kısa dönem katsayılarına bakıldığında, uzun dönem sonuçlarla uyumlu olmadığı dikkat çekmektedir. GSYH, kısa dönemde kendi gecikmeli değişimlerden genel olarak pozitif yönde etkilenirken, hizmetler sektörüne açılan kredilerdeki değişimlerden negatif yönde etkilemektedir. Bir başka deyişle, hizmetler sektörüne verilen kredilerdeki değişimler ekonomik büyümeyi ilk iki çeyrekte azaltıcı bir etki yapmaktadır. Uzun dönemde GSYH’yi negatif yönde etkileyen inşaat sektörü kredileri ise kısa dönemde pozitif etki ortaya koymaktadır. Hata düzeltme sonuçlarında göze çarpan bir diğer durum, tarım sektörü kredilerinde görülmektedir. Tarımsal kredilerdeki değişimlerin anlık etkisi pozitif iken, bir gecikmeli değeri negatif olmakta, GSYH’yi negatif yönde etkilemektedir. Sanayi sektörü kredilerinin etkileri kısa dönemde pozitif olmakla birlikte, bu etki istatistiksel olarak anlamlı çıkmamıştır. Sonuç olarak, tüm değişkenlere ilişkin bu kısa dönemli dengesizliklerin çok büyük bölümü ilk çeyrekte ortadan kalkmakta ve ikinci çeyrekte bu etkiler tamamen yok olmaktadır.

Tablo 8: ARDL (5,1,3,3,5,2) Modeli Kısa Dönem Tahmin Sonuçları

<i>Değişken</i>	<i>Katsayı</i>	<i>Std. Hata</i>	<i>t – İstat.</i>	<i>Olasılık</i>
C	12.85122	2.062316	6.231452	0.0000
@TREND	0.003777	0.000636	5.934649	0.0000
D(LOGDGPSA(-1))	0.452309	0.121648	3.718170	0.0007
D(LOGDGPSA(-2))	0.043563	0.095421	0.456536	0.6508
D(LOGDGPSA(-3))	-0.102799	0.094670	-1.085867	0.2850
D(LOGDGPSA(-4))	0.417809	0.097123	4.301851	0.0001
D(LOGSAN)	0.029532	0.080362	0.367493	0.7155
D(LOGHIZ)	0.036710	0.075656	0.485225	0.6305
D(LOGHIZ(-1))	-0.134653	0.068864	-1.955344	0.0586
D(LOGHIZ(-2))	-0.159120	0.068061	-2.337901	0.0252
D(LOGINS)	-0.088160	0.077866	-1.132195	0.2652
D(LOGINS(-1))	0.110109	0.071276	1.544829	0.1314
D(LOGINS(-2))	0.268831	0.070326	3.822637	0.0005
D(LOGTAR)	0.094439	0.033466	2.821938	0.0078
D(LOGTAR(-1))	-0.088846	0.032586	-2.726547	0.0099
D(LOGTAR(-2))	-0.002139	0.028498	-0.075071	0.9406
D(LOGTAR(-3))	-0.034070	0.027754	-1.227569	0.2278
D(LOGTAR(-4))	-0.064457	0.029539	-2.182143	0.0359

D(DUMMY)	-0.083417	0.015691	-5.316170	0.0000
D(DUMMY(-1))	0.031273	0.017511	1.785874	0.0828
CointEq(-1)*	-0.935150	0.150220	-6.225213	0.0000

SONUÇ

Finansal baskı hipotezi, 1970’li yıllarda ortaya atılmış ve hem iç hem de dış finansal liberalizasyon açısından önemli bir teorik dayanak oluşturmuştur. Buna göre finansal piyasaların serbestleştirilmesi, özellikle gelişmekte olan ülkelerde yaşanan yatırımların finansmanı sorununu çözecek ve kaynak dağılım etkinliğini sağlayarak istikrarlı bir büyümenin yolunu açacaktır.

Bu çalışmada hipotezde ileri sürülen düşünceler, Türkiye ekonomisi örneğinde incelenmiştir. Elde edilen bulgulara göre, 2000-2016 döneminde reel olarak ticari krediler önemli ölçüde artmış ve GSYH’nin neredeyse yarısına ulaşmıştır. Dolayısıyla bu durumu, hipotezde öngörüldüğü gibi liberalizasyon sonrası kaynak sıkıntısının büyük oranda çözülmüş olduğu şeklinde yorumlamak mümkündür. Bununla birlikte aynı durum, yatırımların dış finansmana ve böylelikle ekonomik büyümede dışa bağımlılığın artması biçiminde de ele alınabilecektir. Nitekim toplam reel ticari krediler incelenen dönemin başlangıcında yüzde 8-10 düzeyinde iken bu oran dönem sonu itibarıyla yüzde 50’ler düzeyine ulaşmaktadır. Ortalama ekonomik büyüme oranı yaklaşık yüzde 4 civarında iken reel ticari kredi artış oranının ortalama olarak yaklaşık yüzde 14 civarında olması, dışa bağımlılık bakımından önemli bir gösterge olarak yorumlanmalıdır.

Öte yandan kredilerin sektörel dağılımına bakıldığında, hipotezde ifade edildiği şekliyle bir kaynak dağılım etkinliğinden bahsetmek mümkün görünmemektedir. Zira tarım ve sanayi sektörleri başlığı altında toplulaştırılan üretken sektörlerin krediler içindeki toplam payı dönem içinde yüzde 60’lar düzeyinden yüzde 40’lara gerilerken, üretken olmayan veya ticareti yapılamayan diğer sektörlerin payında tam tersi bir değişim söz konusudur. Buna rağmen tarım ve sanayi sektörlerinin üretim üzerindeki etkisi hizmetler sektörüne kıyasla daha büyüktür ve inşaat kredilerinin etkisi negatif yöndedir. Dolayısıyla kredilerin etkin dağılımından bahsetmek söz konusu olmadığı gibi, mevcut dağılımın istikrarlı bir büyüme sürecini sağlamasını beklemek pek mümkün gözükmemektedir.

Kuşkusuz kredi dağılımının üretken olmayan sektörler lehinde bir değişim göstermiş olması, piyasa ekonomisi koşullarında yadsınacak bir durum değildir. Zira ana sermayesi ve temel üretim malı “para” olan bankaların temel amacı kar maksimizasyonudur ve buna uygun davranış biçimi sergilemektedirler. Bir başka ifade ile bankalar rasyonel davranmaktadır.

Yatırımların büyük ölçüde kredilerle finanse edildiği gerçeği söz konusu iken yapılması gereken, en azından kamu bankalarının tarım, madencilik, imalat sanayi vb. sektörlerin finansman ihtiyaçlarını karşılaması, Türkiye ekonomisi örneğinde bir zorunluluk gibi görünmektedir. Diğer bir anlatımla, ticaret savaşlarının başladığı ve giderek şiddetlendiği bir ortamda kamu kesimi kendini yine ve yeniden konumlandırmak durumundadır.

KAYNAKÇA

Altunç, Ö. F. (2008, Ekim). Türkiye’de Finansal Gelişme ve İktisadi Büyüme Arasındaki Nedenselliğin Ampirik Bir Analizi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 3(2), 113-127.

Arestis, P., & Demetriades, P. (1997). Financial Development and Economic Growth: Assessing the Evidence. *Economic Journal*(107), 783-799.

- Bagehot, W. (1873 [1962]). *Lombard Street: A Description of the Money Market*. Homewood, III.: Richard D. Irwin, Inc.
- Beck, T., & Levine, R. (2004). Stock Markets, Banks and Growth: Panel Evidence. *Journal of Banking and Finance*, 28(3), 423-442.
- Beck, T., Demirgüç-Kunt, A., & Maksimovic, V. (2005). Financial and Legal Constraints to Firm Growth: Does Size Matter? *Journal of Finance*, 60(1), 137-177.
- Beck, T., Levine, R., & Loayza, N. (2000). Finance and the Sources of Growth. *Journal of Financial Economics*, 58(1-2), 261-300.
- Berksoy, T. (1994). "Finansal Serbestleşme ve İstikrar". *Görüş Dergisi*, s. 22-24.
- Ceylan, S., & Durkaya, M. (2010). Türkiye'de Kredi Kullanımı - Ekonomik Büyüme İlişkisi. *Atatürk Üniversitesi İİBF Dergisi*, 24(2), 21-33.
- Eser, K. (1993). Mali Baskı Altındaki Gelişmekte Olan Ülkelerde Uygulanan Finansal Liberalizasyon Politikalarının Etkinliği. *Ekonomik Yaklaşım*, 4(10), 83-100.
- Fry, M. J. (1995). *Interest and Banking in Economic Development*. Baltimore: John Hopkins University Pres.
- Güven, S. (2002). Türkiye'de Banka Kredileri ve Büyüme İlişkisi. *İktisat, İşletme ve Finans*, 17(197), s. 88-100.
- Johansen, S. (1988). Statistical Analysis of Cointegration Vectors. *Journal of Economic Dynamics and Control*, 12(2-3), 231-254.
- Kar, M., & Pentecost, E. J. (2000). The Direction of Causality Between Financial Development and Economic Growth in Turkey: Further Evidence. *Economic Research Paper, Department of Economics, Loughborough University*(00/27), 1-21.
- Kazgan, G. (1984). *İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi*, (3. b.). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- King, G. R., & Levine, R. (1993a). Finance and Growth: Schumpeter might be right. *Quarterly Journal of Economics*, 108(3), 717-737.
- King, G. R., & Levine, R. (1993b). Finance, Entrepreneurship and growth. *Journal of Monetary Economics*, 32(3), 1-30.
- Laurenceson, J. (2005). The Globalization of China's Financial Sector: Policies, consequences and lessons. C. Tisdell içinde, *Globalization and World Economic Policies: Effects and Policy Responses of Nations and Their Groupings* (s. 1-27). New Delhi, India.
- Levine, R. (1997). Financial Development and Economic Growth: Views and Agenda. *Journal of Economic Literature*(35), 688-726.
- Levine, R. (1998, August). The Legal Environment, Banks and Long-Run Economic Growth. *Journal of Money, Credit and Banking*, 30(3-2), 596-613.
- Levine, R. (2003, July). More on Finance and Growth: More Finance, More Growth? *Federal Reserve Bank of St. Louis Review*(85), 31-46.
- Levine, R., & Zervos, S. (1993). Stock Markets, Banks, and Economic Growth. *American Economic Review*(88), 537-558.
- Levine, R., Loayza, N., & Beck, T. (2000). Financial Intermediation and Growth: Causality and Causes. *Journal of Monetary Economics*, 46(1), 31-77.
- McKinnon, R. I. (1973). *Money and Capital in Economic Development*. Washington DC: The Brookings Institution.

- Mercan, M. (2013). Kredi Hacmindeki Değişimlerin Ekonomik Büyümeye Etkisi: Türkiye Ekonomisi İçin Sınır Testi Yaklaşımı. *Bankacılar Dergisi*(84), 54-71.
- Narayan, S., & Narayan, P. K. (2004). Determinants of Demand Fiji's Exports: An Empirical Investigation. *The Developing Economics*, 17(1), 95-112.
- Pehlivan, P., Demirlioğlu, L., & Yurtseven, H. (2017). Türkiye'de Bankacılık Faaliyetleri ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin Analizi. V. *Anadolu International Conference in Economics* (s. 1-14). Eskişehir: econ-anadolu.
- Pesaran, M. H., & Pesaran, B. (1997). *Working with Microfit 4.0: Interactive Econometric Analysis*. Oxford: Oxford University Press.
- Pesaran, M. H., Shin, Y., & Smith, R. J. (2001). Bounds Testing Approaches to The Analysis of Level Relationships. *Journal of Applied Econometrics*, 16(3), 289-326.
- Pesaran, M. H.; Shin, Y. (1999). An Autoregressive Distributed Lag Modelling Approach to Cointegration Analysis. S. Strom içinde, *Econometrics and Economic Theory in the 20th Century*. England: Cambridge University Press.
- Phillips, P., & Perron, P. (1988). Testing for Unit Roots in Time Series Regression. *Biometrika*(75), 335-346.
- Schumpeter, J. A. (1912 [1934]). *The Theory of Economic Development: An Inquiry into Profits, Capital, Credit, Interest and the Business Cycle*. Cambridge: Harvard University.
- Schumpeter, J. A. (1939). *Business Cycles: A Theoretical, Historical and Statistical Analysis of the Capitalist Process*. New York: McGraw-Hill Book Company.
- Sever, E., & Han, V. (2015). Türkiye'de Reel Kesim ile Bankacılık Kesimi Arasındaki İlişkinin Analizi: Sektörel Bir Yaklaşım. *Aksaray Üniversitesi İİBF Dergisi*, 7(2), 1-9.
- Shaw, E. (1973). *Financial Deepening in Economic Development*. New York: Oxford University Press.
- Studart, R. (1995-96). The Efficiency of Financial Systems, Liberalization and Economic Development. *Journal of Post Keynesian Economics*, 18(2), 269-292.
- Tuna, K., & Bektaş, H. (2015). Kredi Hacminin Ekonomik Büyüme Üzerindeki Rolünün İncelenmesi: Türkiye Örneği. *Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 5(9), 139-150.
- Vurur, N. S., & Özen, E. (2013). Türkiye'de Mevduat Banka Kredisi Ve Ekonomik Büyüme İlişkinin İncelenmesi. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(3), s. 117-131.
- Yılmaz, S., İskenderoğlu, Ö., & Önal, Y. B. (2007). Finansal Gelişme ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin Araştırılması. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16(2), s. 311-326.
- Yentürk, N. (1997). Finansal Serbestlik ve Makroekonomik Dengeler Üzerindeki Etkileri. *Ekonomik Yaklaşım*, 8(2), 131-156.

Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi
Yıl: Ekim 2018 Cilt-Sayı: 11(4) ss: 29-40

Academic Review of Economics and Administrative Sciences
Year: October 2018 Vol-Issue: 11(4) pp: 29-40

<http://dergipark.gov.tr/ohuiibf/>

ISSN: 2564-6931

DOI: 10.25287/ohuiibf.467933

Geliş Tarihi / Received: 29.08.2018

Kabul Tarihi / Accepted: 10.10.2018

Araştırma Makalesi

Research Article

THE MATCH OF NON-ENVIRONMENTAL PREFERENCES OF JOB INTERVIEWERS AND JOB APPLICANTS: A DESCRIPTIVE ANALYSIS OF NATURAL RESOURCE INTENSIVE BUSINESSES IN TURKEY*

Özge DEMİRAL¹

Abstract

This study explores the extent to which the environmentally-friendly job preferences of human resource managers (interviewers) and job applicants (interviewees) match in case of Turkey's resource-dependent business organizations. The study covers 63 human resource managers from 11 medium/large-sized businesses that have several joint-plants producing cement and variety of sorts of metal/mineral supplies in different cities in Turkey and 75 job applicants that these human resource managers interviewed. Consequently, 138 participants were asked to quantitatively rank the importance of 22-item criteria when they choose where to work. The comparison of the mean scores demonstrates that both interviewers and interviewees are not that concerned with the green workplace, green business, and eco-friendliness. Rather, salary and other benefits, promotion and career opportunities, organizational reputation, and match of skills/qualifications to job requirements are found as the key factors affecting the work/job decisions of both interviewers and interviewees. Moreover, the only demographic difference is found in gender among interviewers that female managers more tend to prefer environmentally-friendly jobs/works. Emphasizing the roles of regulations and environmental standards to make business organizations greener, the study concludes with recommendations for practice within the green human resource management and green business perspective.

Key Words : Green HRM, Green business, Job interview, Eco-friendly work culture, Descriptive analysis, Turkey.

Jel Classification : J24, M12, M14.

* The author would like to greatly thank anonymous human resource managers (interviewers) and job applicants (interviewees) for their valuable responses to the survey of the study.

¹ Asst. Prof., Niğde Ömer Halisdemir University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Business Administration, odemiral@ohu.edu.tr, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0165-2206>

İŞ GÖRÜŞMESİ YAPANLARIN VE İŞ ADAYLARININ ÇEVRECI OLMAYAN TERCİHLERİNİN UYUMU: TÜRKİYE'DEKİ DOĞAL KAYNAK YOĞUN İŞLETMELER ÜZERİNE TANIMLAYICI BİR ANALİZ

Özet

Bu çalışma, insan kaynakları yöneticilerinin (iş görüşmesi yapan) ve iş başvurusu yapan adayların (iş görüşmesi yapılan) çevreci tercihlerinin ne oranda benzediğini, Türkiye'deki doğal kaynağa bağımlı olarak faaliyet gösteren işletmeler kapsamında belirlemektedir. Çalışma, Türkiye'deki farklı şehirlerde bağlı birimleri ile çimento/beton ve farklı minerallerden oluşan ürünler üreten 11 orta ve büyük ölçekli işletmede çalışan 63 insan kaynakları yöneticisini ve bu yöneticilerin iş görüşmesine aldığı 75 iş adayını kapsamaktadır. Söz konusu 138 katılımcıya 20 maddeli bir kriter listesi sunulmuş ve iş seçerken neyi önemsediklerini nicel olarak puanlamaları istenmiştir. Skor ortalamalarının karşılaştırılması sonucunda hem iş görüşmesi yapan yöneticilerin hem de iş görüşmesi yapılan adayların iş/işyeri seçiminde yeşil işyeri, yeşil işletme ve çevre dostu gibi özellikleri çok dikkate almadıkları bulgusuna ulaşılmıştır. Ancak, maaş ve diğer ödemeler, terfi ve kariyer olanakları ve örgütsel itibarın yanında yetenekler ile iş gereklerinin uyumu gibi kriterlerin hem iş görüşmesi yapan yöneticilerin hem de iş görüşmesi yapılan adayların iş/işyeri seçimini etkileyen önemli faktörler olduğu belirlenmiştir. Ayrıca, demografik özelliklerdeki tek anlamlı farklılık insan kaynakları yöneticileri grubunun cinsiyet boyutunda bulunmuş ve kadın yöneticilerin çevre dostu iş ve işletmeleri tercih etme eğilimlerinin daha yüksek olduğu belirlenmiştir. İşletmelerin daha yeşil olması için yasal düzenlemelerin ve çevre standartlarının önemini ortaya koyan çalışma, yeşil insan kaynakları yönetimi ve yeşil işletme perspektifinde ileriki uygulamalar için öneriler sunarak tamamlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler : Yeşil İKY, Yeşil işletme, İş görüşmesi, Çevreci çalışma kültürü, Tanımlayıcı analiz, Türkiye.

Jel Sınıflandırması : J24, M12, M14.

INTRODUCTION

Continued degradation of the environment and excessive extraction of natural resources due to primarily business activities have introduced the concern of sustainability. Thereby, the natural environment and resource protection for the benefits of future generations has increasingly received a great attention from many politicians, business people, and individuals (Bombiak & Marciniuk-Kluska, 2018). A considerable part of environmental degradation is caused directly or indirectly by the production activities of business organizations that extract various natural resources at a faster rate than they are replaced or renewed. Meanwhile, recently, business organizations have been confronted with a number of global environmental challenges such as global warming, depletion of natural resources, increasing waste and environmental pollution (George *et al.*, 2015).

The conventional wisdom predicting that eco-friendly practices impose additional costs on business organizations and consequently reduce organizational competitiveness has been weakened by contemporary evidence documenting that green business performance does not necessarily cause higher cost, rather it can lead to an increase in the competitiveness (Ambec & Lanoie, 2008). In line with the shift in the organizational mindset from short-term profit maximization toward long-term sustainability, creating an eco-friendly work culture in business organizations has recently become a considerable research domain in the different fields of business and management disciplines (Jennings & Zandbergen, 1995; Renwick *et al.*, 2013; Tang *et al.*, 2018). This research

interest centers around the practices of businesses manufacturing resource-intensive products and/or directly extracting various environmental resources such as metals, minerals, and petroleum that are widely characterized as environmentally deteriorative activities. Therefore, there is a societal expectation for these polluter businesses to adopt more eco-friendly, ethical and responsible practices in every stage of their operations within both organizational and environmental sustainability strategies (Sharma, 2000; De Lange *et al.*, 2012; George *et al.*, 2015).

In fact, for new employees, eco-friendly work cultures of organizations are introduced through green recruitment practices before they start working. Therefore, a new research body has focused on the green human resource management (HRM) practices that especially resource-dependent businesses are supposed to adopt for offsetting, at least for easing, their environmentally destructive impacts. However, in practice, both employees and employers seem to have paid little attention to the green HRM practices. Moreover, the match of the preferences of HRM managers during the employee hiring process with those of job applicants while they are looking for the best jobs for them remains unexplored, especially in Turkey case.

Addressing this research gap and in response to the increasing calls for further research on the environmentally friendly or green behaviors of incumbent employees and job applicants (future employees) this study uses some descriptive statistics and compares the environmentally-friendly preferences of HRM professionals (interviewers) to those of their potential employees (job applicants) in case of selected resource-dependent businesses in Turkey in order to determine the extent to which their job and work preferences overlap. The study continues with a presentation of the conceptual framework covering the definitions of the aspects of sustainable development and organizational sustainability, green business and green HRM, along with the roles of societal awareness and government interventions. Next, the study proceeds with a brief overview of the directions in the relevant literature on green HRM and green business in Turkey case focusing on the existing research gap. Then, a descriptive analysis in Turkey case is conducted and results are reported. Last, the study concludes with evidenced recommendations for future practice within the green human resource management and green business perspective.

I. CONCEPTUAL FRAMEWORK

I.I. Sustainable Development and Organizational Sustainability

In the broadest approach, sustainability is associated with intergenerational equity and common interest. In this context, one of the most-cited definitions of sustainable development is that of the World Commission on Environment and Development (WCED) which underlines the ability of human being to make development sustainable and defines sustainable development as the ability "to meet the needs of present generation without lessening the ability of future generations to meet their own needs" (WCED, 1987: 8). In this definition, sustainable development has economic, social and environmental dimensions that together constitute the organizational responsibilities that are widely referred to as a term of corporate social responsibility. Therefore, business organizations are required to adopt to environmentally-friendly practices that are about the organizational sustainability which emphasizes the need to acknowledge the interrelationship between the environment and organizational resources (Kramar, 2014). Organizational sustainability is primarily defined as "keeping the business going" which refers to the "future proofing" of organizations (Wales, 2013: 39).

Organizational sustainability is based on the social responsibility that has the institutional, organizational, and individual level principles. These principles include producing eco-friendly products, using low-polluting technologies, cutting costs with recycling, *etc.* (Wood, 1991). These principles reciprocally link environmental management strategies to HRM practices relying on the

attractiveness of becoming green for talented employees. Eco-friendly HRM practices such as considering a candidate's green values during the recruitment and selection process, green performance management and appraisal, green pay and reward systems, green training, green promotions, *etc.* can motivate green employees to join the workforce of green business organizations that are involved in environmental management (Renwick *et al.*, 2013; Shen *et al.*, 2016).

I.II. Green Business and Green Human Resource Management

In the ecological aspect, the growing roles of sustainable organizational development, green competitive advantage, and green corporate social responsibility have created a need for organizations to integrate the pro-environmental management practices into their human resource policies. This relatively newer meaning of HRM is referred to as green HRM which is about a planned alignment of typical HRM practices with the organizations' environmental goals. Green HRM originates from green business (Ambec & Lanoie, 2008; Haddock-Millar *et al.*, 2016; Mishra, 2017; Bombiak & Marciniuk-Kluska, 2018). As a synonymous with the notion of sustainable business, green business is "an organization that is committed to the principles of environmental sustainability in its operations, strives to use renewable resources, and tries to minimize the negative environmental impact of its activities" (Čekanavičius *et al.*, 2014: 76).

Green business and green management characterized by eco-friendly work culture matter for not only tangible assets such as effectiveness, cost-saving, and productivity but also it is important for intangible assets including social responsibility, ethics, employee health, sustainability, trust, and respect (Alfred & Adam, 2009). Therefore, organizations have been now aware of the need to integrate the environmental concerns into their overall business strategies to have a sustainability-based competitive advantage (Barney, 1991; Esty & Winston 2006; Ambec & Lanoie, 2008). As an important component of the green business where eco-friendly work culture prevails, green HRM is a set of HRM practices including green recruitment, green performance appraisal, green training/development, green compensation, green employee relations, *etc.* (Renwick *et al.*, 2013; Ahmad, 2015). Therefore, green business and green HRM practices are an organizational adjustment to the *Rs* strategy: reduce, reuse, recycle, recover and replace.

I.III. Societal Awareness and Government Intervention

In the relevant literature, studies have vastly examined the organizational internal drivers of becoming a green business. However, as Čekanavičius *et al.* (2014) indicate consumers and governments are also important agents making (or forcing) businesses to become green. Green consumers are those who purchase ecologically produced or eco-friendly products. These environmentally-conscious consumers avoid environmentally harmful consumption and want from businesses to use eco-friendly technology and processes in every stage of production. The individual demand for green business practices become a collective demand as the environmental awareness of societies increase. However, there are studies such as that of Wong (2010) suggesting that the rise in public environmental awareness have not observed in their environmental behaviors and thus governments have an important function to solve environmental problems as well.

Indeed, there is an ongoing debate on whether organizations become greener voluntarily or pro-environmental change in organizations will only come about through stringent state regulation. In practice, pro-environmental regulations and standards enforced by governmental institutions are observed as important factors making businesses greener. Governmental institutions provide a regulatory framework for the business operations of organizations in order to reduce their environmentally harmful influences. Examples of such policies include environmental taxation,

green standards, green-labeling, eco-auditing, green-certifying, *etc.* (Newton & Harte, 1997; Čekanavičius *et al.*, 2014). The green standard, for example, requires businesses to meet certain environmental performance standards such as ISO 14000 (Čekanavičius *et al.*, 2014). This kind governmental regulations and standards are more salient for businesses that produce natural resource-based products. Therefore, the present study is able to provide valuable insights into this ongoing debate on whether organizations become greener voluntarily or involuntarily in the Turkey case.

II. THE RESEARCH GAP IN TURKEY CASE

Previous studies on green business and green HRM practices covering businesses in Turkey and Turkish employees have been mainly positioned at the theoretical level with a few empirical attempts (*e.g.*, Uygur *et al.*, 2015; Ulus & Hatipoglu, 2016; Kılıç & Özdemir, 2018; Tepe Küçükkoğlu & Pınar, 2018). One of the examples of studies with qualitative analysis is that of Uygur *et al.* (2015) which used responses of a general director of a medium-sized touristic hotel located in Muğla city of Turkey to a questionnaire about pro-environmental practices. Consequently, the study suggests that businesses should encourage their employees and customers to protect the environment with green management activities. Besides, it highlights the importance of governmental regulations that compel businesses to implement eco-friendly practices. Moreover, its argument implied that certification of going green could motivate businesses to adopt green management implications.

Another qualitative study is of Ulus and Hatipoglu (2016). In their study, the authors considered such human-related factors as resistance to change, internal communication, and employee engagement in sustainability activities of organizations. They explored how these human factors were managed by tourism companies for organizational sustainability in the case of four companies from different sectors of tourism in İstanbul and Ankara cities in Turkey. Their study found a positive link between the management of human factors and advancement in organizational sustainability in practice. Organizations need to get employees involved in work-related sustainability practices rather than impracticable instructions. Additionally, they documented that sustainability required a deep change necessitating engagement of employees throughout the organization where the involvement of educated HRM managers was essential. Finally, they stressed the importance of the integration of sustainability into efficiency and competitiveness aspects. In response to how HRM functions can contribute to organizational sustainability, they argued that HRM could include sustainability components to its functions by, for example, selecting green-oriented employees through sustainability criteria and by appraising employee performance based on tools like sustainability engagement surveys.

There are several studies (*e.g.*, Kirgiz, 2016; Kılıç & Özdemir, 2018) that cover the eco-friendly consequences of green marketing strategies in Turkey case. On the contribution of green marketing strategies to marketing performance, Kılıç and Özdemir (2018) examined the effects of green marketing strategies such as green product, green pricing and green marketing communication on the marketing performance in Turkey case. They found that especially green pricing and green marketing communication strategies had a significant effect on the marketing performance. This finding is important since it shows how a business can gain financially from going green.

In fact, organizational sustainability is closely associated with green innovation. In this context, Tepe Küçükkoğlu and Pınar's (2018) study investigated sustainability-green innovation relationship and the mediation effect of green organizational culture in the relationship using a survey data collected from respondents in Turkey's leading companies that had an ISO14001 Environmental Management Certificate. They found that green organizational culture and green innovation tend to contribute to the organizational sustainability. In line with this evidence, the

green organizational culture was found mediating the relationship between sustainability drivers and green innovation. Again, these findings reveal the importance of eco-friendly work culture for maintaining organizational sustainability.

The present study aims to contribute to the relatively weak literature in several ways. A comprehensive review of the literature on Turkey case revealed that even though the level of public environmental awareness has apparently risen, the business environment has not been that much involved in the environmental issues. This is true for researchers that only a few studies have dealt with green business and green HRM practices in Turkey case. Moreover, there are not many empirical studies covering resource-based business organizations particularly. Again, there is no study which also covers the environmental preferences of job applicants (future employees) together with those of employees that are currently employed. Overall, there is a necessity for investigating the coherence of environmental preferences of job interviewers and job applicants. These research gaps point to an urgent need for motivating empirical studies on businesses in Turkey and Turkish employees. Consequently, this study intends to contribute to the attempts to fill in this research gap by comparing the environmentally-friendly preferences of HRM professionals (interviewers) to those of their potential employees (job applicants) in case of selected resource-dependent businesses in Turkey. The study can also meet the need for exploration of the attitudes of both incumbent employees (insiders) and job-seekers (outsiders) toward green behaviors in such resource-dependent businesses.

III. A DESCRIPTIVE ANALYSIS IN TURKEY CASE

III. I. Sample and Data

The sample universe of the study is HRM professionals working for natural resource-based businesses that extensively use natural resources. In order to have a more specific group, the sample was refined to those that have been directly using natural resources and producing cement and variety of sorts of metal/mineral supplies. The surveys were carried out in different plants of 11 resource-based and similar businesses in five Mediterranean cities (Adana, Antalya, Mersin, Osmaniye, and Hatay) in Turkey. Consequently, data were collected from 138 participants through printed questionnaires filled by 63 HRM professionals in these businesses, and with the help of them, by 75 job applicants that had a job interview with these HRM managers. The key demographic characteristics of participants are shown in Table 1.

Table 1: Key Demographic Characteristics of Participants (N:138)

HRM professionals/interviewers (n:63)		Job applicants/interviewees (n:75)	
Age groups	Frequency	Age groups	Frequency
<i>Under 30</i>	9	<i>Under 30</i>	28
<i>31-40</i>	27	<i>31-40</i>	29
<i>41-50</i>	16	<i>41-50</i>	13
<i>Over 50</i>	11	<i>Over 50</i>	5
Gender groups	Frequency	Gender groups	Frequency
<i>Male</i>	39	<i>Male</i>	61
<i>Female</i>	24	<i>Female</i>	14
Formal education levels	Frequency	Formal education levels	Frequency
<i>High school and vocational school degrees</i>	10	<i>High school and vocational school degrees</i>	33
<i>Bachelor's degree</i>	38	<i>Bachelor's degree</i>	28
<i>Master's and doctoral degrees</i>	15	<i>Master's and doctoral degrees</i>	14

As seen in Table 1, the majority of HRM professionals consisted of young and middle-aged employees. Naturally, the number of young people prevails in the sample of job applicants. The dominance of male in both samples is consistent with the characteristics of the sector. Many HRM professionals hold bachelor's degree whereas a considerable number of job applicants is those that graduated from high schools or (mostly) vocational schools. Several HRM professionals stated that their businesses sometimes call for job candidates with some job-specific qualifications. For the existing gender gap in the employment in the sector, many HRM professionals emphasized that even though there was not a gender discrimination in the job announcements, some job requirements that need physical power could naturally favor men.

The participants were asked to rank and score the importance of 22 traits shown in Table 2 from 1 to 5 while they are choosing where to work considering any organization that is the best place to work for. The traits were given to respondents in an alphabetical order as in Table 2.

Table 2: Job Traits Asked Participants to Rank and Score

1. Autonomy and independence	12. Organization's commitment to a green workplace, green business, and eco-friendliness
2. Availability of education and training services	13. Organization's commitment to corporate social responsibility
3. Flexible working hours	14. Organization's commitment to family-friendliness
4. Foreign ownership (multinationals)	15. Organization's financial stability
5. Healthcare/medical benefits	16. Organizational reputation in the area
6. International operations (exporting/ importing)	17. Promotion and career development/advancement opportunities
7. Job safety	18. References/recommendations
8. Large-size (number of employees)	19. Respect, trust, and fairness
9. Less working hours	20. Salary/compensation
10. Location of workplace	21. Skill/education and capability/qualification match
11. Opportunities to use skills and abilities	22. Strictness of employment protection (job security)

Sources: The traits are author's adaptations from Cable and Turban (2003), SHRM (2016), Farr and Tippins (2017), Glassdoor (2018), Great Place to Work (2018), OECD (2018).

III.II. Comparison between Interviewers and Interviewees

The mean scores of the HRM professionals and job applicants were compared in order to explore the extent to which their preferences match. Comparison results are reported in Table 3.

Table 3: Comparison of Work/Job Preferences of HRM Professionals and Job Applicants (N:138)

Traits ^(a) <i>What makes a business the best place to work?</i> Please score and rank each trait in an order of your priorities of importance scoring from 1 to 5 (1-unimportant, 2- little important 3-moderately important, 4-very important, 5-extremely important)	Mean scores of participants (N:138)	
	HRM professionals ^(b) (n:63) (↓)	Job applicants (n:75)
1. Salary/compensation	4.4	4.2
2. Promotion and career development/advancement opportunities	4.2	3.9
3. Organizational reputation in the area	4.0	4.1
4. Skill/education and capability/qualification match	4.0	4.2
5. Availability of education and training services	3.8	4.1
6. Opportunities to use skills and abilities	3.8	3.9
7. Less working hours	3.8	3.4
8. The strictness of employment protection (job security)	3.6	3.6

9. International operations (exporting/importing)	3.5 ^(c)	2.9
10. Respect, trust, and fairness	3.3	3.0
11. Job safety	3.3	3.1
12. Foreign ownership (multinationals)	3.2 ^(c)	2.7
13. Healthcare/medical benefits	3.0 ^(c)	2.5
14. Large-size (number of employees)	2.9	2.5
15. Location of workplace	2.9	2.7
16. References/recommendations	2.9	3.0
17. Flexible working hours	2.9	2.5
18. Autonomy and independence	2.7 ^(c)	2.0
19. Organization's financial stability	2.4 ^(c)	1.8
20. Organization's commitment to family-friendliness	2.2	2.0
21. Organization's commitment to corporate social responsibility	2.0	1.8
22. Organization's commitment to a green workplace, green business, and eco-friendliness	2.0	1.6
<i>Overall mean score</i>	<i>3.2</i>	<i>3.0</i>

Notes: (a): Traits are ranked by the means of the scores given by HRM professionals. (b) The HRM professionals were asked to consider any organizations, not the businesses they were currently working for. (c): The independent-samples *t*-test refers that the mean of the scores of HRM professionals is significantly higher than that of job applicants at the level of 10%.

Sources: The traits are author's adaptations from Cable and Turban (2003), SHRM (2016), Farr and Tippins (2017), Glassdoor (2018), Great Place to Work (2018), OECD (2018).

Results seen in Table 3 reveal that the preferences of both HRM professionals and job applicants are similar but not eco-friendly. Rather, salary/compensation, promotion and career development/advancement opportunities, organizational reputation in the area, skill/education and capability/qualification match, availability of education and training services, opportunities to use skills and abilities, lesser working hours and the strictness of employment protection (job security) are among the most important job and work characteristics for both groups. However, they give a less importance to organization's commitments to family-friendliness and corporate social responsibility. Moreover, both the HRM professionals and job applicants tend to not care about organization's commitment to the green workplace, green business, and eco-friendliness practices. Besides, overall mean scores indicate that the HRM professionals (3.21) tend to be pickier compared to the job applicants (3.00). This can be likely explained by the effect of being unemployed for job applicants.

III.III. Demographic Differences: The Analysis of Variance (ANOVA)

In addition to the generally increasing awareness of the importance of organizational environmental performance, demographic characteristics of individuals seem to be mattering for their green behaviors. In this context, notwithstanding some evidence suggesting that gender, age, and education are weakly associated with environmental concerns and green behaviors (Kim *et al.*, 2014), the environmental concern literature, in general, finds that younger, high-educated, and female employees are more likely to participate in environmental behaviors and to be environmentally responsible than respectively older, less-educated, and male employees (Wiernik *et al.*, 2016; Xiao & Hong, 2017; Rayner & Morgan, 2018). Since there is some evidence of the extant research suggesting that green behaviors of employees or people may be associated with some demographics such as education level, gender, and age, in the study these demographics were controlled for a variation across pro-environmental preferences. Therefore, the variations in the mean scores of both groups in the trait of 'organization's commitment to a green workplace, green business, and eco-friendliness' were controlled using the *F*-test (for demographic categories with more than two groups, *i.e.*, age and formal education) and *t*-test (for two-group category, *i.e.*, gender) procedures within the one-way ANOVA framework. ANOVA results are reported in Table 4.

Table 4: Comparison of Mean Differences in Demographics: ANOVA Results

Demographic aspects	Demographic categories	Sample groups ^(a)							
		HRM professionals (N:63)				Job applicants (N:75)			
		n	Mean	F	p	n	Mean	F	p
Age	<i>Under 30</i>	9	2.3	1.6	0.2	28	1.4	0.7	0.6
	<i>31-40</i>	27	2.0			29	1.6		
	<i>41-50</i>	16	1.8			13	1.7		
	<i>Over 50</i>	11	1.9			5	1.6		
Education	<i>High school/vocational school</i>	10	1.8	0.9	0.4	33	1.5	1.8	0.2
	<i>Bachelor</i>	38	2.0			28	1.6		
	<i>Master and doctoral</i>	15	2.2			14	1.8		
Gender	Male	39	1.7	4.7	0.0 ^(b)	61	1.5	1.2	0.3
	Female	24	2.3			14	1.7		

Notes: (a) Only the mean scores of the responses of HRM professionals and job applicants to the trait 'organization's commitment to a green workplace, green business, and eco-friendliness' were compared. (b) The difference is statistically significant at the level of 1% (p<0.01).

As seen in Table 4, the only significant demographic difference is found in gender among interviewers that female managers more tend to prefer environmentally-friendly jobs/works. This is consistent with the general finding of environmental concern literature which systematically suggests that women participate in individual green behaviors more than men do. As Xiao and Hong (2017) argued this can be because women possess stronger pro-environmental values, beliefs, and attitudes compared to men. However, another general argument which predicts that younger and high-educated people/employees more likely tend to behave environmentally responsible is not supported in case of the study. This may be explained by the characteristics of the sample. First of all, the HRM professionals work for resource-intensive businesses that directly and immensely using natural resources. For the job applicants, it should be noticed that they are looking for a job opportunity and when the persistently high unemployment in Turkey's job market is considered, they are not expected to be that picky while seeking for a job. Actually, in practice, it is a typical case that they tend to accept any kind of jobs depending on how long they look for a job and how much they really need it.

DISCUSSION AND CONCLUSION

It is a well-understood and equivalently a well-evidenced fact that a considerable part of environmental degradation is caused directly or indirectly by the operations of business organizations. Meanwhile, the conventional wisdom predicting that eco-friendly practices impose additional costs on businesses and consequently reduce organizational competitiveness has been weakened by contemporary evidence documenting that green business performance does not necessarily cause higher cost, rather it can lead to an increase in the competitiveness. Moreover, in line with the increasing societal awareness of both the common benefits of sustainability initiatives and the common costs of the environmental degradation, there is a collective expectation for polluter businesses to adopt more eco-friendly practices that requires an understanding of eco-friendly work culture.

In fact, for new employees, eco-friendly work cultures of organizations are introduced through green recruitment practices before they start working. Therefore, a new research body has focused on the green HRM practices that especially resource-dependent businesses are supposed to adopt for offsetting, at least for easing, their environmentally destructive impacts. However, in practice, both employees and employers seem to have paid little attention to the green HRM practices. Moreover, the match of the preferences of HRM managers during the employee hiring process with those of job applicants while they are looking for the best jobs for them remains

unexplored, especially in Turkey case. In responses to this gap and to the increasing calls for further research on the green behaviors of both incumbent employees and job applicants (future employees), this study used some descriptive statistics and compared the environmentally-friendly preferences of HRM professionals (interviewers) to those of their potential employees (job applicants) in case of selected resource-dependent businesses in Turkey in order to explore how their environmental job and work preferences match.

Comparison of mean scores revealed that the preferences of both HRM professionals and job applicants are similar but not environmentally-friendly. Salary/compensation, promotion and career opportunities, organizational reputation in the area, skill/education and capability/qualification match, availability of education and training services, opportunities to use skills and abilities, lesser working hours and the strictness of employment protection (job security) are among the most important job and work characteristics for both groups. However, they give a less importance to organizations' commitments to family-friendliness and corporate social responsibility. More importantly, both the HRM professionals and job applicants tend to not care about organizations' commitments to the green workplace, green business, and eco-friendliness practices. Even it needs more evidential support, this unpleasant match of non-environmental preferences underlines the importance and necessity of governmental regulations that enforce businesses to adopt green business practices to create eco-friendly work culture. Consistently, business owners and/or managers should start greening their businesses from HRM departments. For practical implications, HRM professionals can be trained about the reciprocal benefits of becoming a green business and implementing green HRM practices in order to build a sustainability mindset and skills in managers and leaders. Green HRM practices include green recruitment and selection, green training, green performance appraisal, green pay, green reward, *etc.* Overall findings suggest that enforcing strong governmental standards binding and controlling the practices of these resource-dependent businesses can be an effective way of creating an eco-friendly work culture in Turkey case. These external green implications can support the internal motivations of organizations.

REFERENCES

- Ahmad, S. (2015). Green human resource management: Policies and practices. *Cogent Business & Management*, 2(1), 1-13.
- Alfred, A. M., & Adam, R. F. (2009). Green management matters regardless. *Academy of Management Perspectives*, 23(3), 17-26.
- Ambec, S., & Lanoie, P. (2008). Does it pay to be green? A systematic overview. *Academy of Management Perspectives*, 22(4), 45-62.
- Barney J. (1991). Firm resources and sustained competitive advantage. *Journal of Management*, 17(1), 99-120.
- Bombiak, E., & Marciniuk-Kluska, A. (2018). Green human resource management as a tool for the sustainable development of enterprises: Polish young company experience. *Sustainability*, 10, 1739.
- Cable, D. M., & Turban, D. B. (2003). The value of organizational reputation in the recruitment context: A brand-equity perspective. *Journal of Applied Social Psychology*, 33(11), 2244-2266.
- Čekanavičius, L., Bazytė, R., & Dičmonaitė, A. (2014). Green business: Challenges and practices. *Ekonomika*, 93(1), 74-88.
- De Lange, D. E., Busch, T., & Delgado-Ceballos, J. (2012). Sustaining sustainability in organizations. *Journal of Business Ethics*, 110(2), 151-156.

- Esty, D. C., & Winston, A. S. (2006). *Green to gold: How smart companies use environmental strategy to innovate, create value, and build competitive advantage*. New Haven and London: Yale University Press.
- Farr, J. L., & Tippins, N. T. (2017). *Handbook of employee selection* (Ed.), 2nd Ed., New York: Routledge.
- George, G., Schillebeeckx, S. J. D., & Liak, T. L. (2015). The management of natural resources: An overview and research agenda. *Academy of Management Journal*, 58(6), 1595-1613.
- Glassdoor (2018). Top HR statistics: The latest stats for HR & recruiting pros. <https://www.glassdoor.com/employers/popular-topics/hr-stats.htm>
- Great place to work (2018). Employee-surveys. <https://www.greatplacetowork.com/solutions/employee-surveys>
- Haddock-Millar, J., Sanyal, C., & Müller-Camen, M. (2016). Green human resource management: A comparative qualitative case study of a United States multinational corporation. *The International Journal of Human Resource Management*, 27(2), 192-211.
- Jennings, P. D., & Zandbergen, P. A. (1995). Ecologically sustainable organizations: An institutional approach. *The Academy of Management Review*, 20(4), 1015-1052.
- Kılıç, S., & Özdemir, E. (2018). Green Marketing strategies and marketing performance: The case of Turkey. Quoquab, F., Thurasamy, R., Mohammad, J. (Eds). *Driving green consumerism through strategic sustainability marketing*. Hershey: IGI Global, 135-154.
- Kirgiz, A. C. (2016). *Green marketing: A case study of the sub-industry in Turkey*. Basingstoke, England: Palgrave Macmillan.
- Kim, A., Kim, Y., Han, K., Jackson, S. E., & Ployhart, R. E. (2014). Multilevel influences on voluntary workplace green behavior: Individual differences, leader behavior, and coworker advocacy. *Journal of Management*, 43(5), 1335-1358.
- Kramar, R. (2014). Beyond strategic human resource management: Is sustainable human resource management the next approach? *The International Journal of Human Resource Management*, 25(8), 1069-1089.
- Mishra, P. (2017). Green human resource management: A framework for sustainable organizational development in an emerging economy. *International Journal of Organizational Analysis*, 25(5), 762-788.
- Newton, T. & Harte, G. (1997). Green business: Technician Kitsch? *Journal of Management Studies*, 34(1), 75-98.
- OECD (2018). *Labour database*. <https://stats.oecd.org/>
- Rayner, J., & Morgan, D. (2018). An empirical study of 'green' workplace behaviours: Ability, motivation and opportunity. *Asia Pacific Journal of Human Resources*, 56(1), 56-78.
- Renwick, D. W., Redman, T. & Maguire, S. (2013). Green human resource management: A review and research agenda. *International Journal of Management Reviews*, 15(1), 1-14.
- Sharma, S. (2000). Managerial interpretations and organizational context as predictors of corporate choice of environmental strategy. *The Academy of Management Journal*, 43(4), 681-697.
- Shen, J., Dumont, J., & Deng, X. (2018). Employees' perceptions of green HRM and non-green employee work outcomes: The social identity and stakeholder perspectives. *Group & Organization Management*, 43(4) 594-622.

- SHRM (2016). People insight: Employee job satisfaction and engagement survey report. <https://www.southernnevadahealthdistrict.org/download/news16/employee-survey-2016.pdf>
- Tang, G., Chen, Y., Jiang, Y., Paillé, P., & Jia, J. (2018). Green human resource management practices: Scale development and validity. *Asia Pacific Journal of Human Resources*, 56(1), 31-55.
- Tepe Küçükoğlu, M., & Pınar, R. İ. (2018). The mediating role of green organizational culture between sustainability and green innovation: A research in Turkish companies. *Business & Management Studies: An International Journal*, 6(1), 64-85.
- Ulus, M., & Hatipoglu, B. (2016). Human aspect as a critical factor for organization sustainability in the tourism industry. *Sustainability*, 8, 232.
- Uygur, A., Musluk, B. Y., & Ilbey, N. (2015). Examining the influence of green management on operation functions: Case of a business. *Research Journal of Business and Management*, 2(3), 348-365.
- Wales, T. (2013). Organizational sustainability: What is it, and why does it matter? *Review of Enterprise and Management Studies*, 1(1), 38-49.
- WCED-World Commission on Environment and Development (1987). *Our common future*. Oxford: Oxford University Press.
- Wiernik, B. M., Dilchert, S., & Ones, D. S. (2016). Age and employee green behaviors: A meta-analysis. *Frontiers in Psychology*, 7, 194, 1-15.
- Wong, K. K. (2010). Environmental awareness, governance and public participation: Public perception perspectives. *International Journal of Environmental Studies*, 67(2), 169-181.
- Wood, D. J. (1991). Corporate social performance revisited. *The Academy of Management Review*, 16(4), 691-718.
- Xiao, C., & Hong, D. (2017). Gender differences in environmental behaviors among the Chinese public: Model of mediation and moderation. *Environment and Behavior*. <https://doi.org/10.1177/0013916517723126>

Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi
Yıl: Ekim 2018 Cilt-Sayı: 11(4) ss: 41-63

Academic Review of Economics and Administrative Sciences
Year: October 2018 Vol-Issue: 11(4) pp: 41-63

<http://dergipark.gov.tr/ohuiibf/>

ISSN: 2564-6931

DOI: 10.25287/ohuiibf.459153

Geliş Tarihi / Received: 11.09.2018

Kabul Tarihi / Accepted: 16.10.2018

Araştırma Makalesi

Research Article

ULUSLARARASI KREDİ DERECELENDİRME KURULUŞLARININ KREDİ NOT KARARLARININ TÜRKİYE FİNANSAL PİYASALARINA ETKİSİ: BORSA İSTANBUL SEKTÖR ENDEKSLERİ ÜZERİNE BİR UYGULAMA

Emin ÇAĞLAK¹
Habib KÜÇÜKŞAHİN²
İbrahim Korkmaz KAHRAMAN³

Özet

Uluslararası kredi derecelendirme kuruluşlarının açıkladığı kredi not kararları finansal piyasa aktörlerinin kararlarını etkilemektedir. Günümüzde özellikle gelişmekte olan ülkeler adına yapılan kredi derecelendirmelerinin ilgili ülkelerin finansal piyasalarına olan yatırımcı ilgisine etkisini göz ardı etmek mümkün değildir. Özellikle Türkiye finans piyasalarının da gelişmekte olan bir piyasa olduğu göz önüne alındığında, kredi derecelendirme kuruluşları tarafından yapılan kredi notlarının ilgili piyasaları ne derecede etkilediği önemli bir soru olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durumdan hareketle, çalışmada dünyada tanınırlığı en yüksek üç kredi derecelendirme kuruluşu olan Fitch, Moody's ve Standart and Poor's'un Türkiye için kredi notu açıklamalarının etkisi analiz edilmektedir. Bu amaçla, kredi notu kararlarının Borsa İstanbul'da yer alan 14 sektör endeksi (BIST Banka, BIST Bilişim, BIST Elektrik, BIST Gıda İçecek, BIST İletişim, BIST Kimya Petrol Plastik, BIST Kobi Sanayi, BIST Kurumsal Yönetim, BIST Madencilik, BIST Metal Ana, BIST Spor, BIST Taş Toprak, BIST Ulaştırma, BIST Sınai) üzerindeki etkisi Olay Çalışması (Event Study) yöntemi kullanılarak incelenmiştir. Araştırma kapsamında ele alınan endeksler için anormal getiriler ve kümülatif anormal getiriler hesaplanmış, elde edilen sonuçlar tanınırlığı en yüksek üç kredi derecelendirme kuruluşu açısından karşılaştırılmıştır. Araştırma sonucunda, not açıklamalarının seçilmiş olan endeksler üzerinde etkisinin olduğunu ve bu etkinin kredi derecelendirme kuruluşları arasında bir farklılık göstermediği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler : Kredi Derecelendirme Kuruluşu, Anormal Getiri, Kümülatif Anormal Getiri, Olay Çalışması Yöntemi, Piyasa Modeli.

Jel Sınıflandırılması : G10, G23, G24.

¹ Öğr. Gör., Afyon Kocatepe Üniversitesi, Başmakçı MYO, Finans Bankacılık ve Sigortacılık Bölümü, ecaglak@aku.edu.tr, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2798-7450>.

² Arş. Gör., Pamukkale Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü, hkucuksahin@pau.edu.tr, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2967-9814>.

³ Öğr. Gör., Pamukkale Üniversitesi, Çal MYO, Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Bölümü, ikahraman@pau.edu.tr, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5083-3586>.

THE IMPACT OF THE CREDIT RATING AGENCIES NOTES ON THE FINANCIAL MARKETS OF TURKEY: AN EXAMINATION UPON SECTOR INDICES OF THE BORSA İSTANBUL

Abstract

The rating decisions of international credit rating agencies affect the decisions of financial market actors. It is not possible today to ignore the impact of credit ratings on behalf of developing countries on investors' interest in the financial markets of the countries concerned. Especially considering that Turkey is an emerging market in the financial markets, an important question as to what extent the credit rating notes made by credit rating agencies affect the related markets emerge. From this point on, in the study, the affect of the rating notes of the three credit rating agencies' Fitch, Moody's and Standard and Poor's, which have the highest recognition rating firms' in the World, for Turkey is analyzed. For this purpose, 14 sector indexes (BIST Banks, BIST Inf. Technology, BIST Electricity, BIST Food, Beverage, BIST Telecommunication, BIST Chem., Petrol, Plastic, BIST SME Industrial, BIST Corporate Governance, BIST Mining, BIST Basic Metal, BIST Sports, BIST Non-Metal Min. Product, BIST Transportation, BIST Industrials) were examined using the Event Study method. For the indexes covered in the research, abnormal returns and cumulative abnormal returns were calculated, and the results were compared for the three major credit rating agencies. As a result of the research, it was determined that the rating statements had an effect on the selected indices and that this effect did not show any difference between the credit rating agencies.

Key Words : Credit Rating Agency, Abnormal Return, Cumulative Abnormal Return, Event Study Method, Market Model.

Jel Classification : G10, G23, G24.

GİRİŞ

Yatırımların uluslararasılaşmasıyla birlikte klasik finans anlayışı yerini modern finansa bırakmıştır. Modern finansın ortaya çıkışı ise, genelde ülkelerin konjonktürel ekonomik durumları konusunda, özelde de ilgili ülkelerde faaliyet gösteren şirketlerin yönetim ve finansal yapıları hakkında bilgi edinme ve bu bilgiden yararlanma ihtiyacını doğmuştur (Korkmaz vd., 2017). Ortaya çıkan bu ihtiyaç doğrultusunda ülkelerin ve şirketlerin ekonomik yapıları, faaliyet durumları daha şeffaf bir yapıya dönüşme gerekliliğini de meydana getirmiştir. Finans yapısında meydana gelen bu değişiklik sonrasında, finans çevrelerince ihtiyaç duyulan bilgiyi bir ürün halinde sunacak kurumları da beraberinde getirmiştir. Ülkeler ve firmalar hakkında bilgi akışını sağlayan, yatırımlarını en iyi şekilde değerlendirecekler ile fon ihtiyacı duyanlar arasında yer alan bu birimler kredi derecelendirme kuruluşları olarak faaliyet göstermektedirler. Modern finans yapısı bağlamında, kredi derecelendirme kuruluşları klasik finansal piyasaları, bilginin alınıp satıldığı bir piyasa haline dönüştürmede önemli bir boşluğu doldurmuş, fon arz edenler ile fon talep edenler arasında bir köprü görevi üstlenmiştir (Langhor ve Langhor, 2008: 9). Bu kuruluşlar kendi kriterleri ölçütünde ülkeleri ve şirketleri yükümlülüklerini yerine getirebilme hususunda not vermekte ve bu notlar ile ilgili birimleri sınıflandırmaktadırlar. Bu sınıflandırma, ülke ve şirketlerin fon ihtiyacını giderme, yatırım kararı alma konusundaki pozisyonlarını önemli ölçüde etkilemektedir. Çünkü şirketlere, ülkelere borç sağlayan, yatırım yapmak isteyen çevreler derecelendirme kuruluşlarının verdiği bu notları baz alarak karar vermektedirler (Toraman ve Yürük, 2014; Korkmaz vd., 2017). Kredi derecelendirme kuruluşları bir ülke ya da kuruluşla ilgili değerlendirmelerini küresel hale gelmiş ekonominin gerekliliklerinden biri olan şeffaflık kriterlerine uygun bir şekilde tüm dünyaya

eş zamanlı olarak duyurmaktadırlar. Yatırımcılar ise bu sayede alacakları riskin derecesini ölçebilmekte ve bu doğrultuda daha rasyonel kararlar alabilmektedirler (Tekin, 2016; Yıldırım vd., 2018). Faaliyetini bağımsız bir şekilde icra eden bu kuruluşlar, şirketler ve hükümetler tarafından ihraç edilen kredi ve tahvil gibi menkul kıymetleri satın almak isteyenler için kredi riskini belirlemekte böylelikle fon sağlayanlar ile fon ihtiyacı olanlar arasındaki bilgi asimetrisini azaltmaktadırlar (Mattarocci, 2014: 2).

Ryan (2012) çalışmasında da yer aldığı üzere, kredi derecelendirme kuruluşlarının yatırımcılar için borç alan tarafların kredi riski hususunda önemli bir bilgi kaynağı olmak, menkul kıymetleri ihraç edenler için sermaye piyasalarına erişimini kolaylaştırmak ve düzenleyicilik gibi fonksiyonları bulunmaktadır (Ovalı, 2014). Daha önceki dönemlerde şirketlerin finansal yapılarını yakından izleyerek bu şirketlerin yükümlülüklerini yerine getirme kabiliyetleri üzerine yoğunlaşan derecelendirme kuruluşları, uluslararası finansal piyasaların gelişmişliğinin kayda değer ölçüde arttığı günümüzde bahsi geçen piyasalardan fon ihtiyacını karşılamaya çalışan kuruluşların yanı sıra gerek doğrudan gerekse de dolaylı yoldan yabancı yatırımlara ihtiyaç duyan ülkelere de kredi notu vermeye başlamıştır (Demir ve Eminer, 2014).

Kredi derecelendirme kuruluşları hakkında bir önceki paragrafta yapılan değerlendirmelerin yanı sıra bu kuruluşların yaptığı notlarla ilgili eleştirilerin de olduğunu ifade etmek gerekmektedir. Kredi derecelendirme kuruluşlarının yaptığı notlamalar ve notlama kriterleri ile ilgili yapılan eleştirilere bakılacak olursa, yapılan not değerlendirmelerinin özneliği, derecelendirme kuruluşlarının çıkarları ile bu kuruluşlarda çalışanların çıkarları arasındaki uyumsuzluğun olabileceği, notlamaların geçmişe yönelik olarak gerçekleştirilen analizler çerçevesinde yapıldığı, not değerlendirme sürecinin sürekli değişen ekonomik ve finansal koşullara göre tam uyumluluk göstermediği ve bu sebeplerle gelecekte oluşabilecek herhangi bir finansal sıkıntıyı açıklamada hantal kalabildiği görüşleri mevcuttur (Schroeder, 2015: 20). Ayrıca yapılan notlamaların finansal piyasalarda volatiliteye de sebep olduklarını belirten eleştirilerin de olduğunu söylemek mümkündür (Schroeder, 2015: 20). Bu bağlamda, finansal kriz dönemlerinde yapılan ve çoğunlukla not düşüşü şeklinde gerçekleşen yeniden değerlendirmelerin yaşanan krizleri daha da derinleştirdiği konusunda birçok eleştiri bulunmaktadır (Korkmaz vd., 2017; Yıldırım vd., 2018).

Yapılan eleştirilerin ötesinde, kredi derecelendirme kuruluşlarının, skandal olarak görülen büyük çaplı şirket iflaslarından önce vermiş olduğu notlarla da gündeme gelmiştir (Toraman ve Yürük, 2014). Amerika Birleşik Devletleri’nde Enron (2001), Worldcom (2002), Lehman Brothers (2008), İngiltere’de Northern Rock (2008), İtalya’da Parmalat (2003), gibi dev şirketlerin iflasından çok kısa süre önce yüksek veya yatırım yapılabilir not veren kredi derecelendirme kurumlarına duyulan güven duygusu yatırımcılar nezdinde önemli ölçüde kaybolmuştur (Toraman ve Yürük, 2014; Hemraj, 2015: 60). Dolayısıyla kredi notu yüksek olan firmaların iflas etmesi ve bazı yüksek nota sahip ülkelerin kriz yıllarında mali sıkıntıya düşmesi gözleri kredi derecelendirme kuruluşlarının üzerine çevirmiştir.

Ortaya konulan eleştirilere Türkiye özelinde bakılacak olursa, yapılan notlamaların genellikle politik olaylardan kaynaklandığı görüşü hakimdir. Bu noktada Türkiye’ye verilen notlar da sürekli tartışma konusu olmuştur. Not artırımı yaparken temkinli davranan bu kuruluşların kredi notunu düşürme konusunda erken davranışı bu kuruluşlar için objektiflik konusunu Türkiye özelinde de gündeme getirmiştir. Türkiye’nin ekonomik göstergelerinin kendi kredi notundaki ülkelere göre iyi olması ve kendisinden daha kötü ekonomik ve mali göstergelere sahip ülkelerin Türkiye’den daha yüksek notla değerlendirilmesi yapılan eleştirilerin ana kaynağını oluşturmuştur.

Ulusal ve uluslararası sayısız kredi derecelendirme kuruluşu olmasına rağmen en eski ve en bilinen uluslararası kredi derecelendirme kuruluşları Moody’s, Fitch ve Standard & Poor’s dur. Bunların yanında JCR (Japonya), Dagong (Çin), Dominion (Kanada), Egan-Jones (ABD) gibi derecelendirme kuruluşları da vardır.

Tanınırlığı en yüksek üç uluslararası derecelendirme kuruluşları olan Fitch, Moody’s ve Standard and Poor’s’un not dereceleri birbirine benzemekle birlikte Tablo 1’de bu derecelendirme kuruluşlarının notları ve notların açıklamaları yer almaktadır.

Tablo 1: Kredi Derecelendirme Kuruluşları Not Sistemi

Standart and Poor's	Fitch	Moody's	Not'un Açıklaması	
AAA	AAA	Aaa	En Yüksek Derece	Yatırım Yapılabilir Seviye
AA+	AA+	Aa1	İyi Kredi Derecesi	
AA	AA	Aa2		
AA-	AA-	Aa3		
A+	A+	A1	İyi Kredi Derecesi	
A	A	A2		
A-	A-	A3		
BBB+	BBB+	Baa1	Ortanın Altı Seviye	
BBB	BBB	Baa2		
BBB-	BBB-	Baa3		
BB+	BB+	Ba1	Yatırım Yapılmaz	
BB	BB	Ba2		
BB-	BB-	Ba3		
B+	B+	B1	Spekülatif	
B	B	B2		
B-	B-	B3		
CCC+	CCC	Caa	Önemli Derecede Spekülatif	
CCC	CC	Caa3		
CC	C	C		
			Aşırı Spekülatif	Spekülatif Seviye
D	DDD	D	Yükümlülüğünü Yerine Getiremez	
	DD			
	D			
				Default

Kaynak: www.standardandpoors.com, www.fitchratings.com, www.moody.com

Dünyada en tanınmış kredi derecelendirme kuruluşlarının tarihsel gelişimine bakıldığında; Standart and Poor's ilk olarak Henry Varnum Poor ve oğlu Henry Wiliam Poor tarafından 1860 yılında kurulmuştur. Amerika demiryolları ile ilgili finansal analizlerini kitap haline getirmişler ve 5 dolardan satarak finansal piyasalara giriş yapmışlardır. Finansal piyasalardaki bilgi eksikliğini gidermek amacıyla 1906 yılında Luther Lee Blake Standart Statistics bürosunu kurmuş, 1914 yılında ise bir şirket haline gelmiş ve Standard Statistics Inc. adıyla faaliyetine devam etmiştir (Haspolat, 2015). 1966 yılına gelindiğinde ise Mc. Graw Hill Company bünyesine geçmiş ve finansal faaliyetlerine bu çatı altında devam etmiştir. Sonraki tarihlerde şirket birleşimi olmuş ve son hali olan Standard and Poor's şekline gelmiştir (Haspolat, 2015). Standard and Poor's kredi derecelendirmesinde ekonomik durumlarla birlikte ülkelerin dış politika gelişmeleri, seçim sistemi ve zamanları, demokrasinin işleyişi, siyasal gündemdeki riskler, Merkez Bankası'nın bağımsızlık derecesi ve benzerleri gibi siyasi durumları da göz önüne almaktadır (Tutar vd., 2011).

Uluslararası kredi derecelendirme kuruluşlarından Moody's piyasa hakimiyeti açısından dünyanın ikinci büyük derecelendirme şirkettir. “John Moody & Company” ismiyle 1900 yılında kurulan şirket finansal kuruluşların ve hükümetlerin yanı sıra maden, gıda ve imalat şirketlerinin menkul kıymetleri ve tahvilleri hakkında bilgi ve istatistikler yayımlayarak faaliyetlerine başlamıştır. Moody's şirketi ilk kredi derecelendirmesini 1909 yılında ABD demiryollarının hisse senedi ve tahvillerini analiz ederek gerçekleştirmiştir (Haspolat, 2015).

Dünya'da en tanınmış uluslararası kredi derecelendirme kuruluşlarından bir diğeri ise; Fitch'dir. Fitch kredi derecelendirmelerine, 1913 yılında John Knowles Fitch tarafından kurulan “Fitch Yayıncılık Şirketi” adı altında başlamıştır (Tutar vd., 2011).

Küresel anlamda tanınırlığı en yüksek üç kredi derecelendirme kuruluşu da Türkiye'yi takip etmekte ve kredi notunu sürekli güncellemektedir. Kredi derecelendirme kuruluşlarına baktığımızda Türkiye ile en erken güncelleme yapan şirket Standart & Poor's firmasıdır. Diğer derecelendirme kuruluşlarının daha temkinli davrandıkları görülmektedir. Kredi derecelendirme

Çağlak, E., Küçükşahin, H. & Kahraman, İ. K. (2018). "Uluslararası Kredi Derecelendirme Kuruluşlarının Kredi Not Kararlarının Türkiye Finansal Piyasalarına Etkisi: Borsa İstanbul Sektör Endeksleri Üzerine Bir Uygulama", Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 11(4), 41-63.

kuruluşlarının, Türkiye için 1992-2018 tarihleri arasında yapmış oldukları duyuru tarihleri ve duyuru içerikleri Tablo 2'de yer almaktadır.

Bu çalışmada, dünyada tanınırlığı en yüksek üç kredi derecelendirme kuruluşunun Türkiye için not açıklama duyurularının öncesinde ve sonrasında Borsa İstanbul'daki sektör endeksleri değişimlerini ve kredi derecelendirme kuruluşlarının not duyuruları öncesi ve sonrasında endeksler üzerinde bir etkinin olup olmadığı incelenmiştir.

Tablo 2: Kredi Derecelendirme Kuruluşlarının Tarihsel Türkiye Notları ve Not Açıklamaları

Kredi Derecelendirme Kuruluşu	Kredi Notu	Görünüm	Tarih	Kredi Derecelendirme Kuruluşu	Kredi Notu	Görünüm	Tarih
Fitch	BB	Negatif	13 Temmuz 2018	S&P	BB	Pozitif	19 Şubat 2010
Moody's	Ba2	Gözetim Altında	01 Haziran 2018	Moody's	Ba2	Durağan	08 Ocak 2010
S&P	BB-	Durağan	01 Mayıs 2018	Fitch	BB+	Durağan	03 Aralık 2009
Moody's	Ba2	Durağan	07 Mart 2018	Fitch	BB-	Pozitif İzleme	27 Ekim 2009
Moody's	Ba1	Negatif	17 Mart 2017	Moody's	Ba3	Pozitif	18 Eylül 2009
S&P	BB	Negatif	27 Ocak 2017	S&P	BB-	Durağan	17 Eylül 2009
Fitch	BB+	Durağan	27 Ocak 2017	S&P	BB-	Negatif	13 Kasım 2008
S&P	BB	Durağan	04 Kasım 2016	S&P	BB-	Durağan	31 Temmuz 2008
Moody's	Ba1	Durağan	23 Eylül 2016	S&P	BB-	Negatif	03 Nisan 2008
Fitch	BBB-	Negatif	19 Ağustos 2016	Fitch	BB-	Durağan	09 Mayıs 2007
S&P	BB	Negatif	20 Temmuz 2016	S&P	BB-	Durağan	27 Haziran 2006
Moody's	Baa3	Negatif İzleme	18 Temmuz 2016	S&P	BB-	Pozitif	23 Haziran 2006
S&P	BB+	Durağan	6 Mayıs 2016	Moody's	Ba3	Durağan	14 Aralık 2005
Moody's	Baa3	Negatif	11 Nisan 2014	Fitch	BB-	Pozitif	06 Aralık 2005
S&P	BB+	Negatif	07 Şubat 2014	Moody's	B1	Pozitif	11 Şubat 2005
Moody's	Baa3	Durağan	16 Mayıs 2013	Fitch	BB-	Durağan	13 Ocak 2005
S&P	BB+	Durağan	27 Mart 2013	Fitch	B+	Pozitif	25 Ağustos 2004
Fitch	BBB-	Durağan	05 Kasım 2012	S&P	BB-	Durağan	17 ağustos 2004
Moody's	Ba1	Pozitif	20 Haziran 2012	S&P	B+	Pozitif	08 Mart 2004
S&P	BB	Durağan	01 Mayıs 2018	Fitch	B+	Durağan	09 Şubat 2004
Fitch	BB+	Durağan	23 Kasım 2011	Moody's	B1	Durağan	21 Ekim 2003
Fitch	BB+	Pozitif	24 Kasım 2010	S&P	B+	Durağan	16 Ekim 2003
Moody's	Ba2	Pozitif	05 Ekim 2010	Fitch	B	Pozitif	25 Eylül 2003
				Fitch	B-	Pozitif	06 Ağustos 2003

Kaynak: <https://tr.tradingeconomics.com/turkey/rating>

Tablo 2: Kredi Derecelendirme Kuruluşlarının Tarihsel Türkiye Notları ve Not Açıklamaları (devamı)

Kredi Derecelendirme Kuruluşu	Kredi Notu	Görünüm	Tarih	Kredi Derecelendirme Kuruluşu	Kredi Notu	Görünüm	Tarih
S&P	B	Durağan	28 Temmuz 2003	S&P	B+	Pozitif	25 Nisan 2000
Fitch	B-	Negatif	25 Mart 2003	Fitch	B+	Pozitif İzleme	10 Nisan 2000
S&P	B-	Durağan	07 Kasım 2002	S&P	B	Pozitif	10 Aralık 1999
Moody's	B1	Negatif	10 Temmuz 2002	Moody's	B1	Pozitif	30 Kasım 1999
S&P	B-	Negatif	09 Temmuz 2002	S&P	B	Durağan	21 Ocak 1999
S&P	B-	Durağan	26 Haziran 2002	S&P	B	Pozitif	11 Ağustos 1998
Fitch	B	Durağan	05 Şubat 2002	Moody's	B1	Durağan	13 Mart 1997
S&P	B-	Pozitif	29 Ocak 2002	Moody's	Ba3	Negatif İzleme	09 Ocak 1997
Moody's	B1	Durağan	15 Ocak 2002	Fitch	B+	Belirtilmemiş	20 Aralık 1996
S&P	B-	Durağan	30 Kasım 2001	S&P	B	Durağan	13 Aralık 1996
Fitch	B	Negatif	02 Ağustos 2001	Fitch	BB-	Negatif İzleme	29 Temmuz 1996
S&P	B-	Negatif	11 Temmuz 2001	S&P	B+	Negatif İzleme	17 Temmuz 1996
S&P	B-	Durağan	27 Nisan 2001	S&P	B+	Durağan	18 Ekim 1995
S&P	B-	Negatif İzleme	17 Nisan 2001	Fitch	BB-	Belirtilmemiş	26 Eylül 1995
Moody's	B1	Negatif	06 Nisan 2001	S&P	B+	Pozitif	24 Temmuz 1995
Fitch	B+	Negatif İzleme	02 Nisan 2001	S&P	B+	Durağan	16 Ağustos 1994
S&P	B	Negatif İzleme	23 Şubat 2001	Fitch	B	Belirtilmemiş	10 Ağustos 1994
Fitch	BB-	Negatif İzleme	22 Şubat 2001	Moody's	Ba3	Durağan	02 Haziran 1994
Moody's	B1	Durağan	21 Şubat 2001	S&P	B+	Negatif İzleme	29 Nisan 1994
S&P	B+	Negatif İzleme	21 Şubat 2001	S&P	BB	Negatif İzleme	22 Mart 1994
S&P	B+	Durağan	05 Aralık 2000	S&P	BBB-	Negatif	14 Ocak 1994
Fitch	BB-	Durağan	21 Eylül 2000	Moody's	Ba1	Durağan	13 Ocak 1994
Fitch	BB-	Durağan	21 Eylül 2000	S&P	BBB	Negatif	03 Mayıs 1993
Moody's	B1	Pozitif İzleme	24 Temmuz 2000	Moody's	Baa3	Durağan	05 Mayıs 1992
Fitch	BB-	Belirtilmemiş	27 Nisan 2000	S&P	BBB	Durağan	04 Mayıs 1992

Kaynak:

<https://tr.tradingeconomics.com/turkey/rating>

I. LİTERATÜR

Dichev ve Piotroski (2001), çalışmasında Moody's tarafından açıklanan tahvil notlarının Amerika piyasasında yer alan şirketlerin değerlerine olan etkisi incelenmiştir. Çalışma kapsamında derecelendirme notları ve pay senedi fiyat verileri 1970 – 1997 yılları arası için ele alınmıştır. Bu kapsamda olay çalışması yönteminden yararlanılmıştır. Çalışma sonucunda, yukarı yönlü derecelendirme notu güncellemelerinin pay senedi fiyatlarında anlamlı anormal getiriler oluşturmadığı, fakat aşağı yönlü not değişimlerinin pay senedi fiyatlarında aşağı yönlü anlamlı değişikliklere yol açtığı ortaya konulmuştur. Ayrıca aşağı yönlü not değişimlerinin küçük ve kredi imkânı kısıtlı işletmelere olan etkisinin daha fazla olduğu belirtilmiştir. Son olarak aşağı yönlü derecelendirme notlarının etkisinin büyük kısmının finansal tabloların açıklanma döneminden sonra gerçekleştiği çalışma bulgularında ifade edilmiştir.

Kaminsky ve Schmukler (2002), çalışmasında gelişmekte olan ülke kredi not açıklamalarının hisse senedi piyasalarına ve tahvil piyasalarına olan etkisi incelenmiştir. Bu bağlamda Arjantin, Brezilya, Şili, Kolombiya, Endonezya, Güney Kore, Malezya, Meksika, Peru, Filipinler, Polonya, Rusya, Tayvan, Tayland, Türkiye ve Venezuela'nın 1990 – 2000 yılları arasındaki not değişimleri ve bunların pay senedi, tahvil piyasasına olan etkileri ele alınmıştır. Çalışma metodolojisi olarak ise, Panel Regresyon ve olay çalışması yöntemi kullanılmıştır. Çalışma sonucunda ülke kredi notlarının ilgili pay senedi ve tahvil piyasalarına etkisinin olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca bu etkinin diğer ülkelere de taşındığı belirtilmiştir. Son olarak kırılğan ekonomiye sahip ülkelerin bu notlamalardan çok daha fazla etkilendiği bulgusuna ulaşılmıştır.

Alexe vd. (2003), derecelendirme kuruluşlarının not verme süreçlerini kara bir kutuya benzeterek bu kuruluşları şeffaf olmadıkları yönünde eleştirmektedirler.

Li vd. (2004), çalışması İsveç kredi değerlendirme notlarının pay senedi fiyatlarına olan etkisini ele almıştır. Çalışma kapsamında Standart and Poor's ve Moody's tarafından açıklanan kredi derecelendirme notlarının pay senedi piyasasına etkisi Şubat 1992 – Şubat 2002 yılları arası için incelenmiştir. Çalışmada olay çalışması yöntemi kullanılmıştır. Çalışma sonucunda, ilgili kuruluşlar tarafından güncellenen görünüm güncellemelerinin pay senedi piyasasına etkisinin olmadığı, fakat not ve görünüm değişikliklerinin pay senedi fiyatlarına etkisinin olduğu ortaya konulmuştur. Bahsedilen etkinin ise, kısa dönemde değil uzun dönemde ortaya çıktığı ifade edilmiştir. Son olarak İsveç gibi küçük ve likiditesi yüksek olan bir piyasada kredi derecelendirme notlarının yatırımcılar tarafından yapılan fiyatlamalara sınırlı etkisinin olduğu belirtilmiştir.

Norden ve Weber (2004), çalışma üç büyük kredi derecelendirme kuruluşu tarafından açıklanan kredi derecelendirme notlarının pay senedi piyasasına ve kredi temerrüt takas (CDS) piyasasına olan etkisini olay çalışması (Event Study) yöntemini kullanarak incelemiştir. Çalışma kapsamında Standart and Poor's Moody's ve Fitch Ratings tarafından açıklanan kredi notları ve ilgili piyasa verileri 2000 – 2002 periyodu için ele alınmıştır. İlgili kredi notlarının pay senedi piyasasına olan etkisinin ölçmek amacıyla, Amerika piyasasında yer alan Stoxx 50, S&P 500 ve Topix 100 endekslerindeki verilerden yararlanılmıştır. Çalışma sonucunda ise piyasaların aşağı yönlü puanlamaları ve negatif izlemeleri önceden tahmin ettiği ve bu puanlamaların endekslere olan etkisinin negatif olduğu ortaya konulmuştur. Ayrıca çalışma bulgularında pozitif puanlamaların anlamlı bir etkisinin olmadığı yer almıştır. Son olarak Standart and Poor's ve Moody's kredi derecelendirme notlarının Fitch'e göre etkisinin daha fazla olduğu ifade edilmiştir.

Martell (2005), çalışmasında 29 ülkenin kredi derecelendirme not güncellemelerinin pay senedi fiyatlarına olan etkisi incelenmiştir. Bu kapsamda pay senedi verileri ve Standart and Poor's, Moody's kredi derecelendirme notları 1990 – 2003 yılları arası için ele alınmıştır. Çalışma amacı doğrultusunda olay çalışması yönteminden yararlanılmıştır. Çalışma sonucunda ise, Standart and Poor's tarafından açıklanan kredi notlarının pay senedi fiyatlarına etkisinin olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca piyasası daha gelişmiş olan ülkelerde aşağı yönlü kredi notu revizelerinin diğer ülkelere

göre daha az olduğu belirtilmiştir. Son olarak pay senetleri piyasada işlem gören şirketlere bakıldığında ise, uluslararası bağı yüksek olan şirketlerin aşağı yönlü kredi notu güncellemelerinden daha fazla etkilendiği ifade edilmiştir.

Gür ve Öztürk (2011), çalışmada KDK'larının 80'lerden bu yana ciddi eleştiriler taşıyan Enron ve WorldCom gibi batmak üzere olan firmaların yüksek kredi notları verdiği, 90'larda Asya ve Latin Amerika'da ülke notlarını gereksiz yere düşürüp krizde kırılganlıklarını artırdıkları ve yine 2008 krizinde bazı firmaları riskli olmalarına rağmen yüksek notladıkları yönünde eleştiriler yöneltilmiş ve denetim getirilmesi gerekliliği vurgulanmıştır.

De Haan ve Amtenbrink (2011), çalışmalarında öncelikle kredi derecelendirme kuruluşlarının yapısı ve fonksiyonlarını incelenmiş, sonrasında bu kuruluşların kararlarının piyasalar için önemine ve yapısal düzenlemelere ve denetime olan ihtiyaçlarına vurgu yapılmıştır.

Çevik (2011), çalışmasında CDS'lerin kırılgan ekonomilerde kredi notlarına kıyasla günlük bazda işlem görmesi nedeniyle daha hassas ve spekülatif etkilere açık olduğunu vurgulamış, fakat daha sağlam ekonomilerde daha sağlıklı değer ifade ettiğini vurgulamıştır.

Mateev (2012), çalışmasında 9 gelişmekte olan ülke tahvil ve pay senedi piyasalarının kredi derecelendirme notlarındaki aşağı yönlü güncellemelere tepkisi ve bu tepkinin diğer ülkelere olan taşınım etkisi incelenmiştir. Çalışmada incelenen 9 ülke; Bulgaristan, Litvanya, Çekya, Macaristan, Polonya, Romanya, Rusya, Slovakya ve Slovenya'dır. İlgili ülkelerin kredi derecelendirme notları ve tahvil, pay senedi fiyat verileri 1997 – 2007 yılları arasını kapsamaktadır. Ele alınan veriler olay çalışması yöntemi kullanılarak analiz edilmiştir. Çalışma sonucunda, aşağı yönlü kredi derecelendirme notlarının tahvil ve pay senedi piyasasını etkilediği tespit edilmiştir. Ayrıca bu etkinin diğer ülkelere de taşındığı fakat etki derecesi kredi notu açıklanan ülke kadar olmadığı ifade edilmiştir.

Bayar vd. (2013), çalışmasında Avrupa bölgesinde yer alan ülkelerin kredi derecelendirme not değişimlerinin, faizin ve döviz kurunun pay senedi piyasasına olan etkileri incelenmiştir. Bu kapsamda 17 Avrupa Bölgesi ülkeleri; Avusturya, Belçika, Finlandiya, Fransa Almanya, İrlanda, İtalya, Luxemburg, Hollanda, Portekiz, İspanya, Yunanistan, Slovenya, Kıbrıs, Malta, Slovakya ve Estonya'nın pay senedi, kredi notu verileri Ocak 2008 – Aralık 2012 dönemi için ele alınmıştır. Çalışmada eşbütünleşme ve nedensellik analizinden yararlanılmıştır. Çalışma sonucunda, pay senetleri ile kredi notları, faiz oranları ve döviz kurları arasında uzun dönemli bir ilişki tespit edilmiştir. Bu tespitin yanı sıra, ülke kredi notları ve faiz oranlarından pay senedi fiyatlarına doğru tek yönlü nedensellik, döviz kurları ile pay senedi piyasası arasında çift yönlü nedenselliğin olduğu belirtilmiştir.

Bissoondoyal-Bheenick vd. (2014), çalışmada bir ülkenin kredi notu değişimlerinin pay senedi piyasasına etkisinin belirlenen diğer ülkelere de yansıyor yansımadağı test edilmiştir. Çalışma kapsamında Güney Doğu Asya ülkelerinin pay senedi verileri kullanılmıştır. Çalışma periyodu ise, Güney Doğu Asya kriz dönemini de kapsayacak şekilde düzenlenmiş ve Ocak 1989 – Aralık 2010 yılları arası verilerden yararlanılmıştır. Çalışma amacı doğrultusunda, Avustralya, Hong Kong, Hindistan, Endonezya, Kore, Malezya, Filipinler, Singapur, Tayvan ve Tayland pay senedi endeksleri kullanılmıştır. İlgili periyot kapsamında Standart and Poor's tarafından açıklanan kredi derecelendirme notları ele alınmıştır. Bahsedilen duruma göre, Avustralya'nın kredi notundaki değişimin kendi pay senedi piyasasına etkisinin diğer ülke piyasalarına da yansıdığı bulgusuna ulaşılmıştır. Ayrıca Singapur hariç diğer ülke kredi notlarının değişimi sonucu ortaya çıkan pay senedi fiyat değişimlerinin diğer ülkelere de taşındığı ifade edilmiştir. Sonuç olarak Güney Doğu Asya ülkelerinde meydana gelen ülke kredi notu değişimlerinin (Singapur hariç) kendi pay senedi piyasasının yanında diğer ülke pay senedi piyasalarını da etkilediği ortaya konulmuştur.

Eğilmez (2014), Türkiye'yi benzer ekonomiler ile CDS ve kredi notu açısından mukayese etmiş, Türkiye'nin kendi kategorisindeki ülkelere göre daha düşük kredi notu ve CDS puanına sahip olmasını büyümesindeki yavaşlama, cari açığındaki büyüme ve finansman ihtiyacının fazla oluşu ile ilişkilendirmiştir.

Gülmez ve Gündoğan (2014), çalışmada Türkiye'nin ekonomik göstergelerinin normalde A ile notlanması gerektiği halde, Türkiye'ye göstergesi çok daha kötü durumda olan Yunanistan İspanya, İtalya İzlanda gibi birçok ülkeden daha düşük notlar verildiği tespit edilmiştir.

Hubler vd. (2014), çalışması Avrupa bölgesinde yer alan ülkelerin kredi derecelendirme notlarının pay senedi piyasalarına olan etkisi, literatürde yer alan çalışmaların genelinden farklı bir metodoloji izlenerek ele alınmıştır. Bu bağlamda çalışma analizinde yeni bir teknik olarak kukla değişkenli regresyon olay çalışması yöntemi kullanılmıştır. Çalışmada, Avrupa bölgesinde yer alan Avusturya, Belçika, Finlandiya, Fransa, Almanya, Yunanistan, İrlanda, İtalya, Lüksemburg, Hollanda, Portekiz ve İspanya'nın kredi derecelendirme notlarıyla birlikte pay senedi fiyat verileri, Ocak 1991 – Aralık 2005 periyodu için incelenmiştir. Çalışma sonucunda ise, yukarı yönlü derecelendirme notlarının, sistematik riske pozitif etkisinin olduğu, işletmeye özgü riske de herhangi bir etkisinin olmadığı tespit edilmiştir. Ayrıca diğer not güncellemelerinin pay senedi piyasasına bir etkisinin olmadığı belirtilmiştir.

Haspolat (2015), kredi derecelendirme kurumları tarafından verilen ülke kredi derecelendirme notlarının sistematik ve tutarlılık incelemek ve ülke kredi derecelendirme belirleyicilerini tespit etme amacıyla yaptığı çalışmada, kredi derecelendirme kuruluşlarının 1990 yılından itibaren krizler konusunda eleştirilere maruz kaldığını belirtmiş. 2008 krizinde ise ani not değişimleri ile krizi daha da derinleştirdiklerini öne sürmüştür.

Bayar (2015), 2008 krizinden sonra Yunanistan için kredi derecelendirme kuruluşlarının zamanında ve doğru şekilde notlama yapmadıkları, borç krizinden sonra art arda ölçsüz not indirimleri yaptıkları tespit edilmiştir.

Habib vd. (2016), çalışması Pakistan kredi derecelendirme not güncellemelerinin Karachi pay senedi piyasasında listelenen 22 bankaya olan etkisi incelenmiştir. Bu kapsamda 2008 – 2014 yılları arası günlük pay senedi fiyat verileri kullanılmıştır. Veriler olay çalışması yöntemi ile analiz edilmiştir. Çalışma sonucunda aşağı yönlü derecelendirme not değişimlerinin ilgili banka pay senedi fiyatlarına pozitif etkisinin olduğu tespit edilmiştir.

Kılıçarslan ve Giter (2016), Türkiye ile Yunanistan'ın kredi notlarına ilişkisinden yola çıkarak, kredi derecelendirme kuruluşlarının spekülasyon kararları aldığını ve Yunanistan'ın Türkiye'den pozitif ayrıştırılmaya çalışıldığını belirtmişlerdir.

Ulusoy ve Yılmaz (2017), CDS'ler ile kredi notlarını kıyaslamış; CDS primlerinin ülke piyasalarını analiz etmede daha bağımsız ve tutarlı oldukları ve CDS primleri gerek serbest piyasada oluşan risk algısını yansıtmaları, gerekse de sosyo-ekonomik koşullara daha hızlı tepki vermeleri bakımından kredi derecelendirme kuruluşlarından daha etkin olduğunu tespit etmişlerdir.

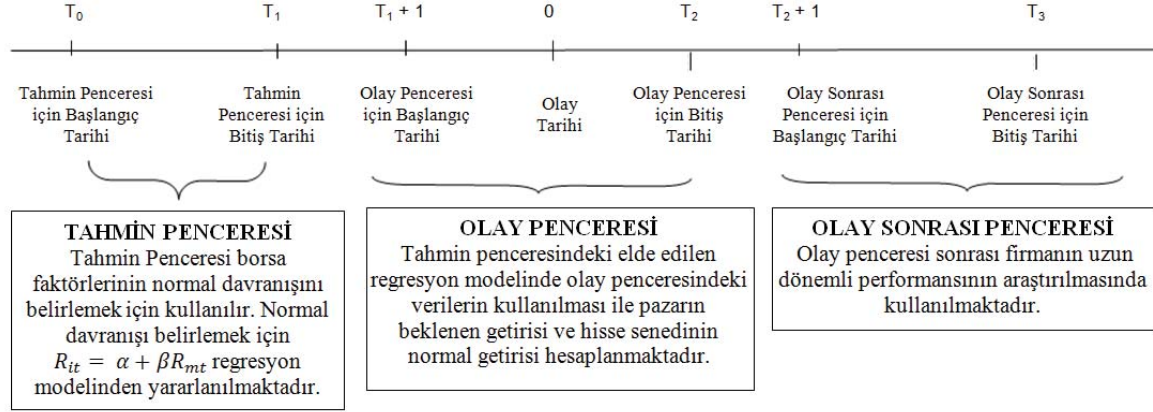
Yıldırım vd. (2018), çalışmasında Standart and Poor's, Moody's ve Fitch kredi derecelendirme kuruluşlarının not açıklamalarının, Borsa İstanbul'da yer alan 6 sektör endeksi üzerindeki etkisi incelenmiştir. Çalışma kapsamında 2012-2016 yılları arasındaki veriler Olay Çalışması (Event Study) yöntemi kullanılarak analiz edilmiştir. Analiz kapsamında yer alan alt sektör endeksleri ise, BIST Banka, BIST Sınai, BIST Mali, BIST Kobi Sanayi, BIST Ticaret ve BIST Menkul Kıymet Yatırım Ortaklığıdır. Çalışma sonucunda ilgili kredi derecelendirme kuruluşlarının yapmış olduğu not açıklamalarının Borsa İstanbul'da yer alan 6 sektör endeksini tam olarak etkilemediği, etkisinin sınırlı kaldığı tespit edilmiştir.

II. VERİ SETİ VE METODOLOJİ

Çalışmada Dünya'da en çok bilinen üç kredi derecelendirme kuruluşu olan Fitch, Moody's ve S&P'nin Türkiye için not açıklamalarının etkisi analiz edilmektedir. Bu amaçla 1992-2018 yılları arasında açıklanmış olan kredi notlarının Borsa İstanbul'da yer alan 14 sektör endeksi (BIST Banka, BIST Bilişim, BIST Elektrik, BIST Gıda İçecek, BIST İletişim, BIST Kimya Petrol Plastik, BIST Kobi Sanayi, BIST Kurumsal Yönetim, BIST Madencilik, BIST Metal Ana, BIST Spor,

BIST Taş Toprak, BIST Ulaştırma, BIST Sınai) üzerindeki etkisi Olay Çalışması (Event Study) yöntemi kullanılarak incelenmiştir.

Olay Çalışması Yöntemi, finansal araştırmalarda çok sık kullanılan bir yöntemdir (Peterson, 1989: 36). Uzun bir geçmişe sahip olan Olay Çalışması Yöntemi ilk olarak 1933 yılında Dolley tarafından, hisse senedi bölünmelerinin hisse senedi üzerindeki etkilerini ortaya koymak amacıyla kullanılmıştır (MacKinlay, 1997: 13).

Şekil 1: Olay Çalışması Zaman Çizelgesi

Kaynak: Benninga, S. (2008). Financial Modelling, (Third Edition), London: The MIT Press. s:372.

Bu doğrultuda olay çalışmasının gerçekleştirilmesi için en sık tercih edilen yaklaşım piyasa modeli olup gerçekleştirilecek adımlar aşağıda gösterilmektedir (Brown ve Warner, 1985: 1-31; Benninga, 2008: 373-374; Mazgit, 2013: 225-264, Sakarya vd., 2017: 55-76).

Olay Çalışması Yönteminde anormal getiri hesaplanırken Piyasa Modeli kullanılması durumunda, hisse senedi ile piyasa arasındaki ilişkiyi gösteren Beta değeri geçmiş veriler kullanılarak belirlenmektedir. Çalışmamızda anormal getirinin hesaplanmasında Piyasa Modeli kullanılmıştır. Kredi derecelendirme kuruluşlarının not açıklamalarından önceki 10 gün ve not açıklamalarından sonraki 10 günlük zaman penceresini tahmin etmek için, not açıklamalarından önceki 250 işlem günü kullanılmıştır. Birinci periyot olan 20 işlem günlük anormal getiri hesaplanması için, ikinci periyot olan 250 işlem günlük dönemde Piyasa Modeline göre alfa ve beta katsayılarının hesaplanması amacı ile kullanılmış ve bu değerler her bir sektör endeksi için ayrı ayrı hesaplanmıştır.

Elde edilen piyasa modelleri 20 günlük periyoda uygulanarak anormal getiriler elde edilmiştir. Anormal getiriler tek örneklem t testi ile test edilmiş ve anormal getirilerin istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığı saptanmıştır. Ayrıca kredi derecelendirme kuruluşları arasında sektör endeksi bakımından farklılık olup olmadığı araştırılmıştır.

Anormal getiriler belli bir dönemine ait getiri ile aynı döneme ait beklenen getiri arasındaki fark alınarak hesaplanmaktadır. Bu çerçevede ilk olarak, hisse senedinin günlük getirileri hesaplanmaktadır. Çalışmamızda ise, hisse senedi günlük getirileri yerine Borsa İstanbul'da yer alan alt sektör endekslerinin günlük getirileri kullanılmıştır. Bu kapsamda günlük getiriler aşağıdaki şekilde hesaplanmıştır.

$$R_{i,t} = \left[\frac{P_{i,t} - P_{i,(t-1)}}{P_{i,(t-1)}} \right]$$

$R_{i,t}$ = "i" endeksinin "t" zamanındaki günlük getirisi

$P_{i,t}$ = "i" endeksinin "t" zamanındaki kapanış fiyatı

$P_{i,(t-1)}$ = "i" endeksinin "t" gününden bir önceki gün kapanış fiyatı

Çalışmada sektör endekslerinin günlük getirilerinin hesaplandığı tarihlerde BİST 100 endeksinin günlük kapanış fiyat değerleri kullanılarak piyasa getirisi elde edilmiştir. Günlük piyasa getirileri de aşağıdaki şekilde hesaplanmıştır.

$$R_{m,t} = \left[\frac{P_{m,t} - P_{m,(t-1)}}{P_{m,(t-1)}} \right]$$

$R_{m,t}$ = BİST 100 endeksinin "t" zamanındaki günlük getirisi

$P_{m,t}$ = BİST 100 endeksinin "t" zamanındaki kapanış değeri

$P_{m,(t-1)}$ = BİST 100 endeksinin "t" gününden bir önceki gün kapanış fiyatı

Günlük endeks ve piyasa getirisinin hesaplanması aşamasından sonra, belirlenmiş olan 250 günlük periyot için Piyasa Modeli yöntemi kullanılarak her endeks için ayrı ayrı olmak üzere alfa ve beta değerleri hesaplanmıştır. Elde edilen alfa ve beta değerleri kullanılarak beklenen getiriler hesaplanmıştır. Beklenen getirilerin hesaplanması için kullanılan model aşağıda verilmiştir.

$$\hat{R}_{i,t} = \alpha_i + \beta_i \times R_{m,t}$$

$\hat{R}_{i,t}$ = "i" endeksinin "t" zamanındaki beklenen getirisi

α_i = Piyasa modeli alfa değeri

β_i = Piyasa modeli beta değeri

$R_{m,t}$ = BİST 100 endeksinin "t" zamanındaki günlük getirisi

Endeksin günlük beklenen ve gerçekleşen getirilerinin farkı alınarak 250 günlük getirilerinden hareketle hesaplanan alfa ve beta değerleri 20 günlük pencere için kullanılarak anormal getiriler elde edilmiştir.

$$AR_{i,t} = R_{i,t} - \hat{R}_{i,t}$$

$$AR_{i,t} = R_{i,t} - (\alpha_i + \beta_i \times R_{m,t})$$

Anormal getirilerin hesaplanmasından sonra, anormal getirilerin toplanması ile 20 günlük kümülatif getiriler (Cumulative Abnormal Return) elde edilmiştir.

$$CAR_{i,t} = \sum_{t=0}^{20} AR_{i,t}$$

Çağlak, E., Küçükşahin, H. & Kahraman, İ. K. (2018). “Uluslararası Kredi Derecelendirme Kuruluşlarının Kredi Not Kararlarının Türkiye Finansal Piyasalarına Etkisi: Borsa İstanbul Sektör Endeksleri Üzerine Bir Uygulama”, Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 11(4), 41-63.

$CAR_{i,t}$ = “i” endeksinin “t” zamanındaki kümülatif getirisi

$AR_{i,t}$ = “i” endeksinin “t” zamanındaki anormal getirisi

$R_{i,t}$ = “i” endeksinin “t” zamanındaki günlük getirisi

α_i = Piyasa modeli alfa değeri

β_i = Piyasa modeli beta değeri

$R_{m,t}$ = BİST 100 endeksinin “t” zamanındaki günlük getirisi

III. ELDE EDİLEN BULGULAR

1992-2018 yılları arasında en çok bilinen üç derecelendirme kuruluşunun Türkiye için not açıklamalarının etkisinin araştırıldığı bu çalışmada, not açıklamalarından önceki 10 günlük ve not açıklamalarından sonraki 10 günlük olay penceresinde hesaplanan endekslere ait ortalama anormal getiriler Tablo 3’te yer almaktadır.

Tablo 3. Kredi Derecelendirme Kuruluşlarının Not Açıklamalarının Sektörel Ortalama Anormal Getirisi

Günler	XBANK	XBLSM	XELKT	XGIDA	XILTM	XKMYA	XKOBI	XKURY	XMADN	XMANA	XSPOR	XTAST	XULAS	XUSIN
<i>t-10</i>	-0.0014	-0.0033	0.0010	-0.0007	-0.0004	0.0011	0.0033	0.0001	0.0073	0.0000	0.0002	-0.0012	0.0015	0.0012
<i>t-9</i>	-0.0013	0.0024	-0.0022	0.0002	-0.0019	0.0008	0.0036	0.0002	0.0014	-0.0013	0.0047	0.0005	0.0026	-0.0039
<i>t-8</i>	-0.0015	0.0024	-0.0012	0.0012	0.0015	0.0001	0.0008	0.0010	-0.0078 ^c	0.0017	0.0017	0.0019 ^c	0.0009	0.0038
<i>t-7</i>	-0.0012	-0.0009	0.0021	0.0014	-0.0013	-0.0014	0.0026	-0.0005	0.0006	-0.0014	0.0046	0.0012	0.0004	0.0055
<i>t-6</i>	-0.0009	0.0001	-0.0010	0.0027	0.0020	-0.0002	0.0035	0.0003	-0.0004	0.0009	0.0002	-0.0003	0.0019	-0.0003
<i>t-5</i>	-0.0002	-0.0003	-0.0021	-0.0011	0.0009	0.0015	0.0028	0.0015	0.0002	0.0012	-0.0011	0.0014	0.0047	0.0007
<i>t-4</i>	-0.0011	-0.0016	0.0012	-0.0004	-0.0015	0.0005	0.0009	0.0015 ^a	0.0039	0.0011	-0.0043 ^b	-0.0005	0.0020	0.0004
<i>t-3</i>	-0.0008	-0.0005	-0.0020	0.0004	0.0042 ^b	0.0013	-0.0028	-0.0004	0.0021	0.0001	-0.0045 ^c	0.0014	0.0034	0.0009
<i>t-2</i>	-0.0004	0.0010	-0.0021	-0.0013	-0.0011	-0.0006	-0.0026	0.0004	-0.0038	0.0065 ^a	0.0009	0.0000	-0.0025	0.0003
<i>t-1</i>	-0.0012	0.0033	-0.0012	-0.0003	0.0009	0.0012	-0.0008	-0.0005	-0.0035	0.0017	-0.0047 ^b	0.0004	-0.0017	0.0006
<i>t</i>	-0.0023	-0.0022	-0.0011	-0.0024	-0.0015	-0.0003	-0.0090	-0.0014	-0.0131	0.0029	-0.0051 ^b	0.0000	-0.0022	0.0014
<i>t+1</i>	0.0006	0.0013	0.0016	-0.0002	0.0015	0.0022	-0.0056	0.0029	0.0012	-0.0007	0.0009	0.0030 ^a	0.0048 ^c	0.0014
<i>t+2</i>	-0.0018 ^b	0.0017	-0.0006	-0.0011	0.0048	0.0009	0.0085	-0.0009	0.0089	0.0015	0.0012	0.0004	0.0000	-0.0004
<i>t+3</i>	-0.0004	-0.0024	-0.0003	-0.0010	0.0041	-0.0022	-0.0023	-0.0008	0.0206	-0.0027	0.0039	0.0009	-0.0005	0.0005
<i>t+4</i>	0.0006	-0.0012	-0.0010	-0.0007	-0.0002	-0.0023	0.0059	-0.0008	0.0118	-0.0017	-0.0015	0.0010	-0.0009	0.0008
<i>t+5</i>	-0.0001	0.0004	-0.0045 ^b	-0.0003	-0.0033	0.0014	0.0011	0.0030 ^c	-0.0018	0.0018	-0.0047 ^c	0.0001	-0.0022	-0.0007
<i>t+6</i>	-0.0001	0.0011	0.0015	-0.0021	0.0004	0.0010	0.0025	0.0003	0.0002	-0.0015	0.0021	0.0018 ^c	0.0018	-0.0018
<i>t+7</i>	0.0005	0.0047 ^b	0.0055	-0.0029	-0.0001	0.0009	-0.0004	-0.0011	0.0140	-0.0035 ^c	0.0032	0.0016	-0.0012	0.0020
<i>t+8</i>	-0.0010	0.0029	0.0012	0.0019	-0.0008	0.0010	0.0045	0.0008	-0.0128	-0.0011	0.0005	0.0022 ^c	0.0016	0.0019
<i>t+9</i>	0.0000	0.0019	0.0009	-0.0005	-0.0017	0.0002	-0.0012	-0.0004	0.0204 ^b	-0.0027 ^b	0.0016	-0.0001	-0.0057 ^b	-0.0010
<i>t+10</i>	-0.0010	-0.0006	0.0013	0.0010	0.0017	-0.0016	0.0036	-0.0015	-0.0023	0.0032	-0.0046	0.0002	-0.0004	0.0003

a= %1 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı

b= %5 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı

c= %10 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı

Tablo 3’te elde edilen sonuçlar değerlendirildiğinde, kredi derecelendirme kuruluşlarının not açıkladığı gün (t) ortalama anormal getiriler tüm sektör endekslerinde negatif veya istatistiksel olarak sıfıra eşit olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

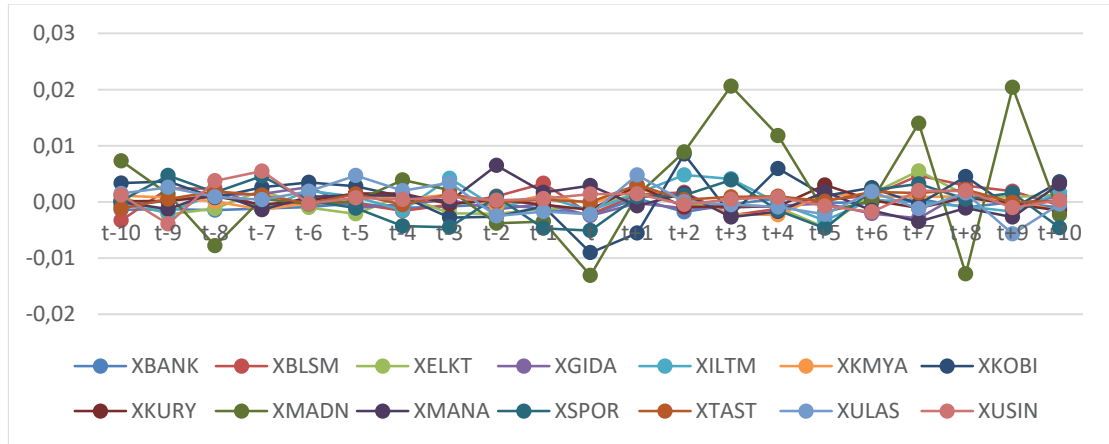
Yirmi günlük olay penceresine ($t_{-10}, t_{-9}, \dots, t_{-1}, 0, t_1, \dots, t_9, t_{10}$) bakıldığında, sektör endekslerine ait ortalama anormal getirileri ayrı ayrı yorumlamak gerekirse;

BIST Banka endeksinde not açıklama sonrası ikinci günde, BIST Bilişim endeksinde not açıklama sonrası yedinci günde, BIST Elektrik endeksinde not açıklama sonrası beşinci günde, BIST İletişim endeksinde not açıklama öncesi üçüncü günde, BIST Kurumsal Yönetim endeksinde not açıklama öncesi dördüncü ve not açıklama sonrası beşinci günde, BIST Metal Ana endeksinde not açıklama öncesi ikinci ve not açıklama sonrası yedinci ve dokuzuncu günde, BIST Spor endeksinde not açıklama günü, not açıklama öncesi birinci, üçüncü ve dördüncü günde, not açıklama sonrası ise beşinci günde, BIST Taş Toprak endeksinde not açıklama öncesi sekizinci günde ve not açıklama sonrası birinci, altıncı ve sekizinci günde ve BIST Ulaştırma endeksinde not açıklama sonrası ise birinci ve dokuzuncu günde anormal getiriler elde edildiği tespit edilmiştir.

Çalışma kapsamında yer alan endekslerden BIST Gıda İçecek, BIST Kimya Petrol Plastik, BIST Kobi Sanayi ve BIST Sınai endekslerinde ele alınan olay penceresi içerisinde anormal getiri oluşmadığı elde edilen sonuçların Borsa İstanbul 100 endeksi ile aynı getiriye sahip oldukları şeklinde yorumlanabilir.

Kredi derecelendirme kuruluşlarının not açıklama öncesi ve sonrası dönemine ait 20 günlük ortalama anormal getiriler Grafik 1’de yer almaktadır. Kümülatif anormal getirilere ait sonuçlar Tablo 4’te verilmiştir.

Grafik 1. Kredi Derecelendirme Kuruluşlarının Not Açıklamalarının Sektörel Ortalama Anormal Getiri Grafiği

Tablo 4. Kredi Derecelendirme Kuruluşlarının Not Açıklamalarının Sektörel Ortalama Kümülatif Anormal Getirisi

Günler	XBANK	XBLSM	XELKT	XGIDA	XILTM	XKMYA	XKOBI	XKURY	XMADN	XMANA	XSPOR	XTAST	XULAS	XUSIN
t-10	-0.0014	-0.0033	0.0010	-0.0007	-0.0004	0.0011	0.0033	0.0001	0.0073	0.0000	0.0002	-0.0012	0.0015	0.0012
t-9	-0.0027	-0.0009	-0.0012	-0.0005	-0.0023	0.0019	0.0070 ^a	0.0003	0.0087	-0.0013	0.0050	-0.0006	0.0042	-0.0027
t-8	-0.0042 ^b	0.0015	-0.0024	0.0008	-0.0008	0.0020	0.0077 ^b	0.0013	0.0009	0.0004	0.0067	0.0013	0.0051	0.0010
t-7	-0.0053 ^b	0.0006	-0.0003	0.0022	-0.0021	0.0006	0.0104 ^b	0.0008	0.0015	-0.0010	0.0113 ^c	0.0025	0.0055	0.0065 ^b
t-6	-0.0062 ^a	0.0007	-0.0013	0.0048	-0.0001	0.0005	0.0138 ^c	0.0011	0.0010	-0.0001	0.0115 ^c	0.0022	0.0074	0.0062 ^a
t-5	-0.0065 ^b	0.0004	-0.0034	0.0038	0.0008	0.0020	0.0166 ^b	0.0026	0.0013	0.0011	0.0103	0.0036	0.0121 ^c	0.0069 ^a
t-4	-0.0075 ^b	-0.0012	-0.0023	0.0034	-0.0007	0.0024	0.0176 ^b	0.0041	0.0051	0.0022	0.0061	0.0030	0.0141 ^c	0.0074 ^a
t-3	-0.0083 ^b	-0.0017	-0.0043	0.0037	0.0035	0.0037	0.0148 ^c	0.0037	0.0072	0.0023	0.0015	0.0044	0.0176 ^b	0.0083 ^a
t-2	-0.0087 ^b	-0.0007	-0.0064	0.0024	0.0023	0.0031	0.0121	0.0042	0.0034	0.0088	0.0024	0.0044	0.0151 ^c	0.0086 ^a
t-1	-0.0100 ^b	0.0025	-0.0076	0.0021	0.0032	0.0043	0.0113	0.0037	-0.0001	0.0106 ^c	-0.0022	0.0048	0.0134	0.0092 ^a
t	-0.0123 ^b	0.0004	-0.0087	-0.0004	0.0017	0.0040	0.0023	0.0023	-0.0132	0.0135 ^b	-0.0074	0.0048	0.0112	0.0106 ^a
t+1	-0.0116 ^b	0.0017	-0.0071	-0.0006	0.0032	0.0062	-0.0032	0.0052	-0.0120	0.0128 ^c	-0.0065	0.0079 ^c	0.0160 ^c	0.0120 ^a
t+2	-0.0134 ^b	0.0034	-0.0077	-0.0017	0.0080	0.0070	0.0053	0.0043	-0.0031	0.0143 ^b	-0.0053	0.0082 ^c	0.0160 ^c	0.0115 ^a
t+3	-0.0139 ^b	0.0011	-0.0079	-0.0028	0.0121	0.0048	0.0029	0.0035	0.0175	0.0117 ^c	-0.0014	0.0091 ^b	0.0155	0.0120 ^a
t+4	-0.0132 ^b	-0.0001	-0.0089	-0.0034	0.0119	0.0026	0.0089	0.0027	0.0293	0.0099	-0.0028	0.0101 ^b	0.0146	0.0128 ^a
t+5	-0.0134 ^b	0.0003	-0.0135	-0.0037	0.0086	0.0040	0.0099	0.0056	0.0275	0.0117	-0.0075	0.0102 ^b	0.0124	0.0121 ^a
t+6	-0.0135 ^b	0.0014	-0.0120	-0.0058	0.0090	0.0050	0.0125	0.0060	0.0277	0.0102	-0.0054	0.0120 ^b	0.0143	0.0103 ^a
t+7	-0.0129 ^b	0.0062	-0.0065	-0.0087	0.0089	0.0058	0.0121	0.0049	0.0416	0.0067	-0.0021	0.0137 ^b	0.0130	0.0123 ^a
t+8	-0.0139 ^b	0.0090	-0.0053	-0.0068	0.0081	0.0069	0.0166	0.0056	0.0288	0.0057	-0.0016	0.0158 ^b	0.0146	0.0143 ^a
t+9	-0.0139 ^b	0.0109	-0.0044	-0.0073	0.0064	0.0070	0.0154	0.0052	0.0492	0.0029	-0.0001	0.0158 ^b	0.0089	0.0133 ^a
t+10	-0.0149 ^b	0.0103	-0.0031	-0.0063	0.0081	0.0055	0.0190	0.0037	0.0469	0.0061	-0.0047	0.0159 ^a	0.0085	0.0136 ^a
(-10+1)	-0.0116 ^b	0.0017	-0.0071	-0.0006	0.0032	0.0062	-0.0032	0.0052	-0.0120	0.0128 ^c	-0.0065	0.0079 ^c	0.0160 ^c	0.0120 ^a
(-10+3)	-0.0139 ^b	0.0011	-0.0079	-0.0028	0.0121	0.0048	0.0029	0.0035	0.0175	0.0117 ^c	-0.0014	0.0091 ^b	0.0155	0.0120 ^a
(-10+5)	-0.0134 ^b	0.0003	-0.0135	-0.0037	0.0086	0.0040	0.0099	0.0056	0.0275	0.0117	-0.0075	0.0102 ^b	0.0124	0.0121 ^a
(-5+1)	-0.0054	0.0010	-0.0058	-0.0055	0.0033	0.0057	-0.0171	0.0041	-0.0130	0.0129 ^b	-0.0180 ^b	0.0057 ^c	0.0086	0.0058 ^a
(-5+3)	-0.0076 ^b	0.0003	-0.0067	-0.0076	0.0122	0.0044	-0.0109	0.0024	0.0165	0.0118 ^b	-0.0128 ^c	0.0069 ^c	0.0081	0.0058 ^a
(-5+5)	-0.0071	-0.0004	-0.0122	-0.0086	0.0087	0.0035	-0.0039	0.0046	0.0264	0.0118 ^c	-0.0190 ^b	0.0080 ^c	0.0050	0.0059 ^b
(-5+10)	-0.0087 ^b	0.0096	-0.0018	-0.0112	0.0082	0.0050	0.0052	0.0026	0.0459	0.0062	-0.0161 ^c	0.0137 ^b	0.0011	0.0073 ^b
(-3+1)	-0.0041	0.0029	-0.0048	-0.0040	0.0039	0.0038	-0.0208 ^b	0.0011	-0.0172	0.0106 ^b	-0.0126 ^b	0.0048 ^c	0.0019	0.0046 ^b
(-3+3)	-0.0063 ^b	0.0023	-0.0057	-0.0061	0.0129	0.0024	-0.0146	-0.0007	0.0124	0.0094 ^b	-0.0074	0.0061 ^b	0.0014	0.0046 ^b
(-3+5)	-0.0058	0.0015	-0.0112	-0.0071	0.0094	0.0016	-0.0076	0.0015	0.0223	0.0094 ^c	-0.0136 ^c	0.0071 ^b	-0.0017	0.0047 ^c
(-3+10)	-0.0074	0.0116	-0.0009	-0.0097	0.0089	0.0031	0.0014	-0.0004	0.0418	0.0039	-0.0107	0.0129 ^b	-0.0056	0.0062 ^b
(-1+1)	-0.0029	0.0024	-0.0007	-0.0030	0.0009	0.0031	-0.0154 ^c	0.0011	-0.0154	0.0040	-0.0089 ^b	0.0035 ^c	0.0009	0.0034 ^b
(-1+3)	-0.0051	0.0018	-0.0015	-0.0052	0.0098	0.0017	-0.0092	-0.0007	0.0141	0.0028	-0.0038	0.0048 ^c	0.0004	0.0034 ^b
(-1+5)	-0.0046	0.0010	-0.0071	-0.0061	0.0063	0.0009	-0.0022	0.0015	0.0241	0.0028	-0.0100	0.0058 ^c	-0.0027	0.0035
(-1+10)	-0.0062	0.0111	0.0033	-0.0087	0.0058	0.0024	0.0068	-0.0004	0.0435	-0.0027	-0.0071	0.0116 ^b	-0.0066	0.0050 ^c

Tablo 4'te elde edilen sonuçlar değerlendirildiğinde, araştırma konusu BIST Bilişim, BIST Elektrik, BIST Gıda İçecek, BIST İletişim, BIST Kimya Petrol Plastik, BIST Kurumsal Yönetim ve BIST Madencilik endekslerine ait istatistiksel olarak anlamlı sonuç elde edilememiştir.

BIST Banka endeksi 20 günlük olay penceresinde negatif getiri sağlamıştır. Açıklamanın yapıldığı günden sonraki 10. işlem gününde kümülatif anormal getiri -%1.49 olarak hesaplanmıştır.

BIST Kobi Sanayi endeksine bakıldığında açıklamanın yapıldığı tarihten önceki üçüncü gün ile açıklamadan sonraki birinci gün arasındaki getirisi -%2.08 olarak bulunmuştur. Ayrıca, not açıklamasından önceki birinci ve not açıklama sonrası birinci gün arasındaki getiri de -%1.54 olduğu tespit edilmiştir.

BIST Metal Ana endeksi için sonuçlar incelendiğinde, açıklamanın yapıldığı günden sonraki üçüncü işlem gününde %1.17 pozitif getiri sağlandığı görülmektedir.

BIST Spor endeksi için sonuçlara bakıldığında (-5 +1), (-5 +3), (-5 +5), (-5 +10), (-3 +1) ve (-3+5) olay pencerelerinde kümülatif anormal getiriler sırasıyla -%1.80, -%1.28, -%1.90, -%1.61, -%1.26, -%1.36 olarak bulunmuştur.

BIST Taş Toprak endeksi sonuçları değerlendirildiğinde kümülatif anormal getirilerin pozitif olduğu görülmektedir. En yüksek getirinin (t+10) zamanında gerçekleştiği ve getiri oranının %1.59 olarak hesaplanmıştır. BIST Ulaştırma endeksine ait sonuçlara bakıldığında da getirilerin pozitif yönde olduğu görülmektedir. En yüksek getiri (t-3) zamanında gerçekleşmiştir. Elde edilen getiri oranı %1.76 olarak hesaplanmıştır.

BIST Sınai endeksine bakıldığında kümülatif anormal getirilerin pozitif olduğu ve en yüksek getiri oranının %1.43 olduğu tespit edilmiştir.

Kredi derecelendirme kuruluşlarının not açıklamalarının şirketlere göre karşılaştırılması sonucunda, not açıklama tarihi öncesi ve sonrası kümülatif anormal getiri sonuçları Tablo 5'te sunulmuştur.

Tablo 5. Kredi Derecelendirme Kuruluşlarına Göre Kümülatif Anormal Getiriler

Günler	XBANK			XBLSM			XELKT			XGIDA			XILTM		
	Fitch	Moody's	S&P	Fitch	Moody's	S&P	Fitch	Moody's	S&P	Fitch	Moody's	S&P	Fitch	Moody's	S&P
t-10	-0.0035 ^c	-0.0020	0.0004	-0.0001	0.0000	-0.0075 ^c	-0.0004	-0.0016	0.0037	0.0002	0.0028	-0.0036	0.0005	0.0001	-0.0012
t-9	-0.0040	-0.0036	-0.0012	0.0006	0.0024	-0.0040	-0.0065	-0.0034	0.0040	0.0014	0.0020	-0.0034	0.0015	-0.0028	-0.0045
t-8	-0.0040	-0.0045	-0.0040	0.0003	0.0000	0.0032	-0.0016	-0.0087 ^b	0.0011	-0.0010	0.0039	0.0001	0.0057	-0.0114	0.0015
t-7	-0.0036	-0.0070 ^c	-0.0054	-0.0030	-0.0013	0.0043	0.0017	-0.0104	0.0046	-0.0014	0.0047	0.0032	0.0038	-0.0131	0.0009
t-6	-0.0038	-0.0090 ^c	-0.0061	-0.0032	-0.0034	0.0060	-0.0020	-0.0094	0.0043	-0.0004	0.0142	0.0027	0.0042	-0.0106	0.0036
t-5	-0.0048	-0.0066	-0.0076	-0.0029	-0.0040	0.0054	0.0001	-0.0065	-0.0040	0.0029	0.0057	0.0031	0.0024	-0.0131	0.0084
t-4	-0.0051	-0.0062	-0.0100 ^c	-0.0063 ^c	-0.0038	0.0038	0.0029	-0.0032	-0.0053	0.0065	0.0031	0.0013	0.0042	-0.0175 ^b	0.0064
t-3	-0.0077	-0.0048	-0.0110 ^c	-0.0058	-0.0021	0.0012	0.0017	-0.0041	-0.0087	0.0054	0.0001	0.0048	0.0047	-0.0108	0.0116
t-2	-0.0077	-0.0064	-0.0109 ^c	-0.0058	-0.0005	0.0026	0.0009	-0.0067	-0.0114	0.0049	0.0019	0.0009	0.0008	-0.0090	0.0104
t-1	-0.0080	-0.0078	-0.0127 ^c	-0.0074	0.0055	0.0073	0.0014	-0.0063	-0.0148	0.0069	0.0011	-0.0008	0.0032	-0.0145	0.0143
t	-0.0070	-0.0109	-0.0166 ^b	-0.0114 ^b	0.0068	0.0043	-0.0019	-0.0027	-0.0172	0.0068	-0.0022	-0.0043	0.0003	-0.0088	0.0092
t+1	-0.0066	-0.0154	-0.0126	-0.0104 ^c	0.0077	0.0061	-0.0035	0.0041	-0.0166	0.0080	0.0001	-0.0071	-0.0023	0.0007	0.0084
t+2	-0.0064	-0.0206 ^c	-0.0136	-0.0084	0.0076	0.0087	-0.0071	0.0078	-0.0177	0.0022	-0.0024	-0.0042	0.0049	0.0104	0.0086
t+3	-0.0061	-0.0205 ^c	-0.0149	-0.0083	0.0041	0.0054	-0.0031	0.0086	-0.0217 ^c	-0.0033	-0.0029	-0.0024	0.0108	0.0139	0.0119
t+4	-0.0025	-0.0196 ^c	-0.0164	-0.0134	0.0033	0.0066	-0.0063	0.0060	-0.0202	-0.0077	-0.0010	-0.0019	0.0065	0.0106	0.0163
t+5	-0.0035	-0.0180 ^c	-0.0170	-0.0123	0.0100	0.0026	-0.0121	0.0049	-0.0260	-0.0031	-0.0055	-0.0030	0.0014	0.0142	0.0100
t+6	-0.0058	-0.0165 ^c	-0.0167	-0.0116	0.0118	0.0036	-0.0069	0.0106	-0.0298	-0.0012	-0.0113	-0.0057	0.0093	0.0154	0.0049
t+7	-0.0061	-0.0179 ^c	-0.0144	-0.0069	0.0119	0.0113	0.0009	0.0127	-0.0237	-0.0004	-0.0116	-0.0128	0.0130	0.0220	-0.0020
t+8	-0.0062	-0.0195 ^c	-0.0156	-0.0027	0.0133	0.0142	-0.0009	0.0133	-0.0200	0.0053	-0.0111	-0.0127	0.0095	0.0151	0.0028
t+9	-0.0046	-0.0187 ^c	-0.0171	0.0009	0.0154	0.0148	-0.0012	0.0155	-0.0191	0.0059	-0.0168	-0.0107	0.0066	0.0094	0.0044
t+10	-0.0071	-0.0185 ^c	-0.0179	-0.0022	0.0150	0.0158	-0.0006	0.0190	-0.0188	0.0135	-0.0183	-0.0128	0.0077	0.0115	0.0063
(-10 +1)	-0.0066	-0.0154	-0.0126	-0.0104 ^c	0.0077	0.0061	-0.0035	0.0041	-0.0166	0.0080	0.0001	-0.0071	-0.0023	0.0007	0.0084
(-10 +3)	-0.0061	-0.0205 ^c	-0.0149	-0.0083	0.0041	0.0054	-0.0031	0.0086	-0.0217	-0.0033	-0.0029	-0.0024	0.0108	0.0139	0.0119
(-10 +5)	-0.0035	-0.0180 ^c	-0.0170	-0.0123	0.0100	0.0026	-0.0121	0.0049	-0.0260	-0.0031	-0.0055	-0.0030	0.0014	0.0142	0.0100
(-5 +1)	-0.0028	-0.0064	-0.0065	-0.0073	0.0112	0.0001	-0.0016	0.0135	-0.0208 ^c	0.0084	-0.0141	-0.0099	-0.0065	0.0112	0.0048
(-5 +3)	-0.0024	-0.0115	-0.0087	-0.0051	0.0076	-0.0005	-0.0011	0.0181	-0.0260 ^c	-0.0028	-0.0171	-0.0051	0.0066	0.0245	0.0083
(-5 +5)	0.0003	-0.0090	-0.0109	-0.0091	0.0135	-0.0033	-0.0101	0.0144	-0.0302 ^c	-0.0027	-0.0197	-0.0058	-0.0028	0.0247	0.0064
(-5 +10)	-0.0033	-0.0095	-0.0117	0.0010	0.0184	0.0099	0.0014	0.0284	-0.0230	0.0139	-0.0325	-0.0156	0.0035	0.0220	0.0027
(-3 +1)	-0.0015	-0.0092 ^b	-0.0027	-0.0042	0.0115	0.0023	-0.0064	0.0073	-0.0112	0.0015	-0.0030	-0.0085	-0.0065	0.0182	0.0020
(-3 +3)	-0.0010	-0.0143 ^b	-0.0049	-0.0020	0.0079	0.0016	-0.0060	0.0118	-0.0164 ^c	-0.0097	-0.0060	-0.0037	0.0066	0.0314 ^c	0.0055
(-3 +5)	0.0016	-0.0118 ^b	-0.0071	-0.0060	0.0138	-0.0012	-0.0150	0.0082	-0.0206	-0.0096	-0.0086	-0.0044	-0.0028	0.0317 ^c	0.0036
(-3 +10)	-0.0020	-0.0123 ^b	-0.0079	0.0040	0.0187	0.0121	-0.0035	0.0222	-0.0134	0.0070	-0.0214	-0.0142 ^c	0.0035	0.0290 ^c	-0.0001
(-1 +1)	0.0011	-0.0090 ^c	-0.0017	-0.0046	0.0083	0.0035	-0.0044	0.0107	-0.0052	0.0030	-0.0018	-0.0081	-0.0031	0.0096	-0.0019
(-1 +3)	0.0015	-0.0141 ^b	-0.0040	-0.0025	0.0047	0.0029	-0.0040	0.0153	-0.0104	-0.0082	-0.0048	-0.0033	0.0100	0.0229	0.0015
(-1 +5)	0.0042	-0.0117 ^c	-0.0061	-0.0065	0.0106	0.0001	-0.0130	0.0116	-0.0146	-0.0080	-0.0074	-0.0040	0.0006	0.0231	-0.0004
(-1 +10)	0.0006	-0.0121 ^c	-0.0070	0.0036	0.0155	0.0133	-0.0015	0.0257	-0.0074	0.0086	-0.0202	-0.0138	0.0070	0.0204	-0.0041

Tablo 5. Kredi Derecelendirme Kuruluşlarına Göre Kümülatif Anormal Getiriler (devamı)

Günler	XKMYA			XKOBI			XKURY			XMADN			XMANA		
	Fitch	Moody's	S&P	Fitch	Moody's	S&P	Fitch	Moody's	S&P	Fitch	Moody's	S&P	Fitch	Moody's	S&P
t-10	0.0019	0.0014	0.0003	0.0046	-0.0003	0.0065 ^c	0.0041	0.0010	-0.0028 ^b	-0.0018	0.0177	0.0017	0.0008	-0.0046	0.0024
t-9	0.0010	0.0044	0.0008	0.0079	0.0055	0.0081 ^b	0.0051	0.0012	-0.0029	-0.0001	0.0115	0.0093	-0.0004	-0.0057	0.0009
t-8	0.0016	0.0032	0.0015	0.0117	0.0045	0.0094 ^b	0.0078	-0.0014	-0.0001	-0.0118	0.0042	0.0024	-0.0035	0.0017	0.0021
t-7	0.0007	0.0043	-0.0018	0.0098 ^b	0.0098	0.0111 ^a	0.0091	0.0003	-0.0032	-0.0125	0.0137	-0.0041	-0.0019	-0.0050	0.0021
t-6	0.0000	0.0050	-0.0021	0.0127	0.0148	0.0133 ^b	0.0095	0.0004	-0.0029	-0.0266	0.0169	-0.0030	-0.0020	-0.0022	0.0024
t-5	-0.0021	0.0071	0.0015	0.0174 ^c	0.0151	0.0178 ^b	0.0093	0.0005	0.0006	-0.0549 ^c	0.0314	-0.0051	0.0021	0.0014	0.0003
t-4	-0.0007	0.0071	0.0015	0.0260 ^b	0.0104	0.0214 ^a	0.0114	0.0015	0.0023	-0.0624	0.0550	-0.0139	-0.0021	0.0057	0.0029
t-3	0.0021	0.0058	0.0036	0.0277	0.0023	0.0221 ^b	0.0074	0.0030	0.0023	-0.0437	0.0615	-0.0211 ^b	-0.0002	0.0001	0.0054
t-2	0.0032	0.0054	0.0016	0.0373	0.0021	0.0121	0.0097	0.0037 ^c	0.0015	-0.0048	0.0493	-0.0322	0.0064	0.0088	0.0105
t-1	0.0070	0.0061	0.0013	0.0339	-0.0005	0.0141	0.0063	0.0027	0.0031	-0.0273	0.0585	-0.0398	0.0039	0.0135	0.0131
t	0.0051	0.0082	0.0006	0.0230	-0.0121	0.0084	0.0033	0.0029	0.0013	-0.0337	0.0281	-0.0408	0.0035	0.0214 ^c	0.0152
t+1	0.0093	0.0104	0.0014	0.0158	-0.0118	-0.0023	0.0030	0.0036	0.0076	-0.0330	0.0284	-0.0387	0.0002	0.0172	0.0185 ^c
t+2	0.0091	0.0147	0.0009	0.0260 ^c	-0.0016	0.0039	0.0018	0.0038	0.0060	-0.0256	0.0322	-0.0249	0.0015	0.0218 ^c	0.0183
t+3	0.0068	0.0154	-0.0031	0.0211	-0.0071	0.0057	0.0051	0.0038	0.0023	0.0670	0.0388	-0.0167	-0.0038	0.0173	0.0185
t+4	0.0040	0.0097	-0.0028	0.0307	-0.0066	0.0156	0.0033	0.0023	0.0025	0.1280	0.0551	-0.0252	-0.0078	0.0166	0.0176
t+5	0.0051	0.0098	-0.0004	0.0306	-0.0021	0.0137	0.0100	0.0026	0.0056	0.1049	0.0759	-0.0387	-0.0079	0.0174	0.0212 ^c
t+6	0.0079	0.0101	-0.0002	0.0448 ^b	-0.0030	0.0150	0.0116	0.0027	0.0055	0.1152	0.0749	-0.0409	-0.0117	0.0163	0.0210
t+7	0.0092	0.0104	0.0007	0.0495 ^c	-0.0063	0.0155	0.0090	0.0040	0.0032	0.1624	0.0731	-0.0249	-0.0174	0.0143	0.0180
t+8	0.0081	0.0146	0.0012	0.0464	0.0043	0.0169	0.0078	0.0048	0.0052	0.1370	0.0676	-0.0396 ^c	-0.0184	0.0161	0.0152
t+9	0.0064	0.0167	0.0014	0.0450 ^c	0.0081	0.0109	0.0096	0.0049	0.0031	0.1629	0.0809	-0.0152	-0.0217 ^c	0.0147	0.0120
t+10	0.0056	0.0168	-0.0017	0.0480	0.0115	0.0148	0.0097	0.0045	-0.0001	0.1720	0.0717	-0.0154	-0.0200 ^c	0.0142	0.0184
(-10 +1)	0.0093	0.0104	0.0014	0.0158	-0.0118	-0.0023	0.0030	0.0036	0.0076	-0.0330	0.0284	-0.0387	0.0002	0.0172	0.0185
(-10 +3)	0.0068	0.0154	-0.0031	0.0211	-0.0071	0.0057	0.0051	0.0038	0.0023	0.0670	0.0388	-0.0167	-0.0038	0.0173	0.0185 ^c
(-10 +5)	0.0051	0.0098	-0.0004	0.0306	-0.0021	0.0137	0.0100	0.0026	0.0056	0.1049	0.0759	-0.0387	-0.0079	0.0174	0.0212 ^c
(-5 +1)	0.0093	0.0054	0.0035	0.0031	-0.0266 ^c	-0.0156	-0.0065	0.0032	0.0106	-0.0064	0.0115	-0.0357	0.0022	0.0194	0.0160
(-5 +3)	0.0068	0.0104	-0.0010	0.0084 ^c	-0.0219	-0.0076	-0.0045	0.0035	0.0052	0.0936	0.0219	-0.0137	-0.0018	0.0196 ^c	0.0160 ^c
(-5 +5)	0.0051	0.0048	0.0017	0.0179	-0.0169	0.0004	0.0004	0.0023	0.0086	0.1315	0.0590	-0.0357	-0.0060	0.0197	0.0188
(-5 +10)	0.0055	0.0118	0.0004	0.0354	-0.0033	0.0015	0.0001	0.0041	0.0028	0.1986	0.0548	-0.0124	-0.0181 ^c	0.0165	0.0160
(-3 +1)	0.0100	0.0033	-0.0001	-0.0101	-0.0222 ^c	-0.0237	-0.0083 ^c	0.0021	0.0054	0.0294	-0.0266	-0.0248	0.0023	0.0115	0.0155 ^b
(-3 +3)	0.0075	0.0083	-0.0046	-0.0048	-0.0175	-0.0157	-0.0063	0.0024	0.0000	0.1294	-0.0162	-0.0028	-0.0017	0.0116	0.0155 ^b
(-3 +5)	0.0058	0.0027	-0.0019	0.0047	-0.0125	-0.0077	-0.0014	0.0012	0.0034	0.1673	0.0208	-0.0248	-0.0059	0.0117	0.0182 ^c
(-3 +10)	0.0062	0.0097	-0.0032	0.0221	0.0011	-0.0066	-0.0017	0.0030	-0.0024	0.2344	0.0166	-0.0015	-0.0180 ^c	0.0085	0.0155
(-1 +1)	0.0062	0.0050	-0.0002	-0.0214	-0.0139	-0.0145	-0.0067	-0.0001	0.0061	-0.0282	-0.0209	-0.0065	-0.0062	0.0084	0.0080
(-1 +3)	0.0037	0.0100	-0.0047	-0.0161	-0.0092	-0.0065	-0.0046	0.0001	0.0008	0.0718	-0.0105	0.0155	-0.0102 ^c	0.0085	0.0080
(-1 +5)	0.0019	0.0044	-0.0020	-0.0066	-0.0042	0.0015	0.0003	-0.0010	0.0041	0.1097	0.0265	-0.0065	-0.0144 ^b	0.0086	0.0107
(-1 +10)	0.0024	0.0114	-0.0033	0.0108	0.0095	0.0026	0.0000	0.0008	-0.0016	0.1767	0.0223	0.0167	-0.0265 ^a	0.0054	0.0080

Tablo 5. Kredi Derecelendirme Kuruluşlarına Göre Kümülatif Anormal Getiriler (devamı)

Günler	XSPOR			XTAST			XULAS			XUSIN		
	Fitch	Moody's	S&P	Fitch	Moody's	S&P	Fitch	Moody's	S&P	Fitch	Moody's	S&P
t-10	-0.0006	0.0083	-0.0056 ^c	0.0023	-0.0008	-0.0040	0.0015	0.0040	0.0000	0.0037	0.0006	0.0001
t-9	0.0006	0.0187	-0.0028	0.0018	0.0003	-0.0031	0.0063	0.0023	0.0039	-0.0017	0.0027	-0.0063
t-8	-0.0003	0.0159	0.0043	0.0010	0.0022	0.0009	0.0087	0.0014	0.0050	0.0013	-0.0094	0.0065
t-7	0.0063	0.0161	0.0110	0.0002	0.0048	0.0027	0.0072	0.0007	0.0074	0.0016	0.0095	0.0078 ^c
t-6	0.0046	0.0245	0.0062	0.0023	0.0032	0.0015	0.0110	-0.0009	0.0101	0.0027	0.0099	0.0063 ^c
t-5	0.0102	0.0236	-0.0001	0.0035	0.0041	0.0032	0.0205 ^c	0.0070	0.0097	0.0029	0.0082	0.0086 ^b
t-4	0.0088	0.0204	-0.0075	0.0017	0.0053	0.0026	0.0140	0.0117	0.0157	0.0036	0.0080	0.0092 ^b
t-3	0.0047	0.0160	-0.0123	0.0025	0.0066	0.0044	0.0152	0.0181	0.0188	0.0057	0.0087	0.0096 ^b
t-2	0.0013	0.0193	-0.0103	0.0028	0.0070	0.0038	0.0107	0.0167	0.0171	0.0057	0.0092	0.0099 ^b
t-1	-0.0048	0.0170	-0.0158	0.0029	0.0097	0.0030	0.0117	0.0110	0.0160	0.0057	0.0103	0.0106 ^b
t	-0.0124	0.0099	-0.0175	0.0016	0.0112	0.0031	0.0113	0.0136	0.0096	0.0080 ^c	0.0119	0.0113 ^b
t+1	-0.0126	0.0099	-0.0152	0.0032	0.0140	0.0074	0.0153	0.0154	0.0168	0.0083 ^c	0.0158 ^c	0.0120 ^b
t+2	-0.0128	0.0151	-0.0161	-0.0002	0.0152	0.0099	0.0119	0.0166	0.0183	0.0047	0.0182 ^b	0.0119 ^b
t+3	-0.0176	0.0246	-0.0102	-0.0009	0.0169 ^c	0.0115	0.0060	0.0202	0.0188	0.0056	0.0157 ^c	0.0138 ^b
t+4	-0.0260	0.0264	-0.0092	-0.0016	0.0174 ^c	0.0139 ^c	-0.0070	0.0209	0.0250	0.0041	0.0149 ^c	0.0169 ^b
t+5	-0.0316 ^c	0.0241	-0.0151	-0.0022	0.0177 ^b	0.0145 ^c	-0.0116	0.0202	0.0236	0.0046	0.0142 ^c	0.0154 ^b
t+6	-0.0334 ^c	0.0321	-0.0148	-0.0007	0.0212 ^b	0.0154 ^c	-0.0102	0.0259	0.0232	0.0065	0.0172 ^c	0.0089
t+7	-0.0245	0.0287	-0.0104	0.0013	0.0202 ^b	0.0185 ^c	-0.0111	0.0185	0.0257	0.0065	0.0165 ^c	0.0135 ^c
t+8	-0.0275	0.0245	-0.0036	0.0035	0.0229 ^b	0.0204 ^c	0.0023	0.0156	0.0221	0.0067	0.0176 ^c	0.0169 ^b
t+9	-0.0152	0.0235	-0.0077	0.0021	0.0236 ^b	0.0208 ^c	-0.0079	0.0114	0.0186	0.0068	0.0163 ^c	0.0154 ^b
t+10	-0.0147	0.0217	-0.0183	0.0024	0.0242 ^b	0.0206 ^c	-0.0068	0.0118	0.0167	0.0076	0.0169 ^c	0.0153 ^b
(-10+1)	-0.0126	0.0099	-0.0152	0.0032	0.0140	0.0074	0.0153	0.0154	0.0168	0.0083 ^c	0.0158 ^c	0.0120 ^b
(-10+3)	-0.0176	0.0246	-0.0102	-0.0009	0.0169 ^c	0.0115	0.0060	0.0202	0.0188	0.0056	0.0157 ^c	0.0138 ^b
(-10+5)	-0.0316 ^c	0.0241	-0.0151	-0.0022	0.0177 ^b	0.0145 ^c	-0.0116	0.0202	0.0236	0.0046	0.0142 ^c	0.0154 ^b
(-5+1)	-0.0171 ^c	-0.0146	-0.0214 ^c	0.0008	0.0109	0.0059	0.0043	0.0162	0.0067	0.0057 ^c	0.0060	0.0057
(-5+3)	-0.0222 ^b	0.0001	-0.0164 ^c	-0.0032	0.0137 ^c	0.0100	-0.0050	0.0211	0.0087	0.0029	0.0058	0.0074 ^b
(-5+5)	-0.0362 ^b	-0.0004	-0.0213 ^b	-0.0045	0.0145 ^b	0.0130 ^c	-0.0226	0.0211	0.0135	0.0020	0.0043	0.0091 ^b
(-5+10)	-0.0193	-0.0028	-0.0245 ^c	0.0001	0.0210 ^b	0.0191 ^c	-0.0178	0.0127	0.0065	0.0049	0.0071	0.0089 ^c
(-3+1)	-0.0213 ^b	-0.0105	-0.0077	0.0014	0.0087 ^c	0.0048	0.0013	0.0037	0.0011	0.0047	0.0078 ^b	0.0028
(-3+3)	-0.0264 ^a	0.0042	-0.0028	-0.0026	0.0116 ^b	0.0089 ^c	-0.0080	0.0085	0.0031	0.0020	0.0076 ^b	0.0045
(-3+5)	-0.0404 ^b	0.0036	-0.0077	-0.0039	0.0124 ^b	0.0119 ^b	-0.0256 ^b	0.0085	0.0079	0.0010	0.0062	0.0062
(-3+10)	-0.0235	0.0012	-0.0109	0.0007	0.0189 ^b	0.0180 ^c	-0.0208	0.0001	0.0009	0.0040	0.0089	0.0060
(-1+1)	-0.0138 ^c	-0.0094	-0.0050	0.0003	0.0071	0.0036	0.0046	-0.0013	-0.0003	0.0026	0.0067 ^b	0.0021
(-1+3)	-0.0189 ^c	0.0053	0.0000	-0.0037	0.0099 ^c	0.0077 ^c	-0.0046	0.0035	0.0017	-0.0001	0.0065 ^b	0.0038
(-1+5)	-0.0329 ^c	0.0048	-0.0049	-0.0051	0.0107 ^b	0.0107 ^b	-0.0223 ^b	0.0036	0.0065	-0.0011	0.0050	0.0055
(-1+10)	-0.0160	0.0024	-0.0081	-0.0004	0.0173 ^b	0.0167 ^c	-0.0174	-0.0048	-0.0004	0.0019	0.0077	0.0053

Tablo 5’te görüleceği üzere, kredi derecelendirme kuruluşlarının notlamaları sonucu kümülatif anormal getiri ortalamalarının hem sektörel endeks hem de kredi derecelendirme kuruluşları açısından karşılaştırılması yer almaktadır.

Tablo 5 incelendiğinde, en yüksek pozitif kümülatif anormal getirinin %4.95 ile BIST Kobi Sanayi endeksinde Fitch şirketinin not açıklamasından (t+7) zaman penceresinde gerçekleştiği tespit edilmiştir. En düşük getiri ise -%5.49 ile BIST Madencilik endeksinde Fitch şirketinin not açıklamasında ve (t-5) zaman penceresinde gerçekleştiği sonucuna ulaşılmıştır.

SONUÇ

Uluslararası kredi derecelendirme kuruluşlarının açıklamış olduğu kredi derecelendirme not kararları finansal piyasa aktörlerinin kararlarını etkilemektedir. Günümüzde özellikle gelişmekte olan ülkeler adına yapılan kredi derecelendirmelerinin ilgili ülkelerin finansal piyasalarına olan yatırımcı ilgisine etkisini göz ardı etmek mümkün değildir. Özellikle Türkiye finans piyasalarının da gelişmekte olan bir piyasa olduğu göz önüne alındığında, kredi derecelendirme kuruluşları tarafından yapılan derecelendirme notlarının ilgili piyasaları ne derecede etkilediği önemli bir soru olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu durumdan hareketle, çalışmada 1992-2018 yılları arasında dünyada tanınırlığı en yüksek üç kredi derecelendirme kuruluşu olan Fitch, Moody’s ve Standart and Poor’s’un Türkiye için kredi notu açıklamalarının 14 endeks üzerindeki etkisi incelenmiştir.

Analiz sonuçlarına bakıldığında kredi not açıklamalarından etkilenmeyen endekslerde yer almaktadır. Yapılan çalışmada kredi not açıklamalarının öncesi ve sonrası olmak üzere on günlük etki analiz edilmiştir. Analiz kapsamında ayrıca kredi derecelendirme kuruluşları sektör endeksleri açısından karşılaştırılmıştır. Genel olarak bakıldığında 14 endeksin yarı yarıya duyurulardan etkilendiği söylenebilir. Bu durumda not açıklamalarının seçilmiş olan endeksler üzerinde etkisi olduğu ve bu etkinin kredi derecelendirme kuruluşları arasında çok farklılık göstermediği tespit edilmiştir.

Çalışma bulguları gelişmiş ülke piyasaları üzerine yapılan Dichev ve Piotroski (2001) ve Bayar vd. (2013) çalışmalarıyla, gelişmekte olan ülke piyasaları üzerine yapılan Kaminsky ve Schmukler (2002), Mateev (2012) çalışmalarıyla, bölgesel piyasalar üzerine yapılan Bissoondoval-Bheenick vd. (2014) ve Hubler vd. (2014) çalışmalarıyla, spesifik ülke üzerine yapılan Li vd. (2004), Norden ve Weber (2004), Habib vd. (2016) çalışmalarıyla, örnekleme daha geniş olan Martell (2005) çalışmasıyla, son olarak ülkemizde yapılan ve kredi derecelendirme kuruluşlarının not değerlendirmelerinin belirli alt sektörlerle olan etkisini inceleyen Yıldırım vd. (2018) çalışmasıyla paralellik göstermektedir. Bu paralelliklerin yanı sıra çalışmamız, Borsa İstanbul’da yer alan sektör endekslerini daha geniş kapsamda ele alarak ilgili literatüre katkı sunmaya çalışmıştır. Çalışmamızda kullanılan sektör endeksleri ileriki çalışmalara farklı ülke piyasaları için uygulama imkânı vermektedir.

KAYNAKÇA

- Alexe, S., Hammer, P. L., Kogan, A., & Lejeune, M. A. (2003). A non-recursive regression model for country risk rating. *RUTCOR-Rutgers University Research Report RRR*, 9, 1-40.
- Bayar, Y. (2015). Kredi derecelendirme kuruluşları ve Yunanistan borç krizi. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 15, 41-58.
- Bayar, Y., Kılıç, C., & Savrul, B. K. (2013). Effects of sovereign credit ratings on the Eurozone stock markets during the recent financial crises. *International Journal of Business and Social Science*, 4(12).

Çağlak, E., Küçükşahin, H. & Kahraman, İ. K. (2018). “Uluslararası Kredi Derecelendirme Kuruluşlarının Kredi Not Kararlarının Türkiye Finansal Piyasalarına Etkisi: Borsa İstanbul Sektör Endeksleri Üzerine Bir Uygulama”, *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11(4), 41-63.

- Benninga, S. (2008), *Financial Modeling*, (Third Edition), London: The MIT Press.
- Bissoondoyal-Bheenick, E., Brooks, R., & Treepongkaruna, S. (2014). Rating spillover effects on the stock markets. *Journal of Multinational Financial Management*, 25, 51-63.
- Brown, S.J. & Warner, J.B. (1985), “Using Daily Stock Returns: The Case of Event Studies”, *Journal of Financial Economics*, 14.
- Çevik, B. (2011). Kredi notları ve CDS ilişkisi sona mı erdi? İş Bankası İktisadi Araştırmalar Bölümü Raporu. Retrieved April 06, 2018 (de indirildi) from the World Wide Web: https://ekonomi.isbank.com.tr/userfiles/pdf/ar_03_2011.pdf
- De Haan, J. & Amtenbrink, F. (2011). Credit rating agencies. *DNB Working Paper*, No. 278, Amsterdam.
- Demir, M., & Eminer, F. (2014). Kredi derecelendirme kuruluşları üzerine düşünceler. *LAÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(2), 96-113.
- Dichev, I. D., & Piotroski, J. D. (2001). The long-run stock returns following bond ratings changes. *The Journal of Finance*, 56(1), 173-203.
- Eğilmez M. (2014). Türkiye ve benzer ekonomiler karşılaştırması. Retrieved April 03, 2018 (de indirildi) from the World Wide Web: <http://www.mahfiegilmez.com/2014/02/turkiye-ve-benzer-ekonomiler.html>
- Gülmez, A. & Gündoğan, H. (2014). Uluslararası politik iktisat çerçevesinde kredi derecelendirme kuruluşlarının türkiye uygulaması. *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 2(4), 65-90.
- Gür, T. H. & Öztürk, H. (2011). Ülke riski, derecelendirme kuruluşları, aksaklıklar ve yeni düzenlemeler. *Sosyoekonomi*, 16(16), 69-92.
- Habib, Y., Nazir, M., Hashmi, S., & Saeed, M. B. (2016). Credit rating announcements and stock returns: Evidence from the banking sector of Pakistan. *Journal of Business Studies Quarterly*, 7(2), 61-84.
- Haspolat, F. B. (2015). *Ülke kredi notlarının belirleyicileri: Türkiye'nin kredi notunun ülke karşılaştırmalı analizi: uzmanlık tezi*. TC Kalkınma Bakanlığı.
- Hemraj, M. (2015). *Credit rating agencies: Self-regulation, statutory regulation and case law regulation in the united states and european union*. Springer.
- Hubler, J., Louargant, C., Ory, J. N., & Raimbourg, P. (2014). Do rating agencies' decisions impact stock risks? Evidence from European markets. *The European Journal of Finance*, 20(11), 1008-1036.
- Kaminsky, G. & Schmukler, S. (2002). Emerging markets instability: Do sovereign ratings affect country risk and stock returns. *The World Bank Economic Review*, 16(2), 171-195.
- Kılıçaslan, H. & Giter, M. S. (2016). Kredi derecelendirme ve ortaya çıkan sorunlar. *Maliye Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 61-81.
- Korkmaz, T., Yaman, S. & Metin, S. (2017). Ülke kredi notlarının pay getirileri üzerindeki etkileri: BIST 30 endeksi üzerinde bir event study analizi. *International Congress of Management Economy and Policy*, 171-187.
- Langohr, H., & Langohr, P. (2008). *The rating agencies and their credit ratings: what they are, how they work, and why they are relevant* (Vol. 510). John Wiley & Sons.
- Li, H., Visaltanachoti, N., & Kesayan, P. (2004). Effects of credit rating announcements: the Swedish stock market. *International Journal of Finance*, 16(1), 2872-2891.
- MacKinlay, A. C. (1997). Event studies in economics and finance. *Journal of Economic Literature*, 35(1), 13-39.

Çağlak, E., Küçükşahin, H. & Kahraman, İ. K. (2018). "Uluslararası Kredi Derecelendirme Kuruluşlarının Kredi Not Kararlarının Türkiye Finansal Piyasalarına Etkisi: Borsa İstanbul Sektör Endeksleri Üzerine Bir Uygulama", *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11(4), 41-63.

- Martell, R. (2005). The effect of sovereign credit rating changes on emerging stock markets. *Working Paper*.
- Mateev, M. (2012). The effect of sovereign credit rating announcements on emerging bond and stock markets: new evidences. *Oxford Journal: An International Journal of Business & Economics*, 7(1).
- Mattarocci, G. (2014). *The independence of credit rating agencies: How business models and regulators interact*. Academic Press.
- Mazgit, İ. (2013). Endeks Kapsamında Olmanın Hisse Senedi Getirilerine Etkisi: BIST Temettü 25 Endeksi Üzerine Bir Uygulama. *Sosyoekonomi*, 20(20).
- Norden, L. & Weber, M. (2004). Informational efficiency of credit default swap and stock markets: The impact of credit rating announcements. *Journal of Banking & Finance*, 28(11), 2813-2843.
- Ovalı, S. (2014). Ülke kredi notu değerlendirme kriterleri açısından Türkiye: AB ile karşılaştırmalı analiz. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 10(23), 53-80.
- Peterson, P. P. (1989). Event studies: A review of issues and methodology. *Quarterly journal of business and economics*, 36-66.
- Sakarya, Ş., Yazgan, K. F., & Yıldırım, H. H. (2017). Kurumsal Yönetim Derecelendirmesinin Hisse Senedi Performansına Etkisi: BİST Kurumsal Yönetim Endeksi Üzerine Bir İnceleme. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 19(40), 55-76.
- Schroeder, S. K. (2015). Public Credit Rating Agency. *In Public Credit Rating Agencies* (pp. 125-159). Palgrave Macmillan, New York.
- Tekin, İ. Ç. (2016). Kredi derecelendirme kuruluşlarının öngöremedikleri kriz ve iflaslar. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu Dergisi*, 19, 181-205.
- Toraman, C. & Yürük, M. F. (2014). Kredi derecelendirme kuruluşları ve finansal krizlere etkileri. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(1), 127-154.
- Tutar, E., Tutar, F. & Eren, M. V. (2011). Uluslararası kredi derecelendirme kuruluşlarının rolü, güvenilirlik açısından sorgulanması ve Türkiye. *Akademik Bakış Dergisi*, 25, 1-24.
- Ulusoy, A. & Yılmaz, H. (2017). Kredi notu eleştirilerini test eden mekanizma: CDS primleri. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 13(1), 61-77.
- Yardımcıoğlu, M. & Bora, K. (2013). Uluslararası kredi derecelendirme kuruluşlarının çalışma prensipleri, işleyişleri, küresel dünyadaki rol ve işlevleri. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3(1), 111-118.
- Yıldırım, H. H., Yıldız, C., & Aydemir, Ö. (2018). Kredi Derecelendirme Kuruluşlarından S&P, Moody's ve Fitch'in Türkiye için Yapmış Oldukları Not Açıklamalarının Hisse Senedi Endeksleri Üzerine Etkisi: Borsa İstanbul Örneği 2012-2016. *Maliye Finans Yazıları*, (109), 9-30.

Araştırma Makalesi
Research Article

Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi
Yıl: Ekim 2018 Cilt-Sayı: 11(4) ss: 64-83

Academic Review of Economics and Administrative Sciences
Year: October 2018 Vol-Issue: 11(4) pp: 64-83

<http://dergipark.gov.tr/ohuiibf/>

ISSN: 2564-6931

DOI: 10.25287/ohuiibf.460675

Geliş Tarihi / Received:17.09.2018

Kabul Tarihi / Accepted:03.10.2018

MUHASEBE MESLEK MENSUPLARININ HİLE YAPMAYA EĞİLİM DÜZEYLERİNİN TESPİTİNE İLİŞKİN BİR ARAŞTIRMA

Zeki DOĞAN¹
Kadir GÜLÇİN²
Elif NAZLI³

Özet

Uluslararası sermaye dolaşımı her gün hız kazanırken, serbest piyasa koşulları içerisinde rekabet gücünde zorlaşmaktadır. Güçlü sermayenin ve haksız rekabetin oluşması piyasadaki mevcut dengeleri de değiştirmektedir. Piyasa koşullarının sağlanması ticari devamlılığı korurken, bu koşullara ayak uydurulmaması gün geçtikçe ticari zorluklara neden olmaktadır. Bu ticari zorluklar ile mücadelede bazen yasal olmayan yollar da tercih edilmektedir. Bilinçli olarak seçilen ve başvurulan bu yollardan biri de hiledir. Hile ise işletme ile ilgili tüm tarafların aldatılmasına neden olmaktadır. İşletmeler sadece rekabet gücünü artırmak için değil, farklı nedenlerden dolayı da yasal olmayan yollara yani hile yapma eğilimi içinde olabilmektedirler. Gerçek dışı ticari kar veya zarar gösterilmek istenmesi, işletme dışına karşılıksız nakit çıkışı sağlanması, işletme içerisine nakit girişi sağlayacak yasal olmayan yolların aranması, hileye birer örnek olarak verilebilir. Bu çalışmanın temel amacı da, muhasebe meslek mensuplarının hile yapmaya eğilim düzeylerini tespit etmektir. Bu amaca ulaşabilmek için ise, muhasebe meslek mensuplarına yönelik ankete dayalı bir araştırma yapılmıştır. Elde edilen veriler t-testi (Independent-Samples T Test) ve tek yönlü varyans (One-Way ANOVA) aracılığı ile analiz edilmiştir. Analiz sonuçlarının değerlendirilmesi ile de muhasebe meslek mensuplarının hile yapmaya eğilim düzeyleri tespit edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler : Muhasebe Meslek Mensupları, Muhasebede Hile, Hile Yapmaya Eğilim.

Jel Sınıflandırması : M41, M42.

¹ Prof. Dr., Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü, zekidogan7@hotmail.com, ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-3328-7565>.

² SMMM, Doktora Öğrencisi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi SBE, kadirgulcin@hotmail.com, ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-3460-8316>.

³ Öğr. Gör., Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Bahçe MYO, elifnazli@osmaniye.edu.tr, ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-4895-3973>.

A RESEARCH ON THE LEVELS OF PROFESSIONAL ACCOUNTANTS' TENDENCY TOWARD FRAUD

Abstract

While international capital flows gain momentum every day, competition power becomes difficult within free market conditions. The formation of strong capital and unfair competition also changes the current balances in the market. While maintaining market conditions and commercial viability, failure to keep up with these conditions is causing commercial difficulties day by day. Sometimes illegal ways to tackle with these commercial difficulties are also preferred. One of these paths that are consciously selected and referenced is fraud. Fraud is to cheat all parties involved in the business. Businesses tend not only to increase competitive power, but also to illegitimate ways to cheat for different reasons. Unrealistic commercial profits or losses are to be declared, cash outflows to the outside of the enterprise, illegal ways to provide cash inflows into the enterprise may be examples of fraud. The main objective of this study is to determine the level of propensity for fraud by professional accountants. In order to achieve this objective, a questionnaire-based survey is conducted for professional accountants. The obtained data are analyzed by t-test (Independent-Samples T Test) and one-way ANOVA test methods. The evaluation of the analysis results also attempt to determine the level of the tendency of fraudulent professionals to cheat.

Key Words : Professional Accountants, Fraud in Accounting, Tendency Toward Fraud.

Jel Classification : M41, M42.

GİRİŞ

Hile eylemi pek çok alanda karşılaşılabilecek bir davranıştır. Hile eyleminin tüm ayrıntıları ile incelenmesi ve sınırlarının tespit edilmesi mümkün olmayacaktır. Ayrıca bireyin veya topluluğun hile eylemine yönelmesine neden olacak unsurlar her zaman aynı olmayacaktır. Ancak hile sonucu elde edilen menfaat veya kayıpların tespiti mümkün olmaktadır. Hile eylemini önemli kılında sonucudur. Hile eylemini yapan taraflara göre de hile sonucu elde edilen menfaat değişiklik göstermektedir. Birim çalışanlarının yönetim kademesinin farkına varamayacağı şekilde yapabileceği hile eylemleri belirli ölçüde kalacaktır. Fakat yönetim kadrosu tarafından yapılan hile eylemi ise tüm ticari işlemleri etkileyecek boyutta olabilir. Hile eyleminin gerçekleşmesinde ve denetiminde temel alan her ne kadar çalışan hileleri gibi görülse de önemli olan yönetim kadrosu tarafından gerçekleştirilen hile eylemleridir. İşletme bünyesine atanmış yönetim komitelerinin temsil teorisinden kaynaklı davranışsal harcamaları zaman içerisinde hile eğilimlerine neden olabilmektedir. Muhasebe çalışanları tarafından yapılan hileli işlemler, iç kontrol sisteminde tespit edilmesi güç olan eylemler olabilmektedir. Muhasebe çalışanlarının bu tarz eylemlere yönelmesi, beklenen geliri elde edememe, borç baskısı altında olma, mesleki tükenmişlik sonucu gelecek beklentisinin yitirilmesi, terfi sürecinin son bulması, iş yükünün fazlalığı gibi nedenler içermektedir. Yine de hile eylemine yönelim, bu nedenler ile sınırlı kalmayacaktır. Hilenin tespit edilmesi hile yapılması kadar profesyonellik isteyen bir işlemdir. Hile eyleminin kaynağı bilgi ve beceridir. Standartlar dışında yasal olmayan bir işlemi fark edilmeyecek şekilde yapmak, yapılan işlem üzerinde profesyonel bilgi ve becerinin olmasını gerektirir. Yapılan bu işlem aynı zamanda suç teşkilde edebilir. Yapılan hilenin boyutu, etki çevresine göre değişiklik gösterecektir. Hileli işlemlerin tespiti ve denetimi muhasebe bilgisine ek olarak hukuk ve psikoloji bilgisi de gerektirebilir. Bu incelemenin yalnız muhasebe denetim ekibi tarafından değil aynı zamanda

kriminolog ve sosyolog ekibinin desteğine de gerek duyulabilir (Jafarova,2009;10). 1988 yılında Amerika Birleşik Devletlerinde hile denetçiliği kapsamında kurulan Sertifikalı Hile Denetçileri Birliği (Association of Certified Fraud Examiners-ACFE), vermiş olduğu sertifikalı eğitimler ile hile denetimi konusunda çalışmalar sürdürmektedir. Böylece hile denetimi ile bağımsız denetimin ayrı bir yer alacağı üzerinde durulmaktadır. Çünkü bağımsız denetim finansal tablo üzeri denetimi içermektedir. Finansal tabloları etkileyecek fakat finansal tablolar içerisinde yer almayan asimetrik bilgi unsurlarının ortaya çıkarılmamasından kaynaklı hileler şirket içi ve şirket dışı bilgi kullanıcılarını olumsuz etkileyebilecektir.

Bu çalışmada ise, öncelikle hile kavramı, muhasebe hilelerinin yapılma nedenleri, hile yapanların karakteristik özellikleri konusunda teorik açıklamalarda bulunulmuştur. Bununla birlikte, muhasebe hileleri ile ilgili yapılan çalışmalara ilişkin literatür taraması yapılmış ve muhasebe meslek mensupları üzerinde bir anket uygulaması da yapılarak ankete katılan meslek mensuplarının, hile yapmaya eğilim düzeyleri tespit edilmeye çalışılmıştır.

I. HİLE KAVRAMI

Hile kelimesi Türk Dil Kurumu Sözlüğünde; birini aldatmak, yanıltmak için yapılan düzen, dolap, oyun, ayak oyunu, alavere dalavere, desise, entrika olarak tanımlanmaktadır (www.tdk.gov.tr, 25.08.2018). Hile hayatın her alanında yapılabilir. Günlük sosyal ilişkiler içerisinde olduğu gibi ticaret, eğitim, sanat, hukuk ve diğer birçok alanda karşılaşılabılır. Hilenin yapılma amacı birden fazla neden içerebilir. Bu çalışmada ise hile eyleminin muhasebe ve ticari hayat içerisinde karşılığı konu edilmektedir.

Sertifikalı Hile Denetçileri Birliği (ACFE), 2018 yılı Küresel Hile Raporunda ticari organizasyon içerisinde yer alan hile eylemi tanımı kapsamında hile kavramını tanımlamıştır. Bu tanıma göre; işletme varlık ve kaynaklarının bilinçli olarak yanlış uygulamalar ile kişilerin zenginleşmesi için kendi mesleklerinin kullanması olarak tanımlanmaktadır (ACFE,2018)

Uluslararası Bağımsız Denetim ve Güvence Denetimi Standartları Kurulu (IAASB) tarafından düzenlenen ve Uluslararası Muhasebeciler Federasyonu (IFAC) tarafından yayımlanan Uluslararası Bağımsız Denetim Standardı (BDS) 240 “Finansal Tabloların Bağımsız Denetiminde Bağımsız Denetçinin Hileye İlişkin Sorumlulukları” başlığı altında da hile tanımı yapılmıştır. Bu tanıma göre hile; yönetimden, üst yönetimden sorumlu olanlardan, çalışanlardan veya üçüncü taraflardan bir veya birden fazla kişinin, haksız veya yasalara aykırı bir menfaat elde etmek amacıyla yaptığı aldatma içeren kasıtlı eylemlerdir (BDS 240).

Bununla birlikte, hile kavramı için farklı tanımlamalar da yapılmıştır. Kişilerin görev ihlali veya ihmali yaparak işletme varlık, gelir ve fırsatlarını azaltacak şekilde veya harcayarak doğrudan veya dolaylı olarak kendilerine çıkar veya menfaat sağlamalarıdır (Atağan ve Kavak 2018:36). Diğer bir tanımda ise hile, bir şirket veya bireyi manipüle etmek ya da kandırmak amacıyla kasıtlı olarak bir gerçeğin hatalı şekilde ifade edilmesi olarak tanımlanmıştır (Yılmaz, Z. 2017:399). Bir başka tanımda da muhasebe hilesi; kayıt düzenlerinin, hesap işleyişlerinin, vergi, muhasebe ilke ve hükümlerine aykırı olarak tutulması olarak tanımlanmaktadır. Muhasebenin bilgi üretim aşamalarında sonuçları kendi lehlerine çevirme amaçlı başvuru muhasebe hileleri, bilgi üretim aşamalarında ilgili veya ilgisiz başka faaliyetler ile sonucun fayda etkisini artırmak veya gizleme amaçlı desteklenmektedir (Özçelik v.d., 2017:200). Daha ayrıntılı bir açıklama ile hile; bir veya birden fazla kişinin yasadışı, adil olmayan menfaat elde etmek için kayıtların, belgelerin manipülasyonuna, tahrifatına; varlıkların eksik ya da adil olmayan tahsisine; kayıtlardaki veya belgelerdeki işlemlerin bilerek unutulmasına; muhasebe politikalarının yanlış uygulanmasına neden olan kasti davranışları olarak tanımlanmaktadır (Dönmez ve Çavuşoğlu, 2015:36). Yapılan tanımlarda vurgulanan temel konu bilinçli ve kasıtlı olarak görevi ve güveni kötüye kullanarak avantaj elde etmektir. Hile eyleminde önemli olan faktör bilerek ve planlanarak eylemin gerçekleştirilmesidir. Aksi durumda hile değil hata yapılmış olmaktadır.

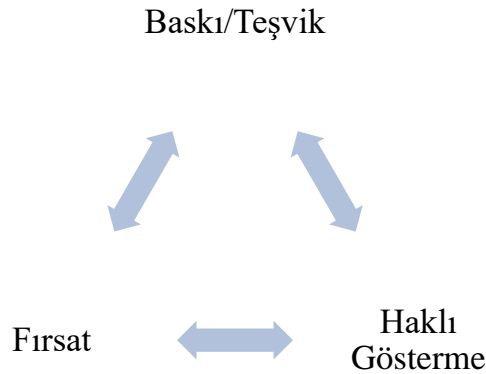
Sertifikalı Hile Denetçileri Birliği (ACFE), 2018 yılı Küresel Hile Raporunda yayınlanan hile araştırma anketinde, 23 endüstri kolunda 125 ülkede ve 2.690 katılımcı kurban şirketin hile sonucu kayıp ve maliyetlerini açıklamıştır. Araştırma sonucunda 7 Milyar Amerikan Doları kaybın olduğu tespit edilmiştir. Katılımcı şirketlerin %55’i 200.000 dolardan daha az kayıp ile karşılaştığı analizi yapılırken, %22’lik kısmı oluşturan şirketler ise 1 milyon dolardan fazla kayıp ile karşılaştıkları sonucuna varılmıştır. Araştırmada kayıp ve zararlara neden olan hile yolları sınıflandırılmıştır. Her bir hile yoluna çoklu seçim sunulmuştur. Sonuç olarak %89 oranında varlıklarının kötüye kullanımından kaynaklı ortalama 114.000 dolar kayıp yaşandığı, %38 oranında yolsuzluk yapılmasından dolayı 250.000 dolar kayıp olduğu, %10 oranında finansal tablo hileleri yapılmasından kaynaklı 800.000 dolar kayıplara neden olduğu tespit edilmiştir (ACFE,2018).

II. MUHASEBE HİLELERİ YAPILMA NEDENLERİ

Muhasebe hilesinin yapılmasında temel faktör kişi, sosyal toplum, ahlak ve etik davranış unsurlarıdır. Hile yapılmasının farklı nedenleri olabilir. Sonuç olarak gerçekleştirilen eylem ve yapılan işlem ahlaki bir değer taşımamakla birlikte yasal dayanağı da yoktur. Değişen ve dönüşen bilgi çağında çalışanların ve emek faktörünün işletmeler için bir maliyet olmaktan ziyade bir varlık, kaynak faktörü haline gelmiştir. Çalışanların veya emek faktörünün işletme stratejisi dışında tutulması, özlük ve sosyal imkanların eksik sunulması kişileri etik dışı davranışa yönlendirebilir (Nilgün, 2014:112).

Kişileri hile yapmaya yönlendiren sebepler incelenirken, hileyi yapan kişiler açısından ve yapılma amacı açısından sınıflandırılabilir. Çünkü hile her alanda ve her zaman herkes tarafından yapılabilmesi mümkün olabilir. Ayrıca hileyi tespit edecek bir standart veya bir kalıp oluşturmak zor olabilir. Bu nedenle hilenin her an ve her yerde olabilme düşüncesi ile organizasyon içerisinde kişileri ve görevleri ayırt ederek ayrı ayrı gözlemlemek daha kolay sonuca ulaştırabilir. Hileyi yapan kişiye göre hile konusunun değişmesi de mümkündür. Ayrıca hile yapabilmek için oluşacak ortam, şartlar veya fırsatlar her bir çalışan için aynı olmayabilir.

Sosyolog ve kriminolog Donald Gressey tarafından 1940’ların sonlarında geliştirilen ve hile üçgeni olarak adlandırılan teoriye göre; hilenin gerçekleşmesi için hilenin işlendiği ortamlarda üç durumun mevcudiyeti söz konudur (Kıvanç, 2017: 75).

Şekil 1: Hile Üçgeni

Ancak SAS No:99'daki yaklaşıma göre ise, hilenin gerçekleştiği ortamlarda hile potansiyelinin oluşabilmesi için hile üçgenindeki tek bir durumun var olması da yeterlidir.

Donald Gressey'in Hile Üçgeni teorisine göre hile yapan kişileri, hile yapmayı düşündüren etmenlerin sosyal ve psikolojik ortamdan kaynaklı olduğunu vurgulamaktadır. Çalışma ortamındaki baskılar, günlük yaşam içerisindeki ekonomik ve sosyal baskılar, bazı alışkanlıklardan kaynaklı olabilecek baskılar sonucu kişileri hile yapma eğilimine yönlendirmektedir (Kıvanç, 2017: 75-76).

Genel olarak karşılığın baskı unsurları (Kıvanç, 2017: 75-76);

- Mali içerikli baskılar,
- Para hırsı,
- Güzel yaşama isteği,
- Yüksek tutarlarda kişisel borçlar,
- Yüksek tutarlı sağlık harcamaları,
- Beklenmeyen mali gereksinimler,
- Kötü alışkanlıklardan doğan baskılar,
- İşle ilgili baskılar,
- Diğer baskılar, şeklinde sınıflandırılmaktadır.

Fırsatlar ise hile yapılacak boşlukların olmasıdır. Bu boşluklar iç kontrol sisteminin eksikliğinden olabileceği gibi aynı zamanda iyi bir yönetim organizasyonunun olmayışından da kaynaklanabilmektedir. Genel olarak karşılığın fırsat unsurları ise (Kıvanç, 2017: 75-76);

- İşletmede hileli hareketleri önleyecek veya ortaya çıkartabilecek bir kontrol yapısının zayıf olması,
- Zayıf ahlak politikaları,
- Üçüncü kişilerle ve ortaklarla yapılan gizli anlaşmalar,
- Çalışanların yaptıkları işlerin kalitesini değerlemede yetersizlik,
- Hile yapanların cezalandırılacağı disiplinli bir ortamın sağlanmaması,
- İşletmede çalışanlar arasında bilgi akışının zayıf olması,
- Tepe yönetiminde var olan cahillik, umursamazlık ve yetenek eksikliği,
- Sağlıklı denetim çalışmalarının olmaması, şeklinde sıralanmaktadır.

Haklı gösterme olarak vurgulanan diğer durum ise karşılığın önemli sebeplerden biridir. Özellikle alt kademe çalışanlar tarafından yapılan hilelere karşı savunma mekanizması, yapılan hilenin haklı olarak yapılmış olduğunun düşünülmesidir. Genel olarak karşılığın haklı gösterme unsurları da (Jafarova, 2009: 12-21);

- Parayı borç almıştım, daha sonra ödeyecektim,
- Bu işletmeye yaptıklarımın karşılığıdır,
- Bu olay sonucu hiç kimse incinmedi,
- Bu parayı iyi bir amaç için almıştım,
- Yaptığının suç olduğunu bilmiyordum,
- İşletme bunu hak etmişti,

- İşletme vergi kaçırdığından dolayı zaten benim olan bir şeyi aldım, şeklinde sıralanmaktadır.

Hile yapanlar açısından sınıflandırıldığında ise, işletmelerin yönetici kadroları, orta düzey çalışanlar, depo ve ambar personelleri, satış temsilcileri olarak ayrılabilir (Özeroğlu, 2014:187). Bu sınıflandırmanın sektöre, iş çeşitliliğine ve zamana göre geliştirilmesi doğru olacaktır. Yönetici kadrolarındaki kişilerin hile yapma eğilimleri kendi çalışma ve yaşam koşullarını olumlu etkileyecek maddi veya maddi olmayan menfaatler sağlamak için yapabilirler. Örneğin; maddi menfaat sağlamak amaçlı üçüncü kişiler ile gerçek dışı sözleşmeler imzalayabilirler. İmza ve temsile dayalı yapılan hileli işlemlerdir. Yönetim kademesinin başarılı ölçütü olarak işletmenin gerçek dışı karlı gösterilmesinin sağlanması veya daha az vergi ödeme yaklaşımı ile düşük karlılık gösterilmesi gibi hileli işlemler yönetimin izni ile gerçekleştirilebilir (Bulca ve Yeşil, 2014:51). Orta düzey çalışanlar ise doğrudan maddi çıkar sağlaması üst yönetim kademesi çalışanları kadar kolay değildir. Fakat operasyonel süreç içerisinde yapılan hataların yönetim tarafından yaptırım uygulanması korkusu veya terfi gibi olanakların ertelenmesine sebebiyet vermesi kaygısı ile yapılan hatalar hileli işlemler ile ört pas edilebilir. Daha fazla gelir elde etme arzusu yanında ekonomik geçim sıkıntısı kimi zaman kişileri bu gibi yollara sevk edebilmektedir. Nakit tahsilat işlemlerinin olduğu işletmelerde fark edilemeyecek kasa kayıtlarında yapılan hileli işlemler ile nakit edinimine neden olabilirler (Yardımcıoğlu, vd., 2014).

Dolaylı olarak kullanım dışı ofis malzemesi veya işletme malzemeleri talepleri ile işletmeler belirli ölçüde gerçek dışı harcamaya sürüklenebilir. Depo ve ambar personellerinin stok hareketleri gerçeğe uygun yapmaması, irsaliyesiz veya depo ambar fişi hazırlanmadan mal çıkışı yaparak stokların depodan nakde çevrilebilecek şekilde çıkarılması stok hilelerine birer örnektir. Eksilen depo stoklarının anlaşılır düzeye gelmesi sonucu depolarda kasıtlı olarak yangın, su baskını, patlama gibi olayların olması işletmelerin büyük ölçüde zarar ile karşılaşabileceği hile sonucu karşılaşılan olaylardan bazıları olabilmektedir. Satış temsilcilerinin ise müşteriler ile yapmış olduğu satış anlaşmalarındaki hileler ile kendilerine çıkar sağlayabilirler.

(ACFE) 2018 yılı Küresel Hile Raporunda, hile ve yolsuzluk yapanların %38'i müdür pozisyonundaki yöneticiler, %32'si yönetim kurulunda yer alan yöneticiler tarafından yapıldığı tespit edilmiştir. Rapor sonucundan anlaşılmaktadır ki hile ve yolsuzluk yapanların %70'i yönetim kademesi tarafından yapılmaktadır. Hilenin %27 oranında çalışanlar tarafından ve %3 oranında diğer kişiler tarafından yapıldığı belirtilmiştir. Ayrıca hile yapanların cinsiyete göre dağılımına bakıldığında %82 oranında erkek çalışanların %18 oranında kadın çalışanların hile ve yolsuzluk eylemi içerisinde olduğu tespit edilmiştir (ACFE,2018).

III. HİLE YAPANLARIN KARAKTERİSTİK ÖZELLİKLERİ

ACFE'nin 2010 yılında yapmış olduğu araştırmalara göre, hileli bir eylem sonucunda yakalanan işletme çalışanlarının aşağıda belirtilen özelliklere sahip oldukları tespit edilmiştir (<http://www.vergi.tc/makaleDetay 29.05.2018; Pehlivanlı, 2011:21-22>):

- Evli insanların bekârlara göre daha fazla hile yaptıkları ve mutlu evlilikleri olduğu raporlanmıştır.
- ACFE raporuna göre hile yapanların %50'ye yakını üniversite mezunları ve lise mezunları olmakla beraber, maddi olarak en büyük zararı ise lisansüstü seviyede eğitim almış kişiler vermektedir.
- Hile yapanların zekâ düzeylerinin yüksek olduğu ya da bu iddiada buldukları bildirilmiştir. Kendilerini çok zeki sanan hilekârlar, sisteme meydan okumak için hile yoluna başvururlar.
- ACFE raporunda, hile yapanların risk alma eğilimli oldukları, risk almaktan kaçınmadıkları ortaya konmuştur.

- Yaş olarak hile yapanların ileri yaşlarda oldukları bildirilmiştir. En çok hile yapan grup 40-50 yaş arası grup olarak tespit edilmiştir, çünkü bu yaş grubu belirli mevkilere ulaşmış ve belirli yetkileri elde etmiştir.
- Hile yapanların, işle ilgili aşırı meraklı ve oldukça azimli çalışanlar oldukları, ilgi düzeylerinin yüksek seviyelerde olduğu gözlemlenmiştir.
- Kurallara uymama eğiliminde olan çalışanların hile yapmaya daha eğilimli olduğu tespit edilmiştir.
- Çalışma koşulları açısından, hile yapanların işte geç saatlere kadar vakit harcadıkları, tatile çıkmaktan kaçındıkları görülmüştür.
- Hile yapanların, kişilik olarak stresli, sınırlı ve sorunlu oldukları, kumar, içki ve uyuşturucu gibi kötü alışkanlıkları oldukları saptanmıştır.
- Hile yapanların, diğer kişilere göre daha egoist yapıda buldukları ve kendilerini daha önemli biri gibi gördükleri, üstlerini ve çalışma arkadaşlarını küçümseyici tavırlar takındıkları saptanmıştır.
- Hile yapanların, rahat bir yaşam sürme hırsı olan, pahalı hobileri bulunan, bol para harcama istekleri olan kişiler oldukları tespit edilmiştir.
- Hile yapanların, işletmedeki yerleri araştırıldığında, bu kişilerin işletmenin en güvenilir, en çalışkan kişileri oldukları ortaya konulmuştur.
- Hile yapanların, işletmenin müşterileri ve satıcılarıyla yakın ilişkilerde buldukları saptanmıştır.
- Hile yapanların, geçmişinde işvereni ile problemleri oldukları saptanmıştır.
- Hile yapanların, geçmiş yasal problemleri oldukları saptanmıştır.
- Hile yapanların, sürekli olarak kazancının yetersizliğinden yakındıkları saptanmıştır.
- Hile yapanların, aile sorunları yaşadıkları saptanmıştır.
- Hile yapanların, otorite yokluğundan şikâyet ettikleri saptanmıştır.
- Hile yapanların, başarılı olma yönünde aşırı baskı altında kaldıkları saptanmıştır.

Ayrıca, hile ile ilgili yapılan diğer araştırma sonuçları birlikte değerlendirildiğinde, hile yapan insanların genelde davranışsal açıdan bazı ortak özellikler sergiledikleri de tespit edilmiştir. Tespit edilen bu ortak karakteristik özellikler ise aşağıdaki şekilde sıralanmıştır. Hile yapanlar(Küçük, 2008: 28-30; Alptekin, 2017: 16-17);

- Şahsı çıkarlarına düşkündürler.
- Açgözlüdürler. Her zaman sahip olduklarından fazlasını elde etmek isterler.
- Aşırı kıskançtırlar. Başkalarının sadece işyerindeki başarıları değil, iş dışındaki yaşantılarını da kıskanmaktadır.
- Çok önemli olsun veya olmasın her şeye çabuk sinirlenirler ve hoşgörülerini azdır.
- Hayatta umdukları ideal amaçlarına ulaşamadıklarını düşündüklerinden kendilerini değersiz hissederler
- İşle ilgili normal bilgi talebine bile karşı çıkar veya isteksiz davranırlar.
- Raporların sunulmasında normal olmayan gecikmelere neden olurlar.
- Sevimli, yardımsever görüntülerinin altında, hoşgörüsüz ve şiddet eğilimli bir kişilik barındırırlar.
- Duygusal ve alıngandırlar. Örneğin, topluluk ortamında söylenen şeyleri kendilerine karşı bir saldırı olarak algırlarlar.
- Kendi kusurları ile ilgili başkalarını suçlu görürler. Hiçbir şey onların hatası değildir, başkalarının hatası nedeniyle kendileri böyle bir sorunla karşı karşıya kalmıştır. Her zaman bir suçlu bulunur.
- Arkadaşları ve ailesini her zaman diğer tanıdıklarından uzak tutmaya çalışırlar.

- Gizlilikten hoşlanırlar. Bu nedenle çalışma masasının veya eşyalarının başkaları tarafından karıştırılmasından hiç hoşlanmazlar, tuhaf gizlilik içindedirler.
- Olaylar hızlı gelişmektedir. Birkaç günde evlenebilir ve evini değiştirebilirler.
- Alkole bağımlılıkları giderek artmaktadır.
- Çocuk ve hayvanlara karşı hoşgörüsüz ve şiddete yatkındırlar.
- Başkalarını kontrol etmek için etraflarına tehditler savururlar.
- Giderek kendi içlerine kapanır ve başka personel ile ilişkilerini minimuma indirirler.
- Yaptıkları hilenin ortaya çıkmaması için başkaları tarafından yapılması gereken işleri de ısrarla kendileri üstlenmek isterler.
- Önemli gibi görünmeye çalışır ve diğerlerinin kendisi hakkında daha iyi düşünceye sahip olmalarını arzulamaktadırlar.

IV. LİTERATÜR TARAMASI

Aslan, T., Kızıl, C. ve Din, A.(2017) tarafından Yalova ili kapsamında yapılan “*Muhasebe Hata ve Hileleri Üzerinde Etkili Faktörlerin Muhasebe Meslek Etiği Kapsamında Analizi*” başlıklı çalışmada, meslek mensuplarına anket yöntemi ile yönlendirilen sorular sonucunda hile yapma ve mesleki etik konularına olan bakış açıları incelenmiştir. Çalışmadan çıkan sonuçlara göre muhasebe meslek mensuplarının; meslek ahlak kuralları çerçevesinde kurallara uygun hareket ettikleri yargısına kesinlikle katıldıkları, teknik olarak veya mesleki standartlara uymayan bir şekilde hareket ettikleri yargısına kesinlikle katılmadıkları, meslek ahlakına uymayan davranış veya işlem yapanlara verilen cezaların yeterli olduğu yargısına katılmadıkları, Türkiye’de meslek ahlakı çerçevesinde yapılan düzenleme çalışmaları yeterlidir yargısına katılmadıkları, Türkiye’de merkezi olarak bir mesleki etik kurulunun kurulmasını olumlu karşıladıklarını, vergi uygulamaları ve vergi oranları yapılan hata ve hileler üzerinde etkilidir ifadesine katıldıkları, denetim yetersiz ise hata ve hileler üzerinde bunun da etkisi vardır ifadesine katıldıkları, ilave olarak, mali tablolarda tabloların gerçekliğini etkilemeyecek sayısal hata veya işlem yaptığını olmuştur ifadesine katılmadıkları tespit edilmiştir.

Özçelik, H., Aracı, Ö.N., ve Keskin, S. (2017) tarafından Antalya, Burdur, Isparta illerini kapsayan “*Muhasebe Hata ve Hileleri: Meslek Mensupları Üzerine Bir Araştırma*” başlıklı çalışmada meslek mensuplarına anket yöntemi ile yönlendirilen sorular ile hile eyleminin hangi durumlar ile gerçekleştirildiği üzerinde durulmuştur. Sonuçlara göre meslek mensuplarının; işletmelerin günlük nakit tahsilatları ile banka raporları arasında büyük farklılıklar, BA-BS formları sahte fatura kullanım oranını düşürmekte ve mükelleflerden bilanço kârını düşük gösterilmesi istekleri ile karşılaştım yargılarına yüksek derecede katılım sağladıkları görülmüştür. İşletmelerin günlük ciroları ile banka raporları arasında büyük farklılıkların olması hileli işlemlerin varlığına işaret olarak kabul edilebileceği, denetçilerin, denetleme sürecinde seçecekleri örneklerde, banka kayıtları ve ciro raporlarına da yer vermeleri usulsüzlüklerin tespitine katkı sağlayacağı, Vergi Usul Kanunu kapsamında düzenlenmesi gereken BA-BS formlarını sahte fatura kullanım oranını etkilediği dolayısıyla vergiyi düşürme amaçlı yapılabilecek muhasebe hilelerini engelleyici bir işlem olarak değerlendirilebileceği, BA-BS formları ile büyük tutarlardaki alış ve satışlar incelenmesi sahte fatura kullanımını etkilediğinden, muhasebe hilelerinin tespitine kolaylık sağlayacağı ve buna benzer uygulamaların da geliştirilmesi muhasebe hilelerini azaltmaya katkı sağlayacağı vurgulanmıştır. Bununla birlikte çalışmada, muhasebe meslek mensuplarının, muhasebe hata ve hileleri konusunda belirtilen yargılara katılma düzeyleri arasında; cinsiyetlerine, yaşlarına, öğrenim durumlarına, meslek unvanlarına, mesleki deneyimlerine göre bir farkın olmadığı tespit edilmiştir.

Gümüş, U.T. ve Göğebakan, H. (2016) tarafından yapılan “*Muhasebe Hata ve Hileleri İle Muhasebe Mesleğinde Etik, Aydın İlinde Muhasebeciler Üzerine Bir Araştırma*” başlıklı çalışmada muhasebe meslek mensuplarına yönlendirilen sorular ile hata ve hile eğilimleri değerlendirilmesi

yapılmıştır. Ayrıca hileli işlemlerin meslek etiği açısından nedenleri karşılaştırılmıştır. Çalışma sonucunda; hata ve hilelerin yoğun olarak var olduğu ve bunun da muhasebe meslek etiğinde ciddi sapmalara sebep olduğu anlaşılmıştır. Bu sapmaların temelinde sadece muhasebe meslek mensuplarının değil; özellikle mükellefler, hükümet politikaları, vergi uygulamaları, mesleki örgütlenme ve toplumsal yapı gibi faktörlerin de etkili olduğu vurgulanmıştır. Bununla birlikte, ankete katılan meslek mensuplarının %92’lik kısmının mesleki bir etik kuruluşunun kurulmasını istedikleri ortaya çıkmıştır. Ancak, meslek mensupları, uygulamada karşılaşılan güçlükleri sebep göstererek, mesleki sorumluluklarını unutmaktalar ve gerek kendi çıkarları gerekse mükellef çıkarları için çeşitli ahlak dışı yollara başvurabilmektedirler. Hile konusunda özellikle meslek mensuplarının başını ağrıtan unsur mükelleflerin istek ve baskılarıdır. Zira ankete katılan meslek mensuplarının %62’lik kısmının kârın olduğundan daha yüksek gösterilmesi talebiyle karşılaşmaları bunun açık bir örneğidir. Yine aynı şekilde, %59’luk bir kısım da giderlerin azaltılması veya gelirlerin azaltılması suretiyle vergi matrahının düşürülmesi talebiyle karşılaşmıştır. Bunun yanında meslek mensuplarının %45’lik bir kısmı da vergi boşluklarından yararlanmaya çalışırken; %40’lık kısım vergi oranlarının yüksekliği ve enflasyon nedeniyle hileye başvurulabileceğini ifade etmektedir. Meslek etiğini olumsuz etkileyen diğer bir neden de, meslek mensuplarının kamu çıkarı ile mükellef çıkarı arasında yaşadıkları çatışmadır. Ülkemizdeki mali denetimin yeterli olmaması ve yasal boşluklar, mükelleflerin meslek mensupları üzerindeki baskısını arttırmakta ve bu durum, meslek mensuplarının çatışma yaşamasına neden olmaktadır.

Aytekin, S., Sezgin, H. ve Yalçın, M. (2015) tarafından yapılan “Uygulamacıların Muhasebede Hata ve Hileler İle Hile Belirteçlerine Yönelik Yaklaşımları: Balıkesir İli Örneği” başlıklı çalışmada, muhasebe meslek mensuplarına anket yöntemi kullanılarak sorular yönlendirilmiştir. Çalışma sonucunda; kadın meslek mensuplarının hile belirteçleri ile erkek meslektaşlarına nazaran daha sık karşılaştıkları tespit edilmiştir. Bu belirteçler ise, aynı banka numarasına veya posta adresine sahip birden fazla işletme çalışmasının bulunması, bankadan ödendi bilgisi geldiği halde kayıtlarda yer almayan çeklerin olması, karlarda açıklanamayan azalmalar ve faaliyet giderlerinde oluşan artışlar, bilinen müşterilere olağan olmayan zamanlarda ve olağan olmayan tutarlarda yapılan ödemeler ve tahsilatı yapılamayan satışlarda veya şüpheli alacaklarda artışlar olması şeklindeki hile belirteçleri olarak belirlenmiştir. Çalışmada elde edilen bir diğer dikkat çekici bulgu ise; muhasebe meslek mensuplarının kullanmış olduğu teknolojideki yetersizliğinin muhasebede hataya neden olduğu yargısına eğitim düzeyi düşükçe katılımın artmasıdır. Lise mezunu bir meslek mensubu ile yüksek lisans mezunu bir meslek mensubunun katılım düzeylerindeki farklılık, bilgi teknolojilerinden yeterli düzeyde faydalanmada bir takım uyum sorunu yaşandığına işaret etmektedir.

Doğan, Z. ve Nazlı, E. (2015) tarafında yapılan “Muhasebede Hata ve Hilelerin Önlenmesinde İşletme Yöneticilerinin Sorumluluğunun Tespitine Yönelik Bir Araştırma” başlıklı çalışmada, işletme yöneticilerine anket yöntemi ile hilenin tespiti ve önlenmesi konusunda sorular yönlendirilmiştir. Çalışma sonucunda; işletme yöneticileri tarafından oluşturulan etkin bir iç kontrol sistemi muhasebede hata ve hile yapılma riskini, hata ve hilelere neden olan baskı, fırsat ve haklı gösterme unsurlarının yöneticiler tarafından ortadan kaldırılmasının da hata ve hile yapılma riskini azaltacağı tespit edilmiştir. Bununla birlikte, işletme yöneticilerinin muhasebede hata ve hile olayları karşısında caydırıcı cezalar uygulamaları gerektiği, işletme yöneticilerinin değişikliklere ve yeniliklere açık olmaması muhasebedeki hata ve hile riskini arttıracığı, işletme yöneticisinin yeterli muhasebe eğitiminin olmaması muhasebedeki hata ve hilelerin yapılma riskini arttıracığı, yöneticilerin personelini gerekli eğitime tabi tutması, seminer, panel ve konferanslar hazırlanarak bilgi düzeylerinin artırılması ile hataların azaltılmasını sağlayacağı, dürüst ve ahlaki nitelikler taşıyan yöneticilerin muhasebedeki hata ve hile yapılma riskini azaltacağı, geçmiş karanlık ve sabıkalı yöneticilerin muhasebede hata ve hile riskini arttıracığı, işletme yöneticilerinin personel alırken kişilerin özel hayatını da dikkate almaları gerektiği, sonucuna varılmıştır.

V. ARAŞTIRMANIN AMACI, KAPSAMI VE YÖNTEMİ

Muhasebe meslek mensuplarının hile yapmaya eğilim düzeylerinin tespitine ilişkin yapılan bu araştırmanın temel amacı;

- Muhasebe meslek mensuplarının hile yapmaya eğilim düzeylerini belirlemeye yönelik oluşturulan ifadelere katılma düzeylerinin,
- Muhasebe meslek mensuplarının hile yapmaya eğilim düzeylerinin belirlenmesinde, demografik özelliklerinin bir farklılığa yol açıp amadığının tespit etmektir.

Bu araştırma, farklı illerde mesleklerini icra eden muhasebe meslek mensupları esas alınarak yapılmıştır. Araştırmada verilerin toplanması amacıyla anket yöntemi kullanılmıştır. Veriler, dört farklı ilde çalışan ve rastgele seçilen 53 adet muhasebe meslek mensubu (13 adet Yeminli Mali Müşavir, 40 adet Serbest Muhasebeci Mali Müşavir) ile karşılıklı olarak görüşülerek veya mail gönderilerek yazılı anket sorularına cevap alınmak suretiyle elde edilmiştir.

Verilerin değerlendirilmesinde ise SPSS (Statistical Package for Social Sciences) paket programından yararlanılmıştır. Çalışmada, ankette yer alan her bir soru için ayrı ayrı frekans hesapları yapılmıştır. Hipotezlerin test edilmesi amacıyla t-testi (Independent-Samples T Test), tek yönlü varyans (One-Way ANOVA) testinden faydalanılmıştır. Elde edilen sonuçlar tablo halinde düzenlenerek anlamlı hale getirilmeye çalışılmıştır.

V.I. Araştırma Bulgularının Değerlendirilmesi

Çalışmanın bu bölümünde araştırmadan elden sonuçlara ilişkin değerlendirmelere yer verilmiştir.

Tablo 1: Muhasebe Meslek Mensuplarının Mesleklerini İcra Ettikleri İllerin Dağılımı

İller	Sayı	Yüzde (%)
Adana	5	9
Ankara	32	60
Antalya	4	8
İstanbul	12	23
Toplam	53	100

Tablo 1'de görüleceği üzere araştırmamıza katılan ve hazırlanan ankete cevap veren muhasebe meslek mensuplarının %60'ı Ankara, %23' İstanbul, %9'u Adana ve %8'i de Antalya'da mesleklerini icra etmektedirler.

Tablo 2: Muhasebe Meslek Mensuplarının Demografik Özelliklerinin Dağılımı

Meslek Mensuplarının Cinsiyetleri	Sayı	Yüzde (%)
Erkek	45	0,85
Kadın	8	0,15
Meslek Mensuplarının Yaşları	Sayı	Yüzde (%)
25-35 yaş	11	0,21
36-45 yaş	23	0,43
46-55 yaş	12	0,23
56 yaş ve üzeri	7	0,13
Meslek Mensuplarının Eğitim Durumları	Sayı	Yüzde (%)
Lisans	42	0,79
Yüksek Lisans	11	0,21
Meslek Mensuplarının Unvanları	Sayı	Yüzde (%)
YMM(Yeminli Mali Müşavir)	13	0,25
SMM(Serbest Muhasebeci Mali Müşavir)	40	0,75
Meslek Mensuplarının Çalışma Süreleri	Sayı	Yüzde (%)
1-5 yıl	7	0,13
6-10 yıl	12	0,23
11-15 yıl	12	0,23
16-20 yıl	13	0,25
21-35 yıl	7	0,13
36 yıl ve üzeri	2	0,04

Tablo 2’den de anlaşılacağı üzere, araştırmamıza katılan muhasebe meslek mensuplarının %85’i erkek ve %15’inin de kadından; %75’i Serbest Muhasebeci Mali Müşavir, %25’inin de Yeminli Mali Müşavir’den oluştuğu; %79’un lisans, %21’nin de Yüksek Lisans mezunu olduğu tespit edilmiştir. Bununla birlikte , %43’nün 36-45 yaş, %23’nün 46-55 yaş, %21’nin 25-35 yaş ve %13’nün de 56 ve üzeri yaş aralığında olduğu; %25’in 16-20 yıl, %23’nün 6-10 yıl, %23’nün 11-15 yıl, %13’nün 1-5 yıl, %13’nün 21-35 yıl ve %4’nün de 36 yıl veya daha fazla bir süre mesleki tecrübeye sahip oldukları belirlenmiştir.

Tablo 3: Muhasebe Meslek Mensuplarının Hile Yapmaya Eğilim Düzeylerinin Belirlenmesi İle İlgili Oluşturulan İfadelere Katılma Düzeylerinin Dağılımı*

İFADELER	(1) Kesinlikle Katılmıyorum	(2) Katılmıyorum	(3) Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum	(4) Katılıyorum	(5) Kesinlikle Katılıyorum	Ortalama
Her zaman sahip olduklarımdan daha fazlasını elde etmek isterim	2 (3,8)	5 (9,4)	17 (32,1)	21 (39,6)	8 (15,1)	3,52
Şahsi çıkarlarıma düşkün değilim	2 (3,8)	10 (18,9)	14 (26,4)	20 (37,7)	7 (13,2)	3,37
Arkadaşlarım kıskanç olduğumu söylerler	24 (45,3)	14 (26,4)	9 (17,0)	6 (11,3)	-	1,94
Çok önemli olsun veya olmasın her şeye genelde çabuk sinirlenirim	10 (18,9)	13 (24,5)	14 (26,4)	10 (18,9)	6 (11,3)	2,79
Hayatta umduğum ideal amaçlarıma ulaşamadığımda düşündüğümde genelde kendimi değersiz hissedirim	7 (13,2)	18 (34,0)	9 (17,0)	10 (18,9)	9 (17,0)	2,92
Arkadaşlarım sevimli ve yardımsever olduğumu söylerler	-	3 (5,7)	3 (5,7)	31 (58,5)	16 (30,2)	4,13
Arkadaşlarım hoşgörülü biri olduğumu söylerler	-	3 (5,7)	4 (7,5)	29 (54,7)	17 (32,1)	4,13
Duygusal ve alıngan biri olduğumu düşünüyorum	2 (3,8)	3 (5,7)	15 (28,3)	14 (26,4)	19 (35,8)	3,84
Başkalarının hataları nedeniyle genelde hata yaparım	20 (37,7)	22 (41,5)	9 (17,0)	2 (3,8)	-	1,86
Arkadaşlarımı genelde diğer tanıdıklarımdan uzak tutmaya çalışırım	33 (62,3)	11 (20,8)	8 (15,1)	1 (1,9)	-	1,56
Ailemi genelde diğer tanıdıklarımdan uzak tutmaya çalışırım	21 (39,6)	21 (26,4)	17 (32,1)	1 (1,9)	-	1,96
Çalışma masamın ve eşyalarımın başkaları tarafından karıştırılmasından hiç hoşlanmam	1 (1,9)	11 (20,8)	4 (7,5)	24 (45,3)	13 (24,5)	3,69
Gizlilikten hoşlanırım	5 (9,4)	4 (7,5)	28 (52,8)	14 (26,4)	2 (3,8)	3,07
Birkaç gün içinde ani bir karar verip ev değiştirebilirim	45 (84,9)	2 (3,8)	3 (5,7)	3 (5,7)	-	1,32

* Tablo 2’de yer alan ifadeler, Alptekin, M. (2017), *İşletmelerde Muhasebe Hata ve Hilelerinin Önlenmesinde Kurumsal Kaynak Planlaması Sisteminin Kullanımı*, Ankara: Gazi Kitabevi ve Pehlivanlı, D.(2011), *Hile Denetimi ve Metodoloji ve Raporlama*, Beta Yayınları, İstanbul, kaynaklarından yararlanılarak oluşturulmuştur.

Birkaç gün içinde ani bir karar verip evlenebilirim	53 (100)	-	-	-	-	1,00
Çocuklara karşı hoşgörülüydüm	-	-	-	7 (13,2)	46 (86,8)	4,86
Hayvanlara karşı hoşgörülüydüm	-	-	-	7 (13,2)	46 (86,8)	4,86
Alkole karşı bağımlılığım vardır	36 (67,9)	11 (20,8)	6 (11,3)	-	-	1,43
Başkalarını kontrol etmek için genelde etrafımdakilere bağırım	16 (30,2)	12 (22,6)	13 (24,5)	7 (13,2)	5 (9,4)	2,49
Genel olarak içime kapanır ve başka arkadaşlarımla ilişki minimum düzeye indiririm	35 (66,0)	15 (28,3)	3 (5,7)	-	-	1,39
Genel olarak önemli biri gibi görünmeye çalışırım	16 (30,2)	20 (37,7)	8 (15,1)	9 (17,0)	-	2,18
Arkadaşlarımla benim hakkımda daha iyi düşünmeye çalışırım	18 (34,0)	11 (20,8)	11 (20,8)	2 (3,8)	11 (20,8)	2,56
Arkadaşlarımla tarafımdan yapılması gereken işleri de onlar adına ısrarla kendim yapmaya çalışırım	40 (75,5)	5 (9,4)	8 (15,1)	-	-	1,39
Risk almayı severim	-	17 (32,1)	34 (64,2)	2 (3,8)	-	2,71
Kurallar zaman kaybettiği için sevmem, kestirmeden gitmeyi tercih ederim	45 (85,0)	4 (7,5)	4 (7,5)	-	-	1,22
Sadece üst düzey görevlerde bulunmak isterim	8 (15,1)	4 (7,5)	17 (32,1)	21 (39,6)	3 (5,7)	3,13
Meraklı bir kişiliğe sahibim	-	-	-	4 (7,5)	49 (92,5)	4,92
Lüks bir yaşam tercihimdir	-	1 (1,9)	4 (7,5)	37 (69,8)	11 (20,8)	4,09

(Hesaplanan ortalamalar, 4.25 - 5=Kesinlikle Katılıyorum, 3.25 - 4.24=Katılıyorum, 2.25 - 3.24=Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum, 1.25 - 2.24= Katılmıyorum, 1.24'e kadar=Kesinlikle Katılmıyorum, şeklinde değerlendirmeye alınmıştır.)

Muhasebe Meslek mensuplarının, hile yapmaya eğilim düzeylerinin belirlenmesi ile ilgili oluşturulan ifadelerden;

"Her zaman sahip olduklarımdan daha fazlasını elde etmek isterim" ifadesine (ortalama 3,52 ile) "Katılıyorum",

"Şahsi çıkarlarıma düşkün değilim" ifadesine (ortalama 3,37 ile) "Katılıyorum",

"Arkadaşlarımla kışkanç olduğumu söylerler" ifadesine (ortalama 1,94 ile) "Katılmıyorum",

"Çok önemli olsun veya olmasın her şeye genelde çabuk sinirlenirim" ifadesine (ortalama 2,79 ile) "Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum",

"Hayatta umduğum ideal amaçlarıma ulaşamadığımı düşündüğümde genelde kendimi değersiz hissederim" ifadesine (ortalama 2,92 ile) "Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum",

"Arkadaşlarım sevimli ve yardımsever olduğumu söylerler" ifadesine (ortalama 4,13 ile) "Katılıyorum",

"Arkadaşlarım hoşgörülü biri olduğumu söylerler" ifadesine (ortalama 4,13 ile) "Katılıyorum",

"Duygusal ve alıngan biri olduğumu düşünüyorum" ifadesine (ortalama 3,84 ile) "Katılıyorum",

"Başkalarının hataları nedeniyle genelde hata yaparım" ifadesine (ortalama 1,86 ile) "Katılmıyorum",

"Arkadaşlarımı genelde diğer tanıdıklarımın uzak tutmaya çalışırım" ifadesine (ortalama 1,56 ile) "Katılmıyorum",

"Ailemi genelde diğer tanıdıklarımın uzak tutmaya çalışırım" ifadesine (ortalama 1,96 ile) "Katılmıyorum",

"Çalışma masamın ve eşyalarımın başkaları tarafından karıştırılmasından hiç hoşlanmam" ifadesine (ortalama 3,69 ile) "Katılıyorum",

"Gizlilikten hoşlanırım" ifadesine (ortalama 3,07 ile) "Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum",

"Birkaç gün içinde ani bir karar verip ev değiştirebilirim" ifadesine (ortalama 1,32 ile) "Katılmıyorum",

"Birkaç gün içinde ani bir karar verip evlenebilirim" ifadesine (ortalama 1,00 ile) "Kesinlikle Katılmıyorum",

"Çocuklara karşı hoşgörülüymdür" ifadesine (ortalama 4,86 ile) "Kesinlikle Katılıyorum",

"Hayvanlara karşı hoşgörülüymdür" ifadesine (ortalama 4,86 ile) "Kesinlikle Katılıyorum",

"Alkole karşı bağımlılığım vardır" ifadesine (ortalama 1,43 ile) "Katılmıyorum",

"Başkalarını kontrol etmek için genelde etrafımdakilere bağırırım" ifadesine (ortalama 2,49 ile) "Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum",

"Genel olarak içime kapanır ve başka arkadaşlarımla ilişkiyi minimum düzeye indiririm" ifadesine (ortalama 1,39 ile) "Katılmıyorum",

"Genel olarak önemli biri gibi görünmeye çalışırım" ifadesine (ortalama 2,18 ile) "Katılmıyorum",

"Arkadaşlarımın benim hakkımda daha iyi düşünceye sahip olmaları için çabalarım" ifadesine (ortalama 2,56 ile) "Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum",

"Arkadaşlarım tarafından yapılması gereken işleri de onlar adına ısrarla kendim yapmaya çalışırım" ifadesine (ortalama 1,39 ile) "Katılmıyorum",

"Risk almayı severim" ifadesine (ortalama 2,71 ile) "Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum",

"Kurallar zaman kaybettirdiği için sevmem, kestirmeden gitmeyi tercih ederim" ifadesine (ortalama 1,22 ile) "Kesinlikle Katılmıyorum",

"Sadece üst düzey görevlerde bulunmak isterim" ifadesine (ortalama 3,13 ile) "Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum",

"Meraklı bir kişiliğe sahibim" ifadesine (ortalama 4,94 ile) "Kesinlikle Katılıyorum",

"Lüks bir hayat yaşamayı istiyorum" ifadesine (ortalama 4,09 ile) "Katılıyorum", şeklinde cevap verdikleri tespit edilmiştir.

Yukarıdaki sonuçlar incelendiğinde, ankete katılan muhasebe meslek mensuplarının hile yapmaya eğilim düzeylerinin belirlenmesi için oluşturulan ifadelerden; "Her zaman sahip

olduklarımdan daha fazlasını elde etmek isterim “, “Şahsi çıkarlarıma düşkün değilim “Arkadaşlarım sevimli ve yardımsever olduğumu söylerler”, “Arkadaşlarım hoşgörülü biri olduğumu söylerler”, “ Duygusal ve alıngan biri olduğumu düşünüyorum”, “Çalışma masamın ve eşyalarımın başkaları tarafından karıştırılmasından hiç hoşlanmam”, “Çocuklara karşı hoşgörülüyümdür”, “Hayvanlara karşı hoşgörülüyümdür”, “Meraklı bir kişiliğe sahibim”, “Lüks bir yaşam tercihimdir” ifadelerine çoğunlukla “katıldıkları”; “Arkadaşlarım kıskanç olduğumu söylerler”, “Başkalarının hataları nedeniyle genelde hata yaparım”, “Arkadaşlarımı genelde diğer tanıdıklarımdan uzak tutmaya çalışırım”, “Ailemi genelde diğer tanıdıklarımdan uzak tutmaya çalışırım”, “Birkaç gün içinde ani bir karar verip ev değiştirebilirim”, “Birkaç gün içinde ani bir karar verip evlenebilirim” “Alkole karşı bağımlılığım vardır”, “Genel olarak içime kapanır ve başka arkadaşlarımla ilişki minimum düzeye indiririm”, “Genel olarak önemli biri gibi görünmeye çalışırım”, “Arkadaşlarım tarafından yapılması gereken işleri de onlar adına ısrarla kendim yapmaya çalışırım”, “Kurallar zaman kaybettirdiği için sevmem, kestirmeden gitmeyi tercih ederim”, ifadelerine de çoğunlukla “katılmadıkları”, diğer kalan ifadeler ise “ne katılıyorum ne katılmıyorum” şeklinde cevap vererek görüş belirtmekten kaçındıkları tespit edilmiştir.

Bununla birlikte, ankete katılan muhasebe meslek mensuplarının; cinsiyetlerine, yaşlarına, eğitim durumlarına, unvanlarına ve çalışma sürelerine göre hile yapmaya eğilim düzeylerinin belirlenmesi ile ilgili oluşturulan ifadeler katılma düzeyleri arasında bir farklılaşma olup olmadığını belirlemek için hipotezler oluşturulmuş ve uygulanan t-testi (Independent-Samples T Test) ve tek yönlü varyans (One-Way ANOVA) testi analizi sonucu elde edilen bulgular aşağıda sunulmuştur.

Hipotezler:

H1a: Muhasebe meslek mensuplarının, cinsiyetlerine göre hile yapmaya eğilim düzeylerini belirlemeye yönelik oluşturulan ifadeler katılma düzeyleri arasında fark vardır.

H1b: Muhasebe meslek mensuplarının, yaşlarına göre hile yapmaya eğilim düzeylerini belirlemeye yönelik oluşturulan ifadeler katılma düzeyleri arasında fark vardır.

H1c: Muhasebe meslek mensuplarının, eğitim durumlarına göre hile yapmaya eğilim düzeylerini belirlemeye yönelik oluşturulan ifadeler katılma düzeyleri arasında fark vardır.

H1d: Muhasebe meslek mensuplarının, unvanlarına göre hile yapmaya eğilim düzeylerini belirlemeye yönelik oluşturulan ifadeler katılma düzeyleri arasında fark vardır.

H1e: Muhasebe meslek mensuplarının, çalışma sürelerine göre hile yapmaya eğilim düzeylerini belirlemeye yönelik oluşturulan ifadeler katılma düzeyleri arasında fark vardır.

Tablo 4: Muhasebe Meslek Mensuplarının Demografik Özelliklerine Göre Hile Yapmaya Eğilim Düzeylerini Belirlemeye Yönelik Oluşturulan İfadelere Katılma Düzeylerinin Değişimi

	N	Ortalama	Standart Sapma	F	P
Meslek Mensuplarının Cinsiyetleri					
Erkek	45	2,8040	0,3286	1,8140	0,1840
Kadın	8	2,7946	0,2359		
Meslek Mensuplarının Yaşları					
25-35 yaş	11	2,2829	0,1523	2,5940	0,0630
36-45 yaş	23	2,8680	0,3620		
46-55 yaş	12	2,7470	0,2034		
56 yaş ve üzeri	7	2,5408	0,3798		
Meslek Mensuplarının Eğitim Durumları					
Lisans	42	2,7551	0,3250	4,9600	0,0300
Yüksek Lisans	11	2,9838	0,1878		
Meslek Mensuplarının Unvanları					
YMM	13	2,7665	0,2252	0,2230	0,6390
SMMM	40	2,8143	0,3400		
Meslek Mensuplarının Çalışma Süreleri					
1-5 yıl	7	2,3816	0,1065	2,2180	0,0680
6-10 yıl	12	2,9345	0,2506		
11-15 yıl	12	2,7619	0,3936		
16-20 yıl	13	2,8159	0,2719		
21-35 yıl	7	2,7623	0,3600		
36 yıl ve üzeri	2	2,1964	0,1767		

Tablo 4’den de görüldüğü üzere, muhasebe meslek mensuplarının;

1- Cinsiyetlerine göre, hile yapmaya eğilim düzeylerinin belirlenmesi ile ilgili oluşturulan ifadelere katılma düzeyleri arasında bir farklılaşma olup olmadığını belirlemek için t-testi (Independent-Samples T Test) yapılmıştır. Analiz sonucu elde edilen ortalama değerler; erkek meslek mensupları için 2,8040 puan, kadın meslek mensupları için ise, 2,7946 puan olarak bulunmuştur. $p=1,8140$ değeri $p>0,05$ olduğu için, muhasebe meslek mensuplarının **cinsiyetlerine göre** hile yapmaya eğilim düzeylerinin belirlenmesi ile ilgili oluşturulan ifadelere katılma düzeyleri arasında istatistiksel olarak bir fark olmadığı tespit edilmiş ve bu nedenle de ***H1a*** hipotezi reddedilmiştir.

2- Yaşlarına göre, hile yapmaya eğilim düzeylerinin belirlenmesi ile ilgili oluşturulan ifadelere katılma düzeyleri arasında bir farklılaşma olup olmadığını belirlemek için varyans (One-Way ANOVA) analizi yapılmıştır. Analiz sonucu ortalama değerler; 25-35 yaş arası için 2,2829 puan, 36-45 yaş arası için 2,8680 puan, 46-55 yaş arası için 2,7470 puan, 56 yaş ve üzeri için 2,5408 puan olarak tespit edilmiştir. $p=0,0630$ değerinin $p>0,05$ değerinde olduğu için, muhasebe meslek mensuplarının **yaşlarına göre** hile yapmaya eğilim düzeylerinin belirlenmesi ile ilgili

oluşturulan ifadeler katılma düzeyleri arasında istatistiksel olarak bir fark olmadığı ve bu nedenle de **H1b** hipotezi reddedilmiştir.

3- Eğitim durumlarına göre, hile yapmaya eğilim düzeylerinin belirlenmesi ile ilgili oluşturulan ifadeler katılma düzeyleri arasında bir farklılaşma olup olmadığını belirlemek için t-testi (Independent-Samples T Test) yapılmıştır. Analiz sonucunda ortalama değerler; Lisans mezunu muhasebe meslek mensupları için 2,7551 puan, Yüksek Lisans mezunu olan muhasebe meslek mensupları için ise 2,9838 puan olarak saptanmıştır. $p=0,0300$ değeri $p<0,05$ olduğu için, muhasebe meslek mensuplarının **eğitim durumlarına göre** hile yapma eğilim düzeylerinin belirlenmesi ile ilgili oluşturulan ifadeler katılma düzeyleri arasında istatistiksel olarak bir farkın olduğu tespit edilmiş ve bu nedenle de **H1c** hipotezi kabul edilmiştir.

Bu sonuç, ACFE'nin 2010 yılında yapmış olduğu araştırma sonucunu destekler niteliktedir. Çünkü, ACFE'in 2010 yılında yayınladığı rapora göre de hile yapanların %50'ye yakının üniversite ve lise mezunlarından oluştuğu ve ayrıca, işletmelere maddi olarak en büyük zararı da lisansüstü seviyede eğitim almış kişilerin verdiği tespit edilmiştir.

4- Unvanlarına göre, hile yapmaya eğilim düzeylerinin belirlenmesi ile ilgili oluşturulan ifadeler katılma düzeyleri arasında bir farklılaşma olup olmadığını belirlemek için t-testi (Independent-Samples T Test) yapılmıştır. Analiz sonucu elde edilen ortalama değerler; YMM unvanına sahip muhasebe meslek mensupları için 2,7665 puan, SMMM unvanına sahip muhasebe meslek mensupları için ise, 2,8143 puan olarak bulunmuştur. Bu nedenle de, $p=0,6390$ değeri $p>0,05$ olduğu için, muhasebe meslek mensuplarının **unvanlarına göre** hile yapma eğilim düzeylerinin belirlenmesi ile ilgili oluşturulan ifadeler katılma düzeyleri arasında istatistiksel olarak bir fark olmadığı tespit edilmiş ve **H1d** hipotezi reddedilmiştir.

5- Çalışma sürelerine göre, hile yapmaya eğilim düzeylerinin belirlenmesi ile ilgili oluşturulan ifadeler katılma düzeyleri arasında bir farklılaşma olup olmadığını belirlemek için varyans (One-Way ANOVA) analizi yapılmıştır. Analiz sonucunda ortalama değerler; 1-5 yıl arası çalışanlar için 2,3816 puan, 6-10 yıl arası çalışanlar için 2,9345 puan, 11-15 yıl arası çalışanlar için 2,7619 puan, 16-20 yıl arası çalışanlar için 2,8159 puan, 21-35 yıl arası çalışanlar için 2,7623 puan, 36 yıl ve üzeri çalışanlar için 2,1964 puan olarak tespit edilmiştir. Bu nedenle de, $p=0,0680$ değerinin $p>0,05$ değerinde olduğu için, muhasebe meslek mensuplarının **çalışma sürelerine göre** hile yapma eğilim düzeylerinin belirlenmesi ile ilgili oluşturulan ifadeler katılma düzeyleri arasında istatistiksel olarak bir fark olmadığı tespit edilmiş ve **H1e** hipotezi reddedilmiştir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Hile eyleminin yapılmasında temel unsurun çalışanlar olduğu bilinmektedir. Çalışanlar tarafından yapılan hileler ise sosyal ve psikolojik faktörlere bağlıdır. Bu sosyal ve psikolojik faktörler ekonomik şartlardan kaynaklı olduğu gibi aynı zamanda çalışma koşullarına dayalı baskı gibi unsurlar da olabilmektedir. Ancak hilenin bilerek ve kasten yapılması, hilenin planlanarak yapıldığını ortaya koymaktadır. Yapılan çalışmalarda da göstermektedir ki hile eyleminin çoğunluğu işletmeyi iyi bilen ve uzun zamandır işletme içerisinde çalışan ve daha tecrübeli aynı zamandan daha bilgili kişiler tarafından gerçekleştirildiği görülmüştür. ACFE 2018 hile raporunda da; işletmeyi, hile yaparak en fazla zarara uğratan grubun lisansüstü eğitime sahip olan, üst yönetimlerde yer alan ve 50 yaş üzeri kişiler tarafından yapıldığı belirtilmektedir. Hile yapma eğiliminin en fazla tekrarlandığı grup ise 36-45 yaş aralığındaki üniversite eğitimi alan grup kişileridir. Bu grubun hile eğilimine yönelmesindeki en büyük etken kişisel borçlarının fazla olmasıdır.

Bu çalışmada ise farklı illere mesleklerini icra eden YMM ve SMMM unvanına sahip muhasebe meslek mensuplarının sosyal ve psikolojik tepkilerine göre hile yapma eğilimleri test edilmeye çalışılmıştır. Cevaplanması istenilen yirmi sekiz sorudan oluşan anket formu, ağırlıklı

olarak sosyal ve psikolojik tepkileri test etme ağırlıklı sorulardan oluşturulmaya çalışılmıştır. Bununla birlikte, muhasebe meslek mensuplarının; cinsiyetlerine, yaşlarına, eğitim durumlarına, unvanlarına ve çalışma sürelerine göre t-testi (Independent-Samples T Test) ve tek yönlü varyans (One-Way ANOVA) testinden yararlanarak, hile yapmaya eğilim düzeylerini belirlemeye yönelik oluşturulan ifadeler katılma düzeyleri arasında herhangi bir farkın olup olmadığı araştırılmış ve araştırma sonucunda;

- Cinsiyetlerine göre bir farkın olmadığı,
- Yaşlarına göre bir farkın olmadığı,
- Eğitim durumlarına göre bir farkın olduğu,
- Unvanlarına göre bir farkın olmadığı,
- Çalışma sürelerine göre bir farkın olmadığı, tespit edilmiştir.

Hile yapanların karakteristik özellikleri arasında bulunan ve araştırma sonucunda ortalama değerleri 2.25'den büyük bulunan ifadeler değerlendirmeye alındığında, araştırmaya katılan muhasebe meslek mensuplarının aşağıda belirtilen ve hile yapmaya eğilimli olan bazı karakteristik özelliklere sahip olduğu söylenebilir.

- Her zaman sahip olduklarından daha fazlasını elde etmek isterler,
- Çok önemli olsun veya olmasın her şeye genelde çabuk sinirlenirler,
- Hayatta umduğu ideal amaçlarına ulaşamadığını düşündüğünde genelde kendini değersiz hissederler,
- Duygusal ve alıngandırlar,
- Çalışma masaları ve eşyalarının başkaları tarafından karıştırılmasından hiç hoşlanmazlar,
- Gizlilikten hoşlanırlar,
- Başkalarını kontrol etmek için genelde etrafındakilere bağırlar,
- Arkadaşlarının kendisi hakkında daha iyi düşünceye sahip olmaları için çabalarlar,
- Risk almayı severler,
- Sadece üst düzey görevlerde bulunmak isterler,
- Meraklı bir kişiliğe sahiptirler,
- Lüks bir yaşam tercihleridir,

Araştırmaya katılan muhasebe meslek mensuplarının her ne kadar yukarıda belirtilen bazı karakteristik özelliklere sahip olduğu görülse de, kesin olarak hile yapmaya eğilimli oldukları veya hile yapacakları anlamına gelmemektedir. Unutulmamalıdır ki, bu özelliklerin çoğunluğunu taşıyan, fakat mesleklerini genel mesleki standartlar çerçevesinde yürüten, yine de iş hayatında hileye başvurmayan, başarılı ve dürüst kalabilen, muhasebe meslek mensuplarımız da bulunmaktadır. Önemli olan ise tüm muhasebe meslek mensuplarımızın uyması gereken zorunlu temel etik ilkeler arasında sayılan; dürüstlük, tarafsızlık, mesleki yeterlilik ve özen, gizlilik ve mesleki davranış ilkelerine uyarak mesleklerini icra etmeleridir.

Bununla birlikte, bu çalışmada elde edilen bulgular, değişik illerde mesleklerini icra eden sadece 53 adet muhasebe meslek mensuplarından elde edilen anket verileriyle sınırlı olup, elde edilen sonuçların genelleştirilmesinin de doğru olmadığı kanaatindeyiz. Bu nedenle, konu ile ilgili çalışma yapacak olanlara değişik bölgelerde veya Türkiye genelinde mesleklerini icra eden, çok sayıda muhasebe meslek mensubunun araştırmaya dâhil edilmesi ve hile yapma eğilimini etkileyebilecek başka sosyal ve psikolojik faktörlerin de anket sorularına eklenmesi tarafımızca önerilmektedir.

KAYNAKÇA

- Alptekin, M. (2017), *İşletmelerde Muhasebe Hata ve Hilelerinin Önlenmesinde Kurumsal Kaynak Planlaması Sisteminin Kullanımı*, Ankara: Gazi Kitabevi.
- Aslan, T., Kızıl, C. ve Din, A. (2017), “Muhasebe Hata ve Hileleri Üzerinde Etkili Faktörlerin Muhasebe Meslek Etiği Kapsamında Analizi: Yalova Örneği”, *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, Cilt:4, Sayı:5, Sayfa:1125-1138.
- Atağan, G., Kavak, A. (2018), “Professional Fraud: Corruption Audit Report Example”, *International Journal of Contemporary Economics and Administrative Science*, Sayı 1, Sayfa: 34-57
- Aytekin, S., Sezgin, H. ve Yalçın, M., (2015), “Uygulamacıların Muhasebede Hata ve Hileler İle Hile Belirteçlerine Yönelik Yaklaşımları: Balıkesir İli Örneği”, *Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi*, Ocak, Sayfa:69-89.
- Bulca, H. Ve Yeşil, T. (2014), “Bağımsız Denetim Standartlarının Muhasebe Hile Kavramına Yaklaşımı”, *Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, Sayı:1(2), Sayfa:47-58.
- Doğan, Z. ve Nazlı, E.,(2015), “Muhasebede Hata ve Hilelerin Önlenmesinde İşletme Yöneticilerinin Sorumluluğunun Tespitine Yönelik Bir Araştırma”, *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, Ekim, Cilt:8, Sayı:4 Sayfa: 195-212.
- Dönmez, A. ve Çavuşoğlu, K. (2015), “Hilelerin Ortaya Çıkarılması Bakımından Bağımsız Denetim İle Adli Muhasebenin Karşılaştırılması”, *Journal of Accounting, Finance and Auditing Studies*, 1(3), 34-67.
- Ertikin, K. (2017), “Hile Denetimi: Kırmızı Bayrakların Tespiti İçin Kullanılan Proaktif Yaklaşımlar”, *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, Temmuz, Sayfa:71-94.
- Gümüş, U.T. ve Gögebakan, H.(2016), “Muhasebe Hata ve Hileleri İle Muhasebe Mesleğinde Etik, Aydın İlinde Muhasebeciler Üzerine Bir Araştırma” *Uluslararası İşletme, Ekonomi ve Yönetim Perspektifleri Dergisi*, Yıl:1, Sayı:3, Sayfa:12-27.
- Jafarova, Sevinj(2009) *İşletmelerde Hile Yapmanın Nedenleri ve Sosyal Psikoloji Açısından Değerlendirilmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kamu Gözetimi Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu(2018), *BDS-240 Finansal Tabloların Bağımsız Denetiminde Bağımsız Denetçinin Hileye İlişkin Sorumlulukları*, Ankara.
- Küçük, İ. (2008), *Finansal Raporlamada Hile, Manipülasyonlar ve Önlenmesi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Nilgün, A. (2014), “Hilenin İnsan Kaynakları Politikaları İle ilişkisi ve Ampirik Bir Çalışma”, *Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi*, Ocak, Sayı:109-126.
- Özçelik, H. Aracı, N. ve Keskin, S. (2017), “Muhasebe Hata ve Hileleri: Meslek Mensupları Üzerine Bir Araştırma”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(29), 197-214.
- Özeroğlu, A.İ. (2014), “Finansal Aldatmaca ve İşletme Hileleri”, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl:2,Sayı2/2, Sayfa:180-196.
- Pehlivanlı, D.(2011), *Hile Denetimi ve Metodoloji ve Raporlama*, Beta Yayınları, İstanbul.
- The Association of Certified Fraud Examiners(2018), *Report to the Nation on Occupational Fraud and Abuse*, USA.

Doğan, Z., Gülçin, K. & Nazlı, E. (2018). “Muhasebe Meslek Mensuplarının Hile Yapmaya Eğilim Düzeylerinin Tespitine İlişkin Bir Araştırma”, Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 11(4), 64-83.

Yardımcıoğlu, M, Koca, N., Günay, Y. ve Kocaman, H. (2014), “Yolsuzluk, Muhasebe Hileleri ve Örnekleri”, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İİBF Dergisi*, Cilt:4, Sayı:2, Sayfa 171-188.

Yılmaz, Z. (2017), “Vaka Analizi ile Eğitim ve Adli Muhasebe Alanında Bir Uygulama”, *International Journal of Academic Value Studies*, Vol:3, Issue:13; pp:398-417.

www.acfe.com/report-to-the-nations/2018/ Erişim Tarihi: 05.09.2018.

www.kgk.gov.tr/DynamicContentDetail/5167/Bağımsız-Denetim-Standartları.

<http://www.vergi.tc/makaleDetay>, Erişim tarihi: 29.08.2018.

Araştırma Makalesi
Research Article

Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi
Yıl: Ekim 2018 Cilt-Sayı: 11(4) ss: 84-92

Academic Review of Economics and Administrative Sciences
Year: October 2018 Vol-Issue: 11(4) pp: 84-92

<http://dergipark.gov.tr/ohuiibf/>

ISSN: 2564-6931

DOI: 10.25287/ohuiibf.459043

Geliş Tarihi / Received:11.09.2018

Kabul Tarihi / Accepted:05.10.2018

TÜKENMİŞLİK VE İŞ TATMİNİ İLİŞKİSİNDE ANKARA-KIZILAY'DAKİ BANKA ÇALIŞANLARI ÖRNEĞİ

Furkan ÇELEBİ¹

Alp Eren KAYASANDIK²

Özet

Bireyin ideal çalışma şartlarındaki değişkenlerin neler olduğunu anlamaya ve açıklamaya çalışan çoğu araştırmacı iş tatmini ve tükenmişlik ilişkisine de yanıtlar aramıştır. Stresle baş etmekte zorlanan, yoğun ve uzun süreli baskı altında kalan kişiler tükenmişlik yaşayarak zamanla psikolojik, daha sonra fizyolojik en sonunda da davranışsal yönüyle bireysel ve örgütsel boyutta bir takım negatif sonuçlarla karşılaşabilmektedir. Kişinin iş yeri mutluluğunu, işten beklentisinin karşılanma düzeyini ifade eden iş tatmini de tükenmişlikle doğrudan ilişkili bir kavramdır. Banka çalışanlarında tükenmişlik ile iş tatmini ilişkisini inceleyen bu çalışmada duygusal tükenmişlik ve duyarsızlaşma boyutunun iş tatmini ile anlamlı ve negatif ilişki içerisinde olduğu, kişisel başarı boyutunun ise anlamlı bir şekilde pozitif ilişkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. İlaveten iş tatmini algısının bazı demografik değişkenlere göre gruplar arasında anlamlı şekilde farklılaştığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler : Tükenmişlik, iş tatmini, banka çalışanları.

Jel Sınıflandırması : M10.

THE RELATIONSHIP BETWEEN BURNOUT AND JOB SATISFACTION IN EXAMPLE OF BANKERS IN ANKARA- KIZILAY

Abstract

Many researchers who have been trying to define and express the ideal work conditions also looked through the relationship between job satisfaction and burnout. Employees who struggle with stress, has intense workload and experience long-term depression may face negative consequences on both individual and organizational side, in respect to psychological, physiological and behavioral level. Burnout (or exhaustion) strongly relates to job satisfaction, which defined as workplace happiness of a person and the level of contentedness of the job. This study, investigates the the relationship between burnout and job satisfaction of 182 bank employees in Kızılay - Ankara. Burnout is measured by Maslach Burnout Inventory, which consist of three variables - emotional exhaustion, depersonalization and personal accomplishment. Statistically significant and negative correlation between emotional exhaustion - depersonalization and job satisfaction has been found. Furthermore, statistically significant and positive correlation between personal accomplishment and job satisfaction has been identified. Also these three burnout variables showed burnout is a significant predictor of job satisfaction. Lastly, it has been concluded that job satisfaction perception differs significantly between some demographic variable groups.

Key Words : Exhaustion, job satisfaction, bankers

Jel Classification : M10.

¹ Öğr. Gör., Bozok Üniversitesi, Sorgun MYO, furkan.celebi@bozok.edu.tr, ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-6689-9878>.

² Arş. Gör., Ondokuz Mayıs Üniversitesi İİBF, alperen.kayasandik@omu.edu.tr, ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-1638-5844>.

GİRİŞ

İş yaşamı ve özel yaşam günümüz insanından şimdiye kadar olduğundan çok daha fazla talepte bulunmaktadır. Bireyler zamanlarının çoğunu iş yerlerinde geçirmekte, buna kıyasla daha sınırlı bir zamanı kendileri için değerlendirebilmektedir. İnsanın sosyal ve psikolojik yönü fark edilip örgütsel davranış konularının öneminin artmasıyla araştırmacılar, bireyi işinde daha verimli ve mutlu eden, iş dışında ise özel hayatlarında sebepleri ve sonuçlarıyla, doğrudan veya dolaylı şekilde işi ilgilendiren faktörleri incelemektedirler.

Aynı iş yeri ortamında bulunan iki çalışanın farklı düzeylerde algılayabileceği tükenmişlik ve iş tatmini konusu da bireyin performansını ve tutumunu etkileyen konular arasındadır. İnsanlarla iç içe ve yoğun bir şekilde çalışan bireylerde, tükenmişlik daha çok ortaya çıkan bir sendrom olarak ifade edilmektedir. Bu çalışmanın örneklemini oluşturan banka çalışanları da, insanlarla birebir çalışarak onlarla doğrudan ilişki kurmakta ayrıca malî riskler ve hedef baskıları ile yüksek düzeyde stres yaşamaktadırlar. Böylesine iş yükü yoğun ve talepkâr bir iş yaşamında çalışanların enerjilerinin tükenmesi, kendilerini baskı altında hissetmeleri örgüt açısından da önemli sonuçlar doğurmaktadır (Süren, 2016:248). İşverenler için çalışanların bu duygularını ve işe karşı tutumlarını algılayabilmek ve kontrol edebilmek de ancak bu sebep-sonuç ilişkilerinin anlaşılması ve açıklanması ile mümkün olabilecektir.

I. TÜKENMİŞLİK KAVRAMI VE BOYUTLARI

Tükenmişlik kavramı ilk olarak Greene'nin 1961 yılında yayınlanan A Burnt - Out Case isimli romanında aşırı derecede bitkinlik ve bireyin işine dair hissettiği öfke duygusuyla birlikte idealizmini kaybetmesi olarak tanımlanmıştır (Maslach vd., 2001: 398). Psikolog Herbert Fredenberger (1974) tükenmişliği yorgunluk, hayal kırıklığı ve işi bırakmayla kendini gösteren "mesleki bir tehlike" olarak niteleyerek hem birey hem de örgüt için önemine dikkat çekmiş ve tükenmişliği başarısız olma, yıpranma, enerji ve güç kaybı veya karşılanamayan istekler sonucu bireyin iç kaynaklarında tükenme durumu olarak tanımlamıştır. Tükenmişlik, sosyal bir sorun olarak önemini idrak edilmesiyle birlikte; araştırmacılar tarafından ilgi duyulan ve sıkça çalışılan bir konu haline gelmiştir (Yıldırım ve İçerli, 2010:124).

Maslach'a göre tükenmişlik, işi gereği yoğun duygusal taleplere maruz kalan ve sürekli diğer insanlarla yüz yüze çalışmak durumunda olan kişilerde görülen fiziksel bitkinlik, uzun süreli yorgunluk, çaresizlik ve umutsuzluk duygularının, yapılan işe, hayata ve diğer insanlara karşı olumsuz tutumlarla yansması ile oluşan bir sendromdur (Maslach ve Jackson, 1981: 99). Pines ve Aronson (1988)'a göre ise tükenmişlik; bir şevk – enerji – idealizm - perspektif ve amaç kaybıdır ve sürekli strese, umutsuzluğa ve çaresizliğe ve kapana kısılmışlık duygularına neden olan fiziksel, duygusal ve zihinsel bir tükenme durumudur (Çapri, 2006:63'dan aktaran Yıldırım ve İçerli, 2010:124).

Tükenmişlik bir ya da birkaç olayın sonucunda değil, zamana yayılmış olarak birikimli ve süreç içerisinde gelişen bir semptomdur. Yoğun ve uzun süren stres ile stresin eşlik ettiği tükenmişliğin fizyolojik, psikolojik ve davranışsal boyutta bireyin yaşam kalitesini ve iş hayatını etkileyen hayatî sonuçları vardır. Depresyon, gerginlik, moral bozukluğu gibi psikolojik; baş ağrısı, uykusuzluk, alerji, kilo alma/kaybı gibi fizyolojik; performans kaybı, kendini değersiz hissetme, işe gecikme/gelmeme, işten ayrılma niyeti, iletişim sorunları, sosyal yabancılaşma ve çatışma gibi davranışsal değişimleri beraberinde getirebilir (Ok, :58). Özel ve iş yaşamında bu denli etkisi olan tükenmişlik pek çok alandan çalışanlar üzerinde araştırılmıştır. İnsanlarla yüz yüze ve yakın iletişim kuran hizmet sektörü çalışanları -doktorlar, hemşireler, polisler, öğretmenler, akademisyenler, bankacılar- tükenmişliğe oldukça duyarlı ve açık oldukları ayrıca çalışmalarda bu meslek gruplarında tükenmişliğin oldukça yüksek düzeylerde izlendiği görülmektedir (Cemaloğlu ve Şahin, 2007: 466-467, Droogenbroeck vd., 2014: 99).

Freudenberger (1974) tükenmişliği sadece duygusal tükenmişlikle sınırlı görürken, Maslach ve Jackson (1981) duygusal tükenmişlik (emotional exhaustion), duyarsızlaşma (depersonalization) ve kişisel başarı (personel accomplishment) boyutlarıyla kavramı üç faktörde incelemiştir. Duygusal tükenme, duygusal olarak yıpranmış ve fiziksel olarak yorgunluğu ifade etmektedir. Bu boyut tükenmişliğin hissedilen ilk aşamasını oluşturmaktadır. Duyarsızlaşma, kişilerarası boyutta iş görenlerin hizmet verdikleri kişilere bir nesne gibi davranması, olumsuz ve umursamayan tutum sergilemeleridir. Duyarsızlaşma yaşayan kişiler başkalarının hislerine, duygularına soğuk ve kayıtsız kalır ve bundan rahatsızlık duymazlar. İnsanlarla ilişkilerini sınırlayan ve onlardan uzaklaşan bireyler, iş talebi ile kendileri arasında bir tampon ve savunma mekanizması olarak duyarsızlaşmayı kullanmış olurlar. Kişisel başarı boyutu ise çalışanın kendisini, yaptığı işte yeterli, ehil olarak algılaması ve kendini başarılı görmesi şeklinde ifade edilmektedir. (İnce vd. 2014: 100-101, Budak ve Sürgevil, 2005:96).

II. İŞ TATMİNİ KAVRAMI

1920'li yılların sonundan itibaren kullanılmaya başlanan "iş tatmini/doyumu" kavramı soyut yapıda olması ve şiddeti net olarak belirlenemeyen oldukça fazla faktörden etkilenmesinden olayı tek bir tanıma sığamayacak kadar geniş bir olgudur. Bununla beraber tatmin, sadece birey tarafından hissedilebilen, tanımlanabilen, tarif edilebilen bir huzur ve zevk olarak ifade edilebilir (İnce vd, 2014:101-102). İş tatmini de, bireyin işiyle ilgili değerlendirmeleri sonucunda hoşuna giden ve olumlu bir duygu uyandıran algıların toplamıdır (Federici ve Skaalvik, 2012:300).

Lu ve diğerleri (2005) ise, çalışanların işlerinden bekledikleri ödüllerin ve ihtiyaçlarının karşılanma derecesinin işin meydana getirdiği sonuçlarla örtüşmesi şeklinde tanımlamışlardır. Spector'a göre iş tatmini, çalışanların yaptıkları işler ve çıktıları ile ilgili hissettikleriyle alakalıdır. Dolayısıyla bütün çalışanların iş tatmin seviyeleri farklıdır. Çünkü beklentilerin çalışanlar için farklılık göstermesi kaçınılmazdır (Orhan ve Komşu, 2016:5). Çoğunlukla; işi sevme, işe bağlılık, işe kendini coşkuyla verme gibi tanımlamalar kullanılır. Bu manada iş tatmini; bir çalışanın işinden gerçekte "elde ettiği" ödüllerle, işinden "beklediği" ödüller arasındaki ilişki şeklinde tanımlanabilir. Buna karşılık; çalışan, işinden ve iş ortamından beklentilerinin yeterince karşılanmadığı algısına sahip olursa, iş tatminsizliğinin ortaya çıkması kaçınılmazdır. Bu tatminsizlik, çalışanın işgücü verimliliğinin olumsuz şekilde etkilenmesine, işe bağlılığının düşmesine ve isteğe bağlı iş gücü devir hızının yükselmesine sebep olmaktadır (Soysal ve Tan, 2013:47).

III. TÜKENMİŞLİK VE İŞ TATMİNİ İLİŞKİSİ

Tükenmişlik ve iş tatmini gibi iki önemli örgütsel davranış konusu günümüze dek farklı örneklerde incelenmiştir. Büyük çoğunluğunu hizmet sektöründen incelemelerin oluşturduğu araştırmalar, performans, motivasyon, işten ayrılma niyeti, yaşam mutluluğu, örgütsel destek ve rol belirsizliği gibi diğer örgütsel değişkenlerle tükenmişliği ve iş tatminini daha açıklanabilir kılmaya çalışmışlardır.

Kinman vd (2011) İngiltere'deki 628 öğretmenin duygusal emek, tükenmişlik ve iş tatmini üzerinde yaptıkları çalışmada tükenmişlik ve iş tatmini arasında anlamlı korelasyonlar elde etmiş, Orhan ve Komşu (2016) 107 kamu akademisyeninin özyeterlilik ve tükenmişlik algılarının iş tatmine etkisini incelemiş, tükenmişlik ile iş tatmininin olumsuz ilişkili olduğunu tespit etmiştir.

Tunceli (2012) hava yolu çalışanları üzerinde tükenmişliğin iş tatmini üzerindeki etkisini araştırdığı tezinde duyarsızlaşmanın iş tatmini üzerinde negatif yönlü bir etkiye sahip olduğunu, kişisel başarı boyutunun ise iş tatminini pozitif yönde etkilediğini belirtmiştir.

Güner vd (2014) mesleki stres, tükenmişlik, iş ve yaşam doyumu faktörlerini 159 banka çalışanı üzerinde incelemiş, yine tükenmişliğin iş tatmini ile negatif ilişkili olduğunu vurgulamış,

Ok (2014) 999 banka çalışanı örnekleminde yaptığı incelemede tükenmişliğin iş tatminini olumsuz etkilediğini göstermiştir. Soygür ve Aydın (2018) 397 banka çalışanı üzerinde hedef baskısının tükenmişliğe, strese ve iş tatmini ilişkisini incelediği çalışmasında da benzer ilişkiye ulaşmıştır. Konuda örnekleri çoğaltılabilecek bunlar ve benzeri çok çeşitli araştırmalar tükenmişlikle başa çıkma yöntemlerini ve hangi meslek gruplarını ne şekilde etkilediğiyle ilgili araştırmacılara geniş bir bakış açısı sağlamaktadır.

IV. ARAŞTIRMA

Bu bölümde literatür bağlamında çalışmanın hipotezleri, yöntemi ve bulgularıyla ilgili bilgiler yer almaktadır.

IV.I. Hipotezler

Önceki başlıkta sunulan tükenmişlik ve iş tatmini konusuyla ilgili şimdiye dek yapılmış bazı çalışmaların bulgularına değinilmiştir. Derinlemesine incelenen bu sonuçlardan hareketle çalışmanın hipotezleri şu şekildedir:

H₀: Tükenmişlik ile iş tatmini arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki yoktur.

H₁: Tükenmişlik ile iş tatmini arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki vardır.

H_{1.1}: Duygusal tükenmişlik boyutu iş tatmini ile anlamlı ve negatif ilişkilidir.

H_{1.2}: Duyarsızlaşma boyutu iş tatmini ile anlamlı ve negatif ilişkilidir.

H_{1.3}: Kişisel başarı boyutu iş tatmini ile anlamlı ve pozitif ilişkilidir.

H₂: Tükenmişlik alt boyutları iş tatminini üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahiptir.

IV.II. Yöntem ve Ölçekler

Anket yöntemi ile yapılan araştırma, 2017 yılının Şubat-Mart aylarında başkent Ankara'nın Çankaya İlçesi Kızılay semtinde bulunan 32 banka şubesinin 14'ünde izin alınarak gerçekleştirilmiştir. Toplam 270 çalışanın bulunduğu bu şubelerden geri dönüş yapılan anket sayısı 189 (%70) adet olmuş, geçersiz olanlar ile özensiz cevaplananlar çıkartılarak 182 geçerli anket istatistiksel analize dahil edilmiştir.

Çalışmada kullanımı oldukça yaygın olan Maslach ve Jackson (1996) tarafından tükenmişliği üç boyutta 22 madde ile ölçen Maslach Tükenmişlik Ölçeği kullanılmıştır. Türkçe 'ye çevirisi ve adaptasyonu, doktorlar ve hemşirelerden oluşan bir örneklem üzerinde Ergin (1993) tarafından yapılan ölçeğin özgün formda yedili Likert skalası ile yanıtlanması Türk kültürüne uygun olmadığı gerekçesiyle Ergin (1993) tarafından 5'li olarak düzenlenmiştir. Bu çalışmada da, 1-hiçbir zaman, 2-çok nadir, 3-bazen, 4-çoğu zaman ve 5-her zaman şeklinde kullanılmıştır.

Duygusal tükenmişlik ve duyarsızlaşma boyutları olumsuz ifadelerden oluşmakta ve alınan puanın 5'e yakınlığı yüksek tükenmişliği ifade etmektedir. Olumlu ifadelerden oluşan kişisel başarı boyutundan alınan puanın ise 1'e yakın olması tükenmişliğin yüksek olduğunu göstermektedir. Her bir boyuttan alınan puanın orta (~3) seviyede olması da tükenmişliğin orta derecede olduğunu ifade eder. MTÖ'nün Türkçe uyarlamasının faktör yapısının özgün form ile aynı faktör yapısına sahip olduğu saptanmış, iç tutarlık katsayıları, duygusal tükenmişlik boyutu için 0.83, duyarsızlaşma boyutu için 0.65 ve kişisel başarı boyutu için 0.72 olarak hesaplanmıştır (Ok, 2004:60).

İş tatminini ölçmek için Hackman ve Oldham (1975) tarafından geliştirilen ve yine 5'li Likert skalası ile ölçülen, İş Özellikleri Modeli'nin (Job Characteristics Model) 14 ifadeden oluşan İş Tatmini Ölçeği alt boyutu kullanılmıştır. 5'li Likert skalası ile ölçülen ifadeler katılımlı düzeyleri, 1-kesinlikle katılmıyorum, 2-katılmıyorum, 3-ne katılıyorum ne katılmıyorum, 4-katılıyorum ve 5-kesinlikle katılıyorum şeklinde ölçülmüştür. Ölçekte ters kodlu ifadeler yer almamakta olup ifadelerin tümü olumludur, bu da iş tatmini ifadelerine katılımın yüksek olmasının yüksek iş tatminini ifade ettiği şeklinde yorumlanmaktadır.

IV.III. Bulgular

Demografik dağılıma göre elde edilen tanımlayıcı istatistik bulguları Tablo 1'de sunulmuştur. Örneklemin demografik değişkenlerinden izleneceği şekilde katılımcılar ağırlıklı olarak lisans eğitim düzeyinde (%60,4), evli (%63,2) ve buldukları kurumda 1-4 yıl arası kıdeme (%42,9) sahip olarak dağılmaktadır.

Tablo 1: Demografik Tanımlayıcı İstatistikler

<i>n</i>	<i>f</i>	%
	182	100,0
Cinsiyet		
Kadın	75	41,2
Erkek	107	58,8
Yaş		
20-29	56	30,8
30-39	97	53,3
40-49	29	15,9
Öğrenim Durumu		
İlköğretim	8	4,4
Lise	33	18,1
Önlisans	12	6,6
Lisans	110	60,4
Lisansüstü	19	10,4
Medeni Durum		
Evli	115	63,2
Bekar	56	30,8
Dul	11	6,0
Çocuk Sayısı		
0	82	45,1
1	64	35,2
2 veya daha fazla	36	19,8
Gelir Durumu		
1500₺ ve altı	31	17,0
1500-3000₺	106	58,2
3000-5000₺	33	18,1
5000₺ ve üzeri	12	6,6
Kurumdaki Çalışma Yılı		
1 yıldan daha az	21	11,5
1 - 4 yıl arası	78	42,9
5 - 9 yıl arası	44	24,2
10 - 14 yıl arası	20	11,0
15 yıl ve üzeri	19	10,4

Tükenmişlik ölçeğine uygulanan faktör analizi sonuçlarında örneklem yeterliliği ($KMO= ,820$), küresellik ($Bartlett \chi^2$ 1923,377; $df=231$; $Sig.,000$) ön şartlarına bakılmış, ifadelerin ,472 ile ,883 arasında değişen faktör yüklerinin, üç faktör altında toplandığı görülmüştür. Tükenmişlik ölçeğinin toplam varyansı açıklama oranı %64,292 olarak hesaplanmıştır. Banka çalışanlarının anket yanıtları, duygusal tükenme ($\bar{x} = 2,838$) ve duyarsızlaşma ($\bar{x} = 2,523$)

boyutlarında orta düzeyde tükenmişlik yaşadıklarını, kişisel başarı ($\bar{x} = 3,460$) boyutunda ise orta düzeyin üstünde sayılabilecek bir ortalama ile kişisel başarı algılarının düşük olmadığını göstermektedir. Benzer şekilde iş tatmini algısı da ($\bar{x} = 3,103$) orta düzeyin bir miktar üstündedir. Buradan hareketle bu çalışmanın örneklemindeki banka çalışanlarının iş tatminsizliği yaşadığı savunulamaz. Değişkenlere ait güvenilirlik istatistikleri ise Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2: Değişkenlerin Ortalama, Sapma Gösterimi ve Güvenilirlik Testi

Değişken	\bar{x}	Ss	Cronbach's Alpha	Stand. Cr. Alpha	İfade sayısı (N)
Duygusal Tükenme	2,838	,866	,892	,894	9
Duyarsızlaşma	2,523	1,052	,849	,848	5
Kişisel Başarı	3,460	,663	,770	,773	8
İş Tatmini	3,103	,713	,868	,869	14
Genel			,747	,754	36

Demografik dağılıma göre ortalamaların anlamlı dağılıp dağılmadığı ölçmek için yapılan t-testi ve ANOVA analizi sonuçlarına göre cinsiyet, yaş, eğitim durumu ve medeni duruma göre yorumlanabilir bir sonuç elde edilememiştir. Bununla beraber iş tatmininin ise gelire, kurumdaki kıdeme ve sahip olunan çocuk sayısına göre anlamlı şekilde farklılaştığı görülmüştür.

Tablo 3: ANOVA Analizi Sonuçları

	Aralık	N	\bar{x}	Ss	Varyans Kaynağı	KT	SD	KO	F	P
Çocuk Sayısı	0	82	3,138	0,692	Gruplar arası	4,414	2	2,207	4,498	,012
	1	64	2,920	,735	Grup içi	87,815	179	,491		
	2 +	36	3,349	,651	Toplam	92,229	181			
	Toplam	182	3,103	,713						
Kıdem	1 <	21	3,401	,705	Gruplar arası	5,191	4	1,298	2,639	,036
	1 - 4 yıl	78	3,107	,723	Grup içi	87,038	177	,492		
	5 - 9 yıl	44	2,974	,673	Toplam	92,229	181			
	10 - 15 yıl	20	2,832	,800						
	15 yıl +	19	3,345	,529						
	Toplam	182	3,103	,713						
Gelir Düzeyi	1500₺ <	31	3,206	,822	Gruplar arası	5,624	3	1,875	3,853	,011
	1500-3000₺	106	3,006	,709	Grup içi	86,605	178	,487		
	3000-5000₺	33	3,101	,574	Toplam	92,229	181			
	5000₺ +	12	3,702	,514						
	Toplam	182	3,103	,713						

Post-Hoc kıyaslamaları sonrası 2 ve üzerinde çocuk sahibi olan banka çalışanlarının iş tatmini yanıtlarının ortalamaları ($\bar{x}=3,349$, $ss=,651$) ve hiç çocuk sahibi olmamış ($\bar{x}=3,132$, $ss=,692$) veya tek çocuğa sahip ($\bar{x}=2,920$, $ss=,735$) katılımcılardan anlamlı olarak farklılaşarak daha yüksek bulunmuştur. Kurumda çalışılan yıl demografik değişkenine göre iş tatmini sorularına verilen yanıtların ortalamaları gruplar arasında anlamlı farklılık göstermiş, 1 yıldan daha az süredir o kurumda çalışan katılımcıların ($\bar{x}=3,401$ $ss=,705$) diğer tüm gruplardan daha yüksek iş tatmini düzeyi ortalaması yakaladığı izlenmiştir. Benzer durum 5000 lira ve üzeri gelire sahip olan katılımcıların yanıtlarının ($\bar{x}=3,702$, $ss=,514$) diğer gruplardan daha yüksek iş tatmini ortalaması ortaya koymasında da kendini göstermektedir.

Tablo 4: Tükenmişlik ve İş Tatmini Değişkenleri Arasındaki Korelasyon Analizi

Değişken	1	2	3	4
1. Duygusal Tükenme	-			
2. Duyarsızlaşma	,495**	-		
3. Kişisel Başarı	-,157*	-,128	-	
4. İş Tatmini	-,407**	-,343**	,429**	-

*: Korelasyon 0,05 düzeyinde anlamlı (2-tailed)

** : Korelasyon 0,01 düzeyinde anlamlı (2-tailed)

Korelasyon analizi sonucuna göre tükenmişliğin duygusal boyutu ($r=-,407$, $p=,000$) ve duyarsızlaşma boyutu ($r=-,343$, $p=,000$) iş tatmini ile orta düzeyde negatif, kişisel başarı boyutu ($r=,429$, $p=,000$) ile ise orta düzeyde pozitif ilişkilidir.

Tablo 5: İş Tatmini Sabitine Tükenmişlik Değişkenlerinin Etkisini Gösteren Regresyon Analizi

	β	t	p	F	df	R^2	Adj. R^2
Duygusal Tükenmişlik	-,221	-3,751	,000	28,173	3, 178	0,567	0,322
Kişisel Başarı	,393	5,840	,000				
Duyarsızlaşma	-,111	-2,304	,022				
(Sabit)	2,650	8,784	,000				

Yapılan regresyon analizi sonuçları bu örnekte tükenmişlik boyutlarının iş tatminini anlamlı şekilde etkilediğini ($F(3, 178)=28,173$, $p<,000$) ve denklemini %32,2 (R^2) oranında açıklayabildiğini göstermiştir. Katılımcıların öngörülen iş tatmininin, $[2,650 + ,393$ (Kişisel Başarı) - ,221 (Duygusal Tükenmişlik) - ,111 (Duyarsızlaşma)] şeklinde formüle edilebileceğini göstermiştir. Korelasyon sonuçlarına benzer şekilde tükenmişliğin olumsuz boyutlarından duygusal tükenmişlik ve duyarsızlaşma, modelde iş tatminini negatif; kişisel başarı boyutu ise pozitif ve anlamlı olarak yorumlanmaktadır.

SONUÇ

Bireyin iş yaşantısında önemli rolü olan tükenmişlik ve iş tatmini faktörlerini konu edinen bu çalışmadaki sonuçlar, Orhan ve Komşu (2016), Kinman vd. (2011), İnce vd.(2014), Güner vd. (2014) ve Ok'un (2014) çalışma sonuçlarıyla benzerlik göstermektedir. Tükenmişliği artıran olumsuz boyutlar (duygusal tükenme ve duyarsızlaşma) arttıkça iş tatmini azalmakta, bunun aksine kişinin işine ve kendine ait başarı hissini ifade eden kişisel başarı faktörü arttıkça iş tatmini de artmaktadır. Hipotezlerde de öngörülen bu sonuçlar örgütler için bireylerin sadece mesaisini dolduran değil, onu etkileyen ve ondan etkilenen bireyler olduklarını bir kez daha göstermiştir. Sonuçlar kişisel başarısının yüksek olduğunu düşünen, daha az duygusal tükenme yaşayan ve başkalarına karşı duyarsızlaşma davranışı olmayan çalışanların iş tatmininin yüksek olacağını göstermektedir. Diğer çalışmalardan farklı olarak ortalamaların orta düzeyde tükenmişlik ve ortanın üzerinde iş tatminini ifade ettiği belirtilebilir.

Demografik faktörlerden kurumdaki çalışma yılı, gelir düzeyi ve çocuk sayısı sorularına verilen yanıtların ortalaması iş tatmini faktöründe anlamlı olarak farklılaşsa da grup dağılımlarındaki sayının eşit olmaması göz ardı edilmemelidir. Daha dengeli dağılan gruplar ile

yüksek katılımlı bir ankette daha sağlıklı sonuçlar elde edilebileceğini öngörülebilir. Yine de başkentin merkezindeki bu örnekte kurumdaki kıdem ve gelir düzeyinin iş tatmini ile beraber yorumlanabileceği anlaşılmaktadır. Bu sonuç da Soygür ve Aydın'ın(2018) çalışmalarıyla benzerlik göstermektedir.

Bu sonuçlar, işverenlerin ve örgütlerin tükenmişlik kavramının çalışanlar ve örgüt üzerindeki etkisini göz ardı etmemesi gerektiği, çalışma ortamındaki kişilerin duygu ve duyularının diğer çalışanları ve işin kendisini doğrudan etkilediğinin farkında olacak şekilde yönetim sergilenmesi gerektiğini işaret etmektedir. Daha sonra yapılacak çalışmalar tükenmişliği kişisel ve iş ile ilgili olarak iki boyutta değerlendiren Kopenhag Tükenmişlik Ölçeği'ni banka çalışanları gibi benzer bir örneklem üzerinde uygulayarak karşılaştırma bulgu analizini konu edinebilirler. Devamında bu bağlamda tükenmişliğin banka çalışanları arasında kişisel mi yoksa iş ile ilgili sebeplerle mi arttığını izlemeye yönelik olarak güncel örgütsel davranış kavramları denkleme dahil edilerek daha kapsamlı bir model geliştirilebilir. Literatürde iş tatmini yordayan diğer değişkenler de modelin geliştirilmesine katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Budak, G., Sürgevil O., (2005). Tükenmişlik ve Tükenmişliği Etkileyen Örgütsel Faktörlerin Analizine İlişkin Akademik Personel Üzerinde Bir Uygulama, *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20(2), 95-108.
- Cemaloğlu, N. Ve Şahin, D.E., (2007). Öğretmenlerin Mesleki Tükenmişlik Düzeylerinin Farklı Değişkenlere Göre İncelenmesi, *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 15(2), 465-484.
- Droogenbroeck, F., Spruyt, B. Ve Vanroelen, C., (2014). Burnout Among Senior Teachers: Investigating the Role of Workload and Interpersonal Relationships at Work, *Teaching and Teacher Education*, 43, 99-109.
- Ergin, C., (1993). Doktor ve Hemşirelerde Tükenmişlik ve Maslach Tükenmişlik Ölçeğinin Uyarlanması. R. Bayraktar ve İ. Dağ (Ed.) VII. Ulusal Psikoloji Kongresi Bilimsel Çalışmaları. Ankara: VII. Ulusal Psikoloji Kongresi Düzenleme Kurulu ve Türk Psikologlar Derneği Yayını.
- Federici, R. A., Skaalvik, E. M., (2012). Principal Self-efficacy: Relations with Burnout, Job Satisfaction and Motivation to Quit. *Social Psychology of Education*, 15 (3), 295-320.
- Hackman, J. R. ve Oldham, G. R., (1975), Development of the Job Diagnostic Survey, *Journal of Applied Psychology*, 60 (2), 159-170.
- Güner, F., Çiçek H., Can A., (2014). Banka Çalışanlarının Mesleki Stres ve Tükenmişlik Düzeylerinin İş Doyumu ve Yaşam Doyumu Düzeyleri İle İlişkisi, *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 6(3), 59-76.
- İnce, M., Gül H., Gözükara M.Y., (2014). Örgütsel Tükenmişliğin İş Tatmini Üzerindeki Etkileri ve Tarsus Devlet Hastanesi Araştırması, *Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 27, 97-122.
- Kinman G., Wray S., Strange C., (2011). Emotional Labour, Burnout And Job Satisfaction in UK Teachers: The Role Of Workplace Social Support, *Educational Psychology*, 31(7), 843-856.
- Lu, H., While A.E. Ve Barriball K.L., (2005). Job Satisfaction Among Nurses: A Literature Review, *International Journal of Nursing Studies*, 42: 211-227.
- Maslach, C., Schaufeli W.B., Leiter M.P., (2001). "Job Burnout", *Annual Review of Psychology*, Volume: 52, 397-422.

- Ok, S., (2004). Banka Çalışanlarının Tükenmişlik Düzeylerinin İş Doyumu, Rol Çatışması, Rol Belirsizliği ve Bazı Bireysel Özelliklere Göre İncelenmesi, Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi, 21(3), 57-67.
- Orhan, U., Komşu U.C., (2016). Akademisyenlerde Özyeterlik Algılarının ve Tükenmişlik Düzeylerinin, Öğrenmeye Yönelik Tutuma ve İş Tatminine Etkisi. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 16(3), 1-17.
- Soygür, İ.C., Aydın S.Z., (2018). Bankacılık Sektöründe Pazarlama Ve Satış Yönlü Hedef Baskısının Banka Personeli Üzerindeki Etkisinin Analizi, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 23(2), 347-371.
- Soysal A., Tan M., (2013). İş Tatminini Etkileyen Faktörlerle İlgili Hizmet Sektöründe Yapılan Bir Araştırma: Kilis İli Kamu Ve Özel Banka Personeli Örneği, Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi, 6(2), 45-63.
- Süren S., Örucü R., İzci Ç., (2016).Banka Çalışanların Tükenmişlik ve Beş Büyük Kişilik Özellikleri Arasındaki İlişki, Yönetim ve Ekonomi, 23(1),247-262.
- Tunceli, D.H., (2012) Kabin Ekiplerinde İş Tatmini ve Tükenmişlik Duygusu: THY Örneği, Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.
- Yıldırım M.H., İçerli L., (2010). Tükenmişlik Sendromu: Maslach ve Kopenhag Tükenmişlik Ölçeklerinin Karşılaştırmalı Analizi, Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi, 2(1), 123-131.

Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi
Yıl: Ekim 2018 Cilt-Sayı: 11(4) ss: 93-105

Academic Review of Economics and Administrative Sciences
Year: October 2018 Vol-Issue: 11(4) pp: 93-105

<http://dergipark.gov.tr/ohuiibf/>

ISSN: 2564-6931

DOI: 10.25287/ohuiibf.457200

Geliş Tarihi / Received:04.09.2018

Kabul Tarihi / Accepted:12.10.2018

Araştırma Makalesi

Research Article

TÜRKİYE'DE ENFLASYON HEDEFLEMESİ STRATEJİSİ UYGULAMA SÜRECİNİN ANALİZİ: 2002-2016 YILLARI ÖRNEKLEMİ*

Serdar ÖZTÜRK¹
Dilek USANMAZ²

Özet

Ekonomik refahın arttırılabilmesi için gerekli olan temel unsurlardan birisi sürdürülebilir büyümenin sağlanabilmesidir. Bunun gerçekleştirilebilmesi ekonomik istikrarın dolayısıyla fiyat istikrarının sağlanmasıyla mümkündür. Ülkeler tarihsel süreçte, yıllarca enflasyon sorunuyla mücadele etmeye çalışmışlar ve sürekli farklı stratejiler geliştirmişlerdir. Enflasyon hedeflemesi, 1990'lardan sonra popüler hale gelen bir stratejidir. Bu strateji resmi olarak ilk kez 1990 yılında Yeni Zelanda tarafından uygulanmaya başlamıştır. Türkiye yaklaşık 30 -40 yıllık bir süreçte sürekli yüksek ve kronik enflasyon sorunuyla mücadele etmekte zorunda kalmış ve bu amaçla pek çok istikrar programı uygulamıştır. Enflasyon Hedeflemesi Stratejisinin gerek gelişmiş gerekse gelişmekte olan ülkelerdeki uygulama sonuçlarının olumlu olması TCMB'yi etkilemiş ve banka 2002 yılı başında para politikasında nihai hedefinin enflasyon hedeflemesine geçmek olduğunu açıklamıştır. Bu çalışmada önce enflasyon hedeflemesinin kavramsal ve teorik çerçevesi anlatılmış daha sonra Türkiye'deki uygulama süreci çoklu regresyon analizi ile incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler : Para Politikası, Enflasyon Hedeflemesi Yaklaşımı, Çoklu Regresyon Analizi.

Jel Sınıflandırması : E42, E52, E58, E61.

ANALYSIS OF THE INFLATION TARGETING STRATEGY IMPLEMENTATION PROCESS IN TURKEY: 2002-2016 YEARS SAMPLE

Abstract

One of the essential elements for increasing economic prosperity is sustainable growth. This can be achieved by ensuring economic stability and thus price stability. Countries have tried to combat the problem of inflation in the historical process and have developed different strategies on a continuous basis. Inflation targeting is a strategy that has become popular after the 1990s. His strategy officially began to be implemented by New Zealand in 1990 for the first time. Turkey has about 30 -40 year period at a consistently high and was forced to combat chronic inflation problem and apply this purpose, many stabilization program. As the Inflation Targeting Strategy both developed and developing countries have positive effects on CBRT, the bank announced in early 2002 that its ultimate goal in monetary policy was to move towards inflation targeting. Turkey has been implementing this strategy since 2002. In this study, the conceptual and theoretical framework of inflation targeting is explained than the application process in Turkey were examined by multiple regression analysis.

Key Words : Monetary Policy, Inflation Targeting Strategy, Multiple Regresion Analysis.

Jel Classification : E42, E52, E58, E61.

* Bu çalışma Yüksek Lisans Tezinden üretilmiştir.

¹ Prof. Dr., Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, serdarozturk@nevsehir.edu.tr, ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-0650-0244>.

² Bilim Uzmanı, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, SBE, dilekusanmaz@hotmail.com, ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-0871-3841>.

GİRİŞ

Enflasyon tarihsel süreç boyunca ülkeler için çözülmesi gereken önemli bir sorun olmuştur. Bu amaçla farklı ülkelerde farklı dönemlerde farklı politik stratejiler geliştirildiği görülmektedir. Çünkü ülkelerin ekonomik ve sosyal yapıları farklı olduğu için sorunların çözümünde de tek bir reçetenin olması pek mümkün değildir. Zaman içerisinde bu stratejilerin (parasal hedefleme ya da döviz kuru hedeflemesi gibi) beklenen başarıyı sağlayamamalarından dolayı başta Yeni Zelanda olmak üzere Kanada, İngiltere ve İsveç gibi gelişmiş ülkeler 1990’lı yılların başından itibaren “Enflasyon Hedeflemesi” olarak adlandırılan yeni bir strateji uygulamaya başlamışlardır.

Enflasyon hedeflemesi stratejisini diğer nominal çapa politikalarından ayıran en önemli unsur, merkez bankalarının hedeflenen enflasyon oranına ulaşmada farklı para politikası araçlarını kullanma özgürlüğüne sahip olmasıdır. Bu yaklaşımda, para politikası oluşturulurken tek bir değişken yerine enflasyonu etkileyebilecek her türlü değişken dikkate alınmakta ve değerlendirilmektedir.

Enflasyon hedeflemesi stratejisinin başarısı uygulanacağı ülkede gelişmiş para, sermaye ve döviz piyasalarının varlığına bağlıdır. Enflasyonun doğrudan hedeflendiği stratejilerde para politikasının şeffaf olması ve kamuoyuna düzenli olarak bilgilendirme yapılması da esastır. Ayrıca bu stratejide diğer önemli bir husus, maliye politikasının para politikası ile örtüşmesi ve onu destekleyici nitelikte olması gerekliliğidir.

I. ENFLASYON HEDEFLEMESİ STRATEJİSİNİN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ

Enflasyon Hedeflemesi Stratejisi, enflasyonun geleceğe yönelik olarak belirli bir dönemde nokta ya da band şeklinde ilan edilerek bu hedefin gerçekleştirilmesine ve sürdürülmesine yönelik para politikası yaklaşımıdır. Bu strateji, ilk defa resmi olarak 1990 yılında Yeni Zelanda tarafından açık bir şekilde ilan edilerek uygulanmaya başlanmıştır (Gosselin, 2007). Daha sonra onu Kanada ve İngiltere takip etmiştir (Svensson, 2007). İlk etapta gelişmiş piyasa ekonomilerinde uygulanmasına rağmen zaman içerisinde gelişmekte olan ülkelerde de artan sayıyla yaygınlaştığı görülmektedir (Carrasco, 2011). Enflasyon hedeflemesi stratejisinin performansının özellikle 2008 yılında yaşanan küresel finansal krize kadar oldukça tatmin edici olduğu söylenebilir. Küresel finansal kriz döneminde ve sonrasında bazı sıkıntılar yaşansa da hala pek çok ülke tarafından bazı ufak revizyonlarla uygulanmasına devam edildiği görülmektedir.

Tarihsel süreçte hükümetlerin pek çoğunun para politikalarını, parasal büyüklükler ya da döviz kuru oranları gibi ana hedeflere bağlı olarak yönetmeye çalıştıkları görülmektedir (Debelle et al., 1998). Ancak para politikasının yönetilmesinde bir döviz kuru çapasının veya bazı parasal büyüklüklerin ana hedef olarak kullanılmasındaki zorluklar ve başarısızlıklar 1990’larda özellikle gelişmiş ülkelerden bazılarının enflasyon hedeflemesi olarak bilinen yeni bir para politikası stratejisini benimsemelerine neden olmuştur (Masson et. al.,1997).

Enflasyon Hedeflemesi Stratejisinde, fiyat istikrarı, para politikasının esas amacı olup, Merkez bankası parasal hedeflere nasıl ulaşılacağı konusunda karar alırken bağımsızdır ve bu hedeflerin başarılmasında birini derecede sorumludur (IMF, 2002). Bu, merkez bankasının işsizliği ya da ekonomik büyüme oranını göz ardı ettiği anlamına gelmez. Sadece bir öncelik sıralaması söz konusudur (Kasa, 2001). Merkez bankası enflasyonun gelecekteki seyri konusunda tahminlerde bulunur; tahmin, hedeflenen enflasyon oranı ile karşılaştırılır. Eğer bir fark varsa bu, para politikasının ne şekilde ayarlanması gerektiğinin tespitinde yardımcı olur (Öztürk, 2009).

Enflasyon hedeflemesi 5 temel unsur içeren bir para politika stratejisidir (Mishkin & Savastano, 2000);

- Orta vadeli bir sayısal hedefin kamuoyuna duyurulması

- Para politikasının temel hedefi olarak fiyat istikrarı için tam bir kurumsal bağlılık
- Para politikası enstrümanlarının belirlenmesinde sadece parasal istatistikler ve döviz kuru değil aynı zamanda birçok değişkeni de kapsayan bilgi içerikli bir strateji
- Merkez bankası kararının ve planlarının kamuoyuna ve piyasalara duyurulması yoluyla daha şeffaf bir para politikası stratejisi
- Merkez bankasının enflasyon hedeflerini tutturma konusunda güvenilirliğinin artması

Teoride, sıfır enflasyon düzeyi fiyat istikrarına eşitmiş gibi görünmektedir, ancak enflasyon hedeflemesi stratejisini uygulayanlar tarafından seçilen enflasyon hedefleri sıfırın üzerindedir ve bu durum para politikası uygulayıcılarının aşırı düşük enflasyon hakkındaki kaygılarını yansıtmaktadır. Özellikle düşük enflasyon reel ekonomik aktive üzerinde önemli negatif etkilere sahip olabilir. Aslında, deflasyon derin resesyonla yada hatta depresyonla yakından ilişkilidir. Sıfırın üzerinde hedeflenen enflasyon oranı, deflasyon periyodunu daha az olası kılmaktadır. Sıfırın üzerinde sürdürülebilir bir enflasyon hedefi (fakat sıfırın çok fazla üzerinde değil), enflasyonist beklentilerde bir istikrarsızlığa ya da merkez bankasının güvenilirliğinde bir azalmaya neden olmaz. (Mishkin, 1999).

Enflasyon hedeflemesi yaklaşımında, hedeflenen enflasyon oranının ölçümü için seçilecek fiyat endeksinin son derece açık, anlaşılır ve güvenilir olması gerekir. Uygulamada, hedeflenen enflasyon oranının ölçümünde iki tür endeksin dikkate alındığı görülmektedir: TÜFE ve GSMH Deflatörü. TÜFE kamu tarafından en iyi bilinen ve tercih edilen endekstir. (Croce and Khan, 2000). Bununla beraber, TÜFE'nin genellikle merkez bankasının kontrolünün ötesinde unsurlar içerdiği kabul edilmektedir. Bundan dolayı bazı merkez bankaları TÜFE enflasyon oranı yerine çekirdek TÜFE'yi tercih etmektedirler (Carare et. al., 2002). TÜFE ve çekirdek TÜFE arasındaki fark TÜFE'de olan ve merkez bankasının kontrolü dışında olan bazı unsurların (ipotek faiz ödemeleri vb. gibi) dışarıda bırakılmasıdır. Bunun nedeni, beklenen enflasyonun hedeflenen enflasyondan daha fazla artış göstermesi karşısında kısa vadeli faiz oranlarının arttırılarak fonlama maliyetinden dolayı enflasyon oranında (TÜFE), daha fazla bir artışın önlenmek istenmesidir (Debelle, et.al. 1998).

II. MUHASEBE HİLELERİ YAPILMA NEDENLERİ

Türkiye geçmişte yaşadığı yüksek enflasyon süreci çerçevesinde enflasyonla mücadele edebilmek ve ekonomik istikrarı sağlamak amacıyla 1990'ların başında para arzı çıpası ve 2000 yılında da döviz kuru çıpası stratejisini denemiş, fakat başarılı olamamıştır. 2001 krizi sonrası, 2001 yılı Mayıs ayı ortalarından itibaren Türkiye yeni bir istikrar ve yapısal uyum programı uygulamaya başlamıştır. 22 Şubat 2001 tarihinde Merkez Bankası ve Hükûmetin ortak kararı ile dalgalı döviz kuru rejimine geçilmiştir (Ersel ve Özatay, 2008). Bu dönemde piyasalardaki dalgalanma Mayıs ayında uygulamaya konulan "Güçlü Ekonomiye Geçiş" Programına kadar sürmüştür (Özatay, 2009):

Kriz sonrasında, 25 Nisan 2001 tarihinde çıkarılan 4651 sayılı Kanun ile Merkez Bankası bağımsız bir kurum haline getirilmiştir. Getirilen yeni düzenlemeye göre; merkez bankasının temel amacı fiyat istikrarını sağlamak ve sürdürmek olarak belirlenmiştir. Banka, fiyat istikrarı amacı ile çelişmemek kaydıyla, hükûmetin diğer büyüme ve istihdam gibi ekonomi politikalarını destekleyebilir. Ancak herhangi bir çelişki söz konusu olursa temel amaç her zaman fiyat istikrarı olacaktır. Merkez Bankasına sağlanan bağımsızlığın doğal sonucu olarak da hesap verme sorumluluğu getirilmiştir (TCMB, 2018b). Bu dönemde, Merkez Bankası Türkiye'nin yıllardır süregelen kronikleşmiş enflasyon sorununu çözmek amacıyla enflasyon hedeflemesi stratejisi uygulamaya karar vermiştir.

III. ENFLASYONLA MÜCADELEDE YENİ BİR YAKLAŞIM: ENFLASYON HEDEFLEMESİ

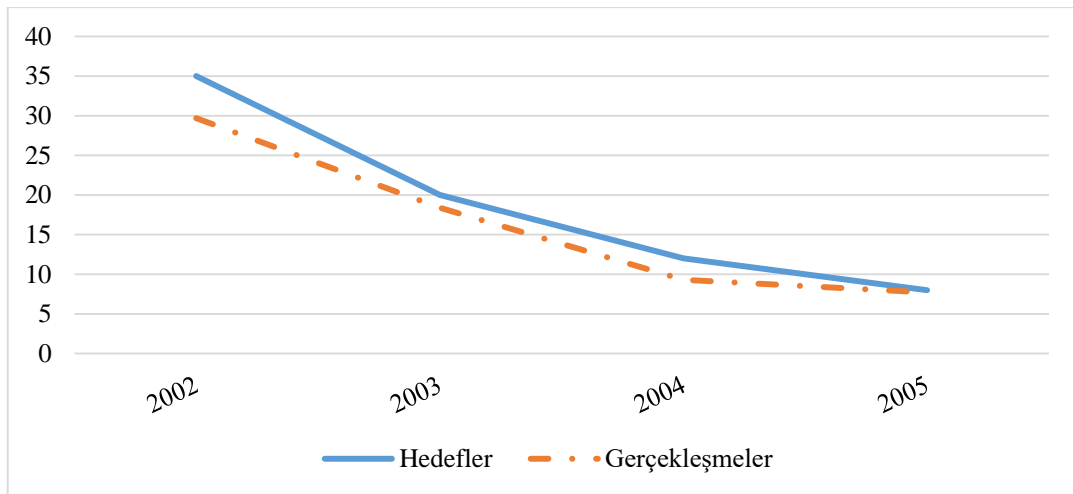
Türkiye'de para politikası stratejisi 2001 krizi sonrasında iki döneme ayrılabilir: 2002-2005 arası "Örtük Enflasyon Hedeflemesi" dönemi ve 1 Ocak 2006 sonrası "Açık Enflasyon Hedeflemesi" dönemi.

III.I. Örtük Enflasyon Hedeflemesi Yaklaşımı Uygulaması: 2002-2005 Dönemi

TCMB, Türkiye'de yaşanan 2001 Krizi sonrasında 22 Şubat 2001 tarihinde yapmış olduğu basın açıklamasında 2000 yılı başından itibaren uygulanan Döviz Kuru Çapası Stratejisinin programına olan güvenin kaybolması nedeniyle Dalgalı Kur Rejimine geçileceğini ve sonrasında da Para politikası stratejisi olarak Enflasyon Hedeflemesi Stratejisine geçilmesini hedeflediğini açıklamıştır (TCMB, 2004).

Ancak, Türkiye'de bu dönemde açık enflasyon hedeflemesi stratejisinin uygulanması için gerekli ve yeterli koşullar mevcut olmadığından bu stratejiye aşamalı olarak geçilmesine karar verilmiştir. Dolayısıyla, bir ikilemin mevcut olduğu görülmektedir: ilki, merkez bankasının bu dönemde uygulanan parasal hedefleme stratejisinin performansından memnun olmamasıdır. İkincisi ise, merkez bankası, henüz gerekli koşulların mevcut olmamasından dolayı kredibilitelerini zayıflatmamak için enflasyon hedeflemesi stratejisini uygulama konusunda son derece isteksiz davranmıştır. Enflasyon beklentilerinin geçmişe dayanmasının ve enflasyon ile döviz kuru artış oranı arasındaki güçlü ilişkinin varlığının enflasyon hedeflemesi stratejisinin benimsenmesi konusundaki endişeleri arttırdığı görülmektedir. Ayrıca, iç borçlanmanın sürdürülebilirliği konusunda da olumsuz algının olması sonucu TCMB, IMF ile yapılan stand-by anlaşması yoluyla para politikası stratejisini "Örtük Enflasyon Hedeflemesi ve Parasal Hedefleme" olarak açıklamıştır (Ersel ve Özatay, 2008). Bu dönem bir geçiş süreci olarak isimlendirilebilir. Bu dönemde enflasyon hedefleri yıllık bazda hükümet ile ortaklaşa olarak belirlenmiş ve "Parasal Taban" da ek bir çıpa olarak kullanılmıştır. Ayrıca bu dönemde Türk Lirasından altı sıfır atılmış ve TÜİK'in fiyat endekslerinde de kapsamlı değişiklikler yapılmıştır (TCMB, 2018b).

Enflasyon hedeflemesi stratejisinde temel politika aracı TCMB gecelik borçlanma faiz oranıdır. Bu politika faizi oranı, örtük enflasyon hedeflemesinin uygulanmaya başlandığı 2002 yılının başlarında yüzde 57 iken 2006 yılı başında yüzde 13,5'a kadar gerilemiştir (Kartal, 2011).

Şekil 1: 2002-2005 Örtük Enflasyon Hedeflemesi Dönemi Hedef ve Gerçekleşmeler
Kaynak: TCMB (2018) Enflasyon Hedefleri. <http://www.tcmb.gov.tr>

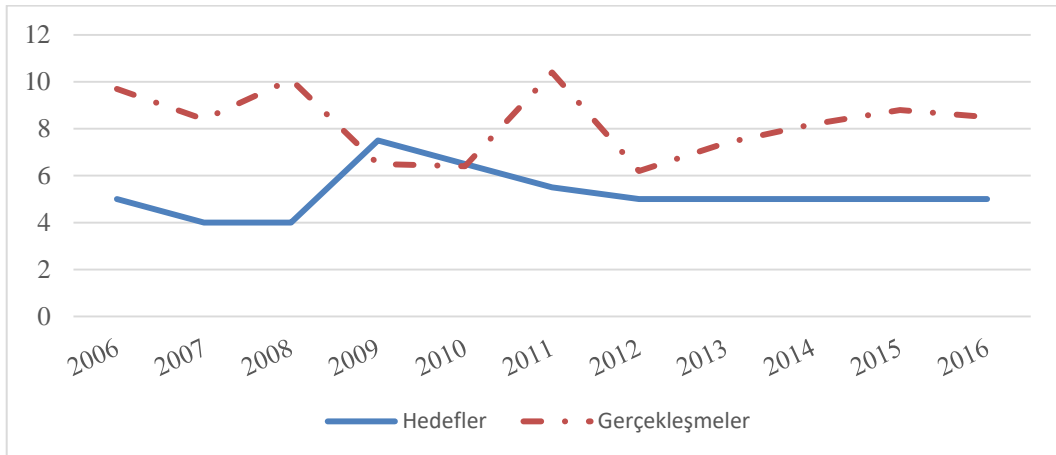
Örtük enflasyon hedeflemesi stratejisinin uygulanma sürecinde, 2002-2005 döneminde gerçekleşen enflasyon rakamları belirlenen hedeflerin altında kalmıştır (Şekil 1). Bu durum kamu da enflasyonda ki düşüşün süreceğine dair algıları da kuvvetlendirmiştir (TCMB, 2005).

2002-2005 arası dönemde uygulanan bu strateji sonucu 2002 yılı başında 70'lerin üzerinde olan TÜFE 2005 yılı sonunda %7.7'ye gerileyerek belirlenen %8'lik hedefin altında gerçekleşmiştir. Güvenirlilik açığının ise 2002 yılı başında 13.3 puan iken 2005 yılında 0.4 puana gerilediği görülmektedir. Yani, bu dönemde elde edilen başarının açık enflasyon hedeflemesi stratejisine geçiş sürecine oldukça ciddi katkı sağladığı söylenebilir.

III.II. Açık Enflasyon Hedeflemesi Yaklaşımı Uygulaması

2002-2005 yılları arasında enflasyonla mücadelede elde edilen başarının ardından TCMB, 2005 yılında resmi enflasyon hedeflemesi uygulamasının 2006 yılı başında başlayacağını beyan etmiştir. Sonrasında da 1 Ocak 2006 yılından itibaren "Açık Enflasyon Hedeflemesi Stratejisi" uygulamasına geçmiştir. Enflasyon hedefi (hükümetle birlikte) enflasyon hedeflemesi konusunda kamuya kolay iletişim kurmak ve amacının kolay anlaşılmasını sağlamak için bir nokta hedef olarak belirlenmiş ve manşet tüketici fiyat endeksi ile ölçülen enflasyon oranı hedefin tanımlanması için kullanılmıştır. Enflasyon hedeflerinin üç yıllık hedef ufkuyla ilan edilmesi karara bağlanmış; 2006, 2007 ve 2008 yılsonu hedefleri sırasıyla % 5, % 4 ve % 4 olarak belirlenmiştir. Merkez bankasının kontrolü dışında ortaya çıkabilecek unsurlar nedeniyle, enflasyonda dalgalanma yaşanması ihtimaline karşı enflasyon hedefi etrafında, her iki yönde 2 puanlık bir belirsizlik aralığı oluşturulmuştur.

TCMB, 2008 yılında ortaya çıkan ABD'de orijinli küresel finansal kriz sürecinde finansal istikrarın göz ardı edilmesinin orta ve uzun vadede yaratacağı ekonomik istikrar sorununu dikkate alarak 2010 yılı sonlarından itibaren krizin olumsuz etkilerini sınırlamak için şoklara karşı tepki verebilen yeni bir para politikası stratejisi tasarlamıştır. Bu amaçla 2006 yılından itibaren uygulanan enflasyon hedeflemesi stratejisi, finansal istikrarı da gözeterek şekilde geliştirilmiştir (TCMB, 2018c). TCMB, 2013 yılı Mayıs ayı sonrası dönemde TL'de yaşanan ciddi değer kaybının etkilerini sınırlandırmak için 2014 yılından itibaren para politikasında sıkı bir duruş sergilemiştir (TCMB, 2014). TCMB, 2017 yılı boyunca parasal sıkılaşmayı kademeli olarak güçlendirmiştir (TCMB, 2018d).

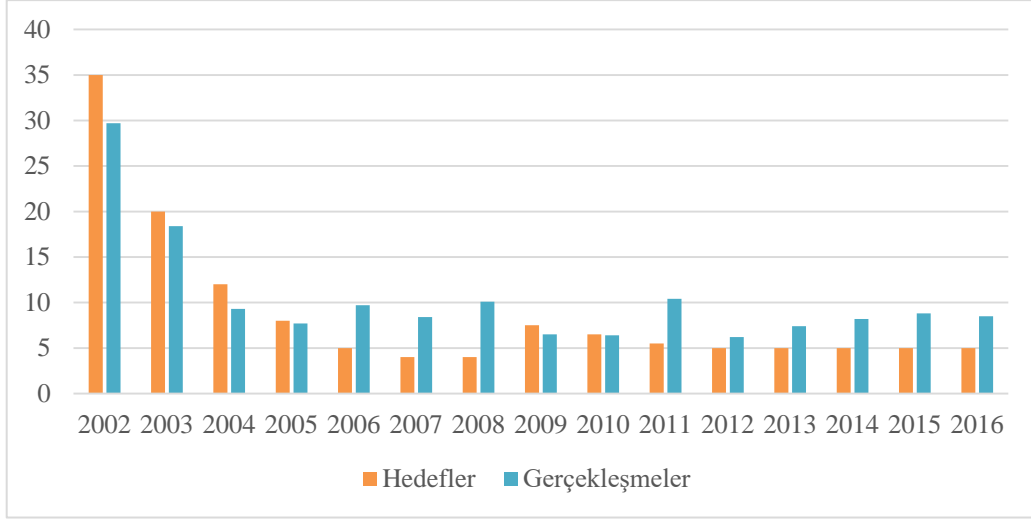

Şekil 2: 2006-2016 Açık Enflasyon Hedeflemesi Dönemi Hedef ve Gerçekleşmeler

Kaynak: TCMB (2018) Enflasyon Hedefleri. <http://www.tcmb.gov.tr>

TCMB'nin, açık enflasyon hedeflemesi stratejisi döneminde örtük enflasyon hedeflemesi stratejisi dönemine göre (2006-2016 arası dönem) daha kötü bir performans sergilediği söylenebilir (Şekil 2).

Örtük Enflasyon Hedeflemesi Dönemi'nden farklı olarak; faiz oranlarının belirlenmesiyle ilgili kararlar, Para Politikası Kurulu toplantılarında alınmaya ve aynı gün ilan edilmeye başlanmıştır. Yani, para politikası kararlarında Para Politikası Kurulu tavsiye veren konumdan karar alıcı konuma geçmiştir (TCMB, 2018b).

Şekil 3 : 2002-2016 Dönemi Enflasyon ve Gerçekleşmeler

Kaynak: TCMB (2018) Enflasyon Hedefleri. <http://www.tcmb.gov.tr>

Şekil 3'de Türkiye'nin 2002-2016 yılları arası yani hem örtük hem de açık enflasyon hedeflemesi stratejisi dönemindeki hedef ve gerçekleşme rakamları görülmektedir. Enflasyondaki gerçekleştirmeler sadece 2009 ve 2010 yıllarında hedefin altında, 2012 yılında ise hedef aralığı içerisinde kalmıştır. Diğer yıllardaki gerçekleştirmeler hedef aralığı dışındadır. Bundan da anlaşılacağı gibi TCMB'nin 2006-2016 yılları arasında başarılı olduğunu söylemek pek mümkün değildir. Ancak bu dönemde enflasyonun sürekli yüzde 10 civarında seyretmiş olması da göz ardı edilmemelidir.

IV. LİTERATÜR TARAMASI

Enflasyon hedeflemesi ile ilgili literatürde birçok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalarda genellikle enflasyon hedeflemesini etkileyen ve bu değişkenden etkilenen faktörlerin ilişkileri ve etkileşimleri incelenmiştir. Bunlardan bazıları ise aşağıda verilmiştir.

(Albert, Bright Addiyiah, & Charles, 2014) yaptıkları çalışmada Ghana için enflasyon hedeflemesi politikasının enflasyon ve GSYH üzerindeki etkisini çoklu regresyon analizi ile test etmişlerdir. Çalışmada enflasyon verisi aylık GSYH verisi ise 2000-2013 yıllarını kapsayacak şekilde alınmıştır. Ayrıca, modelde veriler 2000-2006 ve 2007-2013 yılları arasında enflasyon hedeflemesi öncesi ve sonrası şeklinde ayrılmış ve modele kukla değişken olarak eklenmiştir. Çalışma sonuç olarak iki dönem için ortalama enflasyon oranları arasında önemli bir fark olduğunu ortaya koymuş ve enflasyon sonrası hedefleme dönemi için enflasyon oranı, enflasyon öncesi hedefleme döneminden önemli ölçüde daha düşük olduğu gözlemlenmiştir. Diğer taraftan ise

çalışmada enflasyon hedeflemesinin ekonomik büyüme üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etki yaratmadığı da ortaya çıkmıştır.

(Ben Romdhane and Mensi, 2014) ise 30 OECD ülkesinin enflasyon hedeflemesi politikasının makro değişkenler üzerine etkisini farkların farkı yöntemi ile 1980-2012 yıllarını kapsayacak şekilde ölçmüşlerdir. Çalışma sonucunda, enflasyon hedeflemesinin, enflasyon üzerinde negatif ve istatistiksel olarak bulunduğu ve enflasyon hedeflemesi politikasının OECD ülkelerin makroekonomik performansını geliştirdiğini göstermektedir.

(Jendoubi, 2016) yaptığı çalışmada ise enflasyon hedeflemesi stratejisinin ekonomik büyüme üzerine etkisini 28 ülke için 1985-2012 yıllarını kapsayacak şekilde ölçmüştür. Çalışmada ülkeler enflasyon hedeflemesini uygulayan 11 ülke ve uygulamayan 17 ülke olmak üzere iki gruba ayrılmıştır. Sonuç olarak çalışmada enflasyon hedeflemesi uygulayan ülkelerin uygulamayan ülkelere göre az da olsa ekonomik büyümelerinin daha iyi olduğu ve enflasyonlarının daha düşük olduğu sonucuna varılmıştır.

Batini and Laxton (2006) enflasyon hedeflemesinin politikasının makroekonomik performansın etkilerini geliştirmekte olan 35 ülke için incelemişlerdir. Çalışmada ülkeler 2 gruba ayrılmıştır bunlar: 13 ülke enflasyon hedeflemesi uygulayan ülkeler ile enflasyon hedeflemesi uygulamayan 22 ülkedir. Son olarak bu iki grup farkların farkı yöntemi ile incelenip karşılaştırılmıştır. Sonuç olarak çalışmada enflasyon hedeflemesi uygulayan ülkelere enflasyon volatilesi daha düşük çıkmıştır. Diğer taraftan ise enflasyon hedeflemesi stratejisinin ekonomik büyüme üzerine herhangi bir etkisi bulunmamıştır.

Da Silva and Portugal (2002), enflasyon hedeflemesinin, (1980 1999) döneminde Brezilya'daki makroekonomik performansı geliştirip geliştirmediğini ve enflasyonun otokorelasyon testi üzerine çalışıp çalışmadıklarını bulmaya çalışmışlardır. Bu ekonomistler, enflasyon hedeflemesinin; büyüme oranı, enflasyon oranı, faiz oranı ve reel döviz kuru gibi makro değişkenler üzerindeki etkilerini de incelemişlerdir. Sonuç, enflasyon hedeflemesinin, döviz kuru rejimi tarafından gerçekleştirilen özel enflasyon beklentilerinin daha etkin bir şekilde sabitlenmesini sağladığını göstermektedir.

Pétursson (2004), enflasyon hedeflemesini hedefleyen 21 sanayileşmiş ve geliştirmekte olan ülke için ortalama enflasyon oranını ve enflasyonu hedeflemeyen 6 ülkeyi (1981- 2002) enflasyon hedeflemesine yönelik enflasyon stratejisinin makroekonomik etkisini analiz etmiştir. Uygulanan tahmin yöntemi, Göreceli Olarak İlişkili Olmayan Regresyon (SUR) varsayımıdır ve enflasyon hedeflemesinin, istatistiksel olarak anlamlı bir enflasyon olmadığı sonucuna varmıştır. Peterson daha sonra bu modeli, örnekleme hedeflenen iki ülkeyi zaman periyoduna göre bir polinom eğilimiyle ekleyerek yeniden tahmin etmiştir ve sonuç olarak Tüm örnekler üzerinde uzun vadeli bir etkinin varlığını ortaya çıkarmıştır.

Levin, Natalucci and Piger (2004), enflasyon hedeflemesi politikasını benimseyen geliştirmekte olan ülkelerin enflasyon hedeflemesinin performansını ölçmüşlerdir. Yaptıkları çalışmada kısa ve uzun vadeli enflasyonu incelemişlerdir. Yaptıkları çalışmada sonuç olarak beklenen enflasyon oranlarının her ikisinde de enflasyon hedeflemesinin beklenen enflasyon üzerinde önemli bir etkisi olmadığı sonucuna varmışlardır.

Genc and Rodriguez (2007) enflasyon hedeflemesinin dört gelişmiş ülke için enflasyon dinamiğine etkisini incelemiştir. Enflasyon hedeflemesi sırasında enflasyonu, ARMA ve GARCH modeline göre tahmin etmişlerdir ve enflasyon hedeflemesi stratejisinin enflasyon dinamiği üzerinde hiçbir etkisi olmadığı sonucuna varmışlardır.

V. METODOLOJİ, DATA, MODELLER VE SONUÇLAR

V. I. Metodoloji ve Data

Çalışmada bağımlı değişken olan Enflasyon hedeflemesi ile etkileşimi olan 4 adet başka bağımlı değişkenler belirlenmiştir. Bu değişkenler, Mevduat faizi, döviz kuru, enflasyon ve ekonomik büyümedir. Mevduat faizi, kurdaki değişim oranı ve enflasyon verileri yıllık veriler 1990-2016 yıllarını kapsayacak şekilde, ekonomik büyüme verisi ise çeyreklik olarak 1998:1 ile 2016:4 dönemini kapsayacak şekilde Federal Reserve Bank of ST. LOUIS den alınmıştır. Öncelikle bu değişkenler durağanlık testine tabi tutulmuştur. Durağanlık testi olarak ADF birim kök testi kullanılmıştır. Daha sonra Modelde belirlenen 2 adet kukla değişken ile sonradan belirlenen her değişken ile enflasyon hedeflemesi çoklu regresyon analizi ile incelenmiştir.

Modelde 2 adet kukla değişken enflasyon hedeflemesinin performansını ölçmek için kullanılmıştır.

- İlk Kukla Değişken: Örtülü enflasyon hedeflemesinin başlangıcı olan 2002 yılıdır.
- İkinci kukla değişken ise açık enflasyon hedeflemesine geçilen 2006 yılıdır.

Literatürde sıklıkla kullanılan bu değişkenler enflasyon hedeflemesinin performansını ölçmek için ayrı ayrı modellenerek Zaman serisi Çoklu Regresyon analizi ile test edilmiştir. Analizler Stata 14.2 programında yapılmıştır.

V. II. Sonuçlar

Öncelikle zaman serilerinde sıklıkla karşılaşılan ve sahte regresyona neden olan birim kök sorununu ortadan kaldırmak amacıyla ADF birim kök testi tüm değişkenlere uygulanmıştır. Tablo 1'de görüldüğü üzere ekonomik büyüme değişkeni hariç tüm veriler 1.farkında durağandır. Ekonomik büyüme değişkeni ise seviyesinde durağandır.

Tablo 1: ADF Birim Kök Test Sonuçları

Değişken	Seviyesinde(Trend)	Birinci Farkı(Trend)	A
Enflasyon	-2.073 (0.561)	-5.089* (0.001)	nalizin
Faiz	-0.312 (0.923)	--4.348 * (0.0026)	bundan
Dolar Kuru	-0.959 (0.94)	-5.487*(0.0018)	sonraki
Ekonomik Büyüme	-6.900 (0.00)	-12.084 (0.00)	kısımınd

* %1'lik seviyede anlamlı olduğunu göstermektedir.

Farkı kullanılmıştır. İlk modelimiz olan Enflasyon sonuçları Tablo 2'de gösterilmiştir. Tablodaki sonuçlara göre sadece Kukla1 değişkeni istatistiksel olarak anlamlı çıkmıştır. Yani eğer performansı ölçmek için kukla değişkeni örtülü enflasyon hedeflemesinin başlangıç tarihi olan 2002 tarihi aldığımızda enflasyon oranı %45 oranında düşüş göstermiş ve bu katsayı negatif olması beklenen bir sonuçtur. 2. Kukla Değişken olan açık enflasyon hedeflemesinin başlangıç yılını 2006 aldığımızda ise sonuç anlamlı çıkmamıştır.

Tablo 1: Model 1(Enflasyon) Sonuçları

	Coef.	Std. Err.	t	P>t	[95% Conf.	Interval]
Time	-0.6348854	0.75788	-0.84	0.41	-2.202679	0.932908
Dummy1	-45.65238*	9.28209	-4.92	0	-64.85385	-26.4509
Dummy2	-9.732136	9.10101	-1.07	0.3	-28.55902	9.094744
Sabit	1340.391	1512.35	0.89	0.39	-1788.15	4468.932

* %1'lik seviyede anlamlı olduğunu göstermektedir.

Tablo 3'de ise Model 2 yani enflasyon hedeflemesinin faiz oranının üzerindeki etkisini ölçtüğümüz model sonuçları gösterilmiştir. Tabloda görüldüğü üzere Kukla2 değişkeni hariç tüm değişkenler %1 ve %10 düzeyinde anlamlıdır. Fakat 2. Kukla değişkenin yönünün pozitif çıkması (%14,89) istenilen bir durum değildir. Çünkü enflasyon hedeflemesine başladığından faiz oranlarının da paralel olarak düşmesi beklenmektedir. Tabloda görüldüğü üzere durum ters yönde hareket etmesi şeklinde bir sonuç vermiştir.

Tablo 3: Model 2 (Faiz) Sonuçları

	Coef.	Std. Err.	T	P>t	[95% Conf.	Interval]
Dummy1	-6.940681	4.28708	-1.62	0.12	-15.83154	1.950179
Dummy2	14.89833*	4.28708	3.48	0	6.007474	23.78919
Time	-0.6582977***	0.3718	-1.77	0.09	-1.429365	0.112769
Sabit	1315.356***	742.116	1.77	0.09	-223.6978	2854.41

* %1 lik seviyede anlamlı olduğunu göstermektedir.

Tablo 4'te ise Model 3 olan enflasyon hedeflemesini döviz kuru üzerindeki etkisi gösterilmiştir. Tablodaki sonuçlara göre Kukla2 değişkeni hariç tüm değişkenler istatistiksel olarak anlamlı çıkmıştır. Enflasyon hedeflemesinin başlangıcını 2002 tarihi olarak kabul ettiğimizde Kukla 1 katsayımız negatif ve -0,36 çıkmıştır. Dolayısıyla Türk Lirasının (TL) değer kazanması Dolarda (USD) -0,36 'lık bir azalış oluşturulacaktır ki bu durum enflasyon hedeflemesi için istenen ve beklenen bir durumdur.

Tablo 4: Model 3 (Döviz Kuru) Sonuçları

	Coef.	Std. Err.	t	P>t	[95% Conf.	Interval]
Dummy1	-0.3631076*	0.10818	-3.36	0	-0.587461	-0.13875
Dummy2	-0.1553657	0.10818	-1.44	0.17	-0.379719	0.068988
Time	0.0373255*	0.00938	3.98	0	0.0178683	0.056783
_cons	-74.39023*	18.7267	-3.97	0	-113.2269	-35.5535

* %1'lik seviyede anlamlı olduğunu göstermektedir.

Son modelimiz ise enflasyon hedeflemesinin ekonomik büyüme üzerindeki ölçen 4 numaralı modeldir. Enflasyon hedeflemesinin ekonomik büyüme üzerine etkisi tablo 5'de görüldüğü üzere enflasyon hedeflemesinin başlangıcını 2006 yılı aldığımız zaman yani açık enflasyon hedeflemesinin ilan edildiği andan itibaren istatistiksel olarak anlamlıdır. 2. Kukla değişkenin katsayısı pozitif, anlamlı ve beklenen yöndedir. Çünkü hedeflenen enflasyon oranının gerçekleşmesi ekonomik büyümeyi pozitif olarak etkilemektedir. Dolayısıyla enflasyon hedeflemesinin başlangıç tarihi 2006 yılı baz alındığından Türkiye ekonomisi her çeyrekte %2,5 seviyesinde büyümektedir.

Tablo 5: Model 4 (Ekonomik Büyüme) Sonuçları

	Coef.	Std. Err.	t	P>t	[95% Conf.	Interval]
Dummy1	-1.313542	1.03736	-1.27	0.21	-3.383556	0.756471
Time	0.0103831	0.02808	0.37	0.71	-0.045648	0.066414
Dummy2	2.508551*	0.91494	2.74	0.01	0.682814	4.334289
Sabit	-21.14805	56.0768	-0.38	0.71	-133.0476	90.7515

* %1 lik seviyede anlamlı olduğunu göstermektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Dünya’da ülkelerin iktisadi ve sosyal yapılarına göre farklı dönemlerde farklı politik hedeflerin gündeme geldiği görülmektedir. Tarihsel süreçte bu hedeflerin değişmesi bunları gerçekleştirmeye yönelik yeni stratejilerin de geliştirilmesine neden olmuştur. Bu stratejilerden birisi de ülkelerin 1970-1990 yılları arasında fiyat istikrarıyla mücadele konusunda başarısız olmaları ya da yeterli başarıyı sağlayamamaları sonucu 1990 yılında ortaya çıkan enflasyon hedeflemesi yaklaşımıdır.

İlk defa 1990 yılında Yeni Zelanda tarafından uygulanan enflasyon hedeflemesi stratejisinin pek çok gelişmiş ve gelişmekte olan ülke için oldukça başarılı bir para politikası yaklaşımı olduğu söylenebilir. Bundan dolayı geçen yaklaşık 30 yıllık süreçte bu yaklaşımı uygulayan ülkelerin sayısı hızlı bir şekilde artmıştır. Enflasyon hedeflemesi stratejisi, gelişmekte olan ülkeler tarafından da başarıyla uygulanmış olmasına rağmen her derde deva bir ilaç olarak görülmemesi gerekir.

Döviz kuru hedeflemesi ve parasal hedefleme uygulamalarından istenen sonuçların alınamaması nedeniyle 2001 krizinin ardından fiyat istikrarı hedefi para politikasının önceliği haline getirilmiş, bu kapsamda 2002–2005 yılları arası örtük, 2006 yılından itibaren ise açık enflasyon hedeflemesi stratejisi uygulanmaya başlanılmıştır.

Örtük enflasyon hedeflemesi döneminde enflasyon tek haneli oranlara gerilemiştir. Stratejinin gerektirdiği bazı önkoşulların da sağlanması ile birlikte 2006 yılı başından itibaren açık enflasyon hedeflemesi stratejisine geçilmiştir. Türkiye ekonomisi, 2007 yılından sonra ortaya çıkan mali kriz başta olmak üzere bir dizi dışsal şoka maruz kalmıştır. Büyük ölçüde para politikasının kontrolü dışında gelişen ve uzun süre kalıcı olan bu şoklar, hedeflenen enflasyon ile gerçekleşen enflasyon arasındaki farkın oluşmasında etkili olduğu söylenebilir. Dolayısıyla, 2006 ve 2007 yıllarında gerçekleşen enflasyon oranları hedefleri aşmıştır. Sonrasında 2008 yılında enflasyon hedeflerinin de revize edilmesiyle TCMB ciddi kredibilite kaybı yaşamış ve para politikasının şekillendirilmesinde belirsizlikler ve riskler artmıştır.

Bu çalışmada önce enflasyon hedeflemesi stratejisinin temel kavramsal çerçevesi daha sonra da bu stratejinin Türkiye’deki başarısı çoklu regresyon analizi ile incelenmiştir. Modelde bağımlı değişken olan Enflasyon hedeflemesi ile etkileşimi olan 4 adet başka bağımlı değişkenler belirlenmiştir. Bu değişkenler, Mevduat faizi, döviz kuru, enflasyon ve ekonomik büyümedir. Öncelikle bu değişkenler durağanlık testine tabi tutulmuştur. Durağanlık testi olarak ADF birim kök testi kullanılmıştır. Literatürde sıklıkla kullanılan bu değişkenler enflasyon hedeflemesinin performansını ölçmek için ayrı ayrı modellenerek Zaman serisi Çoklu Regresyon analizi ile test edilmiştir.

Öncelikle zaman serilerinde sıklıkla karşılaşılan ve sahte regresyona neden olan birim kök sorununu ortadan kaldırmak amacıyla ADF birim kök testi tüm değişkenlere uygulanmıştır. Bu teste göre ekonomik büyüme değişkeni hariç tüm veriler 1.farkında durağandır. Ekonomik büyüme değişkeni ise seviyesinde durağandır. Analizin daha sonraki kısmında tüm değişkenlerin 1. Farkı kullanılmıştır. İlk modelimiz olan enflasyon oranı olması durumunda, tablodaki sonuçlara göre sadece Kukla 1 değişkeni istatistiksel olarak anlamlı çıkmıştır. Yani 2002 yılı örtük enflasyon hedeflemesi dönemini aldığımızda enflasyon oranı %45 oranında düşüş göstermiştir. 2. Kukla

değişken olan 2006 yılı açık enflasyon hedeflemesi dönemini aldığımızda ise sonuç anlamlı çıkmamıştır.

İkinci modelimiz olan model 2, yani enflasyon hedeflemesinin faiz oranının üzerindeki etkisini ölçtüğümüz model sonuçlarına baktığımızda, Kukla1 değişkeni hariç tüm değişkenler %1 ve %10 düzeyinde anlamlıdır. Fakat 2. Kukla değişkeninin yönünün pozitif çıkması (%14,89) istenilen bir durum değildir. Çünkü enflasyon hedeflemesine başladığından faiz oranlarının da paralel olarak düşmesi beklenmektedir ancak durum ters yönde hareket etmesi şeklinde bir sonuç vermiştir.

Üçüncü model de ise, enflasyon hedeflemesini döviz kuru üzerindeki etkisi gösterilmiştir. Sonuçlara göre Kukla2 değişkeni hariç tüm değişkenler istatistiksel olarak anlamlı çıkmıştır. Enflasyon hedeflemesinin örtük enflasyon hedeflemesi başlangıç tarihi 2002 yılı olarak kabul ettiğimizde Kukla1 katsayımız negatif ve -0,36 çıkmıştır. TL değerlenme dolarda -0,36 azalışa neden olmaktadır. Buda beklenen bir sonuçtur.

Son modelimiz olan model 4'de ise enflasyon hedeflemesinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi ölçüldüğünde ise, enflasyon hedeflemesinin açık enflasyon hedeflemesinin ilan edildiği andan itibaren istatistiksel olarak anlamlıdır. 2. Kukla değişkeninin katsayısı pozitif, anlamlı ve beklenen yöndedir. Dolayısıyla enflasyon hedeflemesinin başlangıç tarihi 2006 yılı baz alındığından Türkiye ekonomisi her çeyrekte %2,5 seviyesinde büyümektedir.

Analiz sonucuna bakıldığında, enflasyon hedeflemesi stratejisinin kendinden beklenen performansı gösteremese de genel olarak pozitif bir etki yarattığı görülmektedir. Analize göre örtük enflasyon hedefleme strateji dönemi olan 2002 yılı itibari ile Enflasyon, Faiz ve Döviz Kurunda anlamlı sonuçlar çıkmıştır. Enflasyon örtük enflasyon stratejisi döneminde %45 dolaylarında bir düşüş yaşamıştır, bunun yanı sıra döviz kuru da aynı şekilde Türk Lirasının değer kazanması ile Doların -0,36'lık bir oranda azalış yaşayacağı görülmüştür. Bu sonuçlara baktığımız da enflasyon, faiz ve döviz kuru açısından örtük enflasyon hedeflemesi stratejisi dönemi verimli geçmiştir ve dolayısıyla o şuan da enflasyon ve döviz kuru için o dönemde ki koşullar ve şartlar dikkate alınarak uygulama benzerliği sağlanıp günümüz içinde bu uyarlanmaya çalışılması doğru olacaktır.

Analizde enflasyon hedeflemesi stratejisinin Ekonomik büyüme üzerine etkilerine baktığımızda ise, Açık enflasyon hedeflemesi stratejisi dönemi olan 2006 ve sonrası için ekonomik büyüme üzerine pozitif etkiye sahip olduğu görülmektedir. Ekonomik büyümenin her çeyrekte bir %2,5'lik bir büyüme sağladığı görülmüştür. Buradan yola çıkarak Ekonomik Büyüme konusunda Açık enflasyon hedeflemesi stratejisi dönemine göre devam edilmesinin doğru olacağı kabul edilebilmektedir.

KAYNAKÇA

- A Albert, P., Bright Addiyiah, O., Ve Charles, B. (2014), Effects Of Inflation Targeting Policyon Inflation Rates And Gross Domestic Product İn Ghana, *European Journal Of Business And Management*, 54-60.
- Batini, N., Ve Laxton, D. (2006) Under What Conditions Can Inflation Targeting Be Adopted? The Experienv Of Emerging Markets, *Working Papers*, No.406, Central Bank Of Chile, December, [Http://Citeseerx.Ist.Psu.Edu](http://Citeseerx.Ist.Psu.Edu)
- Ben Romdhane, I. B., Ve Memsi, S. (2014), Assessing The Macroeconomic Effects Of İnflation Targeting: Evidence From Oecd Economies, Munich Personal Repec Archive, No.60108, November , [Https://Mpra.Ub.Uni-Muenchen.De](https://Mpra.Ub.Uni-Muenchen.De)
- Carare, A., Schaechter, A., Stone, M., Ve Zelmer, M. (2002), Establishing Initial Conditions İn Support Of İnflation Targeting, *Imf Working Paper*, Wp/02/102, June, [Https://Papers.Ssrn.Com](https://Papers.Ssrn.Com).

- Carrasco, C. A. (2011), Inflation Targeting And Economic Performance: The Case Of Mexico, *Panaeconomicus*, Ss.675-692, Doı: 10.2298/Pan1105675c.
- Croce, E., Ve Khan, M. S. (2000), Monetary Regimes And Inflation Targeting, *Finance And Development*, September, Volume 37, No.3
- Da Silva, M. E. A., Ve Portugal, M. S. (2002), Inflation Targeting İn Brazil: An Empirical Evaluation, *Revista De Economia*, 9,2, Ss.85-122.
- Debelle, G., Masson, P., Savastano, M., Ve Sharma, S. (1998), Inflation Targeting As A Framework For Monetary Policy, *Imf, Economic Issues* No.15 October.
- Eesel, H., Ve Özatay, F. (2008) Inflation Targeting İn Turkey, *Working Paper* 445, October, <https://econpapers.repec.org> .
- Genc, I. H., Lee, M., Rodriguez, C. O., Ve Lutz, Z. (2007) Time Series Analysis Of Inflation Targeting İn Selected Countries, *Journal Of Economic Policy Reform*, [Vol.10, No.1, Ss15-27, February, https://www.tandfonline.com](https://www.tandfonline.com).
- Gosselin, M. A. (2007) Central Bank Performance Under Inflation Targeting, *Bank Of Canada, Staff Working Paper / Document De Travail* 2007-18, Issn 1701-9397, March, <https://www.bankofcanada.ca>.
- IMF (2002), *Macroeconomic Management Programs And Policies; Inflation Targeting*, Scarlata J. (April 19).
- Jendoubı, H. (2016), Inflation Targeting And Macro-Economic Performance: The Case Of Emerging Countries, *Journal Of Economics And Development Studies*, Vol.4, No.2, Ss.61-74, Issn: 2334-2382 (Print), 2334-2390 (Online).
- Kartal, F. (2011), Türkiye'de Enflasyon Hedeflemesi Stratejisi Ve Para Politikasının Görünümü, Nisan, Yıl 25(91), <http://dergipark.gov.tr>
- Kasa, K. (2001), Will Inflation Targeting Work İn Developing Countries?, *Frbfs Economic Letter*, Jenuary, <https://www.frbfs.org>
- Levin, A. T., Natalucci, F. M., Ve Piger, J. M. (2004), The Macroeconomic Effects Of İnflation Targeting, *Federal Reserve Bank Of St.Louis Review*, July-August, 86,4,Ss.51-80
- Masson Paul, R., Savastano, M. A., Ve Sharma, S. (1997) The Scope For Inflation Targeting İn Developing Countries, *Imf Working Paper*, Wp/97/130, October, <http://www.imf.org>.
- Mishkin, F. S. (1999), International Experiences With Different Monetary Pılicy Regimes, *Journal Of Monetary Economics*, No.43.
- Mishkin, F. S., Ve Savastano, M. A. (2000), Monetary Policy Strategies For Latin America, *Nber Working Paper* No. 7617, Marc, <http://www.nber.org>
- Özatay, F. (2009), Türkiye'de 2000-2008 Döneminde Para Politikası, *İktisat İşletme Ve Finans* 24 (275) 2009 : 37-65, February, Doı: 10.3848/İif.2009.275.1974
- Öztürk, S. (2009), Enflasyon Hedeflemesi Yaklaşımı: Gelişmiş Ve Gelişmekte Olan Ülkelerin Karşılaştırmalı Analizi, *Yönetim Ve Ekonomi* Cilt:16, Sayı:1 Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F. Manisa
- Petursson, T. G. (2004), The Effects Of İnflation Targeting On Macroeconomic Performance, Central Bank Of Iceland, *Working Paper*, No.23, June, <https://pdfs.semanticscholar.org>
- Svensson, L. E. O. (2007), Inflation Targeting, *Ceps Working Paper* No.144, May, Princeton University.
- TCMB (2004), *2005 Yılında Para Ve Kur Politikası*, Sayı: 2004-59, Ankara, Aralık, <http://tcmb.gov.tr>

Öztürk, S. & Usanmaz, D. (2018). "Türkiye'de Enflasyon Hedeflemesi Stratejisi Uygulama Sürecinin Analizi: 2002-2016 Yılları Örnekleme", Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 11(4), 93-105.

TCMB (2005), *Enflasyon Hedeflemesi Rejiminin Genel Çerçevesi Ve 2006 Yılında Para Ve Kur Politikası*, Ankara, Aralık, [Http://Www.Tcmb.Gov.Tr](http://www.tcmb.gov.tr)

TCMB (2014), *2015 Yılı Para Ve Kur Politikası*, Aralık, [Http://Www.Tcmb.Gov.Tr](http://www.tcmb.gov.tr).

TCMB (2018), *Enflasyon Hedefleri*, Ankara, [Http://Www.Tcmb.Gov.Tr](http://www.tcmb.gov.tr).

Araştırma Makalesi
Research Article

Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi
Yıl: Ekim 2018 Cilt-Sayı: 11(4) ss: 106-128

Academic Review of Economics and Administrative Sciences
Year: October 2018 Vol-Issue: 11(4) pp: 106-128

<http://dergipark.gov.tr/ohuiibf/>

ISSN: 2564-6931

DOI: 10.25287/ohuiibf.369975

Geliş Tarihi / Received: 22.12.2017

Kabul Tarihi / Accepted: 05.10.2018

GÜMRÜK BİRLİĞİ ANLAŞMASI TÜRKİYE’NİN AVRUPA BİRLİĞİNE YAKINSAMASINI SAĞLADI MI?*

İsmail ÇİFÇİ¹
Ergin UZGÖREN²
Rabia İnci ÖZBEK³

Özet

Solow (1956) tarafından öngörülen yakınsama hipotezi, düşük gelirli ülkelerin, yüksek gelirli ülkelere daha hızlı büyüyerek, ülkeler arasındaki kişi başına düşen gelir düzeyi farkının uzun dönemde azalacağını ifade etmektedir. Bu çalışma Türkiye’nin gümrük birliğine katılımıyla Avrupa Birliği (AB) ülkelerine yakınsama gösterip göstermediğini test etmeyi amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda 1923-2008 yıllık verileri kullanılarak, gümrük birliğine katılım öncesi, sonrası ve tüm dönemi kapsayan üç alt döneme ayrılan örneklem için “Görünüşte İlişkisiz Regresyon Genişletilmiş Dickey Fuller-SURADF” birim kök testi ve “Kesit Açısından Genişletilmiş Dickey Fuller-CADF” birim kök testi ile yakınsama analizi yapılmıştır. CADF birim kök testi her üç alt dönem için Türkiye’nin AB’ye yakınsadığını ispatlamaktadır.

Anahtar Kelimeler : Yakınsama, Gümrük Birliği, SURADF, CADF.

Jel Sınıflandırması : F43, O47, J51.

HAS CUSTOMS UNION AGREEMENT HAD TURKEY CONVERGE TO THE EUROPEAN UNION?

Abstract

The convergence hypothesis proposed by Solow (1956), indicates that low-income countries will catch up high-income countries in terms of per capita income, growing faster than high-income countries in the long run. This study aims to investigate whether or not Turkey converges to European Union (EU) with the participation of Customs Union. In accordance with this purpose, using annual data 1923-2008 and the sample period divided into three sub-periods which are prior to participation of Customs Union, after participation of Customs Union and covering for both, convergence analysis was performed by using “Seemingly Unrelated Regression Augmented Dickey Fuller-SURADF” unit root test and “Cross-Section Augmented Dickey Fuller-CADF” unit root test. CADF unit root test proves that Turkey converges to EU for each three sub-periods.

Key Words : Convergence, Customs Union, SURADF, CADF..

Jel Classification : F43, O47, J51.

*Bu çalışma EUREFE’17 Uluslararası Kongresi’nde (27-29 Temmuz 2017) sözlü bildiri olarak sunulmuş ve öneriler doğrultusunda gerekli düzenlemeler yapılmıştır.

¹Arş. Gör., Dumlupınar Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, ismail.cifci@dpu.edu.tr, ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-8853-030X>.

²Prof. Dr., Dumlupınar Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, ergin.uzgoren@dpu.edu.tr, ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-9031-9768>.

³ Arş. Gör., Dumlupınar Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, rabiainci@dpu.edu.tr, ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-3224-3333>.

GİRİŞ

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan sonra meydana gelen 1929 ekonomik krizi ve II. Dünya Savaşı, dış ticareti önemli ölçüde kısıtlamıştır. Tüm ülkeler krizin ve savaşın ekonomik etkilerini azaltmak için gümrük vergilerini karşılıklı olarak arttırmış ve ek tarifeler çıkararak komşuyu zarara uğratma politikalarına yönelmişlerdir. 1929 ekonomik krizi ve II. Dünya Savaşı, dış ticareti durma noktasına getirerek dünya refahının önemli bir oranda düşmesine neden olmuştur. II. Dünya Savaşı'ndan sonra, ekonomik krizin ve savaşın getirdiği yıkım, dünya ekonomisini yeni bir düzen kurmaya zorlamıştır. Bu yeni düzende savaştan sonra yıkılan ülkelerin onarımı için Dünya Bankası (International Bank for Reconstruction and Development-IBRD), uluslararası ödemeler sistemi için Uluslararası Para Fonu (International Monetary Fund-IMF) gibi uluslararası kurumlar kurulmuş ve dünya ticaretinin serbestleşmesi ve gümrük vergilerinin düşürülmesi için Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (General Agreement on Tariffs and Trade- GATT) kabul edilmiştir (Jepma vd., 1996: 316). Savaştan sonra dünya ticareti bir taraftan GATT gibi anlaşmalarla serbestleştirilmeye çalışılırken, diğer taraftan ülkeler iktisadi birleşmelerle kendi aralarında gümrük vergilerini ve ticaret kısıtlamalarını kaldırarak dış ticareti kendi aralarında serbestleştirme yoluna gitmişlerdir. Dünyada uygulanan önemli iktisadi birleşmelerden birisi Avrupa Birliği (AB) ve AB üyeleri arasında uygulanan gümrük birliğidir. Gümrük birliğinde üye ülkeler iç ticaretin serbestleşmesi için, aralarındaki ticarete gümrük tarifelerini ve miktar kısıtlamalarını kaldırmakta, üçüncü ülkelere ise ortak bir gümrük tarifesi uygulamaktadırlar (Seyidoğlu, 2009: 228).

Türkiye batı kaynaklı uluslararası organizasyonlara (IBRD, IMF, GATT, OECD, NATO) üyeliğinde olduğu gibi AB'ye de üyelik süreci II. Dünya Savaşı'ndan sonra başlamıştır. AB diğer kuruluşlar gibi bir anda ortaya çıkan bir kuruluş değildir, kuruluşunun uzun bir geçmişi vardır ve kuruluşuna öncülük eden bir takım gelişmeler söz konusudur. AB'nin temelleri 1950 yılında Schuman Planı ile atılmıştır. Bu plan Fransa-Alman kömür ve çelik üretim ve dağıtımının kurulacak bir birliğe devredilmesini öngörmektedir. 1951 yılında kurucu altı ülke (Almanya, Fransa, İtalya, Belçika, Hollanda ve Lüksemburg) Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu'nu kuran anlaşmayı imzalayarak Schuman Planı'nı gerçekleştirmişlerdir. Kurucu altı ülke daha ileri bir birlik için 1957 yılında Roma Antlaşması'yla Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu'nu kurmuştur. Roma Antlaşması'nda Kurucu Altılar, iç ticaretin serbestleşmesi için kendi aralarında gümrük vergilerinin aşamalı olarak indirilmesini ve 12 yılda gümrük vergilerinin tamamen kaldırarak üçüncü ülkelere karşı ortak bir gümrük tarifesi uygulamayı öngörmüştür.

Cumhuriyetin kuruluşundan beri yüzünü batıya çeviren Türkiye, Avrupa kıtasında temelleri atılan ekonomik ve siyasi birliğe giden sürecin dışında da kalmamıştır. 1959 yılında Türkiye ortaklık anlaşmasını imzalamak için (AET)'ya başvurmuştur. Dört yıl süren görüşmeler sonucunda 1963 yılında Ankara Anlaşması ile Türkiye ve AET arasında ileride tam üyeliği öngören ortaklık statüsü kurulmuştur. Tam üyeliğin ileri bir tarihte gerçekleştirilmesinin nedeni olarak, Türkiye ekonomisinin birliğe katılmak için yeterince gelişmemiş olduğu gösterilmiştir. Bu doğrultuda AET ve Türkiye arasında aşamalı olarak öncelikle sanayi mallarında gümrük birliği gerçekleştirilmesi ardından tam üyelik öngörülmüştür. Türkiye için AET ve Gümrük birliğinin önemli olmasının bir nedeni de 1958 yılında ihracatının yaklaşık %40'ını ve ithalatının yaklaşık %30'unu kurucu altılarla gerçekleştirmiş olmasıdır. Türkiye ve AB arasında 1971 yılında Geçici Anlaşma ile sanayi mallarında gümrük birliği kurulmuştur, ancak tarım, bazı petrol ve tekstil ürünleri gümrük birliğinin kapsamı dışında bırakılmıştır. Türkiye ihracatında önemli bir paya sahip olan tekstil ve petrol ürünleri ise 1996 yılında gümrük birliği kapsamına alınmıştır (Seyidoğlu, 2009: 228, 262).

Gümrük birliklerinin ekonomiler üzerinde etkileri, statik ve dinamik etkiler olmak üzere iki başlık altında incelenmektedir. Statik etkilerde, teknoloji ve üretim yapısının sabit kaldığı varsayımı altında, üretim faktörlerinin yeniden dağıtılması durumunda ortaya çıkacak etkiler incelenirken; dinamik etkilerde, bilgi, fikir ve teknolojilerin daha kolay yayılımıyla değişen üretim

yapısı, ölçek ekonomileri ve yeni yatırımların ekonomiler üzerindeki etkiler incelenmektedir. Uluslararası ticaret ve uluslararası yatırımlar, bilgi ve teknolojilerin ülkeler arasında dolaşımını sağlayan önemli faktörlerdir. Üretilen yeni teknolojiler ve fikirler, uluslararası ticaret ve yatırımlar sayesinde geldiği ülkedeki kişiler veya firmalar tarafından kullanılmaktadır.

Solow Büyüme Modelinin, uzun dönemde ülkeler arasında kişi başına gelir düzeyinin yakınsayacağı tezinin bir nedeni, teknolojinin rekabete konu olmaksızın tüm ülkelerde aynı olacağı varsayımdır. Ancak teknolojiler ülkeler arasında eşit bir şekilde yayılmamaktadır. Teknolojilerin ülkeler arasında aynı olmamasının ve tam olarak transfer edilememesinin iki nedeni bulunmaktadır. Bunlardan biri, bilgi ve fikirlerin elde edilmesindeki maliyetler, diğeri ise bilgi ve fikirlerin uluslararası dolaşımını kısıtlayan ticari engellerdir. Bazı iktisatçılar ekonomik büyüme konusunda gelişmekte olan ülkelerin gelişmiş ülkelere daha avantajlı olduklarını savunmaktadır. Bunun nedeni olarak da gelişmekte olan ülkelerin, yeni baştan teknolojiler üretmeye gerek olmaksızın adaptasyonu kolay ve nispeten daha ucuz olan teknolojileri ülkelerine transfer ederek üretim yapmalarını göstermektedirler (Van Den Berg, 2001: 225-226).

Günümüz dünyasında teknoloji ve fikirlerin ülkeler arasında yayılımını kolay değildir. Ülkeler arasında teknoloji transferini kısıtlayan veya yavaşlatan tarifeler ve tarife dışı engeller bulunmaktadır. Teknoloji transferini kısıtlayan ticari engeller Solow Modelinde öngörülen yakınsama tezinin gerçekleşmemesine neden olmaktadır. Aslında uluslararası ticaretin ülkelerin gelir düzeyi ve dolayısıyla da refah düzeyini arttıracığı 18. yüzyılda Adam Smith'ten başlayarak günümüze kadar neredeyse tüm iktisatçılar tarafından savunulmakta ve birçok uygulamalı çalışma da bunu desteklemektedir. Uluslararası ticaret, ülkelerin karşılaştırmalı üstün olduğu alanlarda işbölümü ve uzmanlaşmayı beraberinde getirerek hem ölçek ekonomilerinden faydalanılmasını hem de ülkelerin uzmanlaştığı alanlarda yeni teknoloji ve fikirler üretmesini sağlamaktadır (Van Den Berg, 2001: 327). Sonuç olarak üretilen ve serbest dolaşan yeni teknoloji ve fikirler gelir düzeyini arttıracak ve ülkeler arasında kişi başına düşen gelir düzeyinin yakınsamasını sağlayacaktır.

Türkiye'nin gümrük birliği anlaşmasına taraf olmasının, dış ticareti serbestleştirilmesi açısından Türkiye ekonomisini olumlu yönde etkileyeceği birçok iktisatçı tarafından kabul edilmektedir. Bu çalışmada Türkiye'nin gümrük birliğine katılmasının, Türkiye ile birliğe üye ülkeler (AB ülkeleri) arasında gelir yakınsamasının meydana gelip gelmediği araştırılacaktır. Bu çalışma üç bölüme ayrılmıştır. Birinci bölümde yakınsama hipotezi kavramsal olarak açıklanacak, hipotezin testine yönelik Türkiye ve dünyaya ilişkin literatür gözden geçirilecektir. İkinci bölümde yakınsama hipotezinin testine yönelik kullanılacak ekonometrik yöntem açıklanıp veri seti tanıtılacaktır. Üçüncü bölümde ekonometrik bulgulara yer verilecek ve nihayetinde sonuç kısmında çalışmanın bulguları değerlendirilecektir.

I. YAKINSAMA HİPOTEZİ

Ekonomik büyüme literatürünün önemli bir kısmı iki konu üzerine odaklanmıştır: Bunlardan biri kişi başına düşen gelirin sürdürülebilir büyümesi, diğeri ise ülkeler arasında kişi başına düşen gelirin yakınsamasıdır. Büyüme modellerinin bu iki konu üzerindeki çıkarımları, teknoloji ile ilgili iki temel varsayıma dayanmaktadır. Bu varsayımlar teknik bilgi veya "teknolojik sermaye" gibi tekrar üretilebilir faktörlerin ölçeğe göre getiri dereceleri ve bu teknik bilginin ülkeler arasında ne ölçüde kamusal mal olarak varsayıldığıdır. Neoklasik büyüme modelinde, sermayenin azalan getiriye sahip olduğu ve tüm ülkelerin ortak teknolojiye sahip olduğu yani teknolojinin tam kamusal mal olduğu varsayılmaktadır. Bu varsayımlar dikkate alındığında Neoklasik büyüme modeli sürdürülebilir ekonomik büyümenin olmayacağını, fakat ülkeler arasında yakınsamanın gerçekleşeceğini iddia eder. Teknolojik ilerlemenin olmaması durumunda, azalan getiriler yasası, sermaye birikimiyle birlikte sermayenin marjinal verimliliğinin azalacağını dolayısıyla da sermayenin yoğun olduğu ülkelerde tasarruf oranlarının ve ekonomik büyümeyi gerçekleştirecek

olan yatırımların kademeli olarak azalacağını ifade eder. Neoklasik büyüme modelindeki sermayede azalan getiriler varsayımı, sermaye birikiminin yüksek olduğu ölkelerde ekonomik büyümenin giderek yavaşlayacağını ve sonuç olarak da ekonomik büyümenin duracağını belirtir. Benzer şekilde sermaye birikiminin düşük olduğu yoksul ölkelerde, sermayenin marjinal verimliliği yüksek olacak, buna bağlı olarak tasarruflar ve yatırımlar artacak dolayısıyla ekonomik büyüme meydana gelecektir. Böylece sermaye yoğunluğu yüksek olan zengin ölkeler daha yavaş, sermaye yoğunluğu düşük olan fakir ölkeler ise daha hızlı büyüyerek aralarındaki kişi başına gelir farkı azalacak diğer bir deyişle ölkeler birbirine yakınsayacaktır (De La Fuente, 1997: 30-31). Daha açık bir ifadeyle yakınsama, ölkelerin kişi başına gelir düzeylerinin zaman içinde birbirine yaklaşması, farklı ekonomiler arasındaki gelir eşitsizliğinin zamanla azalmasını ifade eder (Kaynak, 2011: 186). Yukarıda Neoklasik büyüme modelinin teknolojiyle ilgili tam kamusal mal olma varsayımı dikkate alındığında, tüm ölkelerin aynı durağan durum büyüme oranında büyüyeceği yani büyüme oranı yakınsamasının olacağı sonucuna ulaşılır. Bu varsayıma tüm ölkelerin aynı üretim fonksiyonuna sahip oldukları varsayımı eklendiğinde, uzun dönemde tüm ölkeler, aynı kişi başına düşen gelir düzeyine yakınsayacaktır (Islam, 2003: 314).

Yakınsama hipotezi, Romer (1986) ve Lucas (1988)'in çalışmalarıyla birlikte literatürde Neoklasik ve İçsel Büyüme modellerinin geçerliliğini sınamak için de kullanılmaktadır. Örneğin Neoklasik büyüme modeli fakir ve zengin ölkeler arasında yakınsamanın olacağını iddia ederken, İçsel Büyüme modelleri iraksamanın olacağını iddia etmektedir. Farklı büyüme modellerinin yakınsama üzerindeki yaklaşımları farklı yakınsama yorumlarının oraya çıkmasına neden olmuştur. Bunlar şu şekilde ifade edilebilir (Islam, 2003: 312);

- a. Ölkeler arası yakınsama, bölgesel yakınsama
- b. Büyüme oranı yakınsaması, kişi başına düşen gelir düzeyi yakınsaması
- c. β -(Beta) yakınsama, σ -(Sigma) yakınsama
- d. Mutlak yakınsama, koşullu yakınsama
- e. Global yakınsama, kulüp yakınsama
- f. Gelir yakınsaması, toplam faktör verimliliği yakınsaması
- g. Deterministik yakınsama, stokastik yakınsama.

Yukarıda ifade edilen yakınsama kavramları literatürde dört farklı yaklaşımla sınanmaktadır. Bunlar, Baumol (1986), Barro ve Sala-i-Martin (1992) ile Mankiw, Romer ve Weil (1992) tarafından geliştirilen yatay kesit yaklaşımı; Islam (1995)'in panel veri yaklaşımı; Quah (1993)'in dağılım yaklaşımı; Carlino ve Mills (1993) ile Bernard ve Durlauf (1995)'in zaman serisi yaklaşımıdır (Erlat, 2012: 253).

Yukarıda belirtilen farklı yakınsama kavramları, uygulamada farklı yaklaşımlarla sınanabilmektedir. Örneğin mutlak veya koşullu β -yakınsaması yatay kesit yaklaşımı, panel veri yaklaşımı ve zaman serisi yaklaşımıyla sınanmaktadır. Bu yaklaşımlarda genellikle ölkeler arasındaki kişi başına düşen gelir düzeyi yakınsamasını ele almaktadır. Yatay kesit yaklaşımı ve panel veri yaklaşımıyla kulüp yakınsama, toplam faktör verimliliği yakınsaması ve σ -yakınsama test edilmektedir. Zaman serisi yaklaşımıyla ise ölkeler arası yakınsama ve bölgesel yakınsama test edilmektedir (Islam, 2003: 312).

Literatürde ölkeler arasındaki yakınsama analizleri geleneksel ekonometrik yaklaşımlara uygunluğu açısından başlangıçta genellikle β -yakınsama ve σ -yakınsama analizleri yapılmıştır. β ve σ -yakınsama analizlerini Sala-i-Martin (1996: 1019) klasik yaklaşımlar olarak ifade etmiştir. Eğer gelir düzeyi düşük fakir ölkeler, gelir düzeyi yüksek zengin ölkelerden daha hızlı büyüyorsa bu durum mutlak β -yakınsaması olarak ifade edilmektedir. Mutlak β -yakınsamasının gerçekleşmesi için sermayede azalan verimler yasasının geçerli olması gerekmekte, yani fakir ölkelerde sermayenin marjinal verimliliğinin yüksek olması, zengin ölkelerde ise sermayenin marjinal verimliliği düşük olması gerekmektedir. Böylece başlangıçta düşük büyüme oranı veya

düşük kişi başına gelire sahip fakir ülkeler, zengin ülkelerden daha hızlı büyüyerek onların seviyesini yakalayacaktır. Uygulamada mutlak β -yakınsaması şu şekilde test edilmektedir. i . ülkenin t ve $t + T$ dönemi arasındaki büyüme oranı ($\gamma_{i,t,t+T} \equiv \log(y_{i,t+T}/y_{i,t})/T$) olsun. $\log(y_{i,t})$ de i . ülkenin t döneminde kişi başına düşen gelirin logaritmasını ifade ederse, aşağıdaki regresyon tahmin edilerek mutlak β -yakınsaması test edilir (Sala-i-Martin, 1996: 1020).

$$\gamma_{i,t,t+T} = \alpha - \beta \log(y_{i,t}) + \varepsilon_{i,t} \quad (1)$$

Eğer $\beta > 0$ ise ülkeler mutlak olarak birbirine yakınsar. σ -yakınsama ise, bir grup ülkenin kişi başına düşen gelirin dağılımı zaman içinde azalması olarak tanımlanmakta ve şu şekilde ifade edilmektedir:

$$\sigma_{t+T} < \sigma_t \quad (2)$$

Burada σ_t , t döneminde analize konu olan ülkelerin logaritması alınmış kişi başına düşen gelirlerinin ($\log(y_{i,t})$) standart sapmasını göstermektedir. Eğer ülkeler arasında $\log(y_{i,t})$ 'nin standart sapması zaman içinde azalıyorsa fakir ülkeler zengin ülkelere yakınsar. β -yakınsama ve σ -yakınsama arasındaki önemli ilişki, σ -yakınsamasının gerçekleşmesi için β -yakınsamanın gerekli ancak yeterli koşul olmadığıdır. β -yakınsama olmadan σ -yakınsama gerçekleşmez (Sala-i-Martin, 1996: 1020-1021).

Yakınsama konusunda ayırt edilmesi gereken diğer önemli bir konu 'mutlak yakınsama' ve 'koşullu yakınsama'dır. Solow modelinden hareketle mutlak ve koşullu yakınsama ayrımı Cobb-Douglas üretim fonksiyonu kullanılarak açıklanabilir:

$$Y_t = K_t^\alpha (A_t L_t)^{1-\alpha} \quad (3)$$

Burada Y , K , L ve A sırasıyla çıktı, sermaye, emek ve toplam faktör verimliliğini, α ise emek ve sermayenin getiri derecelerini ifade etmektedir. Kişi başına düşen durağan durum büyüme oranı y^* ise şu şekildedir³:

$$y^* = A_0 e^{gt} [s/n + g + \delta]^{a/(a-1)} \quad (4)$$

Burada s tasarruf oranı, g ve n ise A_t ve L_t 'nin üstel büyüme oranlarıdır. Buradan açıkça görülmektedir ki bir ülkenin durağan durum büyüme oranı altı faktör tarafından belirlenmektedir, bunlar: A_0 , s , n , g , δ ve a 'dır. Mutlak β -yakınsamada söz konusu bu altı faktörün analiz edilen tüm ülkeler için aynı olduğu varsayılmakta ve regresyona ilave değişkenler eklenmemektedir. Koşullu β -yakınsamada ise ülkelerin farklı durağan durum büyümeye sahip olabileceği, regresyon denkleminde söz konusu farklılıkları dikkate alan değişkenler eklenerek (teknoloji, nüfus, tasarruf oranları gibi) ülkeler arasındaki farklılıklar dikkate alınıp yakınsama analizi yapılmaktadır. Daha açık bir ifadeyle mutlak β -yakınsamada tüm ülkelerin aynı özelliklere ve üretim fonksiyonuna sahip olduğu varsayılırken, koşullu β -yakınsamada ülkelerin farklı üretim fonksiyonları ve özellikleri dikkate alınmaktadır. Koşullu yakınsama aynı zamanda kulüp yakınsamasıyla da ilgilidir. Mutlak yakınsamada tüm ülkeler için ortak bir durağan durum dengesi varsayımı yapılırken, koşullu yakınsamada durağan durum dengesi her ülke için değişmektedir, kulüp yakınsamada ise çoklu durağan durum dengesi söz konusudur. Eğer bir grup ülke benzer başlangıç gelir seviyesine ve benzer karakteristiklere sahipse bunlar arasındaki yakınsamaya kulüp yakınsama denir (Mankiw, Romer ve Weil, 1992: 409-410; Islam, 2003: 314-315).

Son olarak gelişen ekonometrik tekniklerle birlikte Bernard ve Durlauf (1996), Carlino ve Mills (1993), Evans (1996), Evans ve Karras (1996), Li ve Papell (1999) tarafından geliştirilen yaklaşımlar, yakınsamaya uyarlanarak deterministik ve stokastik yakınsama analizleri ortaya çıkmıştır. Söz konusu yakınsama analizi hem zaman serisi hem de panel verisi için uyarlanabilir bilinmektedir. Bernard ve Durlauf (1996: 165) iki ülke veya ülkeler için iki yakınsama tanımı önermiştir, bunlardan ilki 'yakalama olarak yakınsama' ikincisi ise 'sabit bir dönemde uzun dönemli tahminlerin yakınsaması'dır. Yakalama olarak yakınsama tanımına göre eğer i ve j

³ Durağan durum büyüme oranının türetimine ilişkin ayrıntı için Mankiw, Romer ve Weil (1992: 409-410)'a bakılabilir.

ülkesinin kişi başına düşen gelirleri arasındaki fark belirli bir zaman aralığında azalıyor ise bu ülkelerin birbirine yakınsadığı sonucuna ulaşılır:

$$E(y_{i,t+k} - \alpha \cdot y_{j,t+k} | \xi_t) < y_{i,t} - y_{j,t} \quad (5)$$

Burada ξ_t , t dönemine ilişkin bilgileri ifade etmektedir. y_i ve y_j sırasıyla i ve j ülkesinin kişi başına gelirinin logaritmasını göstermektedir. Bernard ve Durlauf (1996)'ın ikinci tanımı ise uzun dönemli tahmine dayanmaktadır. Buna göre i ve j ülkesinin kişi başına düşen gelirlerinin uzun dönemdeki tahminleri birbirine eşitse veya sıfır ise doğru yöneliyorsa bu ülkelerin yakınsadığı sonucuna varılır:

$$\lim_{k \rightarrow \infty} E(y_{i,t+k} - \alpha \cdot y_{j,t+k} | \xi_t) = 0 \quad (6)$$

Buna göre zamanın t gibi bir döneminde i ve j ülkesinin kişi başına düşen gelir tahminleri birbirine eşit ise bu ülkeler birbirine yakınsar (Bernard ve Durlauf, 1996: 165). Burada çok ülkeli bir yakınsama analizi de yapılabilmektedir. Bazı araştırmacılar i gibi bir ülkeyi referans alarak diğer ülkelerin i ülkesine yakınsayıp yakınsamadığını araştırmakta, bu durumda yukarıdaki denklemde $y_{i,t} = y_{1,t}$ olmaktadır. Bazı araştırmacılar ise analize dahil edilen ülkelerin grup ortalamalarını alarak tüm ülkelerin bu grup ortalamasına yakınsayıp yakınsamadığını incelemektedir. Bu durumda da $y_{i,t} = \bar{y}_t$ olmaktadır. Ayrıca yukarıdaki denklemde yakınsama analizi mutlak ve koşullu olmak üzere α 'nın alacağı değerlere bağlı olarak da yapılabilmektedir. $\alpha = 1$ ise mutlak yakınsama, $\alpha \neq 1$ ise koşullu yakınsama gerçekleşmektedir. Bunun yanında bu analiz deterministik ve stokastik yakınsama olmak üzere de ayrılmaktadır. Bu ayrım serilerin birim kök testinde deterministik veya stokastik trendin olup olmadığını araştırmaktadır (Islam, 2003: 316).

Bu çalışmada analize dahil edilen ülkelerin yakınsama analizinde Bernard ve Durlauf (1996)'un önerdiği "stokastik yakınsama yaklaşımı" esas alınacaktır. Bernard ve Durlauf (1996)'un yaklaşımı zaman serisi analizine dayanmaktadır. Bu yaklaşımda $y_{i,t+k} - y_{j,t+k}$ 'nin yakınsamaya uygunluğu zamana göre değişmeyen Wold teoremiyle formüle edilmiştir:

$$y_{i,t} - y_{j,t} = \mathcal{K}_{i,j} + \sum_{r=0}^{\infty} \pi_{i,j,r} \varepsilon_{i,j,t-r} \quad (7)$$

Öyle ki $\mathcal{K}_{i,j} = 0$ ve $\pi_{i,j,r}$ kareler toplamıdır. Buna göre eğer $y_{i,t} - y_{j,t}$ serisi birim köke sahipse söz konusu iki ülkenin birbirine yakınsamadığı, $y_{i,t} - y_{j,t}$ serisi durağansa iki ülkenin birbirine yakınsadığı sonucuna ulaşılır. Eğer $y_{i,t} - y_{j,t}$ serisinin, ortalaması sıfırdan farklı veya birim kök içermesi halinde yakınsama koşulu gerçekleşmez, serinin durağanlığı halinde ise yakınsama koşulu gerçekleşir (Bernard ve Durlauf, 1996: 165).

Literatürde ülkeler ve bölgeler arasındaki kişi başına düşen gelir yakınsamasına ilişkin geniş bir literatür vardır. Bu alanda yapılan ilk çalışmalardan biri Baumol (1986)'a ait olup, Baumol (1986) çalışmasında Angus Maddison⁴'ün tarihsel verilerini kullanarak 1870-1979 dönemi için 16 OECD ülkesi arasında yakınsamanın olup olmadığını araştırmıştır. 16 ülke için, başlangıç kişi başına gelir ile büyüme oranı arasında negatif bir ilişki olduğunu dolayısıyla ülkeler arasında güçlü bir yakınsamanın olduğunu tespit etmiştir. Ancak Baumol (1986) aynı çalışmada Summers ve Heston (1984) verilerini de kullanarak 1950-1980 dönemi için 72 ülke arasında yakınsamanın olmadığını göstermiştir. Baumol (1986) farklı gelir grubuna sahip çok sayıda ülke için yakınsamanın olmadığını, benzer gelir grubuna sahip az sayıda ülkeler için yakınsamanın olduğunu göstererek "kulüp yakınsama" kavramını ortaya atmıştır. Benzer başlangıç gelir düzeyine ve özelliklere sahip ülkeler arasında kulüp yakınsamanın olduğunu göstermiştir. Barro (1991) ise yakınsamaya Yeni Klasik Büyüme penceresinden bakarak 1960-1985 dönemi 98 ülke için modele beşeri sermaye faktörünü de ekleyerek yakınsama hipotezini test etmiştir. Barro (1991) modele beşeri sermaye faktörü dahil edilmediğinde yakınsamanın gerçekleşmediğini, beşeri sermaye faktörü dahil edildiğinde ise yakınsamanın gerçekleştiğini tespit etmiştir. Barro (1991) fakir ülkeler

⁴ Angus Maddison'ın tarihsel verilerine şu adresten erişilebilir: <http://www.ggdc.net/MADDISON/oriindex.htm>

eğer yüksek beşeri sermayeye sahipse zengin ülkelere yakınsayabileceğini, aksi halde yakınsamayacağını tespit etmiştir..

Barro ve Sala-i-Martin (1992), 1840-1963 yılları arasında ABD'nin 48 eyaleti için bölgeler arası hızlı bir yakınsamanın gerçekleştiğini göstermiştir. Mankiw, Romer ve Weil (1992) ise literatüre "koşullu yakınsama" kavramını kazandırmışlar. Mankiw, Romer ve Weil (1992), çalışmalarında yakınsamanın, Solow (1956)'un bir önermesinin olmadığını, Solow modelinin aslında her ülkenin durağan durum dengesi olduğu ve her ülkenin kendi durağan durum dengesine ne kadar uzaksa o kadar hızlı büyüyeceğini, kendi durağan durum dengelerine yaklaştıkça büyüme hızlarının düşeceğini ifade etmektedir. Buna göre Mankiw, Romer ve Weil (1992) her ülkenin kendi durağan durum dengesine yakınsayacağını ileri sürerek bu durumu "koşullu yakınsama" olarak ifade etmektedirler (Kaynak, 2011: 188). Mankiw, Romer ve Weil (1992), Summers ve Heston (1988) verilerini kullanarak 1960-1985 dönemi petrol üreticisi olmayan 98 ülke, 75 orta büyüklükteki (1960 yılında nüfusu 1 milyonun altında) ülke ve 22 OECD ülke (nüfusu 1 milyon üzerindeki ülkeler) arasında mutlak ve koşullu yakınsamanın varlığını araştırmıştır. Petrol üreticisi olmayan 98 ülke ve 75 orta büyüklükteki ülke için mutlak yakınsamanın gerçekleşmediğini gösterirken, 22 OECD ülkesi için mutlak yakınsamanın gerçekleştiğini ispat etmişlerdir. Modele durağan durum büyüme oranını belirleyen faktörlerin (tasarruf oranı ve nüfus artışı) eklenmesiyle her üç ülke grubunun da yakınsadığına dair güçlü kanıtlara ulaşılmıştır. Modele beşeri sermaye faktörünün eklenmesiyle koşullu yakınsama hızının bir miktar düşürdüğünü de göstermişlerdir.

Literatürde ülkeler ve bölgeler arasında ilk yakınsamaya analizleri yatay kesit verilerine dayanmaktadır. Yatay kesit çalışmaları genellikle ülkeler arasında yakınsamanın olduğuna ilişkin sonuçlara ulaşmaktadır. Gelişen ekonometrik tekniklerle birlikte Bernard ve Durlauf (1995, 1996), Quah (1996), Carlino ve Mills (1993), Evans (1996), Evans ve Karras (1996), Li ve Papell (1999), Loewy ve Papell (1996), yatay kesit çalışmalarının yanlı sonuçlar verebileceğini bu yüzden daha güçlü sonuçlar elde etmek için zaman serisi yaklaşımlarını önermişlerdir. Bu yaklaşımda ülkelerin kişi başına gelir farklarının durağan bir süreç izlemesi, diğer bir ifadeyle seriye gelen şokların etkilerinin geçici olması gerekir. Zaman serisi yaklaşımı genellikle ülkeler arasında gelir farklarının durağan olmadığına dair kanıtlar (Quah, 1996; Bernard ve Durlauf, 1995) sunmaktadır (Carlino ve Mills, 1993: 336). Diğer bir ifadeyle yatay kesit çalışmaları genellikle yakınsamanın olduğuna dair sonuçlar elde ederken, zaman serisi çalışmaları yakınsamanın olmadığına dair kanıtlar sunmaktadır. Carlino ve Mills (1993), çalışmalarında 1929-1990 dönemi 8 ABD bölgesi için zaman serisi yaklaşımını kullanarak stokastik yakınsamanın varlığını araştırmıştır. 1929-1990 döneminde bölgeler arasında stokastik yakınsamanın olmadığını tespit edilirken, modele 1946 yılı yapısal kırılma dahil edildiğinde 3 bölge için yakınsamanın gerçekleştiği tespit edilmiştir. Ayrıca çalışmada koşullu yakınsamayı destekleyen sonuçlara da ulaşılmıştır. Loewy ve Papell (1996), Carlino ve Mills (1993)'in çalışmasında olduğu gibi 1929-1990 dönemi 8 ABD bölgesi için zaman serisi yaklaşımını kullanarak stokastik yakınsamanın varlığını araştırmıştır. Carlino ve Mills (1993)'in aksine bölgeler arasında daha güçlü bir yakınsamanın olduğunu, 8 bölgeden 7'sinin birbirine yakınsadığını göstermişlerdir.

Bernard ve Durlauf (1995) zaman serisi yaklaşımını kullanarak 1990-1987 yıllık verileriyle üç farklı ülke grubu için (15 OECD ülkesi, 11 Avrupa ülkesi ve benzer özellikleri taşıyan 6 Avrupa ülkesi) stokastik yakınsamanın varlığını test etmiştir. Bernard ve Durlauf (1995) analize dahil edilen tüm ülkeler için stokastik yakınsamanın olmadığını tespit ederken, ülkeler arasında ortak stokastik trendin ve koentegrasyonun olduğunu ifade etmiştir. Li ve Papell (1999) zaman serisi yaklaşımını kullanarak 1990-1989 yıllık verileriyle 16 OECD ülkesi için stokastik ve deterministik yakınsamanın varlığını birim kök testleriyle araştırmışlardır. Elde edilen sonuçlara göre 10 OECD ülkesi için deterministik yakınsama, 14 OECD ülkesi için de stokastik yakınsamanın varlığı tespit edilmiştir. Evans ve Karras (1996), 1929-1991 dönemi 48 ABD eyaleti için ve 1950-1990 dönemi 54 ülke için panel birim kök yaklaşımını kullanarak koşullu yakınsamanın varlığını araştırmıştır. Ulaşılan sonuçlara göre hem 48 ABD eyaleti hem de 54 ülke için koşullu yakınsamanın olduğu ortaya koyulmuştur. Fleissing ve Strauss (2001), Bernard ve Durlauf (1995)'in veri setini kullanarak 1948-1987 dönemi için 15 OECD ülkesi ve Avrupa ülkeleri için II. Dünya savaşından

sonra stokastik yakınsamanın varlığını panel birim kök testleriyle araştırmıştır. Ulaşılan sonuçlara göre hem 15 OECD ülkesinin hem de Avrupa ülkelerinin kendi ortalamalarına yakınsadığı tespit edilmiştir. Fleissing ve Strauss (2001) OECD ülkeleri için yakınsama hızının %4 ile %8 arasında, Avrupa ülkeleri için ise %6 ile %9 arasında olduğunu belirtmiştir.

Literatürde ülke ve bölgelerin yakınsamasını araştıran çok sayıda çalışma mevcuttur. Türkçe literatürdeki çalışmalar genellikle bölgeler arasındaki yakınsamaya yoğunlaşmıştır, ülkeler arasındaki çalışmalar ise kısıtlıdır (Öztürk, 2013: 529). Türkiye'de bölgeler arasındaki yakınsamayı araştıran belli başlı çalışmalar Filiztekin (1998); Tansel ve Güngör (1997); Temel, Tansel ve Albersen (1999); Temel, Tansel ve Güngör (2005); Berber, Yamak ve Artan (2000); Erk, Ateş ve Direkçi (2000); Karaca (2004), Öztürk (2004); Ersungur ve Özgür (2006); Abdioğlu ve Uysal (2013); Erlat (2012) olarak sıralanabilir. Genel olarak 1975-2008 dönemini kapsayan bu çalışmalar Türkiye'nin bölgeleri arasındaki yakınsamanın varlığını çeşitli yöntemlerle sınımlamışlardır. Çalışmalardan elde edilen bulgular genel olarak Türkiye'nin bölgeleri arasında yakınsamanın gerçekleştiği şeklindedir. Türkiye'nin AB ve OECD ülkelerine yakınsamasını araştıran kısıtlı çalışmaların bir kısmı yatay kesit ve panel veri analizine dayanmakta bir kısmı da zaman serisi analizinin stokastik yakınsama analizine dayanmaktadır. Burada Türkiye'nin AB ve OECD ülkelerine stokastik yakınsamasını araştıran çalışmalara yer verilmiştir.

Saracoglu ve Dogan (2005), AB ve AB'ye aday (27) ülkeler arasında (çalışmada bu ülkeler kendi aralarında 6 gruba ayrılmıştır) kişi başına düşen gelir yakınsamasını 1985-2004 dönemi çeyreklik veriler kullanarak panel birim kök testleriyle araştırılmıştır. Çalışmada analize dahil edilen ülkelerin, baz ülkeye ve ortalamaya yakınsaması araştırılmıştır, baz ülke olarak Fransa seçilmiştir. Analiz sonuçlarında AB ülkelerinin birlik ortalamasına ıraksadığı, AB'ye aday ülkelerinin ise ortalamalara yakınsadığı tespit edilmiştir. Baz ülke sonuçlarına göre ise 15 AB ülkesinin Fransa'ya yakınsadığı tespit edilmiştir. Üye ülkelerden Avusturya, İrlanda, İtalya, Estonya ve Litvanya, aday ülkelerden ise sadece Türkiye'nin Fransa'ya yakınsadığı tespit edilmiştir. Dogan ve Saracoglu (2007), AB ülkeleriyle AB'ye aday ülkeler arasında yakınsamanın varlığını 1990-2004 çeyreklik verileri kullanarak Carlino ve Mills (1993) ve Bernard ve Durlauf (1995) zaman serisi yaklaşımını kullanarak araştırmıştır. Çalışmada ülkeler 5 ayrı kategoriye ayrılarak ülke grupları ve ülkeler arasındaki kişi başına gelir farkları Levin Lin ve Chu (2002), Im Pesaran ve Shin (2003), Maddala ve Wu (1999), Choi (2001), Hadri (2000) ve ADF birim kök testleriyle araştırılmıştır. Kategorilere ayrılan ülkeler arasında yakınsamanın olduğuna dair güçlü kanıtlara ulaşılmazken, Estonya, Kıbrıs ve Türkiye'nin AB ortalamasına yakınsadığı tespit edilmiştir.

Kasman, Kasman ve Turgutlu (2005), 1980-2003 dönemi, Türkiye'nin de içinde bulunduğu orta ve doğu Avrupa ülkeleri arasında reel yakınsama (çıktı) ve nominal yakınsamanın (enflasyon, faiz, para arzı) varlığını fraksiyonel koentegrasyon yaklaşımıyla test etmiştir. Elde edilen bulgulara göre analize dahil edilen ülkeler ile (Slovenya, Macaristan hariç) baz ülke Almanya arasında güçlü bir çıktı yakınsamasının olmadığı tespit edilmiştir. Loççu ve Ateş (2009), 1982-2001 dönemi 46 AB bölgesi ve Türkiye'nin 67 ili için hem bölge içinde hem de bölgeler arasında kişi başına gelir yakınsamasını panel birim kök testleriyle araştırmıştır. Çalışmada Türkiye ve AB'deki bölgeler gelir gruplarına ayrılarak bölgeler aralarında yakınsamanın varlığı araştırılmıştır. Analiz sonuçlarına göre Türkiye'nin yüksek gelir grubuna sahip şehirlerden sadece Kocaeli ve Eskişehir'in AB ortalamasına yakınsadığı ve genel olarak bölgeler arasındaki gelir farkının sabit kaldığı tespit edilmiştir.

Korap (2010), 1970-2007 dönemi Türkiye'nin de aralarında bulunduğu 26 OECD ülkesi için ülkeler arasındaki kişi başına gelir yakınsamasının varlığını panel birim kök testleriyle araştırmıştır. Ulaşılan bulgulara göre OECD ülkelerinin baz ülke olarak belirlenen ABD'ye yakınsadığı, buna karşılık ülkelerin kişi başına gelirlerinin, OECD ortalamasına yakınsamadığı yönündedir. Benzer bir çalışmada Göğül ve Korap (2014), 1970-2012 dönemi için 26 OECD ülkesinin hem baz ülke olarak seçilen ABD'nin hem de grup ortalamasının kişi başına gelir yakınsamasını panel birim kök

testleriyle sınımıştır. Sonuçlar, analize dahil edilen ülkelerin hem baz ülke olarak seçilen ABD'ye hem de OECD ortalamasına yakınsadığını göstermektedir.

Öztürk (2013), Maddison'nun tarihsel verilerini kullanarak 1950-2008 döneminde Türkiye'nin 14 AB ülkesi ve 18 AB ülkesine stokastik yakınsama gösterip göstermediğini Carlino Mills (1996)'in zaman serisi yöntemini kullanarak araştırmıştır. Ulaşılan sonuçlara göre Türkiye'nin hem 14 AB ülkesi hem de 18 AB ülkesi ortalamasına stokastik yakınsama göstermediği tespit edilmiştir. Öztürk, Ay ve Keser (2013) Penn Dünya Tablolarını kullanarak 1950-2010 dönemi için Türkiye'nin 13 AB ülkesine yakınsamasını Öztürk (2013)'ün metodolojisiyle araştırmıştır. Elde edilen sonuçlara göre Türkiye'nin 13 AB ülkesinin ortalamasına yakınsamadığı, ülke değerlendirmelerinde ise Türkiye'nin sadece İsveç'e yakınsadığı tespit edilmiştir. Savacı ve Karşıyakalı (2016), 1960-2013 verilerini kullanarak Türkiye ile 13 AB ülkesi arasında kişi başına gelir yakınsamasını Carlino ve Mills (1993)'in zaman serisi yaklaşımıyla araştırmıştır. Ulaşılan sonuçlara göre Türkiye ile Avusturya, Belçika, Danimarka, Finlandiya, Fransa, İtalya, İsveç ve Portekiz arasında 1990'lı yıllardan itibaren yakınsamanın olduğu tespit edilirken, Türkiye ile Yunanistan ve İngiltere arasında ıraksamanın olduğu tespit edilmiştir.

Akıncı ve Yılmaz (2012), 1981-2010 dönemi için Türkiye ile 17 AB ülkesi arasında gümrük birliği anlaşmasının kişi başına gelir yakınsaması üzerindeki etkisinin belirlenmesi amacıyla "farklardaki fark" analizini kullanmıştır. Gümrük birliği anlaşmasının yakınsama üzerindeki etkisinin belirlenmesi için 1981-2010 dönemi, 1981-1995 ve 1996-2010 olmak üzere iki alt döneme ayrılmıştır. Gümrük birliği öncesi dönemde Türkiye ile AB ülkeleri arasında yakınsamanın olmadığı tespit edilirken, gümrük birliği sonrası dönemde Türkiye'nin AB ülkelerine yakınsadığı tespit edilmiştir. Ulaşılan sonuçlara göre gümrük birliği sonrası dönemde Türkiye ile Almanya ve Finlandiya arasında mutlak bir ıraksama, Türkiye ile Yunanistan, İrlanda, Hollanda, İspanya, Avusturalya, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi, Slovenya, Estonya, Malta, Slovakya ve Lüksemburg arasında mutlak bir yakınsamanın olduğu tespit edilmiştir.

Literatürde Türkiye'nin AB ülkelerine yakınsamasını araştıran çalışmaların sayısı kısıtlıdır. Türkiye ile AB ülkeleri arasında gümrük birliği anlaşmasının kişi başına gelir yakınsaması üzerindeki etkisini araştıran çalışmalardan biri Akıncı ve Yılmaz (2012)'a aittir. Bu çalışmada Akıncı ve Yılmaz (2012) gibi Türkiye'nin gümrük birliğine katılımının yakınsama üzerindeki etkileri araştırmakta ancak Akıncı ve Yılmaz (2012) ve diğer çalışmalardan farklı olarak, ülkeler arasındaki yatay kesit bağımlılığını dikkate alan ekonometrik testlerin kullanılması ve 1923-2008 gibi uzun bir dönem için analizin yapılması bu çalışmayı farklılaştırmakta ve Türkçe literatüre katkısı olacağı düşünülmektedir.

II. EKONOMETRİK YÖNTEM VE VERİ SETİ

Çalışmanın amacı Türkiye'nin gümrük birliğine katılımıyla Avrupa Birliği ülkelerine yakınsama gösterip göstermediğini araştırmaktır. Bu amaç doğrultusunda gümrük birliğinin sağladığı net etkileri görebilmek için Türkiye ile AB arasında gümrük birliğinin kurulduğu 1996 yılında, AB'ye üye 15 ülke (Almanya, Belçika, Fransa, Hollanda, İtalya, Lüksemburg, Danimarka, Birleşik Krallık, İrlanda, Yunanistan, İspanya, Portekiz, Avusturya, Finlandiya, İsveç) ile Türkiye arasında kişi başına düşen gelir yakınsaması araştırılacaktır. Çalışmada kullanılacak olan değişken kişi başına düşen gelirdir (kişi başına düşen gayri safi yurtiçi hasıladır). Veri seti yıllık olup 1923-2008 dönemini kapsamaktadır. Veriler Angus Maddison⁵'den elde edilmiştir. Verilerin 1923 yılından başlamasının nedeni Maddison'nun Türkiye'ye ilişkin sürekli verileri bu tarihten itibaren vermesinden kaynaklanmaktadır. Ayrıca bu analiz dönemi, Türkiye'nin kuruluşundan 2008 yılına kadar, kişi başına düşen gelir performansı-trendi hakkında bilgi verecektir. Analiz dönemi bitiş tarihinin 2008 olmasının nedeni ise Maddison veri setinin tüm ülkeler için bu tarihte son

⁵ Angus Maddison'nun tarihsel verilerine şu adresten erişilebilir: <http://www.gdc.net/MADDISON/oriindex.htm>

bulmasındandır⁶. Kişi başına düşen gelirler 1990 uluslararası Geary-Khamis Doları kullanılarak Maddison tarafından reelleştirilmiştir. Veri seti üç alt döneme ayrılarak Türkiye'nin AB ülkelerine yakınsayıp yakınsamadığı araştırılacaktır. İlk olarak gümrük birliği öncesi 1923-1995 dönemi için yakınsama, ikinci olarak gümrük birliği sonrası 1996-2008 dönemi için yakınsa ve son olarak 1923-2008 dönemi için Türkiye'nin AB'ye yakınsaması araştırılacaktır. Çalışmanın amacı Türkiye'nin seçilmiş AB ülkelerine yakınsamasını araştırmak olduğu için, analizde Türkiye referans ülke olarak seçilmiştir, böylece Türkiye'nin ayrı ayrı 15 AB ülkesine yakınsayıp yakınsamadığı görülecektir ($y_{j,t} = y_{Turkey,t}$). Buna göre Türkiye'nin AB ülkelerine yakınsaması, AB ülkeleri ve Türkiye için logaritması alınmış kişi başına gelir farklarının ($y_{i,t} - y_{Turkey,t}$) durağanlığı test edilerek belirlenecektir.

Ülkeler arasında yakınsamanın varlığı, yatay kesit yaklaşımı, panel veri yaklaşımı, zaman serisi yaklaşımı ve dağılım yaklaşımıyla araştırılabilmektedir. Bu çalışmada uygulanacak yöntem Pesaran (2007a), Erlat (2012) Öztürk (2013), Abdioğlu ve Uysal (2013), Saracoglu ve Dogan (2005), Dogan ve Saracoglu (2007), Korap (2010), Gögöl ve Korap (2014), Lopçu ve Ateş (2009), Akıncı ve Yılmaz (2012), Savacı ve Karşıyakalı (2016)'nın uyguladığı Bernard ve Durlauf (1995) ve Carlino ve Mills (1993) tarafından geliştirilen zaman serisi yaklaşımıdır. Yukarıda da ifade edildiği üzere, ülkeler arasında yakınsamanın olabilmesi için, ülkelerin logaritması alınmış kişi başına gelir farklarının $y_{i,t} - y_{j,t}$ durağan bir süreç izlemesi gerekmektedir. Bu doğrultuda ülkelerin kişi başına gelir farklarının durağanlığı panel birim kök testleriyle araştırılacaktır. Panel veri analizinin sahip olduğu bir takım avantajın yanında bazı dezavantajları da vardır ve bunlardan en önemlisi yatay kesitler arasındaki bağımlılıktır. Bu çalışmada da öncelikle kesitler arasındaki bağımlılık araştırılacaktır. Kesitler arasında bağımlılığın olması halinde kesitler arasında bağımlılığı dikkate alan SURADF ve CADF birim kök testleri⁷ uygulanacaktır.

II.I. Yatay Kesit Bağımlılığı

Panel veri analizi sahip olduğu birimler arasında heterojenliği dikkate alma, yüksek serbestlik derecesi, büyük gözlem sayısı, daha az çoklu doğrusal bağıntı sorunu ve daha tutarlı tahminler vermesi bakımından yatay kesit analizi ve zaman serisi analizinden üstündür. Panel veri analizinin sahip olduğu avantajların yanında bazı dezavantajları da söz konusudur, bunlar; verilerin düzenleme, toplama ve ölçme hataları, seçicilik sorunu ve birimler arasında yatay kesit bağımlılığı sorunudur (Baltagi, 2014: 6-10). Panel veri analizinde, birimler arasındaki yatay kesit bağımlılığı, hata terimlerinin birimlere göre korelasyonlu olduğunu ifade eder, yani seriye gelen bir şoktan diğer kesitlerin de yüksek dereceden etkilenmesini ifade eder, dolayısıyla kesitler arasında bağımlılık varsa bağımlılığı dikkate almadan yapılan analizler sapmalı ve tutarsız sonuçlar verecektir. Seriler arasında bağımlılık yoksa 1. nesil birim kök testleri (Levin Lin ve Chu (2002), Im Pesaran ve Shin (2003), Maddala ve Wu (1999), Choi (2001), Hadri (2000), Breitung (2001)), seriler arasında bağımlılık varsa bu bağımlılığı dikkate alan 2. nesil birim kök testlerinin (SURADF, CADF, MADF, Moon ve Perron (2003), Choi (2001), Bai ve Ng (2004)) kullanılması gerekmektedir. Literatürde kesitler arasındaki bağımlılığı sınavan çeşitli testler söz konusudur. Kesitler arasındaki bağımlılık ilk olarak Breusch-Pagan (1980) tarafından geliştirilmiştir ve Breusch ve Pagan (1980) CD_{LM} testini önermiştir, Pesaran (2004) ve Pesaran vd. (2008), Breusch ve Pagan (1980)'nın CD_{LM} testini geliştirerek Pesaran (2004) CD_{LM} testi, Pesaran (2004) CD testi, ve Pesaran vd. (2008) LM_{adj} testini geliştirmişlerdir, bu çalışmada da kesitler arasındaki bağımlılık bu testler ile araştırılacaktır.

Kesitler arasındaki bağımlılığın test edilmesi için aşağıdaki panel regresyon modeli tahmin edilmektedir:

⁶ Angus Maddison'nun veri setinin güncellenmemesinin nedeni, Maddison'nun 24 Nisan 2010 tarihinde vefat etmesidir.

⁷ Analizlerde Gauss 10 ve EViews 9 programları kullanılmıştır.

$$\Delta y_{i,t} = d_i + \delta_i \Delta y_{i,t-1} + \sum_{j=1}^{P_i} \lambda_{i,j} \Delta y_{i,t-j} + u_{i,t}; i = 1, \dots, N; t = 1, \dots, T \quad (8)$$

Burada d_i deterministik bileşenleri, P_i ise gecikme uzunluğunu ifade etmektedir. Kesitler arasında bağımlılığın olmadığı boş hipoteze ($H_0: Cov(u_{i,t}, u_{j,t}) = 0, i \neq j$) karşı, kesitler arasında bağımlılığın olduğu alternatif hipotezi ($H_1: Cov(u_{i,t}, u_{j,t}) \neq 0, i \neq j$) test edilmektedir (Pesaran, 2004: 4; Nazlıoğlu vd., 2011: 6618).

Breusch ve Pagan (1980: 247-248) Görünüşte İlişkisiz Regresyon (Seemingly Unrelated Regression-SUR) sisteminde N sabit ve $T \rightarrow \infty$ iken yatay kesit hata terimleri arasında sıfır korelasyon temel hipotezini test eden Lagrange çarpanı (LM) istatistiği önermiştir. Test istatistiği aşağıdaki LM istatistiğine dayanmaktadır:

$$CD_{LM} = T \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N \hat{\rho}_{ij}^2 \quad (9)$$

Burada $\hat{\rho}_{ij}$ hatalardan elde edilen ikili korelasyon katsayısıdır ve şu şekilde hesaplanmaktadır:

$$\hat{\rho}_{ij} = \hat{\rho}_{ji} = \frac{\sum_{t=1}^T e_{it} e_{jt}}{(\sum_{t=1}^T e_{it}^2)^{1/2} (\sum_{t=1}^T e_{jt}^2)^{1/2}} \quad (10)$$

LM test istatistiği asimptotik olarak $N(N-1)/2$ serbestlik dereceli χ^2 dağılımına uymaktadır (Pesaran, vd. 2008: 3).

Yatay kesit bağımlılığını sınavan bir diğer test Pesaran (2004) tarafından geliştirilen CD testidir ve aşağıdaki gibi hesaplanmaktadır:

$$CD = \sqrt{\frac{2T}{N(N-1)}} \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N (\hat{\rho}_{ij}) \quad (11)$$

Pesaran (2004) CD testi ile ikili korelasyon katsayılarının karesine dayanmayan ve $N > T$ durumunda da güçlü sonuçlar veren bir LM test istatistiği geliştirmiştir (Pesaran, 2004: 6; Pesaran vd., 2008: 107-110; Guloglu ve Iverdi, 2008: 4; Küçükaksoy ve Akalin, 2017: 27).

Pesaran (2004: 5), LM test istatistiğinin N büyük ($N \rightarrow \infty$) T 'nin ise küçük olduğu durumlarda boyut bozulmalarına neden olabileceğini ileri sürerek hem N 'nin hem de T 'nin büyük olduğu ($N \rightarrow \infty, T \rightarrow \infty$) durumları dikkate alan CD_{LM} test istatistiğini geliştirmiştir.

$$CD_{LM} = \sqrt{\frac{1}{N(N-1)}} \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N (T \hat{\rho}_{ij}^2 - 1) \quad (12)$$

Ayrıca Pesaran vd. (2008: 108), N 'nin büyük ($N \rightarrow \infty$), T 'nin ise küçük olduğu durumlarda ortaya çıkan sapmaları önlemek için ortalama (μ_{Tij}) ve varyansı (v_{Tij}) test istatistiğine ekleyerek başka bir LM test istatistiği önermiştir.

$$LM_{adj} = \sqrt{\frac{2}{N(N-1)}} \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N \hat{\rho}_{ij} \frac{(T-k)\hat{\rho}_{ij}^2 - \mu_{Tij}}{\sqrt{v^2_{Tij}}} \quad (13)$$

Yukarıdaki her dört test istatistiğinde de yatay kesitler arasında bağımlılık olmadığı boş hipotezi sıvanmaktadır.

II.II. Panel Birim Kök Testi

Breuer vd. (2001), 1. nesil birim kök testlerinin (Levin, Lin ve Chu (1992); Im, Pesaran ve Shin (1997); Maddala ve Wu (1999) gibi) paneldeki tüm serilerin durağanlıklarına ilişkin yanlış sonuçlar verebileceğini, bu tip testlerin paneldeki her bir serilerin $I(0)$ veya $I(1)$ olduğunu açıklayamayacağını ifade etmiştir. Ayrıca 1. nesil birim kök testlerinin kesitler arasında hata

terimlerinin çapraz korelasyon fonksiyonlarını dikkate almadığını, gecikme uzunluğu belirlenirken homojen bir yapının olduğunu böylelikle hata teriminde beyaz gürültünün olmadığı ve sonuç olarak test istatistiklerinin yanlış sonuçlar verdiğini ileri sürülmüştür. Breuer vd. (2001), yukarıda ifade edilen sorunların üstesinden gelen kesitler arasındaki yatay kesitler arasındaki bağımlılığı dikkate alan ve heterojen gecikme uzunluğuna izin veren “Görünüşte İlişkisiz Regresyon Genişletilmiş Dickey Fuller-Seemingly Unrelated Regression Augmented Dickey Fuller-SURADF” birim kök testini geliştirmiştir. Breuer vd. (2001)’nin önerdiği SURADF birim kök testi aşağıdaki ADF denklemleri sistemine dayanmaktadır (Breuer vd., 2001: 487):

$$\Delta y_{1,t} = \alpha_1 + (\rho_1 - 1)y_{1,t-1} + \sum_{i=1} \delta_i \Delta y_{1,t-i} + u_{1,t} \quad (14)$$

$$\Delta y_{2,t} = \alpha_2 + (\rho_2 - 1)y_{2,t-1} + \sum_{i=1} \delta_i \Delta y_{2,t-i} + u_{2,t} \quad (15)$$

...

$$\Delta y_{N,t} = \alpha_N + (\rho_N - 1)y_{N,t-1} + \sum_{i=1} \delta_i \Delta y_{N,t-i} + u_{N,t} \quad (16)$$

Burada ρ_i , i kesiti için otoregresif katsayısıdır. Yukarıdaki denklem sistemi Zellner (1962)’nin SUR sistemine dayanarak tahmin edilmekte ve her bir kesit için $(\rho_i - 1)$ ’in anlamlılığı Monte Carlo simülasyonuna dayalı bootstrap kritik değerlerle karşılaştırılarak sınanmaktadır. Her bir kesit için hem gecikme değeri hem de $(\rho_i - 1)$ katsayısının farklılaşmasına izin veren SURADF birim kök testine ilişkin boş ve alternatif hipotezler aşağıdaki gibidir:

$$H_0^1: (\rho_1 - 1) = 0; H_A^1: (\rho_1 - 1) < 0 \quad (17)$$

$$H_0^2: (\rho_2 - 1) = 0; H_A^2: (\rho_2 - 1) < 0 \quad (18)$$

$$H_0^N: (\rho_N - 1) = 0; H_A^N: (\rho_N - 1) < 0 \quad (19)$$

Her bir kesit için hesaplanan SURADF test istatistikleri Monte Carlo simülasyonundan elde edilen kritik değerlerle karşılaştırılarak her bir kesit için ayrı ayrı durağanlık analizi yapılmaktadır. Hesaplanana SURADF test istatistiği simülasyon sonucu elde edilen bootstrap kritik değerden büyük ise boş hipotez reddedilir yani serinin durağan olduğuna karar verilir.

Çalışmada uygulanacak bir diğer birim kök testi yatay kesitler arasında bağımlılığı dikkate alan Pesaran (2007b)’nin önerdiği “Kesit Açısından Genişletilmiş Dickey Fuller-Cross Sectionally Augmented Dickey Fuller-CADF” birim kök testidir. Pesaran (2007b)’nin önerdiği CADF birim kök testi SURADF birim kök testinden farklı olarak hem $T > N$ hem de $T < N$ olduğu durumlarda kullanılır ve SURADF gibi her bir yatay kesit için ayrı ayrı sonuçlar vermektedir. CADF birim kök testi aşağıdaki regresyon denkleminin tahminine dayanmaktadır (Pesaran, 2007b: 268):

$$y_{it} = (1 - \phi_i)\mu_i + \phi_i y_{i,t-1} + u_{it}, i = 1, \dots, N; t = 1, \dots, T \quad (20)$$

$$u_{it} = \gamma_i f_t + \varepsilon_{it} \quad (21)$$

Burada f_t gözlenemeyen ortak etkileri, ε_{it} kesitlere özgü hataları ifade eder, yukarıdaki iki denklem kullanılarak aşağıdaki denklem yazılabilir:

$$\Delta y_{it} = \alpha_i + \beta_i y_{i,t-1} + \gamma_i f_t + \varepsilon_{it} \quad (22)$$

Burada $\alpha_i = (1 - \phi_i)\mu_i$, $\beta_i = -(1 - \phi_i)$ ve $\Delta y_{it} = y_{it} - y_{i,t-1}$ ’dir. Birim kök testi için boş hipotez ($\phi_i = 1$) ve alternatif hipotez şu şekilde kurulur (Pesaran, 2007b: 268):

$$H_0: \beta_i = 0 \text{ tüm } i \text{’ler için} \quad (23)$$

$$H_a: \beta_i < 0, i = 1, 2, \dots, N_1, \beta_i = 0, i = N_1 + 1, N_1 + 2, \dots, N \quad (24)$$

Pesaran (2007b)’nin önerdiği CADF birim kök testinde incelenen model ve test istatistiği artık terimlerin serisel korelasyonlu olup olmamasına bağlı olarak tanımlanmıştır. Artıklar korelasyona sahip değilse kesitsel bağılılığın giderildiği dönüştürülmüş CADF modeli aşağıdaki gibi oluşturulur (Pesaran, 2007b: 269):

$$\Delta y_{it} = \alpha_i + \beta_i y_{i,t-1} + c_i \bar{y}_{t-1} + d_i \Delta \bar{y}_t + \varepsilon_{it} \quad (25)$$

Burada $\bar{y}_{t-1} = \frac{1}{N} \sum_{i=1}^N y_{i,t-1}$ serilerin gecikmiş değerlerinin ortalaması, $\Delta \bar{y}_t = \frac{1}{N} \sum_{i=1}^N \Delta y_{i,t}$ ise farkı alınmış serilerin ortalamasıdır. Hata teriminde otokorelasyon varsa regresyon tek değişkenli durumda y_{it} ve \bar{y}_t 'nin gecikmeli birinci farkının ilavesiyle genişletir (Tatoğlu, 2013: 224):

$$\Delta y_{it} = \alpha_i + \beta_i y_{i,t-1} + c_i \bar{y}_{t-1} + \sum_{j=0}^p c_{i+1} \Delta \bar{y}_{t-j} + \sum_{k=1}^p d_k \Delta y_{i,t-k} + \varepsilon_{it} \quad (26)$$

Genişletme derecesi Akaike veya Schwarz bilgi kriterlerine göre veya ardışık testlerle seçilmektedir. β_i için hesaplanan CADF test istatistiği $t_i^*(N, T)$ Pesaran (2007b: 279-281)'nin Monte Carlo simülasyonu ile elde ettiği kritik değerlerle karşılaştırılarak her bir kesit için birim kökün varlığına ilişkin boş hipotez sınanır.

$$CIPS = \frac{1}{N} \sum_{i=1}^N CADF_i \quad (27)$$

Ayrıca Pesaran (2007b) panelin bütünü için de CIPS istatistiği geliştirmiştir, CIPS test istatistiği Im Pesaran ve Shin birim kök testinde olduğu gibi CADF test istatistiklerinin ortalaması üzerine temellendirilmiştir (Güriş: 2015: 229).

II. BULGULAR

Bu bölümde Türkiye ile 15 AB ülkesi arasında logaritması alınmış kişi başına gelir farklarının durağanlığı araştırılmıştır. Serilerin durağan olması yakınsamanın olduğunu, serilerin birim köklü olması ise yakınsamanın olmadığını ifade etmektedir. Seriler arasındaki durağanlık analizinden önce kesitler veya ülkeler arasındaki yatay kesit bağımlılığının belirlenmesi gerekmektedir. Birbirine entegre olmuş ve yüksek derecede ticari ilişki içinde olan ülkeler için ekonometrik analiz yapılırken yatay kesit bağımlılığının dikkate alınması önemlidir. Çünkü birbirine bağımlılığı yüksek ülkelerin birinde meydana gelen bir şok diğer ülkeleri de etkileyeceği için bu faktörü dikkate almayan ekonometrik yöntemlerin sonuçları sapmalı olabilmektedir. Bu nedenle çalışmada öncelikle yatay kesitler arasında bağımlılık araştırılmış, Türkiye ve 15 AB ülkesi arasında yatay kesit bağımlılığı test sonuçları Tablo 1'de gösterilmiştir. Çalışmanın zaman boyutu, 1923-2008 dönemini kapsayan 86 yıl (T), kesit boyutu da Türkiye ve 15 AB ülkesini kapsayan 16 (N) ülkedir. CD (Pesaran, 2004) testi $N > T$ durumunda geçerliken, CD_{LM} (BP, 1980), CD_{LM} (Pesaran, 2004) ve LM_{adj} (PUY, 2008) testleri ise $N < T$ durumunda geçerlidir.

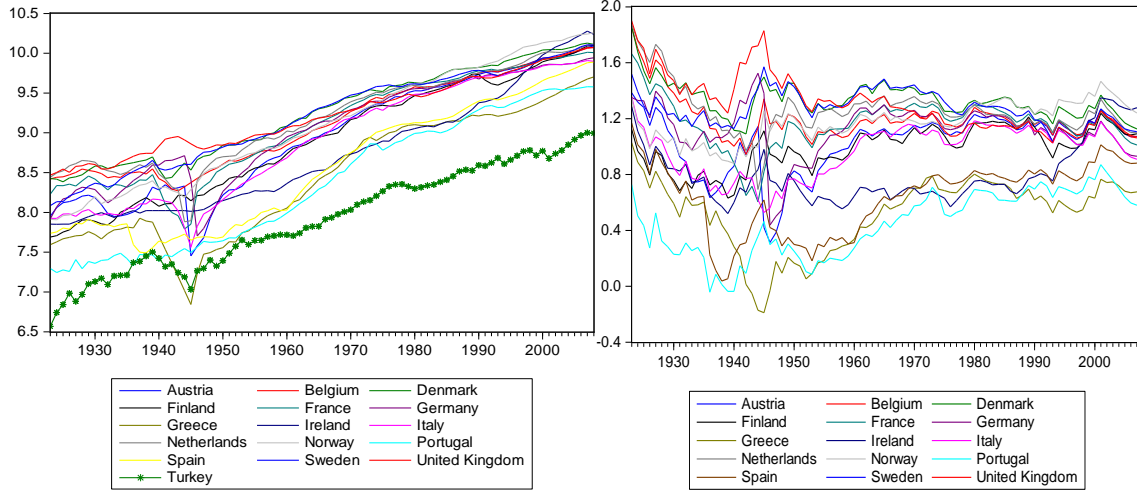
Tablo 1: Yatay-Kesit Bağımlılığı Test Sonuçları

	Sabitli Model		Sabitli ve Trendli Model	
	lngd Stat	p-value	lngdp Stat	p-value
CD_{LM} (BP, 1980)	571.768***	0.000	544.82***	0.000
CD_{LM} (Pesaran, 2004)	29.162***	0.000	27.422***	0.000
CD (Pesaran, 2004)	-4.838***	0.000	-4.986***	0.000
LM_{adj} (PUY, 2008)	42.821***	0.000	41.916***	0.000

$\Delta y_{i,t} = d_i + \delta_i \Delta y_{i,t-1} + \sum_{j=1}^{p_i} \lambda_{i,j} \Delta y_{i,t-j} + u_{i,t}$ modelinde gecikme sayısı (p_i) 4 olarak alınmıştır. ***, ** ve * sırasıyla %1, %5 ve %10 önem seviyesinde anlamlılığı göstermektedir.

Tablo 1'de hem sabitli hem de sabitli ve trendli modelde, her dört test istatistiği yatay kesitler arasında %1 önem düzeyinde güçlü bir bağımlılığın olduğunu, yani tüm testler yatay kesitler arasında bağımlılığın olmadığı boş hipotezini ($H_0: Cov(u_{i,t}, u_{j,t}) = 0, i \neq j$) reddetmektedir. Buna göre ülkelerin birinde meydana gelen bir şok diğer ülkeleri de etkilemektedir. Bu nedenle birim kök testlerinde yatay kesit bağımlılığını dikkate alan 2. nesil birim kök testlerinin kullanılması gerekmektedir.

Birim kök analizine geçmeden önce Türkiye ve 15 AB ülkesi arasındaki logaritması alınmış kişi başına düşen gelir grafiği ile AB-Türkiye nispi gelir farkları grafiğinin incelenmesinde yarar vardır.

Grafik 1: Kişi Başına Düşen Gelir

Grafik 2: AB-Türkiye Nispi Gelir Farkları

Grafik 1'de 1923-2008 yılları arasında Türkiye ve 15 AB ülkesinin logaritmik formda kişi başına düşen gelir ($y_{i,t}$) grafiği görülmektedir. Grafikten görüleceği üzere 1923 yılında Türkiye ile AB ülkeleri arasındaki kişi başına düşen gelir farkı yüksekken, 1950'li yıllardan sonra gelir farkının kademeli olarak azaldığı görülmektedir. Ayrıca Grafik 1'de 1940-1945 yılları arasında II. Dünya savaşının AB ülkelerinde yarattığı resesyona boyutları görülmektedir. Türkiye'nin fiilen savaşta olamamasına rağmen 1940-1945 yılları arasında kişi başına düşen gelirin ciddi bir şekilde azalması, kesitler arasındaki bağımlılığın da bir göstergesidir. 1945 yılından sonra Türkiye ve AB ülkelerinin ciddi bir büyüme sergilediği ve 1945 tarihten itibaren Türkiye'nin AB ile olan kişi başına düşen gelir farkını kademeli olarak azalttığı görülmektedir. Ancak Türkiye ile AB arasında 1996 yılında kurulan gümrük birliğinin bu gelir farkı üzerindeki etkisi görülmemektedir. Bununla birlikte AB ülkelerinin kendi aralarındaki gelir farklarının da zaman içinde azaldığı söylenebilir. Görsel tespitle Grafik 1'den çıkarılabilecek sonuç Türkiye'nin 15 AB ülkesine yakınsadığı ancak gümrük birliğinin burada önemli bir etkisinin olmadığını göstermektedir.

Grafik 2'de 15 AB ülkesi ile Türkiye'nin kişi başına düşen nispi gelir farkları ($y_{i,t} - y_{Turkey,t}$) grafiği gösterilmiştir. Grafiğin düşmesi Türkiye'de kişi başına düşen gelirin, söz konusu AB ülkesine göre nispeten yükselmesini ifade etmektedir. Diğer bir ifadeyle grafik düştükçe gelir farkı azalmaktadır. Buradan da görüleceği üzere 1945'ten sonra Türkiye'nin AB ile olan gelir farkının gittikçe bir azalma eğiliminde olduğu görülmektedir. Burada da 1996 gümrük birliğinin net bir etkisi görülmezken, Türkiye'de yaşanan 2001 krizinin gelir farkını arttırdığı ifade edilebilir. Serilerin zamanla azalma eğilimi göstermesi ve belli bir ortalama etrafında salınması Türkiye'nin 15 AB ülkesine yakınsadığı olarak yorumlanabilir.

Birçok yaklaşımla yapılabilen yakınsama analizi, burada Pesaran (2007a), Ertat (2012) Öztürk (2013), Abdioğlu ve Uysal (2013), Saracoglu ve Dogan (2005), Dogan ve Saracoglu (2007), Korap (2010), Gögül ve Korap (2014), Lopçu ve Ateş (2009), Savacı ve Karşıyakalı (2016)'nın uyguladığı, Bernard ve Durlauf (1995) ve Carlino ve Mills (1993) tarafından geliştirilen yaklaşımla araştırılmıştır. Türkiye ile 15 AB ülkesinin kişi başına gelir farklarının ($y_{i,t} - y_{Turkey,t}$) durağanlık analizi, yatay kesit bağımlılığını dikkate alan SURADF ve CADF birim kök testiyle yapılmıştır gümrük birliğine katılımın etkilerinin tespiti için birim kök testleri üç alt dönem için yapılmıştır. İlk olarak gümrük birliği öncesi 1923-1995 dönemi, kişi başına gelir farklarının birim

kök testi, ardından gümrük birliği sonrası 1996-2008 dönemi, kişi başına gelir farklarının birim kök testi ve son olarak Türkiye'nin kuruluşundan günümüze 1923-2008 dönemi, kişi başına gelir farklarının birim kök testi yapılmıştır. Böylece her üç alt dönem için Türkiye'nin 15 AB ülkesine yakınsama gösterip göstermediği tespit edilecektir.

Tablo 2'de, gümrük birliği öncesi 1923-1995 dönemi için, Türkiye'nin AB'ye yakınsamasının tespiti için her bir AB ülkesi ile Türkiye'nin kişi başına gelir farklarının ($y_{i,t} - y_{Turkey,t}$) hem sabitli hem de sabit ve trendli CADF birim kök test sonuçları verilmiştir. Serilerin birim köklü olması yakınsamanın olmadığını, durağan olması ise yakınsamanın olduğunu ifade eder.

Tablo 2: CADF Birim Kök Test Sonuçları (1923-1995)

$y_{i,t} - y_{Turkey,t}$	Sabit				Sabit ve Trend			
	Lags	CADF-stat	5%	10%	Lags	CADF-stat	5%	10%
Avusturya	2.00	-2.91	-3.26	-2.94	2.00	-3.553*	-3.75	-3.43
Belçika	3.00	-1.20	-3.26	-2.94	3.00	-2.665	-3.75	-3.43
Danimarka	3.00	-1.49	-3.26	-2.94	3.00	-3.492*	-3.75	-3.43
Finlandiya	1.00	-3.82**	-3.26	-2.94	1.00	-2.708	-3.75	-3.43
Fransa	1.00	-3.79**	-3.26	-2.94	1.00	-3.740*	-3.75	-3.43
Almanya	2.00	-3.53**	-3.26	-2.94	2.00	-3.550*	-3.75	-3.43
İtalya	1.00	-1.50	-3.26	-2.94	1.00	-3.344	-3.75	-3.43
Hollanda	1.00	-3.36**	-3.26	-2.94	1.00	-3.951**	-3.75	-3.43
Norveç	2.00	-2.43	-3.26	-2.94	1.00	-2.130	-3.75	-3.43
İsveç	3.00	-2.81	-3.26	-2.94	3.00	-3.635*	-3.75	-3.43
Birleşik Krallık	2.00	-1.84	-3.26	-2.94	2.00	-3.863**	-3.75	-3.43
İrlanda	1.00	-0.844	-3.26	-2.94	1.00	-0.389	-3.75	-3.43
Yunanistan	1.00	-3.68**	-3.26	-2.94	1.00	-3.983**	-3.75	-3.43
Portekiz	2.00	-1.54	-3.26	-2.94	3.00	-2.304	-3.75	-3.43
İspanya	1.00	-3.44**	-3.26	-2.94	1.00	-3.614*	-3.75	-3.43
Panel CIPS stat		-2.54**	-2.25	-2.15		-3.128**	-2.76	-2.66

Maksimum gecikme uzunluğu 4 olarak alınmış ve optimal gecikme uzunlukları, Schwarz bilgi kriterine göre belirlenmiştir. Panel CIPS istatistiği, CADF istatistiklerinin ortalamasıdır. ** ve * sırasıyla %5 ve %10 önem seviyesinde anlamlılığı göstermektedir.

Tablo 2'de, sabitli modelde her bir ülke için hesaplanan test istatistikleri Pesaran (2007b: 275) tablo değerleriyle karşılaştırıldığında, 9 AB ülkesi (Avusturya, Belçika, Danimarka, İtalya, Norveç, İsveç, Birleşik Krallık, İrlanda, Portekiz) için hesaplanan test istatistikleri tablo değerlerinden mutlak değer olarak küçük olduğu görülmektedir, dolayısıyla bu ülkeler için Türkiye ile olan gelir farklarının durağan olmadığına karar verilir. Diğer taraftan 6 AB ülkesi (Finlandiya, Fransa, Almanya, Hollanda, Yunanistan, İspanya) için hesaplanan test istatistikleri tablo değerlerinden mutlak değer olarak büyük olduğundan bu ülkeler için Türkiye ile olan gelir farklarının durağan olduğuna karar verilir. Buna göre sabitli modelde, gümrük birliği öncesi Türkiye'nin 9 AB ülkesine yakınsamadığı, 6 AB ülkesine ise yakınsadığı tespit edilmiştir. Birim kök sonuçları panel bazında değerlendirildiğinde, sabitli modelde CIPS istatistiğinin, tablo değerlerinden büyük olduğu, dolayısıyla Türkiye'nin 15 AB ülkesine yakınsadığı sonucuna varılmaktadır. Sabitli ve trendli modelde benzer yorumlar yapılabilir, burada gümrük birliği öncesi dönemde, Türkiye'nin 9 AB ülkesine yakınsadığı, 6 AB ülkesine ise yakınsamadığı tespit edilmiştir. Sabitli ve trendli model de sabitli model gibi Türkiye'nin panel bazında 15 AB ülkesine yakınsadığını göstermektedir.

Tablo 3'te ise sonuçları karşılaştırma amacıyla gümrük birliği öncesi 1923-1995 dönemde, Türkiye'nin AB'ye yakınsamasının tespiti için SURADF birim kök test sonuçları verilmiştir.

Tablo 3: SURADF Birim Kök Testi (1923-1995)

$Y_{i,t} - Y_{Turkey,t}$	Sabit				Sabit ve Trend			
	Lags	SURADF t-stat	5%	10%	Lags	SURADF t-stat	5%	10%
Avusturya	2.00	-3.9244*	-4.0268	-3.6589	2.00	-5.8673**	-4.7467	-4.9933
Belçika	3.00	-4.7339*	-5.2204	-4.4674	3.00	-4.2290	-6.5572	-6.2848
Danimarka	3.00	-4.3782*	-4.8512	-3.5131	3.00	-4.7999	-5.7663	-5.0119
Finlandiya	1.00	-3.1568	-4.5157	-4.2378	1.00	-4.1379	-5.4590	-4.9352
Fransa	1.00	-2.4355	-4.5838	-4.3240	1.00	-4.1643	-6.4947	-5.4862
Almanya	2.00	-5.8885**	-4.2555	-4.0776	2.00	-5.9526**	-5.6073	-5.2849
İtalya	1.00	-3.1648	-4.4222	-4.1005	1.00	-5.4726*	-5.5288	-5.0443
Hollanda	1.00	-2.3852	-4.2114	-3.9681	1.00	-4.5059	-5.9016	-5.5838
Norveç	2.00	-1.4219	-4.1614	-3.5395	1.00	-3.6750	-5.5233	-5.0755
İsveç	3.00	-3.0049	-4.3245	-4.2085	3.00	-4.0956	-5.3200	-4.9802
Birleşik Krallık	2.00	-1.3681	-5.0254	-4.3645	2.00	-5.2145	-5.6809	-5.4738
İrlanda	1.00	-2.6522	-3.8500	-3.5726	1.00	-2.4174	-4.9342	-4.7797
Yunanistan	1.00	-1.6169	-4.1137	-4.2710	1.00	-3.5351	-5.4456	-4.7431
Portekiz	2.00	-1.4280	-3.9673	-3.8461	3.00	-3.3315	-5.0561	-5.0984
İspanya	1.00	-2.2271	-4.3806	-3.6550	1.00	-3.0597	-5.3772	-4.5101

Maksimum gecikme uzunluğu 4 olarak alınmış ve optimal gecikme uzunlukları, Schwarz bilgi kriterine göre belirlenmiştir. SURADF için kritik değerler, 1000 tekrarlı Monte Carlo simülasyonundan elde edilen bootstrap dağılımından elde edilmiştir. ** ve * sırasıyla %1, %5 ve %10 önem seviyesinde anlamlılığı göstermektedir.

Tablo 3'te gümrük birliği öncesi dönemde, sabitli modelde 4 AB ülkesinin (Avusturya, Belçika, Danimarka, Almanya), sabitli ve trendli modelde ise 3 AB ülkesinin (Avusturya, Almanya, İtalya) hesaplanan SURADF test istatistiği kritik değerlerden mutlak değer olarak büyük, dolayısıyla sadece bu ülkelerde birim kökün olduğuna dair boş hipotez reddetmektedir. SURADF birim kök testi CADF birim kök testinden farklı olarak, Türkiye'nin gümrük birliği öncesi AB'ye yakınsamadığına dair kanıtlar sunmaktadır. Bu iki farklı sonucun nedeni Türkiye'nin AB'ye yakınsayıp yakınsamadığı değil, SURADF'nin kendi içinde barındırdığı güç (power) sorunundan kaynaklanmaktadır. Bir testin gücü, yanlış boş hipotezi reddetme olasılığına eşittir ve testin gücü düştükçe yanlış boş hipotezin kabul edilme olasılığı artar (Enders, 2015: 235). Bir testin gücü 1'e yaklaştıkça doğru boş hipotezi reddedileceğini gösterir. Breuer vd. (2002: 534-535) Monte Carlo simülasyonları sonucunda paneldeki her bir kesit için 50 gözlemin olması durumunda SURADF birim kök testinin gücünün çok düşük olduğunu, ancak her bir kesit için gözlem sayısının 250'ye yaklaştığında sonuçlara güvenebileceğini ifade etmektedir. SURADF gibi bir testin gücü düştükçe II. tip hataya düşme olasılığı artar, yani yanlış olduğunu bildiğimiz bir hipotezi daha güçlü şekilde kabul etmemize neden olur. Gücü düşük olan SURADF'de burada bu tip bir hataya düşmektedir. Kesit sayısı (15) ve gözlem sayısı (73) dikkate alındığında Breuer vd. (2002: 535)'nin Monte Carlo simülasyonu sonucu SURADF'nin bu çalışmadaki gücünün 0.110 ile 0.229 arasında olduğu görülmektedir. Pesaran (2007b: 292)'in Monte Carlo simülasyonu ise CADF'nin bu çalışmadaki gücünün 0.980 ile 1.00 arasında olduğu görülmektedir, bu da bu çalışmada Pesaran (2007b) tarafından geliştirilen CADF'in daha iyi sonuçlar verdiğini dolayısıyla CADF birim kök test sonuçlarına güvenmemiz gerektiğini göstermektedir.

Tablo 4'te gümrük birliği sonrası 1996-2008 dönemi için Türkiye ile 15 AB ülkesi arasındaki kişi başına gelir farklarının hem sabitli hem de sabitli ve trendli model CADF birim kök test sonuçları verilmiştir.

Tablo 4: CADF Birim Kök Testi (1996-2008)

$Y_{i,t} - Y_{Turkey,t}$	Sabit				Sabit ve Trend			
	Lags	CADF-stat	5%	10%	Lags	CADF-stat	5%	10%
Avusturya	1.00	-0.684	-3.57	-3.08	1.00	0.930	-4.17	-3.63
Belçika	1.00	-3.625**	-3.57	-3.08	1.00	-2.503	-4.17	-3.63
Danimarka	1.00	0.459	-3.57	-3.08	1.00	-7.151**	-4.17	-3.63
Finlandiya	1.00	-1.721	-3.57	-3.08	1.00	-2.23	-4.17	-3.63
Fransa	1.00	-0.534	-3.57	-3.08	1.00	-5.078**	-4.17	-3.63
Almanya	1.00	-1.919	-3.57	-3.08	1.00	0.538	-4.17	-3.63
İtalya	1.00	-2.202	-3.57	-3.08	1.00	-8.304**	-4.17	-3.63
Hollanda	1.00	0.804	-3.57	-3.08	1.00	-0.007	-4.17	-3.63
Norveç	1.00	-1.338	-3.57	-3.08	1.00	-3.156	-4.17	-3.63
İsveç	1.00	-2.140	-3.57	-3.08	1.00	-4.134*	-4.17	-3.63
Birleşik Krallık	1.00	-8.460**	-3.57	-3.08	1.00	-8.261**	-4.17	-3.63
İrlanda	2.00	-1.270	-3.57	-3.08	1.00	0.809	-4.17	-3.63
Yunanistan	2.00	2.002	-3.57	-3.08	1.00	-2.676	-4.17	-3.63
Portekiz	1.00	1.388	-3.57	-3.08	1.00	-4.956**	-4.17	-3.63
İspanya	2.00	-0.589	-3.57	-3.08	1.00	-0.306	-4.17	-3.63
Panel CIPS stat		-1.322	-2.28	-2.16		-3.099**	-2.83	-2.69

Maksimum gecikme uzunluğu 4 olarak alınmış ve optimal gecikme uzunlukları, Schwarz bilgi kriterine göre belirlenmiştir. Panel CIPS istatistiği, CADF istatistiklerinin ortalamasıdır. ** ve * sırasıyla %5 ve %10 önem seviyesinde anlamlılığı göstermektedir.

Sabitli model CADF birim kök test sonuçlarına göre, gümrük birliği sonrası dönemde Belçika ve Birleşik Krallık için hesaplanan test istatistikleri Pesaran (2007b: 275) tablo değerlerinden büyük olduğundan, sadece 2 AB ülkesi için Türkiye ile gelir farklarının durağan olduğuna karar verilir. Diğer bir ifadeyle sabitli modelde Türkiye'nin sadece Belçika ve Birleşik Krallık'a yakınsadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bunun yanında sabitli model birim kök sonuçları panel bazında değerlendirildiğinde hesaplanan Panel CIPS istatistiğinin tablo değerinden mutlak değer olarak küçük olduğu yani panelin bütünü için serilerin birim kök içerdiği görülmektedir. Dolayısıyla sabitli model için gümrük birliği sonrası dönemde Türkiye'nin AB'ye yakınsamadığı ifade edilebilir. Sabitli ve trendli modelde ise gümrük birliği sonrası dönemde yakınsamanın olduğuna dair daha güçlü kanıtlara ulaşılmıştır. Buna göre gümrük birliği sonrasında Türkiye'nin Danimarka, Fransa, İtalya, İsveç, Birleşik Krallık ve Portekiz' yakınsadığı görülmektedir. Sabitli ve trendli model panel bazında değerlendirildiğinde Türkiye'nin gümrük birliği sonrası dönemde 15 AB ülkesine yakınsadığı tespit edilmiştir. Gümrük birliği sonrası dönem için SURADF birim kök test sonuçlarına yer verilmemiştir. Bunun nedeni SURADF birim kök testinin sadece $T > N$ durumunda uygulanabilmesidir, ancak gümrük birliği sonrası dönemde $T = 13, N = 15$ 'tir. CADF'nin SURADF birim kök testine karşı bir diğer üstünlüğü, Pesaran (2007b)'nin CADF birim kök testinin hem $T > N$ durumunda hem de $T < N$ durumunda uygulanabildiğini Monte Carlo Simülasyonlarıyla göstermesidir.

Son olarak Tablo 5 ve Tablo 6'da Türkiye'nin kuruluşundan günümüze, Türkiye ile 15 AB ülkesinin kişi başına düşen gelir farklarının CADF ve SURADF birim kök test sonuçları verilmiştir.

Tablo 5: CADF Birim Kök Testi (1923-2008)

$Y_{i,t} - Y_{Turkey,t}$	Sabit				Sabit ve Trend			
	Lags	CADF-stat	5%	10%	Lags	CADF-stat	5%	10%
Avusturya	2.00	-3.22*	-3.25	-2.92	2.00	-3.838**	-3.74	-3.42
Belçika	3.00	-1.31	-3.25	-2.92	3.00	-3.147	-3.74	-3.42
Danimarka	3.00	-1.07	-3.25	-2.92	3.00	-3.749**	-3.74	-3.42
Finlandiya	1.00	-3.69**	-3.25	-2.92	1.00	-3.601*	-3.74	-3.42
Fransa	1.00	-3.39**	-3.25	-2.92	1.00	-3.524*	-3.74	-3.42
Almanya	2.00	-3.50**	-3.25	-2.92	2.00	-3.752**	-3.74	-3.42
İtalya	1.00	-1.73	-3.25	-2.92	1.00	-2.122	-3.74	-3.42
Hollanda	1.00	-3.31**	-3.25	-2.92	1.00	-4.316**	-3.74	-3.42
Norveç	2.00	-2.82	-3.25	-2.92	1.00	-2.226	-3.74	-3.42
İsveç	3.00	-2.28	-3.25	-2.92	3.00	-3.668*	-3.74	-3.42
Birleşik Krallık	2.00	-1.94	-3.25	-2.92	2.00	-3.329	-3.74	-3.42
İrlanda	2.00	0.28	-3.25	-2.92	2.00	-0.025	-3.74	-3.42
Yunanistan	1.00	-3.92**	-3.25	-2.92	1.00	-4.265**	-3.74	-3.42
Portekiz	2.00	-2.01	-3.25	-2.92	3.00	-2.338	-3.74	-3.42
İspanya	1.00	-3.00*	-3.25	-2.92	1.00	-3.704*	-3.74	-3.42
Panel CIPS stat		-2.46**	-2.25	-2.15		-3.174**	-2.75	-2.66

Maksimum gecikme uzunluğu 4 olarak alınmış ve optimal gecikme uzunlukları, Schwarz bilgi kriterine göre belirlenmiştir. Panel CIPS istatistiği, CADF istatistiklerinin ortalamasıdır. ** ve * sırasıyla %5 ve %10 önem seviyesinde anlamlılığı göstermektedir.

Tablo 5'te sabitli model için hesaplanan CADF test istatistikleri Pesaran (2007b: 275) tablo değerleriyle karşılaştırıldığında, 7 AB ülkesi için test istatistiklerinin tablo kritik değerlerinden mutlak değer olarak büyük olduğu, 8 AB ülkesi için ise küçük olduğu görülmektedir. Buna göre söz konusu 7 AB ülkesinin Türkiye ile olan gelir farklarının durağan olduğu, yani 1923-2008 döneminde Türkiye'nin Avusturya, Finlandiya, Fransa, Almanya, Hollanda, Yunanistan, İspanya yakınsadığı tespit edilmiştir. Sabit model için elde edilen sonuçlar panel bazında değerlendirildiğinde, Panel CIPS istatistiğinin tablo değerlerinden mutlak değer olarak büyük olduğu görülmektedir. Dolayısıyla Türkiye'nin 1923-2008 döneminde 15 AB ülkesinin ortalamasına yakınsadığı sonucuna ulaşılmıştır. Tablo 5'te sabitli ve trendli model, Türkiye'nin AB'ye yakınsamasına ilişkin daha benzer kanıtlar sunmaktadır. Hesaplanan CADF istatistikleri Pesaran (2007b: 275) tablo değerleriyle karşılaştırıldığında Türkiye'nin 9 AB ülkesine (Avusturya, Danimarka, Finlandiya, Fransa, Almanya, Hollanda, İsveç, Yunanistan, İspanya) yakınsadığı tespit edilmiştir. Panel bazında değerlendirme yapıldığında sabitli model sonucuna uyumlu olarak Türkiye'nin 1923-2008 döneminde 15 AB ülkesinin ortalamasına yakınsadığı tespit edilmiştir.

Tablo 6: SURADF Birim Kök Testi (1923-2008)

$Y_{i,t} - Y_{Turkey,t}$	Sabit				Sabit ve Trend			
	Lags	SURADF t-stat	5%	10%	Lags	SURADF t-stat	5%	10%
Avusturya	2.00	-4.110**	-4.030	-3.948	2.00	-5.967**	-5.287	-4.532
Belçika	3.00	-4.283	-4.897	-4.822	3.00	-4.209	-6.965	-6.258
Danimarka	3.00	-3.331	-3.952	-3.799	3.00	-5.147*	-5.437	-4.667
Finlandiya	1.00	-3.149	-4.326	-4.155	1.00	-4.939	-5.858	-5.333
Fransa	1.00	-2.407	-4.844	-3.885	1.00	-3.510	-6.250	-5.454
Almanya	2.00	-5.887**	-4.256	-3.728	2.00	-6.180**	-5.650	-5.398
İtalya	1.00	-3.671	-4.644	-3.832	1.00	-4.390	-5.317	-4.847

Hollanda	1.00	-2.802	-4.483	-3.978	1.00	-3.949	-5.565	-5.289
Norveç	2.00	-2.174	-3.914	-3.870	1.00	-3.572	-5.502	-4.664
İsveç	3.00	-2.857	-3.826	-4.017	3.00	-4.935	-5.342	-5.257
Birleşik Krallık	2.00	-1.491	-4.836	-4.333	2.00	-4.627	-6.256	-5.516
İrlanda	2.00	0.9455	-4.085	-3.626	2.00	-1.160	-5.198	-4.977
Yunanistan	1.00	-1.261	-4.033	-3.765	1.00	-2.675	-4.605	-4.602
Portekiz	2.00	-2.190	-3.992	-3.505	3.00	-3.171	-4.874	-4.431
İspanya	1.00	-1.628	-4.385	-3.715	1.00	-2.685	-4.905	-4.226

Maksimum gecikme uzunluğu 4 olarak alınmış ve optimal gecikme uzunlukları, Schwarz bilgi kriterine göre belirlenmiştir. SURADF için kritik değerler, 1000 tekrarlı Monte Carlo simülasyonundan elde edilen bootstrap dağılımından elde edilmiştir.** ve * sırasıyla %5 ve %10 önem seviyesinde anlamlılığı göstermektedir.

Tablo 6'da 1923-2008 dönemi, Türkiye ile 15 AB ülkesinin kişi başına düşen gelir farklarının SURADF birim kök test sonuçları görülmektedir. CADF'tan farklı olarak SURADF birim kök testi Türkiye'nin AB'ye yakınsadığına dair güçlü kanıtlar vermemektedir. Bunun nedeni daha önce ifade edildiği gibi Türkiye'nin AB'ye yakınsayıp yakınsamadığı değil, SURADF'nin kendi içinde barındırdığı güç (power) sorundan kaynaklanmaktadır. Gücü düşük olan bir testin II. tip hataya düşme olasılığı artmaktadır. Diğer bir ifadeyle burada yanlış olduğu bilinen boş hipotez kabul edilmiştir.

SONUÇ

Çalışmada Türkiye'nin gümrük birliğine katılımıyla 15 Avrupa Birliği (AB) ülkesine yakınsama gösterip göstermediği Bernard ve Durlauf (1995) ve Carlino ve Mills (1993) tarafından geliştirilen yaklaşımla araştırılmıştır. Uygulamada 1923-2008 dönemi için kişi başına düşen reel gayri safi yurtiçi hasıla yıllık verileri kullanılmış ve Türkiye'nin gümrük birliğine katılımının AB ülkelerine yakınsaması üzerindeki etkilerinin tespiti için üç alt dönem (1923-1995 dönemi, 1996-2008 dönemi ve 1923-2008 dönemi) oluşturulmuştur. Çalışmada Türkiye'nin gümrük birliğine katıldığı 1996 yılında birliğe üye 15 ülke (Almanya, Belçika, Fransa, Hollanda, İtalya, Lüksemburg, Danimarka, Birleşik Krallık, İrlanda, Yunanistan, İspanya, Portekiz, Avusturya, Finlandiya, İsveç) ile Türkiye arasında logaritması alınmış kişi başına düşen gelir farklarının durağanlık analizi SURADF ve CADF birim kök testleriyle yapılmıştır. Çalışmada Türkiye'nin 15 AB ülkesine yakınsaması araştırıldığı için Türkiye baz (referans) ülke olarak seçilmiş ve tüm ülkelerle Türkiye'nin gelir farklarının ($y_{i,t} - y_{Turkey,t}$) durağanlığı her üç dönem için araştırılmıştır. Çalışmadan elde edilen bulgular şu şekilde sıralanabilir:

1. Türkiye ve 15 AB ülkesi arasında yatay kesit bağımlılığı CD (Pesaran, 2004), CD_{LM} (BP,1980), CD_{LM} (Pesaran, 2004) ve LM_{adj} (PUY, 2008) testleriyle araştırılmıştır. Hem sabitli hem de sabitli ve trendli modelde, her dört test istatistiği yatay kesitler arasında %1 önem düzeyinde güçlü bir bağımlılığın olduğunu göstermektedir. Bu bulgu birim kök testlerinde yatay kesit bağımlılığını dikkate alan 2. nesil birim kök testlerinin kullanılması gerektiğini ifade etmektedir.

2. Türkiye ve 15 AB ülkesi arasındaki logaritması alınmış kişi başına düşen gelir ve gelir farkları grafikleri (Grafik 1, 2) incelendiğinde, Türkiye'nin AB ülkeleri ile olan gelir farkını kademeli olarak azalttığı, AB ülkelerinin kendi aralarındaki gelir farkının ise önemli ölçüde düştüğü görülmektedir. Bu gözlem 15 AB ülkesi arasında Baumol (1986) tarafından ifade edilen kulüp yakınsamasının olduğu şeklinde yorumlanabilir.

3. Gümrük birliği öncesi 1923-1995 döneminde CADF sabitli model sonuçlarına göre Türkiye'nin 6 AB ülkesine, CADF sabitli ve trendli modelde ise 9 AB ülkesine yakınsadığı, ayrıca Türkiye'nin 15 AB ülkesinin ortalamasına yakınsadığı tespit edilmiştir. SURADF sonuçları ise bu dönem için yakınsamanın olmadığı göstermektedir. Çalışmada SURADF'nin CADF'tan farklı sonuçlar vermesinin nedeni SURADF'nin kendi içinde barındırdığı güç (size-power) sorunudur.

Çalışmada düşük güce sahip olan SURADF sonuçlarına güvenilemeyeceği için analizinde CADF sonuçları dikkate alınmıştır.

4. Gümrük birliği sonrası 1996-2008 dönemi ve 1923-2008 dönemi için CADF sabitli ve trendli modele göre Türkiye'nin hem panel bazında hem de ülke bazında AB ülkelerine yakınsadığı tespit edilmiştir.

Elde edilen bulgular neticesinde, hem gümrük birliği öncesi hem de gümrük birliği sonrasında Türkiye'nin, AB ülkelerine yakınsadığı bulgusuna ulaşılmıştır. Türkiye'nin Avrupa Birliği ile olan ticaret hacmini özellikle teknoloji transferini teşvik edici politikalara ağırlık vermesiyle ülkeler arasındaki gelir farkının daha da azalacağı diğer bir ifadeyle yakınsamanın daha hızlı gerçekleşeceği ifade edilebilir. Çalışmada elde edilen bulgular Türkçe literatürdeki çalışmalarla kıyaslandığında Saracoglu ve Dogan (2005), Dogan ve Saracoglu (2007), Göğül ve Korap (2014), Akıncı ve Yılmaz (2012) ile Savacı ve Karşıyakalı (2016)'yla benzer, Öztürk (2013) ve Öztürk vd. (2013)'ten ise farklı sonuçlara ulaşıldığı görülmektedir. Literatürde karşılaşılan bu sonuç farklılıkları kullanılan veri seti ve yöntem farklılıklarından kaynaklanabilmektedir.

Bu çalışma, yakınsama hipotezini kapsamlı bir biçimde ele alması, Türkiye ve 15 AB ülkesi için 1923-2008 gibi uzun bir dönemi dikkate alması ve bu dönemi üç alt döneme ayırması ve gelişmiş iki farklı panel birim kök testini birbiriyle karşılaştırması bakımından, Türkçe literatürdeki diğer çalışmalardan farklılaşmakta ve literatüre katkı sağladığı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Abdioğlu, Z. & Uysal T. (2013), Türkiye'de Bölgeler Arası Yakınsama: Panel Birim Kök Analizi, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt: 27.3, ss. 125-143.
- Akıncı, M. & Yılmaz, Ö. (2012), Türkiye ile AB Arasındaki Kişi Başına Gelir Yakınsaması: Farklardaki Fark Analizi, *Finans, Politik & Ekonomik Yorumlar*. Cilt: 49, Sayı: 567, ss. 15-27.
- Bai, J. & Serena N. (2004), A PANIC Attack on Unit Roots and Cointegration, *Econometrica*, Vol. 72.4, pp. 1127-1177.
- Baltagi, B. H. (2014), *Econometric Analysis of Panel Data*, John Wiley & Sons Ltd., Fifth Edition, Chichester.
- Barro, R. J. (1991), Economic Growth in a Cross Section of Countries, *The Quarterly Journal of Economics*, Vol. 106. 2. pp. 407-443.
- Barro, R. J. & Sala-I-Martin, X. (1992), Convergence, *Journal of political Economy*, Vol. 100.2, pp. 223-251.
- Baumol, W. J. (1986), Productivity Growth, Convergence, and Welfare: What the Long-Run Data Show, *The American Economic Review*, pp. 1072-1085.
- Berber, M.; Yamak, R. & Artan, S. (2000), Türkiye'de Yakınlaşma Hipotezinin Bölgeler Bazında Geçerliliği Üzerine Ampirik Bir Çalışma: 1975-1997, *9. Ulusal Bölge Bilimi ve Bölge Planlama Kongresi Bildiriler Kitabı*, ss. 51-59.
- Bernard, A. B. & Durlauf, S. N. (1995), Convergence in International Output. *Journal of Applied Econometrics*, Vol. 10.2, pp. 97-108.
- Bernard, A. B. & Durlauf, S. N. (1996), Interpreting Tests of the Convergence Hypothesis, *Journal of econometrics*, Vol. 71.1, pp. 161-173.
- Breitung, J. (2001), The Local Power of Some Unit Root Tests for Panel Data, *In: Advances in Econometrics*, Vol. 15, pp. 161-177.

- Breuer, J. B.; Mcnown, R. & Wallace, M. S. (2001), Misleading Inferences from Panel Unit-Root Tests with an Illustration from Purchasing Power Parity, *Review of International Economics*, Vol. 9.3, pp. 482-493.
- Breuer, J. B.; Mcnown, R. & Wallace, M. S. (2002), Series-Specific Unit Root Tests with Panel Data, *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, Vol. 64.5, pp. 527-546.
- Breusch, T. S. & Pagan, A. R. (1980), The Lagrange Multiplier Test and its Applications to Model Specification in Econometrics, *The Review of Economic Studies*, Vol. 47.1, pp. 239-253.
- Carlino, G. A. & Mills, L. O. (1993), Are US Regional Incomes Converging?: A Time Series Analysis, *Journal of Monetary Economics*, Vol. 32.2, pp. 335-346.
- Choi, I. (2001), Unit Root Tests for Panel Data, *Journal of international money and Finance*, Vol. 20.2, pp. 249-272.
- De La Fuente, A. (1997), The Empirics of Growth and Convergence: A Selective Review, *Journal of Economic Dynamics and Control*, Vol. 21.1, pp. 23-73.
- Dogan, N. & Saracoglu, B. (2007) Income Convergence of European Union and Candidate Countries: Are they All the Same?, *International Research Journal of Finance and Economics*, Vol.12, pp. 160-164.
- Enders, W. (2015), *Applied Econometric Time Series*, Fourth Edition, John Wiley Sons Inc. New York.
- Erk, N.; Ates, S. & Direkçi, T. (2000), Convergence and Growth within GAP Region (South Eastern Anatolia Project) and Overall Turkey's Regions, *IV. ODTÜ Uluslararası Ekonomi Kongresi*, Ankara.
- Erlat, H. (2012), Türkiye'de Bölgesel Yakınsama Sorununa Zaman Dizisi Yaklaşımı, *Turkish Economic Association Discussion Paper* No. 2012/64
- Ersungur, Ş. M. & Özgür P. (2006), Türkiye'de Bölgeler Arasında Yakınsama Analizi, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, ss. 335-343.
- Evans, P. & Karras, G. (1996), Convergence Revisited, *Journal of Monetary Economics*, Vol. 37.2, pp. 249-265.
- Evans, P. (1996), Using Cross-Country Variances to Evaluate Growth Theories, *Journal of Economic Dynamics and Control*, pp. 1027-1049.
- Filiztekin, A. (1998), Convergence Across Industries and Provinces in Turkey, <http://myweb.sabanciuniv.edu/alpayf/files/2010/04/turkconv981.pdf> Erişim Tarihi (08.06.2016).
- Fleissig, A. & Strauss, J. (2001), Panel Unit-Root Tests of OECD Stochastic Convergence, *Review of International Economics*, Vol. 9.1, pp. 153-162.
- Gögül, P. K. & Korap, L. (2014), Ekonomik Yakınsama Olgusunun Sınanması Üzerine Yeni Bulgular: OECD Örneği, *Kastamonu University Journal of Economics & Administrative Sciences Faculty*, ss. 60-73.
- Guloglu, B. & İvrendi, M. (2008), Output Fluctuations: Transitory or Permanent? The Case of Latin America, *Applied Economics Letters*, Vol. 17.4, pp. 381-386.
- Gürüş, S. (2015), *STATA ile Panel Veri Modelleri*, Der Yayınları, İstanbul.
- Hadri, K. (2000), Testing for Stationarity in Heterogeneous Panel Data, *The Econometrics Journal*, Vol. 3.2, pp. 148-161.
- Im, K. S.; Pesaran M. H. & Shin Y. (2003), Testing for Unit Roots in Heterogeneous Panels, *Journal of econometrics*, Vol. 115.1, pp. 53-74.

- Islam, N. (1995), Growth Empirics: A Panel Data Approach, *The Quarterly Journal of Economics*, pp. 1127-1170.
- Islam, N. (2003), What Have We Learnt From the Convergence Debate?, *Journal of economic surveys*, Vol. 17.3, pp. 309-362.
- Jepma, C.; JAGGER, H. & KAMPHUIS, E. (1996), *Introduction to International Economics*, Addison Wesley Longman, New York.
- Karaca, O. (2004), Türkiye'de Bölgelerarası Gelir Farklılıkları: Yakınsama Var mı?, *Turkish Economic Association Discussion Paper*, No. 2004/7.
- Kasman, A.; Kirbas-Kasman, S. & Turgutlu, E. (2005), Nominal and Real Convergence Between the CEE Countries and the EU: A Fractional Cointegration Analysis, *Applied Economics*, Vol. 37.21, pp. 2487-2500.
- Kaynak, M. (2011), *Büyüme Teorileri Giriş*, 2. Baskı, Gazi Kitabevi, Ankara.
- Korap, L. (2010), OECD Ülkeleri için Ekonomik Yakınsama Öngörüsünün Zaman Serisi Panel Birim Kök Yöntemleri ile Sınanması, *Istanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, ss.189-206.
- Küçükaksoy, İ., & Akalin, G. (2017). Fisher Hipotezi'nin Panel Veri Analizi ile Test Edilmesi: OECD Ülkeleri Uygulaması, *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 35.1, 19-40.
- Levin, A.; Lin, C. F. & Chu, C. S. J. (2002), Unit Root Tests in Panel Data: Asymptotic and Finite-Sample Properties, *Journal of Econometrics*, Vol. 108, pp. 1-24.
- Lı, Q. & Papell, D. (1999), Convergence of International Output Time Series Evidence for 16 OECD Countries, *International review of economics & finance*, Vol. 8.3, pp. 267-280.
- Loewy, M. B. & Papell, D. H. (1996), Are US Regional Incomes Converging? Some Further Evidence, *Journal of Monetary Economics*, Vol. 38.3, pp. 587-598.
- Lopcu, K. and Ateş, S. (2009), Income Convergence Between Turkey and EU Regions: A Panel Unit Root Approach, *In: Anadolu International Conference in Economics*, Eskişehir.
- Lucas R. E. (1988), On the Mechanics of Economic Development, *Journal of Monetary Economics*, Vol. 22:1, pp. 3-42.
- Maddala, G. S. & Wu, S. (1999), A Comparative Study of Unit Root Tests with Panel Data and a New Simple Test, *Oxford Bulletin of Economics and statistics*, Vol. 61.1, pp. 631-652.
- Maddison, A. (2008), Historical Data, <http://www.ggd.net/MADDISON/oriindex.htm> Erişim Tarihi (15.05.2016).
- Mankiw, N. G.; Romer, D. & Weil, D. N. (1992), A Contribution to the Empirics of Economic Growth, *The Quarterly Journal of Economics*, Vol. 107.2, pp. 407-437.
- Moon, H. R. & Perron, B. (2004), Testing for a Unit Root in Panels With Dynamic Factors, *Journal of econometrics*, Vol. 122.1, pp. 81-126.
- Nazlıoglu, S.; Lebe, F. & Kayhan, S. (2011), Nuclear Energy Consumption and Economic Growth in OECD Countries: Cross-Sectionally Dependent Heterogeneous Panel Causality Analysis, *Energy Policy*, Vol. 39.10, pp. 6615-6621.
- Öztürk, L.; AY, S. & Keser, H. Y. (2013), Turkey's Convergence to the Eu: Catching up or Falling Behind?, *Economic and Social Development: Book of Proceedings of the 2nd International Scientific Conference*, Paris.
- Öztürk, L. (2013), Türkiye Avrupa Birliği'ne Yakınsıyor Mu? Bir Zaman Serisi Analizi, 1950-2008, *Ege Academic Review*, Cilt: 13.4, ss. 527-538.

- Öztürk, L. (2004), *Ekonomik Liberalizasyonun Bölgesel Eşitsizliğe Etkisi Bölgeler, Alt Bölgeler ve İller Üzerine Bir Uygulama*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Pesaran, M. H. (2004), General Diagnostic Tests for Cross Section Dependence in Panels, *CESifo Working Paper Series No. 1229; IZA Discussion Paper No. 1240*, pp. 1-39.
- Pesaran, M. H. (2007a), A Pair-Wise Approach to Testing for Output and Growth Convergence, *Journal of Econometrics*, Vol. 138.1, pp. 312-355.
- Pesaran, M. H. (2007b), A Simple Panel Unit Root Test in The Presence of Cross-Section Dependence, *Journal of Applied Econometrics*, Vol. 22.2, pp. 265-312.
- Pesaran, M. H.; Ullah, A. and Yamagata, T. (2008), A Bias-Adjusted LM Test of Error Cross-Section Independence, *The Econometrics Journal*, Vol. 11.1, pp. 105-127.
- Quah, D. T. (1996), Empirics for Economic Growth and Convergence, *European economic review*, Vol. 40.6, pp. 1353-1375.
- Quah, D. (1993), Empirical Cross-Section Dynamics in Economic Growth, *European Economic Review*, Vol. 37.2-3, pp. 426-434.
- Romer, P. (1986), Increasing Returns and Long Run Growth, *Journal of Political Economy*, pp. 1002-1036.
- Sala-I-Martin, X. X. (1996), The Classical Approach to Convergence Analysis, *The economic journal*, pp. 1019-1036.
- Saracoglu, B. & Dogan, N. (2005), Avrupa Birliği Ülkeleri ve Avrupa Birliğine Aday Ülkelerin Yakınsama Analizi, *VII. Ulusal Ekonometri ve İstatistik Sempozyumu*, İstanbul.
- Savacı, S. & Karşıyakalı B. (2016), Ülkeler Arası Gelir Yakınsaması Analizi: AB Ülkeleri ve Türkiye, *Akdeniz İİBF Dergisi*, ss. 237-257.
- Seyidoğlu, H. (2009), *Uluslararası İktisat*, 17. Baskı Güzem Can Yayınları, İstanbul.
- Solow, R. M. (1956), A Contribution to the Theory of Economic Growth, *The Quarterly Journal of Economics*, pp. 65-94.
- Summers, R. & HESTON, A. (1984), Improved International Comparisons of Real Product and its Composition: 1950–1980, *Review of Income and wealth*, Vol. 30.2, pp. 207-219.
- Summers, R. & Heston, A. (1988), A New Set of International Comparisons of Real Product and Price Levels Estimates For 130 Countries 1950–1985, *Review of income and wealth*, Vol. 34.1, pp 1-25.
- Tansel, A. & Güngör, N. D. (1997), Economic Growth and Convergence: An Application to the Provinces of Turkey, 1975-1995, *First Annual ERC/METU Paper no. 9908*, Ankara.
- Tatoğlu, F. Y. (2013), *İleri Panel Veri Analizi*, Beta Basım, 2. Baskı, İstanbul.
- Temel, T.; Tansel, A. & Albersen, P. J. (1999), Convergence and Spatial Patterns in Labor Productivity: Nonparametric Estimations for Turkey, *Economic Research Forum for the Arab Countries, JRAP*, Vol. 29.1, pp. 1-19.
- Temel, T.; Tansel, A. & Gungor, N. D. (2005), Convergence of Sectoral Productivity in Turkish Provinces: Markov Chains Model, *International Journal of Applied Econometrics and Quantitative Studies*, Vol 2-2, pp. 65-98.
- Van Den Berg, H. (2001), *Economic Growth and Development*, McGraw-Hill, New York.
- Zellner, A. (1962), An Efficient Method of Estimating Seemingly Unrelated Regressions and Tests for Aggregation Bias, *Journal of the American statistical Association*, Vol. 57.298, pp. 348-368.

Araştırma Makalesi
Research Article

Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi
Yıl: Ekim 2018 Cilt-Sayı: 11(4) ss: 129-142

Academic Review of Economics and Administrative Sciences
Year: October 2018 Vol-Issue: 11(4) pp: 129-142

<http://dergipark.gov.tr/ohuiibf/>

ISSN: 2564-6931

DOI: 10.25287/ohuiibf.432268

Geliş Tarihi / Received: 08.06.2018

Kabul Tarihi / Accepted: 13.10.2018

TÜFE VE YURT İÇİ ÜFE ENFLASYON ORANLARI İLE ALT ENFLASYON KALEMLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN AMPİRİK ANALİZİ

Hakan ÖNER¹

Özet

Bu çalışmanın amacı TÜFE ve Yurt içi ÜFE enflasyon oranlarını oluşturan alt enflasyon kalemlerinin, TÜFE ve Yurt içi ÜFE enflasyon oranları üzerindeki nedensellik etkisi incelenmektedir. Bu amaçla, Ocak 2005-Mayıs 2018 tarihleri arasındaki 161 adet aylık gözlem veri seti olarak çalışmada kullanılmaktadır. Genişletilmiş Dickey Fuller (ADF) birim kök testi ve Granger nedensellik testleri uygulan çalışmada sonucuna göre; TÜFE enflasyon oranları, Yurt içi ÜFE enflasyon oranları ile kıyaslandığında alt enflasyon kalemlerinden daha fazla etkilendiği tespit edilmiştir. TÜFE enflasyon oranları 12 adet alt enflasyon kaleminden etkilenirken, Yurt içi ÜFE enflasyon oranları 4 adet alt enflasyon kaleminden etkilendiği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler : Tüketici Fiyat Endeksi, Yurt İçi Üretici Fiyat Endeksi, Genişletilmiş Dickey Fuller (ADF) Birim Kök Testi, Granger Nedensellik Testi.

Jel Sınıflandırması : E31, E44, E50, E58, G20.

THE EMPIRICAL ANALYSES OF RELATIONSHIP BETWEEN CONSUMER PRICE INDEX, DOMESTIC PRODUCER PRICE INDEX AND SUB-INFLATION ITEMS CASUALITY TEST

Abstract

In this study, the effects of sub-inflation items of Consumer Price Index (CPI) and Domestic Producer Price Index (D-PPI) on CPI and D-PPI are examined by means of causality. For this purpose, 161 monthly observations between January 2005 and May 2018 are used in the study. According to the study result which is used Augmented Dickey Fuller (ADF) unit root test and Granger casualiyt test; CPI inflation rates have been found to be more affected by sub-inflation items when compared to domestic PPI inflation rates. Although, CPI inflation rates are affected by 12 sub-inflation items, it has been determined that domestic PPI inflation rates are affected by 4 sub-inflation items.

Key Words : Consumer Price Index, Domestic Producer Price Index, Augmented Dickey Fuller (ADF) Unit Root Test, Granger Casualiyt Test.

Jel Classification : E31, E44, E50, E58, G20.

¹Dr. Öğr. Üyesi, Nişantaşı Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu, Lojistik Bölümü, onerhakan@gmail.com, ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-9595-1498>.

GİRİŞ

İki dönem arasındaki fiyatlar genel seviyesindeki değişim olarak adlandırılan enflasyon (Çakır, 2007: 18), başlıca tüketici fiyat endeksi "TÜFE" ve üretici fiyat endeksi "ÜFE" olmak üzere iki gösterge ile ifade edilmektedir. TÜFE enflasyon oranı, tüketicilerin tüketimine sunulan nihai ürünlerden oluşan sepetin iki dönem arasındaki değişimini gösterirken, ÜFE enflasyon oranı ise üretim sürecinde girdi olarak kullanılan ürünlerin iki dönem arasındaki fiyat değişimlerini göstermektedir.

2003 yılında 100 puan olarak alınan ÜFE enflasyon oranı, 2005 yılından itibaren uluslararası standartlara uygun olarak zincirleme endeks şeklinde hesap edilerek yayınlanmaktadır. TÜFE hesaplamalarında kullanılan nihai ürün ve ağırlıkları zincirleme endeksin yapısı gereği her yıl güncellenmektedir. Hanehalkının tüketimde bulunduğu ürünler için ne kadar harcama yaptığı Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından bütçe anketleri yoluyla sorularak TÜFE enflasyon oranı hesaplaması yapılmaktadır.

Son üç yıla ait TÜFE enflasyon oranı sepetinde kullanılan 12 ana harcama kalemi için ağırlık değerleri aşağıdaki tablo 1'de sunulmaktadır.

Tablo 1. TÜFE Enflasyon Oranı Ana Harcama Grupları Ağırlıkları

Ana Harcama Grupları	2016	2017	2018
Gıda ve Alkolsüz İçecekler	23,68	21,77	23,03
Alkollü İçecekler ve Tütün	4,98	5,87	5,14
Giyim ve Ayakkabı	7,43	7,33	7,21
Konut, Su, Elektrik, Gaz vd	15,93	14,85	14,85
Mobilya, Ev Alet. ve Ev Bak. Hiz.	8,02	7,72	7,66
Sağlık	2,66	2,63	2,64
Ulaştırma	14,31	16,31	17,47
Haberleşme	4,42	4,12	3,91
Eğlence ve Kültür	3,81	3,62	3,39
Eğitim	2,56	2,69	2,67
Lokanta ve Oteller	7,47	8,05	7,27
Çeşitli Mal ve Hizmetler	4,73	5,04	4,76
Toplam	100,00	100,00	100,00

Kaynak: Tuik, Tüketici fiyat endeksi (2003=100) ana grup ve alt ana gruplara göre endeks rakamları, 2003-2018.

TÜFE enflasyon oranı ana harcama grupları içinde gıda ve alkolsüz içecekler kaleminin payı % 23,03 ile TÜFE enflasyon oranını en fazla etkileyen kalemdir. Ardından, % 17,47 ile Ulaştırma harcamaları ve % 14,85 ile konut, su, elektrik, gaz ve diğer gider harcamaları oluşturmaktadır.

TÜFE enflasyon oranına benzer şekilde 2003 yılında 100 puan olarak alınan ÜFE enflasyon oranı, 2005 yılından itibaren Uluslararası standartlara uygun olarak zincirleme endeks yöntemiyle hesap edilmeye başlanmıştır. 2014 yılından itibaren yurt içi üretici fiyat endeksi (Yİ-ÜFE) olarak adlandırılmaya başlanan endeks (Bu çalışmada kısaca ÜFE olarak adlandırılacaktır), firmaların yurt içinde üretimi yapılan ve endeks kapsamına dahil olan ürünlerinden, KDV, ÖTV vb. dolaylı vergiler düşüldükten sonraki fiyatları endekse hesaplamasına dahil edilmektedir.

2018 yılına ait ÜFE enflasyon oranı hesaplamalarında kullanılan 4 ana harcama kalemi için ağırlık değerleri aşağıdaki tablo 2'de sunulmaktadır.

Tablo 2. ÜFE Enflasyon Oranı Alt Kalem Ağırlıkları

Ana Harcama Grupları	2016	2017	2018
Madencilik ve Taş Ocakçılığı	3,50	3,36	3,26
İmalat	87,28	88,79	89,02
Elektrik, Gaz Üretimi ve Dağıtım	8,13	6,81	6,74
Su Temini	1,08	1,03	0,98
Toplam	100,00	100,00	100,00

Kaynak: Tuik, Yurt İçi Üretici Fiyat Endeksi-Kısım, Bölüm ve Gruplar (2003=100).

ÜFE enflasyon oranı Alt Kalem Ağırlıkları içinde imalat kaleminin payı % 89,02 oranı ile ÜFE enflasyon oranını en fazla etkileyen kalemdir.

Akademik literatürde, TÜFE ve ÜFE enflasyon oranları arasındaki ilişkiyi açıklamaya yönelik çalışma sayısı fazla olmasına rağmen, TÜFE ve ÜFE enflasyon oranlarının alt enflasyon kalemlerini içeren çalışma sayısı oldukça sınırlıdır. Bu çalışmanın akademik literatüre katkı yapması amacıyla, TÜFE ve ÜFE enflasyon oranlarının, alt enflasyon kalemleri ile ilişkisi incelenmektedir. Bu amaçla, öncelikle konu ile ilgili akademik çalışmalardan örnekler ele alınmakta ardından, TÜFE ile ÜFE enflasyon oranlarını oluşturan alt kalemler arasındaki ilişki Granger nedensellik testi ile analiz edilmektedir (Granger, 1969).

I. LİTERATÜR

TÜFE ve ÜFE enflasyon alt kalemlerini içeren akademik çalışma sayısının oldukça sınırlı olması sebebiyle, enflasyon alt kalemlerini içeren az sayıdaki çalışmanın yanı sıra TÜFE ve ÜFE enflasyon oranları içeren diğer akademik çalışmalardan örnekler bu çalışmanın literatür araştırması içinde yer almaktadır.

Abdioğlu ve Korkmaz (2012), 2003-2012 tarihleri arasındaki verileri kullandıkları çalışmalarında TÜFE ile ÜFE enflasyon oranları ve alt kalemleri arasındaki nedensellik ilişkisini incelemişlerdir. Granger nedensellik testi ve hata düzeltme modelleri uyguladıkları çalışma sonucuna göre; TÜFE ve ÜFE enflasyon oranları arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi bulunmuştur. Eğitim, kültür ve haberleşme alt kalemleri dışında kalan diğer kalemler için nedenselliğin yönünün tüketici fiyatlarından üretici fiyatlarına doğru tespit edilmiştir. Gıda alt kaleminde ise nedensellik ilişkisi tespit edilememiştir.

Tarı, Abasız ve Pehlivanoglu (2012), 1987 ile 2008 yılları arasındaki TÜFE ile ÜFE enflasyon oranlarını veri olarak kullandıkları çalışmalarında, TÜFE ile ÜFE enflasyon oranları arasındaki nedensellik ilişkisini frekans alanı yaklaşımı ile analiz etmişlerdir. Çalışma sonucuna göre, sadece 1987-1993 yılları arasında ÜFE enflasyon oranından TÜFE enflasyon oranına doğru tek taraflı nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Bu sonuçtan hareketle araştırmacılar, tüketicilerin kısa vadede nihai ürünlerin talep koşullarını değiştirmeleri durumunda yarattıkları maliyet artışlarının TÜFE enflasyon oranlarını yükselttiği sonucuna ulaşmışlardır.

Abdioğlu (2013), 2005-2012 tarihleri arasındaki ara malı, dayanıklı ve dayanıksız tüketim malları, enerji ve sermaye malı gibi ana imalat sanayi gruplarına ilişkin verimlilik ayarlı nominal ücret düzeyleri ile ÜFE ve TÜFE enflasyon oranları arasındaki nedensellik ilişkilerini araştırmaktadır. Toda-Yamamoto nedensellik testi analizi uygulanan çalışmada, verimlilik ayarlı toplam nominal ücret düzeyleri ile ÜFE ve TÜFE enflasyon oranları arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Çalışmada incelenen ana sanayi gruplarının çoğunda nedensellik ilişkisi yönü nominal ücretlerden fiyatlara doğru olurken, sadece aramalı imalatında verimlilik ayarlı nominal ücretler ile fiyatlar arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi bulunmaktadır.

Yıldırım (2015), Ocak 1987 ile Aralık 2013 tarihleri arasındaki aylık TÜFE ile ÜFE enflasyon oranlarını veri olarak kullandıkları çalışmada, TÜFE enflasyon oranları ile ÜFE

enflasyon oranları arasındaki enflasyon geçişkenliğini analiz etmiştir. Çalışma sonucuna göre, 1987-2002 yılları arasındaki dönemde, TÜFE ile ÜFE enflasyon oranları arasında çift yönlü nedensellik ilişkisine rastlanırken, 2002 yılından sonra TÜFE'den ÜFE'ye doğru nedenselliğin sona erdiğini, ÜFE'den TÜFE'ye doğru nedenselliğin ise 2002 yılı sonrasında kısmen azaldığı tespit edilmiştir. Bu sonuçlar bağlamında araştırmacılar, TCMB'nin hedef enflasyonu gerçekleştirebilmesi için ÜFE enflasyon oranlarını yakından takip etmesini önermektedir.

Yamaçlı ve Saatçi (2016), Ocak 2004 ile Temmuz 2015 tarihleri arasındaki aylık TÜFE ve ÜFE enflasyon oranlarını ARDL ekonometrik analizi uygulayarak incelemişlerdir. Analiz sonucuna göre; ÜFE enflasyon oranları TÜFE enflasyon oranlarını açıklayan temel değişkendir. Dolayısıyla araştırmacılar, TÜFE enflasyon oranlarının düşmesi için, ÜFE enflasyon oranlarının yükselişini önlemeye yönelik, toplam talebi daraltıcı iktisadi politikalar uygulanması gerektiğini önermektedirler.

Taban ve Şengür (2016), Şubat 2003 ile Aralık 2014 tarihleri arasındaki TÜFE ve ÜFE enflasyon oranlarını kullandıkları çalışmalarında, Türkiye'de enflasyonun kaynağı tespit etmeye çalışmışlardır. VAR Granger nedensellik testi, etki-tepki ve varyans ayrıştırması yöntemleri kullanılan çalışma sonucuna göre, ÜFE'den TÜFE enflasyon oranlarına doğru nedensellik ilişkisine rastlanılmıştır. Araştırmacılar, faiz oranları dışında üretim maliyetlerini etkileyen faktörlerin TÜFE enflasyon oranlarını pozitif yönde etkilediğini belirtmektedirler. Dolayısıyla, Türkiye'de enflasyonun kaynağının talep ağırlıklı olmadığı, daha çok maliyet ağırlıklı olduğu tespit edilmiştir.

Saatçioğlu ve Karaca (2017), Ocak 2005 – Aralık 2016 tarihleri arasında veri olarak kullandıkları çalışmalarında, Türkiye'nin TÜFE ve ÜFE enflasyon oranları arasındaki ilişkisini incelemişlerdir. Granger nedensellik testi yapılan çalışma sonucuna göre, ÜFE enflasyon oranından TÜFE enflasyon oranına doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.

Şahin ve Doğan (2017), İstanbul Ticaret Odası (İTO) Toptan Eşya Fiyatları Endeksi alt kalemleri, ABD doları cinsinden petrol fiyatları ve ABD doları nominal döviz kuru arasındaki koşullu korelasyon ilişkisini asimetrik bir model yapısı çerçevesinde analiz etmişlerdir. 1968 ile 2015 tarihleri arasındaki verilerin kullanıldığı çalışmada, Granger Nedensellik testi analizi yapılmıştır. Çalışma sonucuna göre, genel enflasyon oranlarının alt enflasyon kalemlerini etkileyebileceği gibi, alt enflasyon kalemlerinin de genel enflasyonu etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Örneğin, gıda fiyat değişimleri enflasyon oranlarını önemli oranda etkilediği tespit edilmiştir. Bu sonuca göre araştırmacılar, gıda fiyatlarının kontrolüne dönük adımların atılmasının, enflasyon hedefine ulaşılmasına katkı sağlayacağını belirtmişlerdir.

II. AMPİRİK YÖNTEM

Bu çalışmada "TÜFE ve ÜFE enflasyon oranları, alt enflasyon kalemleri tarafından etkilenmekte midir?" sorusuna yanıt aranmaktadır. Bu amaçla, TÜFE ve ÜFE enflasyon oranları ile alt enflasyon kalemlerinin, Ocak 2005 ile Mayıs 2018 tarihleri arasındaki toplam 161 adet aylık gözlem veri seti kullanılarak Granger nedensellik testi yapılmaktadır. Çalışmaya ait veriler, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) veri tabanından elde edilmiş olup E-views 8 ekonometri programı kullanılarak analiz edilmektedir.

Analizi yapılacak serilerin, zamanın etkisinden arındırılmış olması gerekmektedir. Bu amaçla, serilerin öncelikle birim kök testleri uygulanarak durağanlık analizi yapılmalıdır. Bu çalışmada, en yaygın kullanılan yöntem olan Genişletilmiş Dickey Fuller (ADF) testi ile serilerin birim kök testi analizi yapılmaktadır.

ADF birim kök testi analizi üç modelin kullanılması yoluyla yapılmaktadır. Bunlar sırasıyla; yalın model, sabitli model ile sabitli ve trendli modeldir (Dickey ve Fuller, 1979, 1981). Bu modeller sırasıyla;

$$\Delta Y_t = (\rho - 1)Y_{t-1} + u_t \quad (1)$$

$$\Delta Y_t = \delta Y_{t-1} + u_t \quad (2)$$

$$\Delta Y_t = \beta_1 + \beta_2 t + \delta Y_{t-1} + \alpha_i \sum_{i=1}^m \Delta Y_{t-i} + \varepsilon_t \quad (3)$$

Yukarıdaki modellerde Y_t değişkeni, belli bir t zamanındaki Y zaman serisini göstermektedir. u_t klasik varsayımlara uyan, varyansı değişmeyen, ortalaması sıfır ve ardışık bağımlı olmayan olasılıklı hata terimi, ρ , β ve δ değerleri, gecikmeli Y zaman serisinin katsayılarını göstermektedir.

Modellerde, Y_{t-1} değişkeninin önünde bulunan $\rho-1$ ve δ katsayılarının 1'e eşit olması durumunda Y_t değişkeninin birim kökü vardır (Gujarati, 2005, 718). Birim kökü olan bir zaman serisi rassal olarak bilinmekte olan ve durağan olmayan bir zaman serisidir. Eğer bir zaman serisinin birinci farkı alındığında seri durağan hale geliyorsa başlangıçtaki seri 1. dereceden bütünleşik olarak adlandırılır (Gujarati, 2005, 719).

ADF birim kök analizi sonucunda elde edilen birim kök sonuçları, MacKinnon kritik değerleri ile %1, %5, %10 önem düzeylerine göre karşılaştırılır ve çıkan analiz sonuçları, H_0 ve H_1 hipotezlerine karşı test edilir (MacKinnon 1996). Bu çalışmada seriler, MacKinnon % 5 kritik düzeyine göre analiz edilmiştir. Sıfır hipotezi H_0 ve alternatif hipotez H_1 aşağıdaki durumları ifade etmektedir:

$$H_0: \delta = 0 \text{ ise, } Y_t \text{ serisi durağandır dolayısıyla birim köke sahiptir,} \quad (4)$$

$$H_1: \delta < 0 \text{ ise, } Y_t \text{ serisi durağan değildir dolayısıyla birim kökü yoktur} \quad (5)$$

ADF birim kök testinin ardından, Granger nedensellik testi analizinde kullanılmak üzere serilerin gecikme uzunluğunun tespit edilmesi gerekmektedir. Bu amaçla, Akaike, Hannan-Quinn ve Schwartz bilgi kriterlerini minimum yapan gecikme uzunlukları tespit edilir. Bu çalışmada, araştırmacıların en çok kullandığı Akaike bilgi kriterini minimum yapan gecikme sayısı nedensellik testinde kullanılmaktadır (Akaike, 1974).

Granger nedensellik testi uygulanabilirliği ve sonuçlarının yorumlanması kolay olması nedeniyle araştırmacıların en sık kullandığı yöntemdir. Granger nedensellik testi, aşağıda oluşturulan iki model yoluyla analiz edilmektedir:

$$y_{1t} = \alpha_{10} + \beta_{11} y_{1t-1} + \beta_{12} y_{2t-1} + \gamma_{11} y_{1t-1} + \gamma_{12} y_{2t-2} + \delta_{11} y_{1t-3} + \delta_{12} y_{2t-3} + u_{1t} \quad (6)$$

$$y_{2t} = \alpha_{20} + \beta_{21} y_{1t-1} + \beta_{22} y_{2t-1} + \gamma_{21} y_{1t-1} + \gamma_{22} y_{2t-2} + \delta_{21} y_{1t-3} + \delta_{22} y_{2t-3} + u_{2t} \quad (7)$$

Yukarıdaki modellerde y_{1t} ve y_{2t} değişkenleri, belli bir t zamanındaki y zaman serisini, α , β , γ ve δ değerleri gecikmeli y değerlerinin katsayılarını göstermektedir. u_{1t} ve u_{2t} varyansı değişmeyen, ortalaması sıfır hata terimleridir. y_{1t} ve y_{2t} değerleri gecikmeli y değerleri ile modele girmektedir.

Granger nedensellik testi analizi ile (6) ve (7) numaralı modellerdeki y_{1t} 'deki değişiklikler y_{2t} 'de değişikliklere neden olmakta mıdır? sorusuna cevap aranmaktadır. Analiz sonucuna göre, y_{1t} 'deki değişiklikler y_{2t} 'de değişikliğe neden oluyorsa, y_{1t} 'in gecikmeleri y_{2t} 'ye ait eşitlikte anlamlı olmalıdır. Bu sonuç, y_{1t} 'den y_{2t} 'ye doğru Granger nedensellik olduğunu belirtmektedir (Brooks, 2002: 339-340). Yukarıdaki iki modelde bulunan y_{1t} ve y_{2t} değişkenleri yerine ekonometrik çalışmanın ana konusu olan seriler kullanılarak Granger nedensellik sonucuna ulaşılmaya çalışılmaktadır.

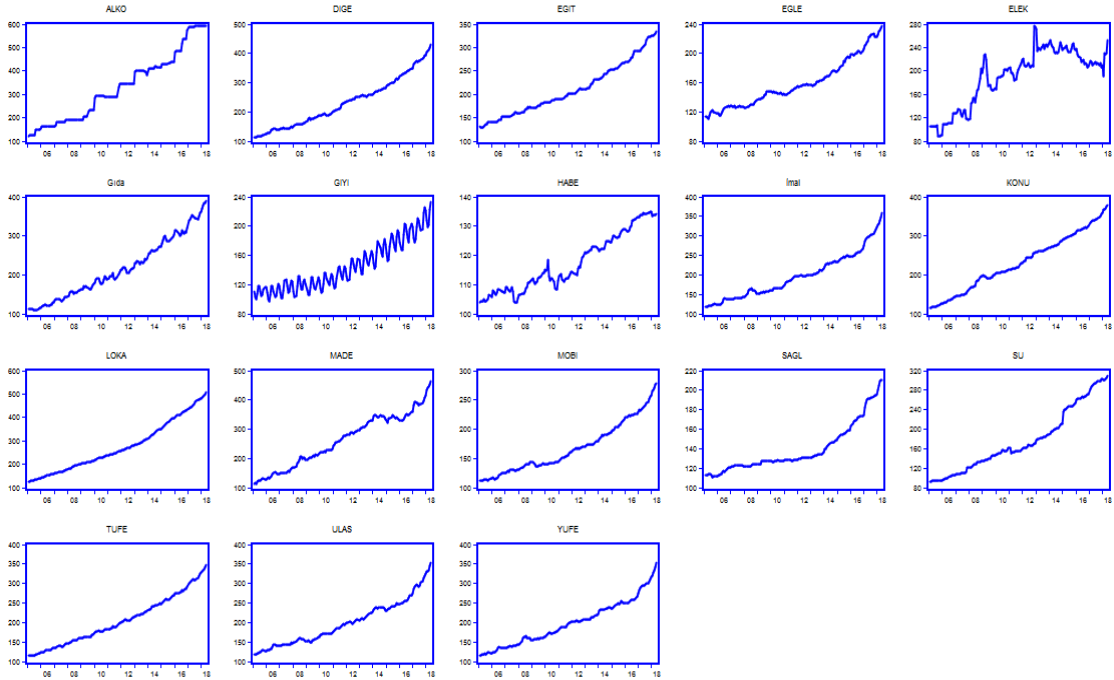
III. AMPİRİK ANALİZ VE SONUÇLAR

Ekonometrik analizde kullanılacak seriler tablo 3'de sunulmaktadır.

Tablo 3. Çalışmada Kullanılan Seriler

ALKO: Alkollü içecekler ve tütün	KONU: Konut, su, elektrik, gaz ve diğer yakıtlar
DIGE: Çeşitli mal ve hizmetler	LOKA: Lokanta ve oteller
EGIT: Eğitim	MADE: Madencilik ve taş ocaklığı
EGLE: Eğlence ve kültür	MOBI: Mobilya, ev aletleri ve ev bakım hizmetleri
ELEK: Elektrik, gaz üretimi ve dağıtımı	SAGL: Sağlık
GIDA: Gıda ve alkolsüz içecekler	SU: Su temini
GIYI: Giyim ve ayakkabı	TUFE: Tüketici fiyat endeksi
HABE: Haberleşme	ULAS: Ulaştırma
IMAL: İmalat	YUFE: Yurtiçi üretici fiyat endeksi

Ocak 2005 - Mayıs 2018 tarihleri arasındaki TÜFE ve ÜFE enflasyon oranları ile TÜFE ve ÜFE enflasyon oranlarına ait alt enflasyon kalemlerinin grafiksel sunumu Grafik 1'de verilmektedir.

Grafik 1. Değişkenlerin Grafiksel Gösterimi

Serilerin iki dönem arasındaki varyans ve kovaryansları zamana bağlı olarak değişmektedirler. Dolayısıyla seriler birim köke sahiptir. Granger nedensellik testi öncesinde serilere, ADF birim kök testi uygulanarak durağanlaşması sağlanmalıdır. Tablo 4’de ADF birim kök testi uygulanan değişkenlerin birim kök analizleri sunulmaktadır.

Tablo 4. Birim Kök Testi Düzey Değer Sonuçları

Değişken	Sabit Model		Trend ve Sabit Model		Birim Kök
	t İstatistiği	Olasılık Değeri	t İstatistiği	Olasılık Değeri	
ALKO	0.415191	0.9831	-2.299531	0.4314	Birim kök var
DIGE	4.585503	1.0000	1.689605	1.0000	Birim kök var
EGIT	2.353071	1.0000	1.818138	1.0000	Birim kök var
EGLE	2.968394	1.0000	0.448561	0.9991	Birim kök var
ELEK	-1.574291	0.4934	-2.407502	0.3743	Birim kök var
GIDA	4.068553	1.0000	0.876348	0.9998	Birim kök var
GIYI	3.289121	1.0000	0.340545	0.9987	Birim kök var
HABE	-0.169387	0.9385	-2.474707	0.3403	Birim kök var
IMAL	2.899615	1.0000	1.654761	1.0000	Birim kök var
KONU	2.167158	0.9999	-0.886686	0.9540	Birim kök var
LOKA	5.357235	1.0000	1.978961	1.0000	Birim kök var
MADE	1.057515	0.9971	-1.449761	0.8424	Birim kök var
MOBI	2.911576	1.0000	2.920659	1.0000	Birim kök var
SAGL	3.471948	1.0000	1.263088	1.0000	Birim kök var
SU	2.330132	1.0000	-0.962304	0.9451	Birim kök var
TUFE	5.219358	1.0000	3.028853	1.0000	Birim kök var
ULAS	3.370770	1.0000	1.910138	1.0000	Birim kök var
YUFE	2.830501	1.0000	1.971173	1.0000	Birim kök var

Tablo 4’de yer alan TÜFE ve Yurt içi ÜFE enflasyon oranları ile alt enflasyon kalemlerinin ADF birim kök testi uygulanmış düzey değerleri, tablo 5’te yer alan MacKinnon %5 kritik değerleri ile karşılaştırılarak birim köke sahip olup olmadığı incelenmektedir. Serilerin sabit modeldeki düzey değerleri, sabit model için MacKinnon %5 kritik değeri olan -2.879610 seviyesinden; trend ve sabit model düzey değerleri ise trend ve sabit model için MacKinnon %5 kritik değeri olan -3.438334 seviyelerinden daha yüksek çıkmaktadır. Dolayısıyla düzey değerlerinde serilerin sıfır hipotezleri reddedilmemiştir. Bu durumda serilerin birim kökleri vardır.

Tablo 5. Mackinnon %5 Kritik Değer Tablosu

Sabit Model		Trend ve Sabit Model	
Yüzde	t istatistiği	Yüzde	t istatistiği
%1	-3.471719	%1	-4.016806
%5	-2.879610	%5	-3.438334
%10	-2.576484	%10	-3.143451

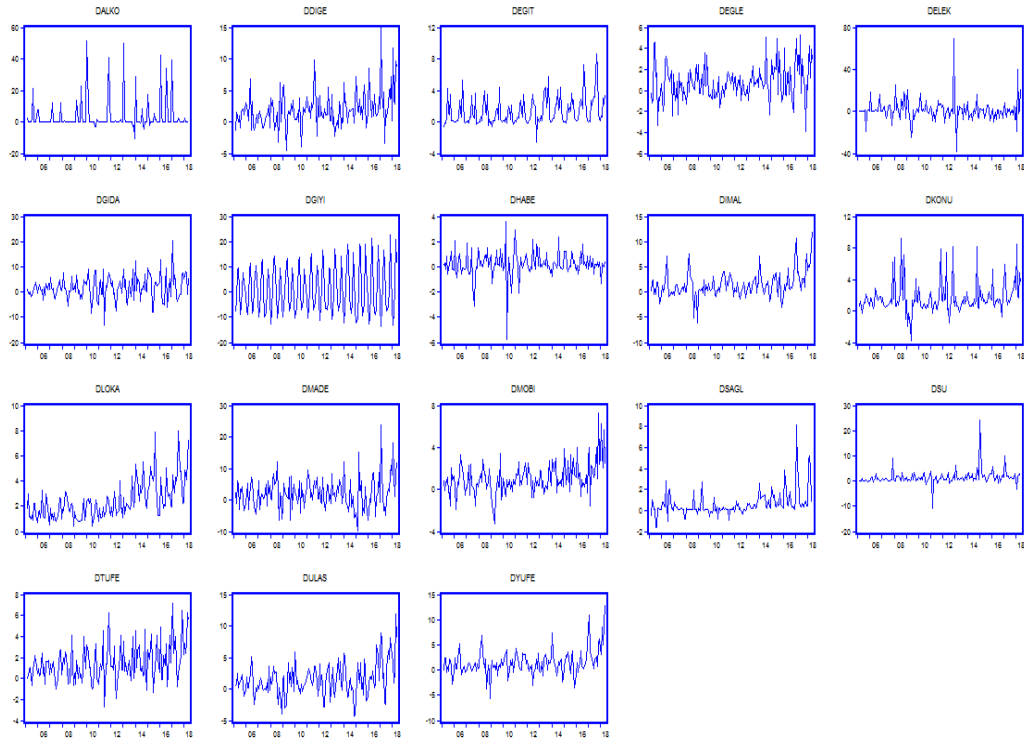
Düzyey değerlerinde, hem sabit hem de trend ve sabit modellerin t istatistik değerleri MacKinnon % 5 kritik değerinin üzerinde olması nedeniyle serilerin tekrar ADF birim kök testi uygulanarak birinci farkları alınmıştır. ADF birim kök testi birinci fark sonuçları tablo 6'da sunulmaktadır.

Tablo 6. Birim Kök Testi Birinci Fark Sonuçları

Değişken	Sabit Model		Trend ve Sabit Model		Birim Kök
	t İstatistiği	Olasılık Değeri	t İstatistiği	Olasılık Değeri	
ALKO	-11.53208	0.0000	-11.54450	0.0000	Durağandır
DIGE	-10.19260	0.0000	-11.17604	0.0000	Durağandır
EGIT	-15.73713	0.0000	-15.87873	0.0000	Durağandır
EGLE	-9.935813	0.0000	-10.34561	0.0000	Durağandır
ELEK	-12.35876	0.0000	-12.32468	0.0000	Durağandır
GIDA	-7.986553	0.0000	-9.277174	0.0000	Durağandır
GIYI	-24.09395	0.0000	-24.02350	0.0000	Durağandır
HABE	-11.86957	0.0000	-11.85022	0.0000	Durağandır
IMAL	-4.987928	0.0000	-5.640602	0.0000	Durağandır
KONU	-10.24481	0.0000	-10.46613	0.0000	Durağandır
LOKA	-4.500940	0.0003	-4.640452	0.0013	Durağandır
MADE	-9.965273	0.0000	-10.06613	0.0000	Durağandır
MOBI	-3.484260	0.0096	-4.458417	0.0024	Durağandır
SAGL	-11.80850	0.0000	-11.79845	0.0000	Durağandır
SU	-11.03483	0.0000	-11.42963	0.0000	Durağandır
TUFE	-2.941637	0.0430	-8.287111	0.0000	Durağandır
ULAS	-7.077766	0.0000	-7.733759	0.0000	Durağandır
YUFE	-5.693393	0.0000	-6.263074	0.0000	Durağandır

ADF birim kök testi birinci fark sonuçlarına göre, hem sabit hem de trend ve sabit modelleri için değişkenlerin birinci fark değerleri tablo 5'te yer alan MacKinnon % 5 kritik değerlerinin altında bulunmaktadır. Bu sonuçla, birinci farkları alınmış serilerin sıfır hipotezleri reddedilmekte, alternatif hipotezleri kabul edilmektedir. Dolayısıyla Granger nedensellik testi analizi için seriler durağan hale gelmiştir.

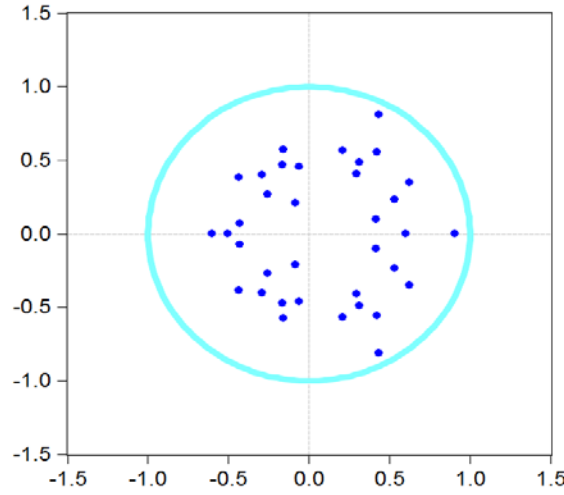
TÜFE ve ÜFE enflasyon oranları ile TÜFE ve ÜFE enflasyon oranlarına ait alt enflasyon kalemlerinin birinci farklarının grafiksel sunumu gösterilmektedir. Birim kök testi analizi sonucunda durağanlaşan serilerin ortalaması, varyansı ve iki dönem arasındaki kovaryansı zamana bağlı olarak değişmemektedir.

Grafik 2. Serilerin Birinci Fark Sonuçlarının Grafiksel Gösterimi

ADF birim kök testi analizi ile birim kök sorunundan kurtulan serilerin birim çember içerisindeki konumları Grafik 3'de sunulmaktadır. Katsayı matrisinin polinom değerleri, birim çemberin içerisinde ise olması istenen sonuçtur. Eğer polinom değerlerinin en az bir tanesi birim çemberin dışında veya üzerinde olması durumunda modelin istikrarsız olduğu kabul edilmektedir (Batmaz ve Tunca, 2007: 218).

Aşağıdaki Grafik 3'de tahmin edilen modele ait AR karakteristik polinomun ters köklerinin birim çember içerisindeki bulunması nedeniyle VAR modeli durağanlık açısından sorun yaşamamaktadır.

Grafik 3. AR Karakteristik Ters Polinom Köklerinin Birim Çember İçerisindeki Konumu

TÜFE ve ÜFE enflasyon oranları ile TÜFE ve ÜFE enflasyon oranlarına ait alt enflasyon kalemleri, ADF birim kök testi uygulanarak birinci dereceden durağan hale gelmesinden sonra Granger nedensellik testi uygulanabilmesi için değişkenlerin gecikme uzunluğunun bulunması gerekmektedir. Bu amaçla değişkenlerin gecikme uzunlukları Tablo 7’de sunulmaktadır.

Tablo 7. Gecikme Uzunlukları

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	-5.679.134	NA	1.44e+10	7.447.233	74.82886*	7.461.716
1	-5.245.634	7.593.333	3.52e+09	7.304.096	7.981.488	7.579.264
2	-4.921.448	4.915.750	4.09e+09	7.303.854	8.622.986	7.839.707
3	-4.583.525	4.328.957	5.24e+09	7.285.653	9.246.525	8.082.192
4	-4.219.680	3.804.913	7.75e+09	7.233.568	9.836.180	8.290.792
5	-3.745.655	3.841.771	6.16e+09	7.037.457	1.028.181	8.355.366
6	-3.115.179	3.626.268	2.80e+09	6.636.835	1.052.293	8.215.429
7	-1.868.156	423.8247*	10009321*	54.30269*	9.958.100	72.69549*

LR: Test İstatistiği

AIC: Akaike Bilgi Kriteri

HQ: Hannan-Quinn Bilgi Kriteri

FPE: Son Tahmin Hata Kriteri

SC: Schwarz Bilgi Kriteri

Gecikme uzunluğu analizi sonuçlarına göre, Test İstatistiği, Son Tahmin Hata Kriteri, Akaike Bilgi Kriteri ve Hannan-Quinn Bilgi Kriteri gecikme uzunlukları 7, Schwarz Bilgi Kriteri gecikme uzunlukları 0 rakamını göstermektedir. Araştırmacıların en çok kullandığı bilgi kriteri olan Akaike bilgi kriteri (Akaike, 1974) bu çalışmada tercih edilmiştir. Dolayısıyla Granger nedensellik analizinde gecikme sayısı 7 olarak alınmaktadır. Gecikme uzunluğu analizi sonuçlarına göre 7 gecikme uzunluğu çalışmaya ilave edilmesinden sonra aşağıdaki Granger nedensellik testi hipotezleri oluşturulmaktadır:

Sıfır Hipotez (H_0): Bağımsız değişkenin oranındaki değişim bağımlı değişkenin nedeni değildir.

Alternatif Hipotez (H_1): Bağımsız değişkenin oranındaki değişim bağımlı değişkenin nedenidir.

TÜFE ve ÜFE enflasyon oranları ile TÜFE ve ÜFE enflasyon oranlarına ait alt enflasyon kalemlerinin Granger nedensellik testi sonuçlarındaki p-değerinin 0.10 oranının altında olması arzu edilen sonuçtur. Bağımlı değişkenlerin olasılık değerlerinin 0.10'un altında olması durumunda sıfır hipotezi reddedilmekte ve alternatif hipotez kabul edilmektedir. Alternatif hipotezin kabul edilmesi, bağımsız değişken ile bağımlı değişken arasında bir Granger nedenselliği olduğu sonucunu işaret etmektedir.

Test sonucunda bağımlı değişkenlerin olasılık değerlerinin 0.10'in üzerinde olması durumunda sıfır hipotezi kabul edilmekte ve alternatif hipotez reddedilmektedir. Bu durumda bağımsız değişken ile bağımlı değişken arasında bir Granger nedenselliği olduğu sonucunu işaret etmektedir.

Tablo 8. Bağımsız Değişkenlerin Granger Nedensellik Testi Sonuçları

Bağımlı Değişken: TUFÉ			
Bağımsız Değişken	Ki-Kare	Gecikme Uz.	p-değeri
DALKO	26,69776	7	0.0004
DDIGE	19,77652	7	0.0061
DEGIT	3,029275	7	0.8823
DEGLE	21,48518	7	0.0031
DELEK	5,695605	7	0.5757
DGIDA	29,38084	7	0.0001
DGIYI	40,19840	7	0.0000
DHABE	9,774858	7	0.2017
DIMAL	16,81586	7	0.0186
DKONU	9,068078	7	0.2478
DLOKA	21,10151	7	0.0036
DMADE	17,45533	7	0.0147
DMOBI	30,96017	7	0.0001
DSAGL	18,61237	7	0.0095
DSU	21,63571	7	0.0029
DULAS	36,71819	7	0.0000
DYUFE	9,725777	7	0.2047
Bağımlı Değişken: Yurtiçi ÜFE			
Bağımsız Değişken	Ki-Kare	Gecikme Uz.	p-değeri
DALKO	9,013505	7	0.2516
DDIGE	8,130062	7	0.3212

DEGIT	10,71743	7	0.1514
DEGLE	20,47840	7	0.0046
DELEK	7,156795	7	0.4127
DGIDA	5,064845	7	0.6520
DGIYI	7,488189	7	0.3798
DHABE	13,11941	7	0.0692
DIMAL	6,011447	7	0.5384
DKONU	5,122541	7	0.6450
DLOKA	9,109907	7	0.2448
DMADE	3,970754	7	0.7831
DMOBI	13,13702	7	0.0688
DSAGL	16,74998	7	0.0190
DSU	6,933803	7	0.4358
DTUFE	5,680846	7	0.5774
DULAS	5,322611	7	0.6206

Tablo 7’de sunulan Granger nedensellik testi analizi sonuçlarına göre, TÜFE enflasyon oranları ile Yurt içi ÜFE enflasyon oranları arasında Ocak 2005-Mayıs 2018 tarihleri arasındaki dönemde nedensellik ilişkisine rastlanılamamıştır. TÜFE enflasyon oranları, Yurt içi ÜFE enflasyon oranları ile kıyaslandığında alt enflasyon kalemlerinden daha fazla etkilendiği tespit edilmiştir. Bu bağlamda, TÜFE enflasyon oranlarının bağımlı değişken olması durumunda; alkollü içecekler ve tütün, çeşitli mal ve hizmetler, eğlence ve kültür, gıda ve alkolsüz içecekler, giyim ve ayakkabı, imalat, lokanta ve oteller, madencilik ve taş ocakçılığı, mobilya, ev aletleri ve ev bakım, sağlık, kanalizasyon, atık yön. faaliyetleri, ulaştırma alt enflasyon kalemleri ile nedensellik ilişkisi vardır.

Yurt içi ÜFE enflasyon oranları bağımlı değişken olması durumunda; eğlence ve kültür, haberleşme, mobilya, ev aletleri ve ev bakım, sağlık alt enflasyon kalemleri ile nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.

SONUÇ

Türkiye uzun yıllardır kronikleşen enflasyon oranları ile mücadele etmek amacıyla, 2002 yılında örtük enflasyon hedeflemesi, 2006 yılında ise açık enflasyon programı uygulanmaya başlamıştır. Bu programlar çerçevesinde ilk zamanlar enflasyondaki düşüş başarılı olmuş ve TÜFE enflasyon oranı 2012 yılında % 6,20 ile tarihi düşük seviyesini görmüştür. 2017 yılından itibaren hem TÜFE hem de Yurt içi ÜFE enflasyon oranlarının yükselişe geçmesi, bu enflasyon oranlarını hangi alt enflasyon kalemleri etkilemekte olduğu sorusuna yanıt aranması gerekliliğini doğurmuştur. Bu bağlamda çalışmada, TÜFE ve ÜFE enflasyon oranları ile TÜFE ve Yurt içi ÜFE enflasyon oranlarına ait alt enflasyon kalemleri arasında ilişki incelenmektedir. Çalışma sonucuna göre, TÜFE enflasyon oranı Yurt içi ÜFE enflasyon oranları ile kıyaslandığında, daha çok sayıda alt enflasyon oranından etkilenmektedir. TÜFE ve Yurt içi ÜFE enflasyon oranları üzerine yapılan ekonometrik çalışmada, Ocak 2005 - Mayıs 2018 tarihleri arasındaki aylık 161 adet gözlem veri seti olarak kullanılmaktadır. Öncelikle Genişletilmiş Dickey Fuller (ADF) birim kök testi uygulanarak seriler durağan hale getirilmiştir. Sonrasında seriler Granger nedensellik testine tabi

tutulmuşlardır. Granger nedensellik testi analizi sonuçlarına göre, TÜFE enflasyon oranının; alkollü içecekler ve tütün, çeşitli mal ve hizmetler, eğlence ve kültür, gıda ve alkolsüz içecekler, giyim ve ayakkabı, imalat, lokanta ve oteller, madencilik ve taş ocakçılığı, mobilya, ev aletleri ve ev bakım, sağlık, kanalizasyon, atık yön. faaliyetleri, ulaştırma alt enflasyon kalemleri ile nedensellik ilişkisi vardır. Yurt içi ÜFE enflasyon oranlarının ise; eğlence ve kültür, haberleşme, mobilya, ev aletleri ve ev bakım, sağlık alt enflasyon kalemleri ile nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.

TÜFE enflasyon oranlarının 12 adet alt enflasyon kaleminden, Yurt içi ÜFE enflasyon oranlarının ise 4 adet alt enflasyon kaleminden etkilenmektedir. Dolayısıyla, 2006 yılından itibaren açık enflasyon hedeflemesi politikası uygulanan Türkiye’de enflasyon oranlarını etkileyen alt enflasyon kalemlerindeki değişimleri, hem para politikaları uygulayıcılarının hem de yatırımcıların yakından takip etmesinde yarar vardır.

KAYNAKÇA

- Abdioğlu, Z. (2013). Ücret-Fiyat Spirali: Türk İmalat Sanayi Örneği. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 19, 45-58.
- Abdioğlu, Z. & Korkmaz, Ö. (2012). Tüketici ve Üretici Fiyat Endekslerinde Fiyat Geçişkenliği: Alt Sektörler. *Çukurova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 16(2), 65-81.
- Akaike, H. (1974). Enflasyon Hedefli Politikanın Bir Sonraki Adımı: Fiyat Seviyesi Hedeflemesi. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 0(1), 17-29.
- Brooks, C. (2002). *Introductory Econometrics for Finance*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Çakır, N. (2007). Distribution of the Estimators for Autoregressive Time Series with a Unit Root. *Journal of the American Statistical Association*, 74(366a), 427-431.
- Dickey, D. A. & Fuller, W. A. (1979). Distribution of the Estimators for Autoregressive Time Series with a Unit Root. *Journal of the American Statistical Association*, 74(366a), 427-431.
- Dickey, D. A. & Fuller, W. A. (1981). Likelihood Ratio Statistics For Autoregressive Time Series With A Unit Root. *Econometrica*, 49(4), 1057-1072.
- Granger, W. C. (1969). Investigating Causal Relations by Econometric Models and Cross-spectral Methods. *Econometrica*, 37(3), 424-438.
- Gujarati, D. N. (2005). *Temel Ekonometri*, Çeviren: Ümit Şenesen, Gülay Günlük Şenesen, İstanbul: Literatür Yayıncılık.
- MacKinnon, J. G. (1996). Numerical Distribution Functions For Unit Root And Cointegration Tests. *Journal of Applied Econometrics*, 11(6), 601-618.
- Newbold, P. & Granger C. W. (1974). Experience with Forecasting Univariate Time Series and the Combination of Forecasts. *Journal of the Royal Statistical Society*, 197(2), 131-165.
- Saatçioğlu, C. & Karaca, O. (2017). Türkiye’de Üretici Fiyatları İle Tüketici Fiyatları Arasındaki Nedensellik İlişkisi: 2005-2016. *Sakarya İktisat Dergisi*, 6(2), 1-16.
- Şahin, D. & Doğan, D. (2017). İstanbul Ticaret Odası Tefe Genel Endeksi Enflasyonu Ve Alt Bileşenleri Arası İlişki: Türkiye Üzerine Asimetrik Sabit Koşullu Korelasyon Analizi 1968-2015. *Journal of Yaşar University*, 12(47), 216-236.

Öner, H. (2018). "TÜFE ve Yurt İçi ÜFE Enflasyon Oranları İle Alt Enflasyon Kalemleri Arasındaki İlişkinin Ampirik Analizi", *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11(4), 129-142.

- Taban, S. & Mehmet Ş. (2016). Türkiye'de Enflasyonun Kaynağının Belirlenmesine Yönelik Ekonometrik Bir Analiz. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 47, 47-64.
- Tarı, R., Abasız, T. & Pehlivanoglu, F. (2012). Tefe (Üfe)-Tüfe Fiyat Endeksleri Arasındaki Nedensellik İlişkisi: Frekans Alanı Yaklaşımı. *Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12(24), 1-15.
- Türkiye İstatistik Kurumu. *Tüketici fiyat endeksi (2003=100) ana grup ve alt ana gruplara göre endeks rakamları, 2003-2018*. Retrieved Mayıs 16, 2018 (de indirildi) from the World Wide Web: http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1014.
- Türkiye İstatistik Kurumu. *Yurt İçi Üretici Fiyat Endeksi- Kısım, Bölüm ve Gruplar (2003=100)*. Retrieved Mayıs 16, 2018 (de indirildi) from the World Wide Web: http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1076.
- Yamaçlı, D. S. & Saatçi, M. (2016). Türkiye'de Tüketici Enflasyonunun İktisadi. Belirleyicileri: ARDL Analizi. *Business and Economics Research Journal*, 7(3), 53-71.
- Yıldırım, Z. (2015). Enflasyon Rejimleri ve Üretici Enflasyonundan Tüketici Enflasyonuna Geçişkenlik. *Central Bank Review*, 15, 89-114.

Araştırma Makalesi
Research Article

Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi
Yıl: Ekim 2018 Cilt-Sayı: 11(4) ss: 143-161

Academic Review of Economics and Administrative Sciences
Year: October 2018 Vol-Issue: 11(4) pp: 143-161

<http://dergipark.gov.tr/ohuiibf/>

ISSN: 2564-6931

DOI: 10.25287/ohuiibf.447599

Geliş Tarihi / Received: 25.07.2018

Kabul Tarihi / Accepted: 13.10.2018

MUHASEBE DERSİ ALAN ÖĞRENCİLERİN MATEMATİĞE BAKIŞ AÇISI VE AKADEMİK BAŞARILARI*

Fevzi Serkan ÖZDEMİR¹
Elif BULUT²
İsmail Hakkı ÜNAL³

Özet

Muhasebe genel yapısı itibariyle mantıksal ilişkilere dayanmakta ve öğrenmeler de bu mantıksal sıra ve tutarlılık içinde gerçekleşmektedir. Muhasebenin tanımı da bu mantıksal sırayla yapılmaktadır. Nitekim muhasebenin tanımında; saptama, ölçme, kaydetme, sınıflandırma, özetleyerek raporlama ve yorumlama olmak üzere tüm işlem aşamalarına yer verilmektedir. Muhasebenin iş akışını da yansıtan bu sıralamada muhasebenin “mantık” gereksinimi şüphesiz iken matematik işlemlerinden yararlanma düzeyi ise ancak dört işlemden ibaret sayılabilir. Fakat muhasebe dersi veren öğretim elemanları, sıklıkla, bir kısım öğrencinin muhasebe dersinin sayısal bir ders olduğundan bahisle başarılı olamadıkları şikâyeti ile karşı karşıya kalmaktadır. Öğrenciler, diğer derslerde olmadığı kadar muhasebe dersinden yakınmaktadırlar. Bu yakınmada, muhasebe dersinin de bir matematiksel ders olduğu, matematikte zaten başarısız oldukları veya güçlük çektikleri; bu nedenle muhasebe dersinde de zorlandıkları yönünde özdeğerlendirmeler öne çıkmaktadır. Şüphesiz, muhasebe de bir temel bilim olan matematiğin çeşitli konularından yararlanmaktadır fakat muhasebe derslerinin diğer birçok ders gibi matematik ile doğrudan bir ilişkisi olduğu söylenemez. Bu bağlamda, çalışmanın amacı da muhasebe ile matematik arasındaki bu ilişkinin öğrencilerin iddia ettiği gibi muhasebede beklenen akademik başarıyı sınırlayıcı bir rol sergileyip sergilemediğine dair bir değerlendirilmede bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler : Muhasebe Dersi, Matematik, Akademik Başarı.

Jel Sınıflandırması : M40, M41, I23.

*Bu çalışma 13-17 Aralık 2017 tarihleri arasında Erzurum'da gerçekleşen 4. Muhasebe ve Finans Araştırmaları Kongresi'nde özet olarak sunulmuş olan bildiri çalışmasının genişletilmiş halidir.

¹Doç. Dr., İzmir Demokrasi Üniversitesi, İİBF, fsozdemir@gmail.com, ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-0641-6352>.

²Dr. Öğr. Üyesi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, İİBF, elif@omu.edu.tr, ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-8278-1821>.

³Arş. Gör., İzmir Demokrasi Üniversitesi, İİBF, ishakkiunal@gmail.com, ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-4465-9045>.

MATHEMATICS PERSPECTIVE AND ACADEMIC SUCCESS OF THE STUDENTS TAKING ACCOUNTING COURSE

Abstract

Accounting is based on logical connections; and also learning takes place in this logical sequence and consistency. The definition of accounting is also made in this logical sequence. Thus, all process steps are included as quantification, determination, booking, classification, and report by summarizing and explication in the definition of accounting. In this sorting, which also reflects the work flow of the accounting, while the "logic" necessity is undoubtedly needed in accounting, the level of utilization of mathematical operations can be considered as being only four operations. However, accounting instructors are often faced with the complaint that some students are not successful in accounting because of its being a mathematical course. Students complain about accounting course more than other courses. In this complaint, some self-assessments are emphasized in the sense that accounting course is also a mathematical course, which they already failed or have difficulties with; therefore they will also have challenges in accounting courses. Undoubtedly, accounting benefits from various aspects of mathematics though it cannot be said that accounting courses directly related to mathematics as many other courses. In this context, the aim of this study is to make an assessment about this relationship between accounting and mathematics on whether mathematics display a limiting role in expected academic achievement in accounting as students claimed.

Key Words : Accounting Course, Mathematics, Academic Success.

Jel Classification : M40, M41, I23.

GİRİŞ

Eğitim, bireylerin doğumundan ölümüne kadar geçen süreçte, bireyler üzerinde planlı ve kasıtlı değişim oluşturma isteklerinin hayata geçirilmesinde sarf edilen gayretlerin yanı sıra bireyde meydana gelen rastlantısal ve kendiliğinden oluşan değişimleri de kapsayan öğrenmelerin tümüdür.

Bireyler doğdukları andan yaşamlarının son bulduğu ana kadar sürekli olarak eğitime maruz kalmaktadırlar. Önce ailede başlayan bireysel eğitim, öğretim hayatı ile devam etmekte, akabinde mesleki yaşam ile gelişimini sürdürmektedir.

Bireysel eğitim aşamasından sonra gelen ve belirli bir süre içerisinde gerçekleşen öğrenme faaliyetlerini ifade eden öğretim, eğitimin bireyde planlı davranış değişikliklerinin amaçlandığı, denetimli ve örgütlenmiş öğretim faaliyetlerini içeren boyuttur.

İşletmelerin ortak dili olarak nitelendirilen muhasebe, işletmelerde gerçekleşen mali nitelikteki olayları konu edinen ve bu olayları, günümüz teknolojisine uygun olarak çoğunlukla dijital ortamlarda tutarları ile kayıt altına alan, aynı türdeki işlem ve olayları sınıflandırarak bir araya toplayan ve nihayetinde bir özetleme ve raporlamanın gerçekleştirildiği sistematik bir süreci ifade etmektedir.

Muhasebe, özellikle mevzuat ile şekillenen içeriği ile tatbiki olarak gelişen usulleri düşünüldüğünde, sürekli gelişen, güncellenen bir bilim olması sebebiyle, bu gelişmelere ayak uydurabilecek nitelikteki iş gücünün sağlanabilmesi için muhasebe kapsamında gerçekleştirilen öğretim faaliyetlerinin de sürekli olarak geliştirilmesi gerekmektedir.

Muhasebe öğretiminde sarf edilen çabaların sonucunda arzu edilen, tüm bireylerin öğrenme sürecinde azami kazanımlar elde etmesi ile başarının sağlanması olsa da bu durum bireylerin yapısal olarak birbirlerinden farklı olmaları, içsel ve dışsal etkiler neticesinde mümkün olmamaktadır. Bu bağlamda diğer öğretim konularında olduğu gibi muhasebe öğretiminde de başarı durumu bireylerin yapısal özellikleri doğrultusunda farklılık göstermektedir.

Muhasebe dersinde, iktisadi ve idari bilimler alanlarında öğretim faaliyeti veren fakültelerin diğer derslerine oranla daha düşük düzeyde bir başarı gözlenmektedir. Öğrencilerin

özdeğerlendirmelerinde bu durumun nedeni olarak "muhasabe dersinin matematiksel bir ders olması" gösterilmektedir. Şüphesiz, muhasabe işlevi gereği işletmelerin mali nitelikteki işlemlerini konu almasından dolayı içeriğinde matematiksel öğelerin yer aldığı bir bilimdir. Ancak bu işlemleri gerçekleştirebilmek için matematiksel becerilerin gerekli olup olmadığı ya da ne düzeyde gerekli olduğu sorgulanmalıdır.

Çalışmanın amacı da, muhasabe dersinin matematiksel bir ders olup olmadığı, muhasabe dersinde başarılı olan öğrencilerin, gerçekten iddia olunduğu gibi matematiği seven ve matematik dersinde başarılı olan öğrenciler olup olmadığı ile muhasabe dersinde başarıyı sağlayan faktörlerin neler olduğuna dair bir incelemede bulunmaktadır.

I. LİTERATÜR

Çalışmanın bu bölümünde konuya ilişkin olarak yapılmış, muhasabe öğretiminde başarıyı etkileyen faktörler ve matematik-muhasabe ilişkisine yönelik olmak üzere iki başlık altında incelenecektir.

I.I. Muhasebe Öğretiminde Başarıyı Etkileyen Faktörlere İlişkin Literatür

Literatürde muhasabedeki öğrenme başarısını etkileyen faktörlere yönelik çalışmalar mevcuttur. Uluslararası literatürde uzun yıllardır incelenen bu faktörler, ulusal literatürde son dönemlerde daha yoğun biçimde inceleme konusu haline gelmiştir. Bu faktörleri belirleme amacıyla gerçekleştirilmiş olan ve literatüre önemli katkıları olduğu düşünülen uluslararası çalışmalar, aşağıda tarih sırasıyla özetlenmiştir.

Schroder (1986), öğrencilerin lisans düzeyinde aldıkları ilk muhasabe dersindeki başarılarını etkileyen faktörleri incelemiştir. Bu faktörleri öğrenme kapasitesi, motivasyon, derse yönelik ilk izlenim ve yeterli çalışma zamanına sahip olma olarak ifade etmiştir. Çalışmasında yapmış olduğu uygulama sonucunda, daha önceki öğretim aşamalarında muhasabe dersi almış olan öğrencilerin muhasabeyi ilk defa alan öğrencilere göre daha başarılı olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Davidson vd. (2000); sözel yeteneğin ve problem çözme becerisinin muhasabe başarısı üzerindeki etkisini tespit etmeyi amaçlamışlardır. Yazarlar elde ettikleri sonuçlar ile öğrencilerin sözel becerilerinin ve problem çözme yetilerinin gelişmiş olmasının muhasabe başarısı üzerinde olumlu yönde önemli bir etkisi olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Bernardi ve Bean (2002), muhasabe dersindeki başarıyı etkileyen belirleyici faktörleri tespit etmeyi amaçlamışlardır. Öğrencilere muhasabe dersinin kendilerine sağlayacağı faydanın anlatılması ile motivasyonlarının artacağını dolayısıyla başarı düzeylerinin de yükseleceğini ifade etmişlerdir. Ayrıca öğrencilerin ilk aldıkları muhasabe dersinde başarılı olmalarının, ileride alacağı muhasabe derslerinde başarılı olma ihtimallerini yükselttiğini belirtmişlerdir.

Tho (2006); kişinin öz yeterlilik inancının muhasabe başarısı üzerindeki etkisini tespit etmeyi amaçlamıştır. Çalışmanın sonucunda öğrencinin kendisini başarı için yeterli bir düzeyde görmesinin başarısını arttırdığı sonucuna ulaşmıştır. Ayrıca eğitim hayatında önceden elde etmiş olduğu başarıların da muhasabe başarısına olumlu etki ettiği sonucunu elde etmiştir.

Jameel ve Hamdan (2015); öğrencilerin üniversite düzeyinde almış oldukları derslere katılım düzeylerinin muhasabe başarısı üzerindeki etkisini tespit etmeyi amaçlamışlardır. Sonuç olarak derslere katılım düzeyi yüksek olan öğrencilerin muhasabe başarılarının da yüksek olduğu sonucunu elde etmişlerdir.

Ulusal literatürde de muhasebe öğretiminde akademik başarıyı etkileyen faktörlere ilişkin çalışmalar mevcuttur. Örneğin; Demir ve Çam (2006), öğrencilerin geri bildirimleri sonucunda, muhasebe derslerinin öğrencilerin temel muhasebe bilgisine sahip olduğu düşüncesiyle işlendiğini ifade etmişlerdir. Bu durumun da öğrencilerin temel muhasebe bilgilerinin yetersiz olduğunu düşünmeleri sebebiyle, muhasebe öğretimlerinde başarısızlığa neden olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Erol ve Erkan (2008), lisans düzeyindeki muhasebe öğretiminde, öğrencilerin gelecekte iş bulacaklarına dair motivasyonlarının yüksek olmasının, öğretim elemanının ders esnasındaki olumlu tutum ve davranışları ile ders işleme biçiminin etkinliğinin başarıyı arttırdığı sonuçlarına ulaşmışlardır. Fiziki şartların uygun olmaması ve derslerin tekdüze bir biçimde işlenmesinin ise muhasebe öğretimindeki akademik başarıyı olumsuz etkilediğini ifade etmişlerdir.

Muhasebe dersinin işleme tekniğinin muhasebe dersindeki akademik başarıya etkisini konu alan çalışmalardan, Can vd. (2012), geleneksel yöntemlerin daha etkin olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Büyükarıkan ve Büyükarıkan (2014) ise, modern yöntemlerle işlenen muhasebe dersinde öğrencilerin derse karşı olan tutumlarının daha olumlu olduğu, dolayısıyla başarı düzeyinin daha yüksek olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Tazegül vd. (2014), muhasebe öğretiminde teknolojik imkânlardan faydalanmanın muhasebe öğretimindeki etkinliğini ve başarı düzeyini arttıracaklarını ifade etmişlerdir. Ayrıca dersin anlatımının öğrencinin ilgisini çekecek ve öğrencide merak duygusu uyandıracak öğretim tekniklerinin kullanılmasının başarıyı arttıracaklarını belirtmişlerdir.

Abdioğlu vd. (2015), öğrencilerin kişilik özelliklerini, dışa dönüklük, uyumluluk, sorumluluk, duygusal denge ve yeniliklere açıklık olarak sınıflandırmışlardır. Sorumluluk özelliği baskın olan öğrencilerin muhasebe dersindeki akademik başarılarının daha yüksek olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Koçyiğit vd. (2016), muhasebe öğretimindeki akademik başarıyı etkileyen en önemli faktörün dersin öğretim elemanı olduğunu ifade etmişlerdir. Öğretim elemanının uzmanlık düzeyinin, ders anlatış tekniğinin, öğrenci ile iletişim şeklinin muhasebe öğretimindeki başarıyı etkileyen önemli etmenler olduğunu belirtmişlerdir.

Özetle, öğrencinin karakteristik ve kişisel özelliklerinin, öğrencilerin diğer derslerdeki beceri ve başarı düzeylerinin, öğretim elemanının tutumunun bilgi ve bilgiyi aktarmadaki yeterliliğini, dersin işleniş tekniğinin, öğrencinin motivasyon durumunun ve derse karşı tutumunun muhasebe öğretimindeki akademik başarıya etkisini tespit eden çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Muhasebe öğretimindeki başarıyı etkileyen faktörler kapsamında ele alınan bu faktörlerin yanı sıra matematik ve muhasebe ilişkisini sorgulayan çalışmalar da mevcuttur.

I.II. Matematik-Muhasebe İlişkisine Yönelik Literatür

Uluslararası literatürde, matematik becerisinin muhasebe öğrenenlerin akademik başarısına etkisine dair çalışmalara rastlanmaktadır. Örneğin; Tho (1994), öğrencilerin ekonomi ve matematik derslerinde akademik yönden başarılı olmalarının, muhasebe dersindeki akademik başarı durumlarını olumlu yönde etkilediği sonucuna ulaşmıştır.

Mostafa ve Zheng (2008), öğrencilerin motivasyon düzeylerinin muhasebe başarı düzeylerinde önemli bir etmen olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Ayrıca öğrencilerin okuma, dinleme ve matematik yeteneklerinin gelişmiş olmasının muhasebe başarısını arttırdığını ifade etmişlerdir.

Papagergiou ve Halabi (2014), öğrencilerin temel muhasebe bilgisinin, matematik bilgisinin ve akademik yeterliliğinin muhasebe dersindeki başarılarında etkili olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Jansen ve Villiers (2016), öğrencilerin ortaöğretim düzeyindeki not ortalamalarının, ortaöğretimdeki okul türlerinin, lisans düzeyinde almış oldukları muhasebe derslerinin, yaşlarının, cinsiyetlerinin muhasebe başarıları ile ilişkisi olduğunu tespit etmişlerdir. Buna karşın öğrencilerin matematik dersinden başarılı olmalarının, lise düzeyinde muhasebe öğretimi almış olmalarının, muhasebe öğretiminin öğrencilerin ana dillerinde olmasının muhasebe başarıları ile ilişkisi olmadığı sonuçlarına ulaşmışlardır.

Ulusal literatürde ise matematik başarısının ve muhasebe başarısının ilişkisini tespit etmeyi amaçlayan çalışmalar yeterli sayıda uygulama yapılmış olmasa da mevcuttur. Örneğin; Ay (2011), öğrencilerin muhasebe derslerinin öğreniminde yaşadıkları anlama zorlukları ve bunların nedenlerini araştırmıştır. Çalışmanın sonucuna göre muhasebe dersinin sayısal içerikli bir ders olması muhasebe dersindeki başarıyı etkileyen faktörler arasında öğrencilerin en çok tercih ettiği ikinci seçenek olmuştur.

Uyar ve Güngörmüş (2011), öğrencilerin ortaöğretimdeki not ortalamalarının, öğretim gördükleri lise türünün, lisans öğretimlerindeki genel not ortalamalarının ve matematik not ortalamalarının muhasebe başarısı ile pozitif yönlü anlamlı ilişkileri olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Kızıl vd. (2015), muhasebe dersini ilk defa alan öğrencilerin, derse önyargı ile yaklaşmalarının ve dersi sevmelerinin muhasebe dersindeki başarıyı arttıran önemli faktörler olduğunu belirtmişlerdir. Ayrıca öğrencilerin matematik altyapısına sahip olmalarının muhasebe dersindeki başarılarını da arttırdığını ifade etmişlerdir.

Yukarıda özetlenmiş olan çalışmaların ortak yönü, matematik öğretimindeki başarı veya matematik dersindeki becerilerin muhasebe öğretimindeki başarıya etkisini incelemiş olmalarıdır. Ancak gerçekleştirilen çalışmalarda muhasebe-matematik ilişkisine yönelik doğrudan bir değerlendirme yapılmamıştır.

II. AMPİRİK ARAŞTIRMA

II.I. Araştırmanın Konusu

Matematik, öncelikle veliler, dolayısıyla da öğrenciler tarafından korkulan ve öğretim hayatı içinde fenomen haline gelen bir derstir. Matematik dersindeki akademik başarısızlığın önemli bir nedeni de gelişen kaygı (endişe) ile açıklanmaktadır. Esasen yalnızca matematik dersini öğrenmekte değil, genel olarak öğrenmede güçlük yaşayan bireyler olabilir. Bu tür öğrencilere özel öğrenme güçlüğü olan öğrenciler denilir. Matematik öğrenme güçlüğü de özel öğrenme güçlüklerinden biridir. Literatürde "diskalkuli" olarak bilinen bu durum, öğrencinin aynı zekâ düzeyindeki emsallerine kıyasla matematik ve matematiksel içeriği olan derslerin öğreniminde zorlanma durumunu ifade eder.

Matematik akıl ve mantık bilimidir. Matematik bireyin analitik düşünce gücünü, mantıksal akıl yürütme kabiliyetini arttırmaya yardımcı olmaktadır. Matematik dersinin okutulmasının nedeni ise bireylerde bu tür gelişmelerin sağlanmasıdır. Matematik birçok temel bilim için de önemli bir unsurdur. Fizik, kimya, astronomi, tıp, mühendislik vb. birçok bilim matematik temelinde ilerlemekte aynı zamanda matematiksel olgularla ifade edilmektedir.

Dolayısıyla matematik dersi sadece öğrenilen değil, diğer derslerin öğrenilmesi sırasında da sıklıkla başvuru olan önemli bir araçtır. Bu nedenle matematik dersinde başarı gösteremeyen öğrencilerin, matematik bilgisi gerektiren derslerde de başarısız olması beklenebilir.

Matematik, iktisadi ve idari bilimlerde de başvuru olan bir disiplindir. Bu bağlamda iktisadi ve idari programlarda öğrenim gören öğrenciler de matematik dersi almaktadırlar. İktisadi ve idari programlar, eşit ağırlıklı orta öğretim alanından öğrencilerin sıklıkla tercih ettiği bir öğretim alanı

olup diğer alanlardan da öğrenci kabul etmektedir. Dolayısıyla bu programlara kayıt yaptıran öğrencilerin neredeyse tamamına yakını matematik dersini daha önce almış olduğu gibi, bu öğretimleri sırasında da matematik dersini ve/veya matematik gerektiren dersleri almak durumunda olacaklardır.

Muhasebe dersi, iktisadi ve idari programların hemen hepsinde yer alan mesleki ve uygulamalı bir derstir. Tanımı gereği, işletmenin mali (sayısal) nitelikteki olay ve işlemleri saptayan, kayıt altına alan, sınıflandıran, özetleyerek raporlayan ve yorumlayan bir bilimdir. Rakamlar muhasebede oldukça önemlidir. Hem doğru belirlenmeli, hem doğru kaydedilmeli, hem doğru tasnif edilmeli, hem doğru raporlanmalı hem de doğru yorumlanmalıdır. Fakat muhasebe, diğer alanlarda olduğu gibi matematiğin konularından değil, sadece rakamlarından yararlanmaktadır. Muhasebenin matematikten yararlandığı kısım mantık ve dört işlemdir. Bu iki kısım, hayatın her anında olduğu gibi muhasebe alanında da hayatidir. Yani ortak olan rakamlardır.

O halde öğrencilerin, muhasebe dersini matematik dersi ile eşdeğer tutması, aynı endişe ile yaklaşması isabetli bir tutum değildir. Fakat bu yanılığın aşılması kolay görünmemektedir. Dolayısıyla konuyu bir kez de istatistiki temelde ele almak, bu vesileyle muhasebedeki akademik başarı ile matematiğe bakış açısını birlikte değerlendirmek, ve böylece matematiğe bakış açısının muhasebe dersine ilişkin akademik başarı üzerindeki etkisini ortaya koymak bu çalışmanın konusunu teşkil etmektedir.

II.II. Araştırmanın Amacı

Lisans programlarında muhasebe dersi alan öğrenciler arasındaki yaygın kanı, muhasebe dersinin matematiksel bir ders olduğu şeklindedir. Özellikle muhasebe dersinde başarısız olan öğrencilerin büyük bir çoğunluğu, bu mazereti ileri sürmektedirler. Çalışmanın amacı da öğrencilerin muhasebe dersinin matematiksel bir ders olup olmadığına ilişkin görüşlerinin tespiti, muhasebe dersinde başarı sağlayan öğrencilerin, gerçekten iddia olunduğu gibi matematiği seven öğrenciler olup olmadığı ile muhasebe dersinde başarıyı sağlayan faktörlerin neler olduğuna dair bir incelemede bulunmaktadır.

II.III. Araştırmanın Önemi

Muhasebe öğretiminde öğrencilerin akademik başarılarını etkileyen faktörlere yönelik çalışmalarda son yıllarda artış gösterdiği gözlenmiştir. Ancak bu konuda yapılmış olan çalışmalar; öğrencilerin muhasebe dersindeki başarısızlıklarını, matematik dersindeki başarısızlıkları ile ilişkilendirmelerine rağmen ilgili çalışmalar bu ilişkinin tespiti hususunda yetersiz kalmaktadır. Çalışma kapsamında yapılacak araştırmanın, literatürdeki bu eksikliğin giderilmesine katkı sağlayabileceği ve yapılacak olan diğer araştırmalara ışık tutacağı düşünülmektedir.

II.IV. Araştırmanın Kapsamı

Araştırma yalnızca lisans öğrenimi görmekte olan öğrenciler üzerinde gerçekleştirilmiştir. Önlisans ve lisansüstü programlarda öğrenim gören öğrenciler araştırmanın kapsamı dışındadır.

II.V. Araştırmanın Varsayımları ve Sınırları

Araştırmanın anket yöntemiyle gerçekleştirilmesi, anketleri cevaplayanların sorulara samimiyetle ve doğru cevap verdikleri anlamına gelmemektedir. Dolayısıyla tüm gözlemlerin kendilerine yöneltilen sorulara samimiyetle ve doğru olarak cevap verdiği varsayılmıştır.

Araştırma Ondokuz Mayıs Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi öğrencilerinden Genel Muhasebe dersini almış, Maliyet Muhasebesi, Yönetim Muhasebesi gibi muhasebe derslerini almamış olan öğrencilere uygulanarak sınırlandırılmıştır. Araştırmanın tek bir üniversite ve fakülte ile sınırlandırılmasının nedeni zaman ve maliyet kısıtlarıdır. Araştırmanın Maliyet Muhasebesi ve Yönetim Muhasebesi gibi dersleri almamış öğrencileri içermesinin nedeni ise, temel muhasebe bilgisinin ediniminde matematik başarısının tespit edilmesinin amaçlanmasıdır.

II.VI. Araştırmanın Hipotezleri

Çalışmanın asıl amacı, muhasebe dersi akademik başarıyı etkileyen değişkenleri saptamak ve matematik-muhasebe arasındaki ilişkiyi açıklayabilmek olmakla beraber çalışma kapsamında fazla sayıda hipotez türetilip, test edilebilir. Çalışmanın amacına yönelik olarak türetilen hipotezler aşağıda belirtilmiştir.

H₁: Cinsiyete göre muhasebe dersini matematiksel bir ders olarak görme fikri öğrenciler arasında farklılık göstermektedir.

H₂: Cinsiyete göre muhasebe dersinin akademik kariyerde önemli olduğu görüşü öğrenciler arasında farklılık göstermektedir.

H₃: Öğrencilerin öğrenim gördüğü bölümden ve üniversiteden memnuniyeti Muhasebe dersindeki akademik başarısında etkilidir.

H₄: Öğrencilerin lisedeki öğrenim türünün akademik başarısı üzerinde etkisi vardır.

H₅: Matematik dersini sevmenin muhasebe dersi akademik başarısında etkisi vardır.

II.VII. Araştırmanın Yöntemi

Bu kısımda araştırmanın ana kütle ve örneklem seçimi, araştırmada kullanılan veri toplama yöntemleri ile verilerin analizi için benimsenen analiz yöntemleri ele alınmıştır.

a. Ana kütle ve örneklem seçimi

Araştırmanın ana kütleleri Ondokuz Mayıs Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi'nde Genel Muhasebe dersini almış, Maliyet Muhasebesi, Yönetim Muhasebesi gibi dersleri ise henüz almamış olan öğrencilerdir. Bu şartları sağlayan toplam öğrenci sayısı 332'dir.

%90 güven aralığı ve %6 hata payı ile gerekli olan örneklem sayısı 121'dir. Araştırmada sağlanan geçerli anket sayısı ise 122'dir. Bu anlamda örneklem sayısının analiz için yeterli olduğu savunulabilir.

b. Veri toplama yöntemi

Araştırmada veriler elektronik anket yöntemiyle toplanmıştır. Öğrencilere yöneltilen demografik soruların yanı sıra muhasebe, matematik ve bu iki dersin ilişkisi ile ilgili görüşlerini ifade edebilecekleri sorulara yer verilmiştir.

Anket uygulamasının web üzerinden gerçekleştirilmesinde web ortamındaki anket formunun uygulamaya desteği ile gerçekleştirilmesi yoluna gidilmiştir. Bunun nedeni öğrencilerin hoşuna

gitmeyen kâğıt ortamı yerine elektronik ortam desteği sağlamak ve verilerin elektronik ortama alınması zahmet ve riskini bertaraf etmektir. Ayrıca anketin web üzerinden uygulanması sorulara hatalı cevap verme ve soruları boş bırakma gibi verinin geçerliliğini etkileyecek durumları önlediğinden uygulamanın güvenilirliğini arttırmaktadır.

c. Analiz için başvurulan yöntemler

Araştırmada ilk olarak değişkenlerin frekans analizleri gerçekleştirilmiştir. İkinci olarak bağımsız değişkenlerin birbirleri ile arasındaki korelasyon katsayılarını tespit edebilmek adına korelasyon analizi uygulanmıştır. Ardından seçilen bağımsız değişkenlerin öğrencilerin muhasebe dersinden almış oldukları başarı puanları üzerinde etkisi olup olmadığını tespit edebilmek için genel lineer modeller analizi, başarı durumlarına bir etkisi olup olmadığı sonucuna ulaşabilmek için de lojistik regresyon analizi uygulanmıştır. Son olarak ise muhasebe başarı puanlarına etki edebileceği düşünülen bağımsız değişkenlere göre oluşan gruplar arasında muhasebe başarı puanları bakımından farklılık olup olmadığı araştırılmıştır.

II.VIII. Araştırmada Kullanılan Değişkenler

Araştırmada kullanılan bağımsız değişkenler Tablo-1 'de verilmiştir.

Tablo 1: Araştırmada Kullanılan Değişkenler

Sürekli Değişkenler	Kategorik Değişkenler
Yaş	Cinsiyet
Muhasebe dersindeki başarı puanı	Lisedeki öğrenim türü (eşit ağırlık ve diğerleri)
	Lise türü (Anadolu ve fen lisesi, diğerleri)
	Kazanılan tercih sırası
	Okuduğu üniversiteden memnuniyeti (memnun değil, kararsız, memnun)
	Okuduğu bölümden memnuniyeti (memnun değil, kararsız, memnun)
	Muhasebe dersini alış sıklığı (ilk kez, tekrar)
	Muhasebe dersinin akademik kariyerinde önemli görme (diğer, katılıyor, tamamen katılıyor)
	Muhasebe dersini matematiksel bir ders olarak görme (katılmıyor, kararsız, katılıyor)
	Matematik dersini sevme (katılmıyor, kararsız, katılıyor)

Araştırmada kullanılmış olan bağımlı değişken öğrencilerin muhasebe dersinden almış oldukları akademik başarı puanlarıdır. Akademik başarı puanları lisans eğitim-öğretim yönetmeliğine göre vize-final ve/veya vize-bütünleme puanlarının yüzdeleri alınarak hesaplanmıştır. İlgili yönetmeliğe göre vize sınavından alınan puanın %40'ı ile final sınavından alınan puanın %60'ının toplamı akademik başarı puanını oluşturmaktadır. Öğrenci dersten harf notuyla başarısız olmuş ya da final sınavından 50 puanın altında bir puan almış ise söz konusu dersin bütünleme sınavına girmesi gerekmektedir. Bütünleme sınavından alınan puanın da %60'ı alınarak final sınav puanı yerine akademik başarı puanına eklenmektedir.

II.IX. Araştırmanın Bulguları

Araştırma kapsamında elde edilen bulgular betimsel ve istatistiki bulgular olmak üzere ikiye ayrılmıştır.

a. Betimsel Bulgular

Betimsel bulgular, ankete katılan gözlemlerin bireysel farklılıklarını ortaya çıkartmak için sorulmuş olan demografik sorular ile sağlanmıştır. Araştırmaya katılan gözlemlerin profillerini belirleyecek olan değişkenlerin frekans ve yüzde değerleri aşağıda Tablo-2’de verilmiştir.

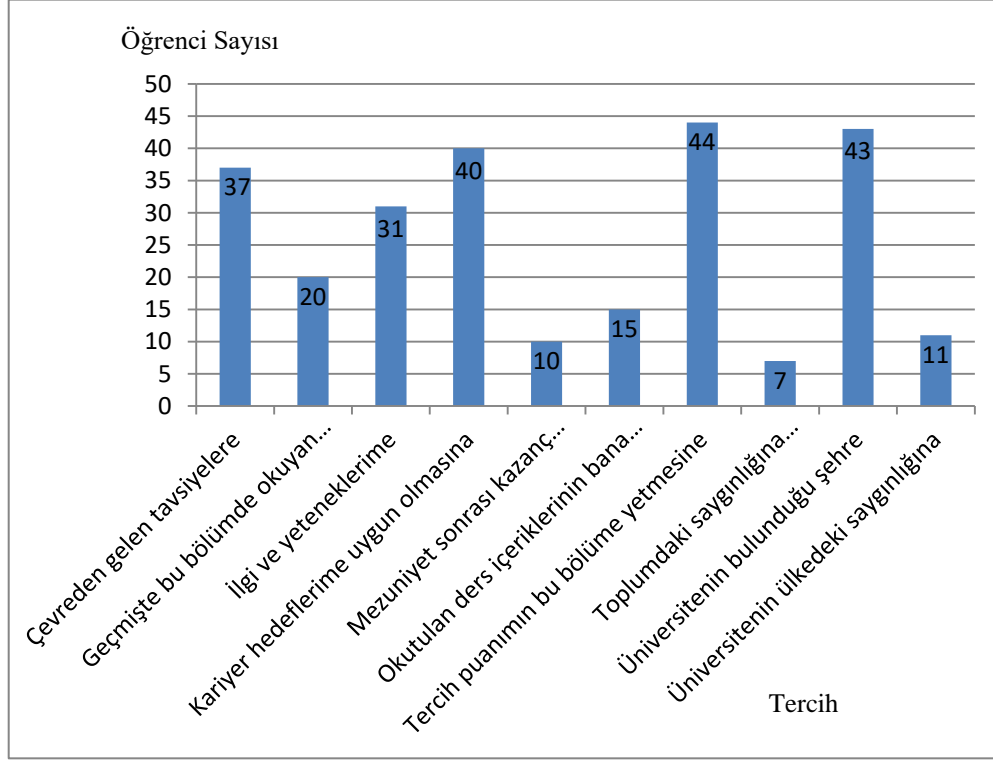
Tablo 2: Bağımsız Değişkenlerin Frekans ve Yüzde Değerleri

Değişken		Frekans	Yüzde
Cinsiyet			
	Erkek	66	54,1
	Kadın	56	45,9
Lisedeki Öğrenim türü			
	Eşit ağırlık	101	82,8
	Diğer	21	17,2
Mezun Olduğu Lise türü			
	Anadolu ve fen lisesi	81	66,4
	Diğerleri	41	33,6
OMU'den memnuniyeti			
	Memnun değil	5	4,1
	Kararsız	16	13,1
	Memnun	101	82,8
Bölüm memnuniyeti			
	Memnun değil	15	12,3
	Kararsız	32	26,2
	Memnun	75	61,5
Muhasebe dersini alış sıklığı			
	İlk kez	73	59,8
	Tekrar	49	40,2
Akademik kariyerde önemli görme			
	Diğer	9	7,4
	Katılıyor	48	39,3
	Tamamen katılıyor	65	53,3
Matematiksel bir ders olarak görme			
	Katılmıyor	24	19,7
	Kararsız	30	24,6
	Katılıyor	68	55,7
Matematiği sevme			
	Katılmıyor	20	16,4
	Kararsız	27	22,1
	Katılıyor	75	61,5
	Toplam	122	

Tablo-2 incelendiğinde; öğrencilerin büyük çoğunluğunun tercih etmiş oldukları üniversite ve bölümlerden memnun oldukları gözlenmektedir. Araştırma yalnızca genel muhasebe dersini almış olan öğrenciler ile sınırlandırıldığından öğrencilerin çoğunluğu muhasebe dersini lisans öğrenimlerinde ilk defa almaktadırlar. Öğrencilerin % 53,3’ü muhasebe dersini akademik kariyerleri için önemli görmektedir. Bu durum öğrencilerin bu dersi başarılı olarak tamamlama isteklerini arttırıcı bir etki yaratabileceğinden bu değişkenin frekans analizi sonucu önemlidir. Bir

diğer önemli sonuç ise öğrencilerin %55,7'lik kısmının muhasebe dersini matematiksel bir ders olarak görmesidir. Bu sonuç araştırma sorusunun doğruluğunu destekler niteliktedir.

Yukarıda ifade edilen bağımsız değişkenlerin yanı sıra öğrencilerin öğrenimlerine devam ettikleri üniversite ve bölüm tercihini yaparken hangi motivasyonlardan etkilendikleri aşağıda Grafik-1'de verilmiştir.

Grafik 1: Öğrencilerin Tercih Motivasyonları

Öğrencilerin tercih motivasyonları öğrenim gördükleri üniversite ve bölüm ile ilgili motivasyon düzeylerini de göstereceğinden genel olarak başarılarına etki edebilecek bir faktör olarak değerlendirilebilir. Söz konusu motivasyonların bireyin ilgi ve yetenekler, kariyer hedefleri, beklenen gelir ve itibari değer gibi amaçlara dönük olması beklenir. Hisler, duyarlar ve sezgiler gibi öznel motivasyonların bireyin seçtiği alanda dolayısıyla akademik başarısında yüksek düzeyde olumlu bir etki yaratması ihtimali düşüktür. Lakin amaca yönelik gerçekleştirilen tercihlerde bireyin seçtiği alana yönelik motivasyonu akademik başarısını olumlu yönde etkileyecektir.

Grafik-1 incelendiğinde öğrencilerin tercih nedenleri arasında en önde gelen iki tercih motivasyonunun tercih puanlarının yeterliliği ve üniversitenin bulunduğu şehir olduğu gözlenmektedir. Bu durum öğrencilerin tercih puanına göre hedef belirlediğini ve sosyal faktörleri akademik faktörlerden daha çok önemsediklerini göstermektedir.

Öğrenciler arasında yaygın olarak görülen bir diğer tercih motivasyonu da öğrenim gördükleri bölümün kariyer planlarına uygun olmasıdır. Bu motivasyona göre tercih yapan öğrencilerin gelecek planlarına göre bir tercih yaptıklarını ve hedeflerindeki geleceğe ulaşabilmek için öğrenim gördükleri bölümlerde akademik başarıya ulaşabilmek adına daha çok çaba sarf edecekleri savunulabilir. Bilinçli bir kariyer tercihi için tercih edilen bölümün ders içeriği, mezuniyet sonrası kazanç potansiyeli ve mesleğin toplumdaki saygınlığı gibi faktörler önemlidir. Ancak bu faktörler öğrencilerin tercih motivasyonları arasında en düşük değerlere sahip olan

faktörlerdir. Dolayısıyla kariyer planlamasını temel motivasyon olarak gösteren öğrencilerin de bu motivasyonun gereklerini tam anlamıyla yerine getirmedikleri ifade edilebilir.

b. İstatistikî Bulgular

İstatistikî bulgular öğrencilerin muhasebe başarılarını etkileyen faktörleri belirlemek amacıyla gerçekleştirilen analizleri kapsamaktadır. Bu kapsamda:

- Öncelikli olarak değişkenlerin birbirleri ile arasındaki korelasyon değerleri incelenmiştir.
- Araştırma kapsamında kullanılan bağımsız değişkenlerin muhasebe başarısı üzerindeki etkisi olup olmadığı istatistikî analizler ile incelenmiştir.
- Ankette yer verilen ve öğrencilerin muhasebe ve matematik dersine bakış açılarını belirleyen sorular neticesinde ortaya çıkan gruplar arasında muhasebe dersinde akademik başarı yönünden herhangi bir farklılık olup olmadığı araştırılmıştır.

-bağımsız değişkenler arasındaki korelasyon analizi

Bağımsız değişkenlerin muhasebe dersindeki akademik başarıya etkisine yönelik analiz sonuçları ifade edilmeden önce değişkenlerin birbirleri arasındaki korelasyonu gösterebilmek adına korelasyon katsayılarını incelemekte fayda vardır. Bu değerler ile ilgili aşağıda verilen bilgiler sadece %5 ve/veya %10 önem seviyesinde istatistiksel olarak anlamlı olan ilişkiler olup diğer ilişkiler istatistiksel olarak anlamsız bulunduğundan burada yer verilmemiştir.

1. Öğrencinin okumuş olduğu lise türü ile diğer değişkenler arasındaki korelasyon hesaplandığında OMU' den memnuniyeti ($r=0,176;p=0,053$) ve muhasebe dersini alma sayısı ($r=-0,158;p=0,082$) değişkenleri ile arasında %10 önem seviyesinde anlamlı bir ilişki olduğu saptanmıştır.

2. Öğrencinin OMU' den memnuniyeti ile diğer değişkenler arasındaki korelasyon hesaplandığında matematiği sevme ($r=0,174;p=0,055$), lisedeki öğrenim türü ($r=0,152;p=0,094$), kazanılan tercih sırası ($r=-0,262;p=0,004$) ve bölüm memnuniyeti ($r=0,423;p=0,000$) değişkenleri ile arasında %10 önem seviyesinde anlamlı bir ilişki olduğu saptanmıştır.

3. Öğrencinin muhasebe dersini alış sıklığı ile diğer değişkenler arasındaki korelasyon hesaplandığında lise türü ($r=-0,158;p=0,082$) ve akademik kariyerde önemli görme ($r=-0,221;p=0,014$) değişkenleri ile arasında %10 önem seviyesinde anlamlı bir ilişki olduğu saptanmıştır.

4. Matematiği sevme ile diğer değişkenler arasındaki korelasyon hesaplandığında gözlemlerin OMU'den memnuniyeti (sıra 2 de verilmiştir) değişkenine ek olarak cinsiyet ($r=-0,185;p=0,042$) ve okumaya devam ettiği bölümden memnuniyeti ($r=0,220;p=0,015$) değişkenleri ile arasında %5 önem seviyesinde anlamlı bir ilişki olduğu saptanmıştır.

5. Öğrencinin muhasebe dersindeki başarısı ile akademik kariyerinde muhasebe dersini önemli görme durumu arasında ($r=0,183;p=0,043$) %5 önem seviyesinde anlamlı bir ilişki olduğu saptanmıştır.

6. Cinsiyet ile bölümden memnun olma ($r=-0,241;p=0,007$) arasında %5 önem seviyesinde anlamlı bir ilişki olduğu saptanmıştır.

7. Öğrencinin mezun olduğu öğrenim türü ile OMU 'den memnuniyeti arasındaki (sıra 2 de verilmiştir) ilişkiye ek olarak öğrencinin okuduğu bölümü kazanmış olduğu tercih sırası ($r=-0,180;p=0,047$) değişkeni ile arasında %5 önem seviyesinde anlamlı bir ilişki olduğu saptanmıştır.

8. Öğrencinin okuduğu bölümden memnuniyeti ile öğrencinin okuduğu bölümü kazanmış olduğu tercih sırası ($r=-0,422;p=0,000$) değişkeni ile arasında %5 önem seviyesinde anlamlı bir ilişki olduğu saptanmıştır.

-bağımsız değişkenlerin muhasebe dersindeki akademik başarıya etkisi

Bağımsız değişkenlerin muhasebe dersindeki akademik başarıya etkisi genel lineer modeller analizi kullanılarak araştırılmıştır. Gerçekleştirilmiş olan analiz sonuçları aşağıda Tablo-3'de verilmiştir.

Tablo 3: Bağımsız Değişkenlerin Muhasebe Dersindeki Akademik Başarıya Etkisi

Kaynak	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	p
Doğrulanmış Model	12651,271 ^a	15	843,418	1,589	,089
Kesişim	867,823	1	867,823	1,635	,204
Cinsiyet	581,980	1	581,980	1,097	,297
Lisedeki Öğrenim türü	250,818	1	250,818	,473	,493
Lise türü	241,089	1	241,089	,454	,502
Yaş	21,082	1	21,082	,040	,842
OMU'den memnuniyet	382,175	2	191,087	,360	,698
Bölüm memnuniyeti	101,434	2	50,717	,096	,909
Muhasebe dersini alma durumuna göre	7,183	1	7,183	,014	,908
Akademik kariyer için önemli görme durumuna göre	4239,495	2	2119,748	3,994	,021
Matematiksel bir ders olarak görme durumuna göre	4716,264	2	2358,132	4,443	,014
Matematiği sevme durumuna göre	1815,178	2	907,589	1,710	,186
Hata	56256,310	106	530,720		
Toplam	389584,000	122			
Doğrulanmış Toplam	68907,582	121			

a.R²= ,184 (Düzeltilmiş R²= ,068)

Tablo 3'ten elde edilen sonuçlara göre; kurulan modelin %10 önem seviyesinde anlamlı olduğu görülmüştür. Ayrıca, muhasebe dersini akademik kariyer için önemli görme ve muhasebe dersini matematiksel bir ders olarak görme değişkenlerinin muhasebe dersindeki akademik başarıyı etkiledikleri %5 önem seviyesinde anlamlı bulunmuştur.

Matematik birçok bilimin faydalandığı temel bir bilimdir. Muhasebe de işletmelerin mali nitelikteki işlem ve olaylarını incelediğinden rakamlar içeren dolayısıyla bu kapsamda matematikten faydalanan bilim dalları arasında yer almaktadır. Fakat matematik muhasebenin tüm fonksiyonlarında amaç değil yalnızca bilgiyi oluşturabilmek ve ulaşabilmek için araç konumundadır. Bu kapsamda da muhasebe dersinde matematiğin yalnızca dört işlem boyutundan faydalanılmaktadır. Ancak öğrenciler özdeğerlendirmelerinde muhasebe dersinden başarısız olma nedenleri arasında dersin matematiksel bir ders olmasını göstermektedirler. Analiz sonuçlarına göre de muhasebe dersinin matematiksel bir ders olduğu ve dersin akademik olarak önemli olduğu düşüncelerinin muhasebe başarı puanlarında etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Yukarıda sonuçları değerlendirilmiş olan analize ilave olarak araştırmanın bağımlı değişkeni olan muhasebe dersindeki akademik başarı puanları kategorik düzeyde (başarılı ve başarısız şeklinde) ele alınıp lojistik regresyon analizi de uygulanmıştır. Öğrenciler, başarı puanı 50'nin altında olanlar başarısız, 50'nin üstünde olanlar başarılı olarak iki kategoriye ayrılmıştır. Analiz sonucunda elde edilen çıktılar aşağıdaki tablolarda verilmiştir.

Tablo 4: Tüm Değişkenlerin Yer Aldığı Model Özeti

Adım	-2 Log olabilirlik	Cox & Snell R ²	Nagelkerke R ²
1	125,089 ^a	,222	,308

Tablo 4'te -2LL değerinin bağımsız değişkenler eklendiğinde ortaya çıkan son değeri görülmektedir. Burada yer alan Cox&Snell R² değeri ile Nagelkerke R² değeri modelin kurulmasında amaçlanan bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkenin ne kadarlık bir kısmını açıkladığını göstermektedir. Literatürde genel itibarı ile yüksek çıkmasından dolayı ve bu tip modellerde genellikle bağımsız değişkenlerin bağımlı değişken üzerindeki etkisinin yüksek çıkması beklentisinin olması sebebi ile Nagelkerke değeri kullanılmaktadır. Ancak bu çalışmada, bağımsız değişkenlerin bağımlı değişken üzerindeki etkisinin daha düşük olacağı beklentisi olduğundan dolayı, her iki değer de kullanılarak yorum yapılabilir.

Ortaya çıkan değerler incelendiğinde seçilmiş olan bağımsız değişkenlerin muhasebe başarısı üzerindeki etkisinin % 22,2 veya % 30,8 olduğu sonucuna ulaşılabılır. Modelde yer almayan değişkenler sırasıyla % 77,8 ya da % 69,2'lik oranlar ile muhasebe başarısına etki etmektedir. Ulaşılmış olan bu sonuç ile öğrencilerin muhasebe dersindeki başarı durumunun tahmin edilebilmesi için seçilmiş olan bağımsız değişkenlerin yeterli olmayacağı ifade edilebilir. Dolayısıyla modelde yer almayan değişkenlerin öğrencilerin muhasebe başarısında çok daha büyük etkisi olduğu savunulabilir.

Tablo 5: Sınıflandırma Tablosu

Gözlenen	Muhasebe Başarı Durumu Tahmini		
	Başarısız	Başarılı	Yüzdesel İfade
Başarısız	20	21	48,8
Başarılı	8	73	90,1
Toplam			76,2

Tablo 5'te kurulan model ile birlikte öğrencilerin muhasebe başarı durumlarının ne kadarının doğru tahmin edilebildiği gözlenmektedir. Buradan elde edilen sonuca göre öğrencilerin muhasebe başarı durumları % 76,2 oranında doğru olarak tahmin edilebilmiştir. Bu oran düşük olarak kabul edilebilir. Bu oranın düşük olmasının en büyük sebebi bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkeni etkileme yüzdesinin düşük olmasıdır.

Tablo 6: Modeldeki Değişkenler

	B	S.E.	Wald	df	Sig.	Exp(B)
Yaş	,822	,249	10,856	1	,001	2,275
Cinsiyet(1)	-,016	,476	,001	1	,973	,984
Lisedeki Öğrenim türü(1)	-17,683	5,331	11,003	1	,001	,000
Bölüm memnuniyeti			3,518	2	,172	
Bölüm memnuniyeti(1)	1,633	,880	3,449	1	,063	5,121
Bölüm memnuniyeti(2)	,561	,577	,942	1	,332	1,752
Akademik kariyerde önemli görme			5,421	2	,067	
Akademik kariyerde önemli görme (1)	-1,901	,972	3,824	1	,051	,149
Akademik kariyerde önemli görme(2)	-,854	,482	3,143	1	,076	,426

a. Modele giren değişkenler: yaş, cinsiyet, öğrenim türü, lisedeki öğrenim türü, OMU'den memnuniyet, Bölüm memnuniyet, muhasebe dersini alma sayısı, akademik kariyerde önemli görme, matematiksel bir ders olarak görme, matematiği sevme.

a. Parametre tahminleri, 001 den daha az değiştiği için tahmini iterasyon 6 da sonlandırılmıştır.

Tablo 6' da hangi bağımsız değişkenlerin muhasebe başarı durumunu ortaya çıkartan modele nasıl bir etki yaptığının anlaşılabilmesi açısından sonuçlar gösterilmektedir. Buradaki "B" değerleri bağımsız değişkenlerin katsayılarını göstermektedir. "p" değerleri değişkenlerin modele anlamlı bir katkı sağlayıp sağlamadığını göstermekte ve bu değer 0,05 değerinden küçük veya 0,05 değerine eşit olması durumunda değişkenin modele anlamlı bir katkı yaptığı sonucunu ifade etmektedir.

Gerçekte nicel olan veriyi nitel veri haline dönüştürerek analiz etmek bilgi kaybına sebep olduğundan analizler sonucunda farklı bulgular elde edilmektedir. Ancak hipotezin analizinde tercih edilmiş olan lojistik regresyon analizi bu riski ortadan kaldırarak nicel ve nitel verinin bağımlı değişkene ortak etkisini tespit edebilmektedir. Lojistik regresyon analizine göre yaş ve lisedeki öğrenim türü anlamlı bulunmuştur. Muhasebe dersini akademik kariyerde önemli görme durumu ise %10 önem seviyesinde anlamlı çıkmaktadır.

- muhasebe ve matematik dersleri hakkındaki düşüncelerin cinsiyet ile ilişkisi

Yukarıdaki bölümde verilen analiz sonuçlarına ek olarak analizlerde anlamlı çıkan değişkenlerin; muhasebe dersinin matematiksel bir ders olduğu görüşünün ve akademik kariyerde önemli bir ders olduğu fikrinin cinsiyete göre farklılık gösterip göstermediği de araştırılmıştır. Elde edilen bulgular aşağıdaki tablolarda verilmiştir. Tablo-7 ve Tablo-8'de ortaya çıkan sonuçlar göstermektedir ki kız ve erkek öğrenciler arasında muhasebenin matematiksel bir ders olduğu durumuna göre istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamıştır. Yine cinsiyete göre muhasebenin akademik kariyerde önemli olduğuna dair görüşler de aynıdır.

Tablo 7: Muhasebe ve Matematik Dersleri Hakkındaki Düşüncelerin Cinsiyet ile İlişkisi Frekans Değerleri

	Cinsiyet	N	Ortalama	Sıralama Özeti
Matematiksel bir ders olarak görme durumuna göre	Erkek	66	58,53	3863,00
	Kadın	56	65,00	3640,00
	Toplam	122		
Akademik kariyerde önemli görme durumuna göre	Erkek	66	60,87	4017,50
	Kadın	56	62,24	3485,50
	Toplam	122		

Tablo 7 incelendiğinde incelenen değişkenlerin cinsiyet açısından çok büyük ortalama farklılıkları olmadığı gözlenmektedir. Ancak muhasebe dersini matematiksel bir ders olarak görme durumuna göre erkek öğrencilerin ortalaması kadın öğrencilerin ortalamasına göre yaklaşık 7 puan daha düşüktür. Bu farkın istatistiki olarak anlamlı olup olmadığı Tablo 8'de sonuçları verilmiş olan Mann Whitney U testi kullanılarak incelenebilir.

Tablo 8: Mann Whitney U Testi Sonuçları

	Matematiksel bir ders olması durumuna göre	Akademik kariyerde önemli görme durumuna göre
Mann-Whitney U	1652,000	1806,500
Wilcoxon W	3863,000	4017,500
Z	-1,123	-,240
Asymp. Sig. (2-tailed)	,262	,810

Tablo 8’de görüldüğü gibi her iki değişken incelendiğinde cinsiyet açısından anlamlı istatistiki bir fark bulunamamıştır. Ancak yukarıda da belirtildiği gibi muhasebe dersini matematiksel bir ders olarak görme durumuna göre ortaya çıkan analiz sonucu anlamlılık düzeyine daha yakındır, dolayısıyla örneklem genişletildiğinde bu sonuçta bir farklılık ortaya çıkabilir.

-öğrenim görmeye devam ettiği bölümden memnuniyeti yönüyle

Öğrencinin öğrenim görmeye devam ettiği bölümden memnun olması ile muhasebe dersi başarısı arasındaki ilişki araştırıldığında anlamlı bir sonuca ulaşılmamıştır. Bu çalışmada okunan bölümünün başarıya bir etkisinin olmadığı sonucuna varılmıştır. ($p=0,987>0,05$) Analiz ile ilgili sonuçlar Tablo-9 ve Tablo-10’da verilmiştir.

Tablo 9: Öğrencilerin Bölümlerinden Memnuniyeti Frekans Dağılımı

Bölüm Memnuniyeti	N	Ortalama
Memnun Değil	15	62,53
Kararsız	32	61,94
Memnun	75	61,11
Toplam	122	62,24

Tablo 9 incelendiğinde öğrencilerin öğrenim görmeye devam ettikleri bölümlerden memnuniyet düzeylerine göre ayrılan grupların ortalamaları birbirine oldukça yakındır, dolayısıyla istatistiki olarak bir farklılık çıkması beklenmemektedir. Analiz sonuçları Tablo-10’da verilmiştir.

Tablo 10: Kruskal Wallis Testi Sonuçları

	Başarı Puanı
Chi-Square	,027
Df	2
Asymp. Sig.	,987

Tablo 10 incelendiğinde analiz sonucunun Tablo 9’da ortaya çıkan sonucu desteklediği görülmektedir. İstatistiki anlamda bölüm memnuniyetine göre ayrılan gruplar arasında muhasebe başarısı kapsamında anlamlı bir farklılık tespit edilememiştir.

-mezun olduğu öğrenim türü yönüyle

Öğrencinin mezun olduğu öğrenim türüne göre muhasebe dersindeki başarıları karşılaştırıldığında öğrenim türlerine göre dersteki başarının farklılaşmadığı saptanmıştır. ($p=0,637>0,05$) Analiz ile ilgili sonuçlar Tablo 11 ve Tablo 12’de verilmiştir.

Tablo 11: Mezun Olduğu Öğrenim Türü Frekans Dağılımı

Öğrenim Türü	N	Ortalama
Eşit Ağırlık	101	62,19
Diğerleri	21	58,19
Toplam	122	

Tablo 11 incelendiğinde öğrencilerin lisedeki öğrenim türleri bakımından ortalamalarında çok büyük bir fark olmadığı gözlenmektedir. Bu ilişkinin istatistiki analizi Tablo-12’de verilmiştir.

Tablo 12: Mann Whitney U Testi Sonuçları

	Başarı Puanı
Mann-Whitney U	991,000
Wilcoxon W	1222,000
Z	-,471
Asymp. Sig. (2-tailed)	,637

Tablo 12 incelendiğinde lisedeki öğrenim türüne göre ayrılan grupların muhasebe başarısında anlamlı bir farklılık olmadığı gözlenmektedir. Araştırmanın gerçekleştirildiği bölümler eşit ağırlık türünden puanlar ile tercih edilebildiğinden genel olarak öğrenciler lise dönemlerini bu öğrenim türünden tamamlamışlardır. Diğer öğrenim türlerinin sayısı ise oldukça azdır. Bu nedenle örneklem genişletildiğinde bu analiz için daha kesin sonuçlar ortaya çıkabilir.

- matematik dersini sevmenin muhasebe dersi akademik başarısındaki etkisi

Öğrencinin matematik dersinin sevme durumunun muhasebe dersindeki başarısına etkisi araştırıldığında elde edilen sonuçlar Tablo 13 ve Tablo 14’te yer almaktadır.

Tablo 13: Sıra Sayıları Bilgisi

Matematik sevme	N	Ortalama	
Başarı puanı	Katılmıyor	20	71,10
	Kararsız	27	55,98
	Katılıyor	75	60,93
	Total	122	

Tablo 13 incelendiğinde matematik dersini sevmeyen öğrencilerin muhasebe başarı ortalamalarının (71,10) diğer öğrencilere kıyasla daha yüksek olduğu gözlenmektedir. Elde edilen bu sonuç her ne kadar gruplar arasındaki gözlem sayısı farklılık gösterse de muhasebe dersindeki başarının matematik dersini sevmek ile ilgili olmadığını göstermektedir.

Tablo 14: Kruskal Wallis Test Sonucu

	Başarı Puanı
Ki-Kare	2,152
df	2
Sig.	,341

Tablo 14 incelendiğinde matematik dersini sevmenin muhasebe dersi akademik başarısı üzerinde bir etkisi olmadığı ($p=0,341>0,05$) saptanmıştır. Elde edilen istatistiki bulgu da Tablo13’ten elde edilen bilgileri destekler niteliktedir.

II.X. Bulgulardan Elde Edilen Hipotez Sonuçları

Çalışma kapsamında belirlenen ve ölçümleri gerçekleştirilen, dersin matematiksel olduğu düşüncesi ve etkisi olabileceği düşünülen diğer değişkenler özelinde oluşturulan hipotezler ve istatistiki sonuçları Tablo 15’te verilmiştir.

Tablo 15: Araştırmanın Hipotezleri ve Sonuç Değerleri

Hipotez	P (Sig.) Değeri
H ₁ : Cinsiyete göre muhasebe dersini matematiksel bir ders olarak görme fikri öğrenciler arasında farklılık göstermektedir.	0,262
H ₂ : Cinsiyete göre muhasebe dersinin akademik kariyerde önemli olduğu görüşü öğrenciler arasında farklılık göstermektedir.	0,810
H ₃ : Öğrencilerin öğrenim gördüğü bölümden ve üniversiteden memnuniyeti muhasebe dersindeki akademik başarısında etkilidir.	0,987
H ₄ : Öğrencilerin lisedeki öğrenim türünün akademik başarısı üzerinde etkisi vardır.	0,637
H ₅ : Matematik dersini sevmenin muhasebe dersi akademik başarısında etkisi vardır.	0,341

- H₁ hipotezi reddedilmiştir. Muhasebe dersinin matematiksel bir ders olduğu düşüncesine göre ayrılan gruplar arasında istatistiki anlamda bir farklılık tespit edilememiştir.
- H₂ hipotezi reddedilmiştir. Muhasebe dersinin akademik kariyerlerinde önemli olduğu düşüncesine göre ayrılan gruplar arasında istatistiki olarak anlamlı bir farklılık tespit edilememiştir.
- H₃ hipotezi reddedilmiştir. Öğrencilerin öğrenim gördüğü bölümden ve üniversiteden memnuniyetlerine göre ayrılan gruplar arasında istatistiki olarak anlamlı bir farklılık tespit edilememiştir.
- H₄ hipotezi reddedilmiştir. Öğrencilerin lisede öğrenim gördükleri alanlara göre ayrılan gruplar arasında istatistiki olarak anlamlı bir farklılık tespit edilememiştir.
- H₅ hipotezi reddedilmiştir. Öğrencinin matematik dersini sevmesi durumunun muhasebe dersi akademik başarısında etkisi olmadığı tespit edilmiştir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bu çalışmanın araştırma konusu öğrencilerin muhasebe dersindeki genel akademik başarı düzeyinin neden yüksek olmadığını değerlendirmesidir. Öğrencilerin özdeğerlendirmelerine göre muhasebe dersinin matematiksel bir ders olması akademik başarı düzeylerini etkilemektedir. Öğrencilerin büyük çoğunluğu matematik dersinden başarısız oldukları için muhasebe dersinden de başarılı olamayacaklarını düşünmektedir.

Öğrencilerin bu görüşlerine yönelik olarak gerçekleştirilmiş olan araştırma kapsamında seçilmiş olan bağımsız değişkenlerin muhasebe dersindeki akademik başarı puanına etkisi genel lineer modeller analizi ile başarı durumuna etkisi ise lojistik regresyon analizi ile incelenmiştir. Bu inceleme sonucunda ulaşılan yargılar aşağıdaki gibi özetlenebilir.

- Genel lineer modeller analizi sonucuna göre; muhasebe dersinin matematiksel olduğu ve akademik kariyer için önemli olduğu düşünceleri muhasebe dersindeki akademik başarı puanına etki etmektedir. Buna göre; muhasebe dersindeki kullanım düzeyi basit ve çoğunlukla dört işlem düzeyindeki uygulamalardan öteye geçmeyen matematik dersine benzeten öğrencilerin muhasebe dersindeki başarılarını, bu iki ders arasındaki benzerlik düşüncelerine bağladıkları tespit edilmiştir. Ayrıca öğrencilerin lisans düzeyinde gördüğü muhasebe dersini akademik kariyerlerinde önemli bir ders olarak görme durumlarının bu dersteki başarılarını etkilediği de bu çalışmada elde edilen sonuçlardan bir diğeridir.
- Lojistik regresyon analizi sonucunda ise seçilen bağımsız değişkenlerin tümü muhasebe başarı durumunu %22,2 ve %30,8 düzeylerinde etkilemektedir. Dolayısıyla modele

alınmayan diğer tüm olası değişkenler muhasebe başarısı üzerinde çok daha büyük bir etki yüzdesine sahiptir.

Sonuç olarak çalışmada; öğrencilerin görüşlerinin aksine muhasebe dersindeki başarılarının, matematik dersini sevme ya da matematik dersinde başarılı olma durumlarına bağlı olmadığı istatistiki olarak tespit edilmiştir.

KAYNAKÇA

- Abdioğlu, H., Kılıç, R., Çalış, N. (2015). Öğrencilerin Ders Başarısı Üzerinde Kişilik Özelliklerinin Etkisi: Üniversite Öğrencilerine Yönelik Bir Araştırma. *Sosyal Bilimler Dergisi*. 8 (1), 83-109.
- Ay, M. (2011). Öğrencilerin Muhasebe Derslerinde Yaşadıkları Anlama Zorlukları Ve Nedenleri Üzerine Bir Araştırma. *Selçuk Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Dergisi*, 31, 263-277.
- Bernardi, R. A. & Bean, D. F. (2002). The Importance of Performance in Intermediate Accounting I on Performance in a Subsequent Accounting Course. *Accountin Educators' Journal*. 14, 1-13.
- Büyükarıkan, B. ve Büyükarıkan, U. (2014). Lisans Düzeyinde Muhasebe Eğitimi Alan Öğrencilerin Başarılarını Etkileyen Faktörlerin Analizi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 3(5), 65-79.
- Can, A. V., Karaca, N., Akyel, N, Demirci, S. D. (2012). Evaluating the Fitness of Lecturing with Powerpoint Presentations for Accounting Education - Research at Sakarya University. 3rd International Conference on New Horizons in Education, *Procedia – Socialand Behavioral Sciences*, Vol. 55, 128-137.
- Davidson, R. A., Slotnick, S. A., Waldman D. A. (2000). Using Linguistic Performance to Measure Problem-Solving. *Accounting Education*. 9 (1), 53-66.
- Demir, M. ve Çam, M., (2006). Muhasebe Bölümü Öğrencilerinin Muhasebe Öğreniminde Başarılarını Olumsuz Etkileyen Faktörlere İlişkin Bir Araştırma. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 32.
- Erol, M., Erkan, G. (2008). Lisans Düzeyinde Muhasebe Eğitimi Alan Öğrencilerin Başarılarını Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesine Yönelik Biga İktisadi Ve İdari Birimler Fakültesi'nde Bir Araştırma. *KMU İİBF Dergisi*, 10(14).
- Jameel, S. H. & Hamdan, A. (2015). Effects of Student's Attendance on Accounting Student's Performance. *International Journal of Business and Management Review*. 3 (5), 79-93.
- Jansen, J. & Villiers, C. (2016). Determinants of Student Performance in an Accounting Degree Programme. *South African Journal of Accounting Research*. 30 (1), 1-28.
- Kızıl, C., Çelik, İ. E., Akman, V., Danışman, D. (2015). Muhasebe Dersini İlk Kez Alan Öğrencilerin Başarısına Etki Eden Faktörlerin Tespiti: Yalova Üniversitesi'nde Bir Uygulama. *İşletme Bilimi Dergisi*, 3 (2).
- Koçyiğit, S. Ç., Doğan, E., Taş, E. (2016). Sağlık Yönetimi Bölümü Öğrencilerinin Muhasebe Derslerindeki Başarılarını Etkileyen Faktörlerle İlgili Görüşlerini Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma (Ankara Üniversitesi ve Gazi Üniversitesi Örneği). *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 8(16), 222-252.

- Mostafa, M. M. & Zheng, L. (2008). Factors Associated With Student Performance In Advanced Accounting And Auditing: An Empirical Study In A Public University. *Accounting Research Journal*. 21 (1), 16-32. doi: 10.1108/10309610810891328.
- Papageorgiou, K. & Halabi, A. K. (2014). Factors Contributing Toward Student Performance In A Distance Education Accounting Degree. *Meditari Accountancy Research*. 22 (2), 211-223.
- Schroeder, N. W. (1986). Previous Accounting Education And College-Level Accounting Exam Performance. *Issues in Accounting Education*, 4 (1), 31-47.
- Uyar, A. ve Güngörmüş, A. H. (2011). Factor Associated with Student Performance in Financial Accounting Course. *European Journal of Economic and Political Studies*. 4 (2), 139-154.
- Tazegül, A., Kutlu, H. A., Elyıldırım, Ü. Y. (2014). Yeni Yaklaşımlar ve Öğrenme Öğretme Etkinlikleri-Muhasebe Öğretiminde Öğrenci Merkezli Yöntemler ve Araçlar. 33. *Türkiye Muhasebe Eğitimi Sempozyumu*, 23- 27 Nisan, Antalya.
- Tho, L. M. (1994). Some Evidence On The Determinants Of Student Performance In The University of Malaya Introductory Accounting Course. *Accounting Education: An International Journal*, 3 (4), 331 – 340.
- Tho, L. M. (2006). Self-Efficacy And Student Performance In An Accounting Course. *Journal of Financial Reporting & Accounting*. 4 (1), 129-146.